B E R N A R D   S H A W

Ember és felsőbbrendü ember

*

Komédia és filozófia

FORDITOTTA ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA
HEVESI SÁNDOR

MÁSODIK KIADÁS

RÉVAI-KIADÁS
1 9 1 9

G. BERNARD SHAW

Az egész modern drámairodalomban Bernard Shaw az egyetlen igazi szociálista. Ibsen egész életén keresztül a lelke mélyén mindig is arisztokrata maradt, valamennyire a Nietzsche értelmében, zárkózott és romantikus lélek, a piacot kerülő és a piacot megvető individualista, aki azt vallotta, hogy az a legerősebb ember, aki egyedül áll, s hogy a költő az az ember, aki törvényt ül önmaga fölött. Ilyenformán Ibsen, ha leszaggatja is a kötéseket a társadalom égető sebeiről, a jövőt nem a gazdasági fölszabadulásban látja, hanem az ember belső megujhodásában, amelyre nézve viszont Rosmersholmban azt az őszinte vallomást teszi, hogy az emberek között csak nagyon kevesen vannak, akik ilyen belső megujhodásra képesek, akik tehát, a saját köznapiságuktól megválthatók. Gerhart Hauptmann drámáiban már sokkal nyugtalanabb társadalmi szelek járnak. A tőke és a munka küzdelme itt már drámai konfliktussá élesedik, csakhogy Gerhart Hauptmannban is a poéta mindig letöri a politikust, az általános emberi részvét fölébe kerekedik a speciális gazdasági kérdésnek, ugy, hogy Gerhart Hauptmannál a szociálizmus mindig csak háttér és sohasem tengely.

Bernard Shaw esetében egészen másként áll a kérdés. Shaw kritikus és agitátor volt,

mielőtt a drámairásra adta magát, sőt szigoruan tekintve a dolgot, sok tekintetben kritikus és agitátor maradt azután is, hogy drámákat kezdett irni. Bernard Shawnak a szinpad csak uj területet, a dráma csak uj formát jelentett — szociális igazságok hirdetésére. Az a közkeletü vagy inkább utszéli felfogás, hogy Bernard Shaw nem elég komoly iró, mert mindenből szeret csufot üzni, teljesen fölszines és téves, mert Bernard Shaw az egyetlen modern drámairó, aki a szinpadot annyira komolyan veszi, hogy akárhány esetben szószéket csinál belőle. Ami az „Ember és felsőbbrendü ember“ cimlapján olvasható, hogy: komédia és filozófia, vagy amivel Shaw „Blanco Posnet“ cimü drámáját meg akarja határozni, hogy: „melodráma és egyuttal prédikáció“, éppenséggel nem móka vagy vicc, sőt a lehető legkomolyabban értendő. Shawnak majdnem valamennyi darabja prédikáció is és bevallottan az akar lenni. Ő maga a leghatározottabban kijelentette, hogy lenézi az olyan szindarabokat, amelyek nem prédikációk is egyuttal. Ő, aki nagyszerüen tud mulattatni a szinpadról, nem venné a lelkére, hogy csak mulattassa az embereket, hanem ugyanakkor föl akarja őket rázni és meg akarja őket döbbenteni. Bernard Shaw drámairói müködése — az ő saját szemében mindenekelőtt azt jelenti, hogy a politikai és társadalmi agitátor az utcáról bevonult a szinpadra.

Mint ilyen, Shaw, akit némelyek Ibsen-tanitványnak szeretnek feltüntetni, a valóságos

ellen-Ibsen. A bünös egyének helyébe Shaw a bünös társadalmat állitja, a gazdasági probléma szempontjából világit rá arra a tragikomikus helyzetre, hogy minden egyes kapitalista: zsarnok uzsorás, pióca, akár van róla tudomása, akár nincs. Azt a szálló igét, hogy a pénznek nincs szaga, Bernard Shaw megforditja. Minden pénznek szaga van, minden pénz szennyes csatornákon át kerül forgalomba, a legnemesebb jótékonyság is szennyes összegekkel dolgozik, mert minden jótékony garashoz kiszipolyozott emberek véres verejtéke tapad. Az *Ember és felsőbbrendü ember*-ben a kapitalizmust Shaw a Mendoza-féle rablóbandában ábrázolja, amely részvénytársasági alapon végzi az utonállást.

Mint vérbeli szocialistát Shawt fellázitja a társadalom, amely szegény gyerekeket mezitláb járat és hitvány ölebeket drága koporsóban temet el, s mint szocialista azt követeli és arra törekszik, hogy ez az ellenmondás kiirtassék a világból, annyival is inkább, mert akárhogyan fejlődnek is a dolgok, az ellenmondások önmaguktól soha sem fognak megszünni. Rá kell nevelni az embereket arra, hogy föllázadjanak az ilyen állapot ellen és változtassanak rajta. Ez a cél — Shaw szemében — sokkal fontosabb, mint az, hogy valaki jó szindarabot irjon.

Shawnak ez az első sorban is nevelő és oktató célzata szorosan összefügg azzal, hogy ő származására nézve irországi protestáns. A katholikus Irországban élő protestánsok Európa

utolsó puritánjai. Utódjai ugyanazoknak a puritánoknak, akik Jakab uralkodása alatt bezárták az összes londoni szinházakat s akiknek talán igen nagy részük volt abban, hogy Shakespeare oly korán visszavonult a szülővárosába és örökre lemondott a szinpadról. A puritánok ugyanazt vallották a keresztény szinpadról, amit valamikor az egyházatyák a pogány szinjátékokról: mételynek tartották a lélekre nézve. A puritán csak az intellektuális élvezetet tartja megengedhetőnek. Neki csak a merő gondolat eléggé tiszta. A *szép* templom sem kell neki, mert ugy érzi, hogy a szépséggel máris bálványt állit Isten és önmaga közé. És Bernard Shaw az igazi puritán, vagy amint Chesterton mondja, az utolsó puritán Európában. Ezért ellensége a l'art pour l'artnak, az önmagáért való, az erkölcstől független müvészetnek, amelynek egy másik ir költő volt az apostola — Wilde Oszkár —, ezért ellensége a romanticizmusnak, mely a keresztény katholikus Európának a gyümölcse, azért nem szereti Shakespearet, akinek hősi ideáljait leleplezte, s ezért ellensége a szinpadnak, amely sokkal kevésbbé intellektuális terület, mint a szószék.

Miért ir mégis drámákat? Miért pályázik mégis szinpadi sikerekre? S miért voltak és lehettek olyan szinpadi sikerei, amelyek anyagilag felértek a népszerü szinmüiparosok tömeg-sikereivel. A felelet nagyon egyszerü. Bernard Shawra nézve a szinpad azért volt szükséges és kivánatos, mert rájött, hogy vala-

mennyi szószék között a szinpad a leghatásosabb és legnépszerübb — s feltéve, hogy az iró mulattatni tudja a közönséget, sehol sem lehet olyan haszonnal prédikálni, mint a szinházban. Shaw szindarabjaiban a mulattatás a prédikáció szolgálatában áll, az élc a morált szolgálja, az ő szinpadja az iskola, ami a vigjáték-irodalom legnagyobb tradiciója is egyuttal, mert hiszen ez Arisztofánesz és Molière öröksége.

Bernard Shaw élce azért olyan ragyogó és metsző, mert az igazi erkölcs operáló késének hegyén villog. Voltaire óta nem volt Európának ilyen elmés irója, Molière óta nem irtak ilyen eleven és ötletes dialógot, — Shaw propagandát csinál, mint Voltaire, leleplez, mint Molière — de a cél mindig emberjavitás, embernevelés, társadalmi reform, s mindennek az alapja törhetetlen, optimista hit egy jobb jövőben és egy felsőbbrendü emberben.

Shaw Bernard paradoxonja az, hogy ellenőrizetlen pillanataiban mégis kibujt belőle a költő, minélfogva irt egy pár kitünő darabot s teremtett egy pár mélységesen költői alakot. Egyébként a forma, amelyben Shaw oly brilliánsul tudja kifejezni magát: legtöbbször dráma-ellenes és az is akar lenni. A „Man and Superman“, amely Angliában egyik legnépszerübb és legsikeresebb müve volt a szinpadon is, csak részben szinpadra való és csak részben adták. A pokolbeli közjátékot — Shaw egyik legelmésebb megnyilatkozását — a szinpadon mindig kihagyták, igy tehát csak a ko-

média ment — filozófia nélkül. Hogy magát a közjátékot, válogatott közönség előtt, fekete bársonyfüggönyök között, egyszer-másszor külön is előadták — nem sokat jelent, mert a münek ez a része inkább filozofia, mint komédia, inkább olvasásra, mint előadásra való. Viszont Tanner John komédiája, a nő elől menekülő modern don Juan, aki tisztában van azzal, hogy a nő be akarja őt fonni és mégis benne marad a hálóban — magában véve is mulatságos vigjáték, bár tagadhatatlan, hogy igazi hátterét a pokolba helyezett közjáték adja meg.

Az angol „superman"-t, amely hü forditása a német Übermenschnek (éppen ugy, mint a francia surhomme), bár, mint a könyvből kitünik, Shaw supermanja nem egészen egyezik Nietzsche Übermenschével, alapos megfontolás után neveztük el felsőbbrendü embernek, amely kifejezést *Kozma* Andor ajánlotta. A tudományos irodalomban az Übermenschnek eddig két magyar verziója fordult meg: az emberfölötti ember és az ember-óriás. Közös hibájuk, hogy mindegyik egy különös és kiváltságos emberre mutat, de egyik sem jelenti azt a magasabbrendü emberfajt, amelyet Nietzsche, Shaw és a többiek a jövőtől várnak. A felsőbbrendü ember (amelynek csakis az a hibája, hogy kissé hosszu) tökéletesen kifejezi, hogy itt egy uj tipusu emberről van szó, aki különb lesz a mostaninál, nem mint egyén, hanem mint tipus és itt csakis erről van szó.

Hevesi Sándor.

WALKLEY B. ARTHURNAK

Kedves Walkley,

Ön valamikor azt kérdezte tőlem, miért nem irok darabot Don Juanról. Ön ezt a szörnyü felelősséget olyan könnyelmüen vállalta, hogy azóta már minden valószinüség szerint meg is feledkezett róla; de a leszámolás napja elérkezett: ime, itt van az ön darabja! Az ön darabjának mondom, mert *qui facit per alium, facit per se.* A haszna, valamint a fáradsága az enyém; de ami az erkölcsi felfogását, stilusát, filozófiáját, a fiatalságra való hatását illeti, — azt Önnek kell igazolnia. Ön megleit ember volt, amikor nekem ezt a témát sugalmazta; és ön tudta, hogy kivel van dolga. Alig mult tizenöt esztendeje, hogy mint az akkori „uj zsurnalisztika" uttörő ikrei, akiknek ugyanazokon az ujsághasábokon ringott a bölcsőnk, korszakot nyitottunk a drámai és operai kritikában, amely jó ürügy volt arra, hogy propagandát csináljunk a saját világnézetünknek. Ön tehát nem védekezhetik azzal, hogy nem tudta, milyen természetü erő az, amelyet elinditott. Amit Ön tőlem kivánt, igy fejezhető ki: épater le bourgeois; és ha a bourgeois tiltakozik, én ezennel Önhöz utasitom, mint felelősségre vonható félhez.

Óva intem, hogy amennyiben ki akarna bujni e felelősség alól, én azzal fogom meg-

gyanusitani, hogy a darab az Ön izlésének tulságosan tisztességes. A lefolyt tizenöt esztendő alatt én öregebb és komolyabb lettem. De Önön nem tudok ilyen előnyös változást észrevenni. Az Ön könnyelmüsége és vakmerősége csak olyan, mint a szerelem és vigasz, amelyért Desdemona könyörög: sőt előrehaladó korával együtt még jobban növekszik. Egy pusztán ultörő lap nem is merné már fölvenni: csakis a méltóságteljes Times áll annyira gyanun fölül, hogy mint gardedám szerepelhessen Ön mellett; és még a Times is nem egyszer hálát adhat az égnek, hogy nem irnak minden áldott nap uj darabot, mert minden bemutató után nagy bajba kerül a lap komolysága, epigrammává hegyeződik alapossága, elmésségé válik a sulyossága, eleganciává az illedelmessége, sőt csintalansággá lesz a feszessége azokban a kritikákban, amelyeket ön a lap szigoru tradiciói miatt nem ékesithet a nevével, de amelyeket — a sorok között annál jobban fölékesit a legszeszélyesebb cikornyákkal. Nem vagyok benne bizonyos, nem a forradalom jelei-e már ezek? A 18-ik századbeli Franciaországban a végnek a kezdete volt, amikor az emberek megvették az Enciklopédiát és Diderot-t találták meg benne. Ha megveszem a Timest és Önt találom meg benne, prófétafülem már a huszadik századbeli lőszerkocsik dübörgését hallja.

De a jelen pillanatban mégsem ez a félelem gyötör. A kérdés az, hogy nem fog-e Ön csalódottságot érezni egy olyan Don Juan darabbal szemben, amely a hősnek *ezerhárom*

kalandja közül egyet sem visz színpadra? Hogy megbékíthessem Önt, ki kell magyaráznom magamat. Ön azzal fog visszavágni, hogy én sohasem teszek egyebet, mert Ön szeret engem azzal csipkedni, hogy amit én drámának nevezek, semmi egyéb, mint magyarázat. De nem szabad azt várnia tőlem, hogy elfogadjam az Ön megfejthetetlen, fantasztikus, szeszélyes és finnyás módszerét: kell, hogy olyannak vegyen, amilyen vagyok: okos, türelmes, következetes, védekező, szorgalmas embernek, akinek olyan lelkiismerete van, mint az iskolamestereknek s annyi gondja, mint az egyházi ülnöknek. Kétségtelen, az én irodalmi fortélyom, amely véletlenül mulattatja az amúgy közönséget, elvonja a figyelmet a jellemrajzról; de azért a jellem csak megvan, s olyan erős, mint a kőfal. Van lelkiismeretem s ez a lelkiismeret mindig nyugtalan és magyarázatot kíván. Ezzel szemben Ön úgy érzi, hogy az a férfi, aki a lelkiismeretességét emlegeti, sokban hasonlít ahhoz az asszonyhoz, aki a szerénységét emlegeti. Az egyetlen erkölcsi erő, amelyet Ön nem restell csillogtatni: elmésségének ereje; az egyetlen követelmény, amelyet a közönséggel szemben támaszt, az Ön művészlelkének a követelménye: arányosság, előkelőség, stílus, báj, finomság és tisztaság, amely mindjárt az istenség után következik, ha ugyan meg nem előzi. De az én lelkem hamisítatlan szónoki portéka: engem bánt, ha azt kell látnom, hogy az emberek jól érzik magukat, amikor rosszul kéne, hogy érezzék magukat; és én mindenáron rá

akarom birni őket, hogy gondolkozzanak, a végből, hogy ráeszmélhessenek bünösségükre. Ha nem szereti a prédikációmat, ne ügyeljen rája. Én igazán nem tehetek róla.

Puritánoknak szánt darabjaim előszavában kifejtettem, hogy milyen áldatlan helyzetben van a mai angol dráma, amely majdnem kizárólag szerelmi esetekkel kénytelen foglalkozni, de viszont nem szabad föltárnia azt, ami ezzel együttjár, sőt mi több, még ennek az érzésnek a természetét sem magyarázhatja. Az Ön ötlete, hogy irjak darabot Don Juanról, valósággal ugy hatott rám, mint egy kihivás, hogy ezt a kérdést dolgozzam föl én drámailag. A kihivás olyan nehéz dologra vonatkozott, hogy érdemes volt elfogadni, mert ha gondolkodni kezdünk rajta, egész csomó olyan drámánk van, amelyben hős és hősnő szerelmes egymásba, minélfogva a darab végén el kell venniök egymást vagy el kell veszniök: van aztán egész csomó olyan drámánk, amelyben az emberek egymáshoz való viszonyát összegabalyitja a házassági törvény, nem is szólva azokról a lengébb fajtáju darabokról, amelyek abban a tradicióban gyökereznek, hogy a törvénytelen szerelmi ügyek bünösek és egyuttal büvösek: de nincsenek modern angol darabjaink, amelyekben a két nem kölcsönös vonzalma főrugója volna az egész cselekménynek. És éppen ezért követeljük meg, hogy szinészeink szépek legyenek, amiben különbözünk is azoktól az országoktól, amelyeket William Archer barátunk a mi gyermekes szinházainkkal szemben a ko-

molyság példáiként emleget. Ottan a Juliák és Izoldák, a Romeók és Tristánok apáink és anyáink lehetnének. Az angol szinésznő körül nem igy áll a dolog. Akit ő ábrázol, a hősnőnek tilos férfi és nő alapvető vonatkozásairól beszélni: minden romantikus csacsogása regénybeli szerelméről, merőben törvényes dilemmái, hogy férjes asszony-e vagy „megcsalt“ nő, csöppet sem érintik a szivet és csak gyötrik az elmét. De hogy megvigasztalódjunk, csak rá kell néznünk a szinésznőre. Rá is nézünk és az ő szépségén felfrissülnek sanyargó érzéseink. Néha udvariatlanul zugolódunk a hölgy ellen, mert nem játszik olyan jól, mint amilyen jól fest. De az olyan drámában, mely akármily buzgón foglalkozik a szerelemmel, mindennemü szerelmi érdekesség nélkül való: a szép termet kivánatosabb, mint a szinészi rátermettség.

Hadd hangsulyozzam ezt Önnel szemben, aki sokkal okosabb, semhogy a bolondok módjára paradoxot kiabáljon, amikor a én a botnak jobbik végét ragadom meg s nem a roszszabbik végét. Alkalmi próbálkozásaink, hogy a nemi kérdést a szinpadra vihessük, olyan sivárak és visszataszitók, hogy akik legbatározottabban kivánják a nemi kérdés fölvetését és szabad feldolgozását a szinpadon: még azoknak sem lehetnek inyökre a társadalom gyógyitásának ez örömtelen kisérletei. Vajjon nem azért-e, mert alapjában véve ezek a darabok teljes nemi érzéketlenségben szenvednek? Miben áll megszokott sablónjuk? Egy nő, aki valamikor régen összeütközésbe jutott a törvénynyel, mely a ne-

nek viszonyát szabályozza. Egy férfi, aki beleszeret ebbe a nőbe, vagy feleségül veszi: összeütközésbe kerül a társadalmi felfogással, amely az ilyen nőt elitéli. Már most az egyes emberek összeütközését törvénnyel és társadalommal éppen ugy lehet dramatizálni, mint minden más emberi összeütközést; de az csak merőben jogszerű; és mert mi sokkal kiváncsibbak vagyunk a férfi és nő között levő ellentett vonatkozásokra, mint kettejüknek a törvényszékkel és a szomszédok családi esküdtszékével való viszonyára: ez a körülmény kelti föl bennünk a csalódottságnak, az elégedetlenségnek, a jelentéktelenségnek és a selejtességnek, a hiábavaló lemondásnak azt a kinos érzését, hogy egy csöppel sem épültünk s hogy csak alig érdeklődtünk, amihez Ön a szinházban éppen ugy hozzászokott, mint én, amikor én is jártam oda a kellemetlen helyekre és láttam, hogy a mi népszerű szinműiróink [illegible] legtöbbje is azt hitték, Ibsen babéraira pályáznak.

Föltészem, hogy Ön nem ilyesmit akart, amikor Don Juanról kért darabot tőlem. Senki sem akar ilyesmit; s ha az ilyen darabok néha sikert aratnak, ez a konvencionális melodrámának tudandó be, amellyel a tapasztalt népszerű szinműiró ösztönszerüleg kerüli el a bukást. De hát mit akart Ön? Szerencsétlen szokásához híven — remélem, hogy most Ön is érzi a hátrányát — nem magyarázta ki magát, igy hát nekem magamnak kellett kitalálnom. Először is azt kellett kérdeznem magamtól, mi az a Don Juan? Köznapi nyelven szólva: kéjenc.

De Ön annyira utálja a köznapiságot, hogy az már szinte hiba (egy jellem csak ugy lehet igazán általános, ha egy adag köznapiság is van benne); de még ha megváltoztatná is az izlését, annyira el van látva vele a rendes forrásokból, hogy miért fárasztott volna engem? Igy hát azt gondoltam, hogy egy filozófiai értelemben való Don Juant kivánt.

Filozófiai szempontból Don Juan olyan ember, aki — ámbár rendkivül módon meg van áldva azzal a tehetséggel, hogy tud különbséget tenni jó és rossz között, mégis a saját ösztöneit követi, tekintet nélkül a közre, a törvényre, vagy kánonjogra; és ezért, amig lázongó ösztöneink mind feléje lobognak (mert ezeknek hizeleg az a nagy fényesség, amellyel Don Juan körülveszi őket), ő maga gyilkos összeütközésbe kerül a fennálló intézményekkel, amelyek ellen csellel és erőszakkal védi magát, s épp oly kiméletlenül, mint ahogy a gazda védi ugyanolyan módon a termését a hernyók ellen. Az eredeti Don Juan, akit a 16-ik század elején egy spanyol szerzetes talált ki, a kor eszméinek megfelelően, ugy lépett föl, mint Isten ellensége s az egész drámán keresztül érzik, hogy jön egyre közelebb az isteni bosszuállás és hogy válik pillanatról-pillanatra fenyegetőbbé. A darab más, kisebb szereplői egyáltalában nem okoznak gondot Don Juannak; könnyü szerrel siklik ki a — világi és egyházi — hatóság karmai közül, és amikor a fölháborodott apa, karddal kezében, maga keresi a megtorlást, Don Juan minden fáradság nélkül megöli.

Csak amikor a meggyilkolt apa — mint saját szobra — Isten megbizottjaként tér vissza a mennyből, akkor kerekedik a gyilkosa fölé s letaszitja őt a pokolba. A darab papi erkölcsöt hirdet: szállj magadba és javulj meg *tüstént*; holnap talán már késő lesz. És ez igazán az egyetlen pont, ahol Don Juan szkeptikus, mert mégis csak jámbor hittel hisz a pokolban és csak azért teszi ki magát a kárhozatnak, mert fiatal s a poklot olyan messze távolban látja, hogy azt hiszi, várhat a megbánással addig, amig szive szerint jól kimulatta magát . . .

De a világ egy könyvből nem igen szokta azt a tanulságot levonni, amelyet a szerző akart belehelyezni. Ami az „El Burlador de Sevilla"-ban vonz és meghat bennünket, az nem a bűnbánat sürgős szükségessége, hanem az a vakmerő hősiesség, hogy valaki az Isten ellensége. Prometheustól kezdve a magam Ördög cimboráj áig az ilyen ellenségek mindig népszerüek voltak. Don Juan olyan kedvenc lett, hogy a világ nem birta elviselni az elkárhozását. A darab más verziójában tehát a világ Don Juant szentimentális módon kibékitette Istennel és egy évszázadon keresztül lármázott azért, hogy szentté avassák, szóval ugy kezelték, mint az angol zsurnalisztika kezelte Punchot, az istenek groteszk ellenfelét. Molière Don Juanja, ami a megátalkodottságot illeti, visszanyul az eredetihez, de a jámborságot illetőleg nagyon elmarad tőle. Igaz, hogy ő is magába akar szállani, de miket mond! „Oui, ma foi! il faut s'amender. Encore vingt ou trente ans de cette

vie-ci, et puis nous songerons à nous." Molière után jön a bűbájos művész, a mesterek mestere, Mozart, aki bűbájos harmoniákban, tündéri hangokban és hatalmas, robogó ritmusokban tárja föl a hős lelkét, mintha csak Szent Illés tüzének adott volna hangot. Itt megvan a szerelem és az erkölcs szabadsága, amely remekül csufolja a szerelem és erkölcs rabszolgaságát, amely érdekel, vonz, kisért, s megmagyarázhatatlanul arra kényszerit bennünket, hogy a hőst, ellenfelével, a szoborral együtt transcendentális alapokra helyezzük, a szemérmetes leányzót és tudákos imádóját pedig hagyjuk odalenn az ő agyagpolcukon, hadd éljenek jámborul tovább.

E befejezett művek után Byron töredéke filozófiai szempontból nem sokat jelent. A fajtalan kalandorok ebből a szempontból nem érdekesebbek, mint a matróz, akinek minden kikötőben van egy felesége, és Byron hőse utóvégre is csak egy fajtalan kalandor. És amellett néma: nem beszéli meg a dolgait Sganarelle-Leporelloval vagy kedveseinek apjával vagy bátyjával; még csak nem is beszéli el a saját történetét, mint Casanova. Egyáltalában nem is igazi Don Juan; mert csak annyira ellensége az Istennek, mint bármelyik romantikus és vakmerő fiatal ember, aki nagyon kirug a hámból. Ha Ön vagy én az ő korában és az ő helyében lettünk volna, ki tudja nem azt tettük volna-e, amit ő, kivéve, hogy Ön nagyon válogatós lévén, megmenekült volna Katalin cárnétól. Byron épp oly kevéssé volt filozófus,

mint Nagy Péter; mindakettő az a ritka és hasznos, de nem éppen épületes emberfajta volt: tudniillik az erőteljes lángelme, akiben nincsenek meg kortársainak előítéletei vagy babonái. Ehhez képest a gondolkozásnak kimé-letlen szabadsága Byronból nagyobb költőt csinált, mint Wordsworth, mint ahogy Péterből nagyobb királyt csinált, mint III. György; de azért mégis csak negativ képesség volt, amely nem gátolta meg Pétert abban, hogy rémitő gazember és körismert gyáva fráter legyen. Sem Byront nem minősitette arra, hogy olyan vallási erővé fejlődjék, mint Shelley. Byron Don Juanját tehát hagyjuk számitáson kivül. Az utolsó, igazi Don Juan a Mozarté: s amikor Don Juan elérte nagykoruságát, atyjafia Faust, ugyanakkor, Goethe kezében, elfoglalta a maga helyét és az istenekkel való háboruját és békéjét is messze kihelyezte, túl a merő politikával, a magas művészettel való szerelmeskedésen, túl azokon a terveken, amelyek uj kontinenseket akarnak hóditani az óceántól egészen az örök nőiség egyetemes elvének fölismeréséig. Goethe Faustja és Mozart Don Juanja a 18-ik századnak utolsó kijelentései erről a kérdésről: és mire a 19-ik század udvarias kritikusai, akik William Blakeról épp oly kevéssé vettek tudomást, mint a 18-ik század Hogarthról és a 17-ik Bunyanról, keresztülmentek a Dickens—Macaulay—Dumas—Guizot-stádiumon, azután a Stendhal—Meredith—Turgenyev-stádiumon és szembetalálták magukat a Tolsztoj és Ibsen-féle filozófiai költészet-

tel: Don Juan nemet cserélt és Donna Juanává lett, aki a bábu-otthonból kitör és a maga egyéni jogát követeli, ahelyett, hogy továbbra is merő statiszta legyen egy erkölcsös szinjátékban.

Már most nagyon szép dolog, hogy Ön a 20-ik század elején Don Juanról kér tőlem darabot; de a fönlebbi visszapillantásból láthatja, hogy Don Juan Önre nézve és rám nézve is egy teljes századdal elkésett; és ha van, sok millió kevésbbé művelt ember, akik még a 18-ik században élnek, nincs-e meg nekik az ő Molièrejük és Mozartjuk, akiknek művészetét semmiféle emberi kéz nem tökéletesitheti? Ön kinevetne engem, ha manapság párbajokkal és szellemekkel dolgoznám és „nőies" asszonyokkal. Ami pedig a fajtalanságot illeti, Ön volna az első, aki eszembe juttatná, hogy Molière Festin de Pierre-je nem erotikusok számára való darab, s hogy Gounodnak vagy Bizetnek egyetlen kéjesen érzelgős taktusa csunya folt volna a Don Giovanni partiturájában. Egy Don Juan-darabnak még a legelvontabb elemei is teljesen használhatatlanná lettek, igy például Don Juan természetfölötti ellenfele azokat, akik büneiket nem bánták meg, égő, kénköves tavakba lökte, ahol hosszufarku és nagyszarvu ördögök kinozták őket. Mi maradt ebből az ellenfélből s a bünbánatnak ebből a felfogásából, amiből én darabot irhatnék, amelyet Önnek ajánlhassak? Másfelől pedig a polgári osztály közvéleménye ma már mindenütt olyan diadalmas erőket mozgósitott, amelyek aligha

léptek föl egy spanyol nemesemberrel szemben, az első Don Juan idejében. Az egész művelt társadalom ma egy óriási burzsoázia: s egy nemesember sem meri megbántani manapság a zöldségárusát. A nők, a „marchesane, principesse, cameriere, cittadine“ mind egyformán veszedelmesek; a női nem hatalmas és erőszakos; ha a nőket megbántja valaki, nem verődnek többé csoportba s nem éneklik pathetikusan, hogy „Protegga il giusto cielo“; hanem rettentő törvényes és társadalmi fegyverekhez nyulnak és megboszulják magukat. Egy kis tapintatlanság tönkretesz politikai pártokat s felborit politikai karriereket. Manapság egy emberre nézve sokkal tanácsosabb együtt vacsorázni London összes szobraival, ha még olyan csunyák is, mint Donna Elvira non-conformista öntudata ellen védekezni. A kiközösités megint majdnem olyan komoly dolog, mint volt a 10-ik században.

A következmény az, hogy a férfi ma már nem a győztes fél a nemek harcában, mint volt Don Juan. Az is kétséges különben, hogy Don Juan is igazán győztes fél volt-e a maga idejében; annyi bizonyos, hogy a kérdésben a nőnek természeti helyzetében rejlő óriási fölénye mind nagyobb erővel érvényesül. Ami pedig azt illeti, hogy a non-conformista öntudatot szakállon ragadhassák, mint ahogy Don Juan a Szent Ferenc kolostorában szakállon ragadta a kormányzó szobrát, erről manapság már szó sem lehet; ezt már az okosság és a jó modor is tiltja a hősnek, hacsak egy kis

esze van. Különben is ma már Don Juan saját szakálla forog veszedelemben. Nemhogy visszaesnék a hipokrizisbe, amitől Sganarelle félt, hanem váratlanul fölfedezte az erkölcsöt a saját erkölcstelenségében. Ennek az uj szempontnak növekvő belátása nehéz felelősséget hárit rája. Régi tréfáit olyan komolyan kellett vennie, ahogy én komolyan veszem Mr. W. S. Gilbert némely tréfáját. Szkepticizmusa, amely valamikor legkevésbbé türt kvalitása volt, manapság annyira diadalmaskodott, hogy most már nem érvényesülhet az elmés tagadással, és hogy a jelentéktelenségtől szabadulhasson: pozitiv álláspontra van szüksége. Ezer és három szerelmi ügyét, miután előbb mindössze is két éretlen cselszövénnyé zsugorodtak össze (amelyek csunya és hosszadalmas bonyodalmakat és megaláztatásokat okoznak), teljesen elejtettük, mert filozófiai tekintélyéhez nem méltók és mint egy iskola megalapitójának, csak most elismert pozicióját veszélyeztetik. Nem is állitja többé, hogy Ovidiust olvassa, mert tényleg Schopenhauert olvassa meg Nietzschét, tanulmányozza Westermarckot és az emberi faj jövőjével törődik, nem pedig a maga ösztöneinek szabadságával. Igy tehát elvetemültsége és ördögi megjelenése is odakerült, ahova a kardja meg a mandolinja, az anakronizmusok és babonák lomtárába. Tény az, hogy ő manapság inkább Hamlet, mint Don Juan; mert ámbár azok a sorok, amelyek azért vannak a szinész szájába adva, hogy a földszint filozófnak tartsa Hamletet, — nagyobbrészt zöngzetes

közhelyek, amelyek a beszéd muzsikájának eldurvitásával jobban illenének Pecksniff szájába: mégis ha az igazi hőst, aki ihletett pillanatait leszámitva, önmaga előtt is értelmetlen és érthetetlen, elválasztjuk a szinésztől, akinek, törik-szakad, de öt felvonáson keresztül beszélnie kell; — és hogyha megteszszük azt, amit minden shakespearei tragédiával meg kell tennünk, vagyis az átvett mese képtelenül szenzációs fordulatait és fizikai erőszakosságait különválasztjuk az igazi shakespearei szövéstől: megkapjuk az istenek igaz, prometheusi ellenségét, akinek magatartása a nőkkel szemben nagyon hasonlit ahhoz a viselkedéshez, amelyre a mai Don Juant kényszeritik. És ebből a szempontból tekintve Hamlet egy kifejlesztett Don Juan volt, akit Shakespeare tiszteletreméltó embernek tüntetett föl, mint ahogy a szegény Macbethet gyilkosnak tüntette föl. Manapság már nincs semmi szükség arra, hogy másnak tüntessük föl, mint ami (legalább is a mi nivónkon), mert hiszen ma a Don Juanságot sem értik annyira félre, hogy merő Casanovaságot lássanak benne. Don Juan maga szinte aszkéta-módra óhajtja ezt a félreértést kikerülni; és igy az én abbeli kisérletem, hogy modernizáljam és mint modern angol embert modern angol környezetbe vigyem, olyan alakot eredményezett, amely első látásra csöppet sem hasonlit Mozart hőséhez.

És még sincs szivem teljesen megfosztani Önt attól, hogy a mozarti dissoluto punitora és ellenfelére, a szoborra még egy pillantást vet-

hessen. Bizonyos vagyok benne, hogy Ön többet szeretne tudni a szoborról — szeretné kivallatni, amikor — hogy ugy mondjam — nincs szolgálatban. Hogy kielégítsem Önt, a vándorszinigazgatók fogásához nyultam, akik a „Szindbád tengerész" cimü darabot az „Ali Baba" antikváriusi uton megszerzett szines plakátjain hirdetik. Egész egyszerüen pár olajeskorsót hajit a gyémántvölgybe és igy váltja be azt, amit a deszkakeritésen igért a közönségnek. Én is fölhasználtam a mi esetünkben ezt a kényelmes találmányt, amenynyiben az én teljesen modern háromfelvonásos darabomba beleszőttem egy teljességgel oda nem tartozó felvonást, amelyben a hősöm, elkábitva a Sierra levegőjétől, azt álmodja, hogy megjelenik neki az ő mozarti őse és egy Shaw-Szokratesz-féle párbeszéd során nagyon hosszadalmasan bölcselkedik a hölgygyel, a szoborral és az ördöggel.

De ez a tréfa nem veleje a darabnak. És a veleje nem tőlem függ. Ön azt ajánlta, hogy egy társadalmi valóságot, tudniillik a nemek vonzódását szürjem le drámailag, én tehát leszüröm Önnek. Nem hamisitottam meg a tárgyat szerelmi füszerekkel és nem higitottam fel vizzel és romantikával, mert én csakis az Ön megbizásának teszek eleget és nem népszerü darabot irok a szinházi piac számára. És ezért Önnek (hacsak, mint a legtöbb okos ember, nem a darabot olvassa először és csak azután az előszót) el kell készülve lennie arra, hogy egy haszontalan históriát fog látni

a modern londoni életből, szóval abból az életből, ahol a legtöbb férfinak a legfőbb dolga, hogy a gentleman poziciójának és szokásainak megfelelően szerepelhessen s a legtöbb nőnek az, hogy férjhez mehessen. 10.000 eset közül 9999-ben bizonyosra vehetjük, hogy nem fognak tenni semmit, sem nemes, sem nemtelen dolgot, ami ezzel a céllal ellenkezik; és ez az a bizonyosság, amelyre ugy épitünk, mint a hitvallásukra, erkölcsünkre, elveikre, hazafiságukra, jóhirükre, becsületükre és igy tovább.

Egészben véve ez okos és elégséges alapja lehet egy társadalomnak. A pénz ellátást jelent és a házasság gyermekeket; és hogy a férfiak az ellátást teszik első helyre és a nők a gyermekeket, ez, nyiltan szólva, a természet törvénye s nem a személyes ambiciók sugallata. A hétköznapi ember sikerének titka az a szimplaság, amelylyel célja felé tör; a művész ember kudarcának titka az a sokoldaluság, hogy minden irányban kitér, másodrendü ideálok után. A művész vagy költő, vagy lump; ha költő, nem tudja belátni, mint a hétköznapi ember, hogy a lovagiasság alapjában véve csak romantikus öngyilkosság; ha lump, nem tudja belátni, hogy nem érdemes élősködni és koldulni és hazudni és nagyzolni és a személyét elhanyagolni. Azért ne értse félre az én főállitásomat a londoni társaság alaptermészetéről s ne tekintse egy ír ember szemrehányásának az Ön nemzetével szemben. Amióta először léptem erre az idegen földre, mindig is értékeltem azokat a prózai tulajdonságokat.

amelyekért — az írek felfogása szerint — az angoloknak szégyelniök kellene magukat, mint ahogy haszontalanoknak éreztem azokat a költői tulajdonságokat, amelyekre az íreknek — az angolok felfogása szerint — büszkéknek kellene lenniök. Mert az ír ember ösztönszerüleg lebecsüli azt a kvalitást, mely az angolt veszélyessé teszi rá nézve, az angol ember ellenben ösztönszerüleg hizeleg annak a hibának, amely az ír embert veszélytelenné és mulatságossá teszi rájuk nézve. Ami a prózai angolban kivetni való, az minden ország prózai embereiben kivetni való és ez a butaság. Az életerő, amely az ellátást és a gyermekeket helyezi első sorba, s a mennyet és poklot valahogy másodsorba, de jó messzire, és a társadalom fizikai jóvoltát, mint organikus egészet sehova sem helyezi, valamilyen sikerrel vergődhetik át az emberi együttélés kezdetlegesebb, törzsi fokozatain; de a tizenkilencedik századbeli nemzetekben és a huszadik századbeli birodalmakban, ha minden férfi minden áron meg akar gazdagodni és minden nő minden áron férjhez akar menni, ez magasrendü, tudományos alapon megszervezett társadalom hiányában csak pusztitó módon növeli a szegénységet, a celibátust, a prostituciót, a gyermekhalandóságot, a felnőttek degenerálódását és mindazt, amitől az okos emberek legjobban félnek. Szóval, más a jövőjük azoknak az embereknek — bárhogy buzog is bennük a nyers életerő, — akik nem elég értelmesek s politikailag nem elég műveltek ahhoz, hogy szo-

ciálistákká legyenek. Igy tehát más irányban se értsen félre; bármennyire méltányolom is az angol ember életrevaló tulajdonságait, nem állhatok jót sem az angol emberért, sem, hogy mint a méhet (vagy a kanaánitát) nem fogja-e kifüstölni és mézétől megrabolni egy másfajta lény, amely keresőképesség, harckészség és termékenység dolgában alábbvaló nála, de amely képzelőtehetség és ravaszság tekintetében fölülmulja.

De hát a Don Juanról szóló drámának szerelemről és nem tápláIkozásról kell szólania, még pedig olyan társadalomban, ahol a nemek fontos ügyét a férfiak átengedték a nőnek s az ellátás komoly ügyét a nők átengedték a férfiaknak. Igaz, hogy a férfiak — megvédendők önmagukat a nők erőszakos üldözései ellenében — valami nagyon gyönge romantikus megegyezést létesitettek arra nézve, hogy nemi ügyekben az első lépést mindig a férfinak kell megtennie. De ez olyan átlátszó ürügy, hogy még a valótlanságok utolsó szentélyében, a szinházban is csak a tapasztalatlan nézőket vezeti félre. Shakespeare darabjaiban mindig a nő teszi meg az első lépést. Tételes és népies darabjaiban a szerelemben mindig az az érdekes, hogy a nő mindig halálra üldözi a férfit. Néha hizelkedéssel csinálja, mint Rozalinda, máskor hadicsellel, mint Mariann; de a viszony férfi és nő között minden egyes esetben ugyanaz: a nő az üldöző és a cselszövő, s a férfi az, akit üldöznek s akivel rendelkeznek. És hogyha meghiusitjuk a tervét, akkor

a nő megőrül és megöli magát, mint Ophelia, és a férfi a temetéséről egyenesen párviadalba megy. Magától értetődik, hogy nagyon ifju teremtésekkel szemben a Természet megkiméli a nőt az ármánykodás fáradságától; Prospero tudja, hogy csak össze kell eresztenie Ferdinándot és Mirandat s ugy fognak turbékolni, mint egy pár galamb: és Perditának sem kell megfognia Florizelt, mint ahogy a doktor-kisasszony (az ibseni hősnők elődje) a „Minden jó, ha jó a vége“ cimü vigjátékban megfogja Bertramot. De az érett nők mind igazolják a shakespearei törvényt. Az egyetlen látszólagos kivétel, a Petruchioé sem igazi kivétel; Shakespeare nagyon is határozottan ugy jellemzi, mint egy merőben üzleti alapon álló házassági kalandort. Mihelyt bizonyos afelől, hogy Katalinnak van pénze, vállalkozik rá, hogy elveszi, még mielőtt látta volna. A való életben nemcsak Petruchiokat látni, hanem Mantaliniket és Dublinokat is, akik a részvétükre, vagy féltékenységükre vagy hiuságukra való hivatkozással üldözik a nőket, vagy romantikus módon elvakult szerelemmel csüngenek rajtuk. Ezek a nőietlen alakok nem számitanak a világrendszerben; még Bunsby is, aki mint egy elbüvölt madár hull Mrs. Mac Stinger karmai közé, amazokkal összehasonlitva igaz tragikai borzalomra és részvétre méltó. Én ugy találom, hogy saját darabjaimban a Nő, amikor kezeim között drámailag alakul ki (amely eljárásban, higyje el nekem, épp oly kevéssé tudom őt korlátozni, mint a tulajdon feleségemet) sza-

kasztott ugy viselkedik, mint ahogy Shakespeare darabjaiban viselkedett.

És igy az ön Don Juanjának szinpadi gondolata abból a szerelmi hajszából ered, mely szerint a nő üldözi a férfit; az én Don Juanom a préda, ahelyett, hogy ő volna a vadász. De azért igazi Don Juan, a valóságnak azzal az érzékével, mely lefegyverzi a konvenciót s aki az utolsó pillanatig dacol a végzettel, mely végül mégis csak utóléri. Az, hogy ő kell a nőnek, aki csak általa viheti keresztül a Természet legsürgetőbb célját, nem kerekedik fölül benne mindaddig, amig az ő ellenállása a végsőkig fokozza a nő energiáját, amikor már a nő el meri vetni magától a hagyományos szerelmi és kötelességi pózok szokásos fogásait s a Természet jogán követeli magának a férfit arra a célra, amely messze tulhaladja a személyes, földi céljait.

Barátaim között, akiknek kéziratban olvastam föl ezt a darabot, voltak egyesek a mi nemünkből, akiket bántott a darab „kiméletlensége", értve ez alatt, hogy a nő a maga célja felé törve, egyáltalában nem törődik azzal, hogy a férfiak mennyire kényesek. Nem jutott eszükbe, hogyha a nők is — erkölcsileg vagy fizikailag — olyan kényesek volnának, mint a férfiak, akkor az emberi faj kipusztulna. Hát van-e silányabb dolog, mint a szükséges munkát másokra tolni, aztán lebecsülni azzal, hogy illetlennek és izléstelennek mondjuk? Kinevetjük a gőgös amerikai nemzetet, amely cipőit tisztittatja a négerrel s az-

tán a négernek erkölcsi és fizikai alábbvalóságát azzal bizonyitja, hogy cipőtisztitó; de mi is a teremtés egész gyötrelmes munkáját a másik nemre háritottuk és ebből azt következtetjük, hogy valamiképpen is gyöngéd és nőies nőnek soha sem szabad ebben az irányban megtennie az első lépést. E kérdésben a férfiak képmutatása nem ismer határt. Kétségtelenül vannak pillanatok, amikor a férfira nézve a maga nemi immunitása hallatlanul megalázóvá lesz rája nézve. Amikor elérkezik a szülés, e rettentő pillanat végtelen fontossága, emberfölötti erőlködése és veszedelme, amelyben az apának nincs része, jelentéktelen senkivé törpiti őt; elillan, ha a legszerényebb alsószoknyát látja, boldog, ha olyan szegény, hogy kilökik a házból és italba fojthatja a gyalázatát. De ha a válság elmult, megboszulja magát, henceg azzal, hogy ő a kenyérkereső és a nő „működési köréről" lenézően, sőt mi több, lovagiasan nyilatkozik, mintha a konyha és a gyermekszoba kevésbbé volna fontos, mint az ő irodája a városban. És ha belefáradt a hencegésbe, erotikus költészetbe gabalyodik bele, vagy pedig szentimentális hitvesimádásba; és a Tennyson-féle Arthur király, aki Ginevra előtt pózol, Don Quijotévé lesz, aki Dulcinea előtt csuszik a porban. Be kell ösmernie, hogy itt a Természet kiüti a nyeregből a Vigjátékot; a legvadabb férfi vagy női bohózat fakó, összehasonlitva a legutszélibb közhelylyel, amely az életből van „ellesve". Az a látszat, hogy a nők nem teszik meg az első lépést, szintén a

bohózathoz tartozik. Hiszen az egész világ tele van csapdával, hálóval, gödörrel, kelepcével, hogy a nők megfoghassák a férfiakat. Adjátok meg a nőknek a szavazati jogot és öt év mulva az agglegények nehéz adókat fognak fizetni. A férfiak ellenben büntetést rónak ki a házasságra, megfosztják a nőket a tulajdonuktól, a szavazati jogtól, a lábaik szabad használatától s a halhatatlanságnak attól az ősrégi szimbolumától, vagyis attól a jogtól, hogy otthon érezzék magukat az Isten házában és letehessék a kalapjukat, és mindentől, aminek a nélkülözésre rákényszeritheti őket, magamagát ellenben nem kényszeriti arra, hogy a nőt nélkülözze. És hiába minden. A nőnek férjhez kell mennie, mert az ő vajudása nélkül ki kellene pusztulnia az emberi fajnak; és hogyha a halál lehetősége és a fájdalom bizonyossága, a veszély és kimondhatatlan kellemetlenségek vissza nem rettentik a nőt, a rabszolgaság és a bepólyázott bokák nem fogják visszarettenteni. És mi mégis föltesszük, hogy az az erő, amely keresztülsegiti a nőt mindezeken a veszedelmeken és nehézségeken, szégyenkezve fog megállani a mi álszemérmességünk előtt, amelyet fiatal hölgyekkel szemben tanusitunk. A föltevés az, hogy a nőnek várnia kell, mozdulatlanul, amig megkérik. Nos hát, a nő gyakran megteszi, hogy mozdulatlanul vár. De éppen igy várja a pók a legyet. Csakhogy a pók a hálóját szövi. És hogyha a légy, mint az én hősöm, olyan erőt fejt ki, amelytől megszabadulását remélheti, milyen hamar fölhágy a nő

látszólagos passzivitásával és nyilian fonja egyik hurkot a másik után, amig örökre biztositotta magának a férfit.

Ha az igazán megragadó könyvek és a világnak egyéb müalkotásai közönséges emberektől erednének, sokkal inkább meg volna bennünk a nő üldözésétől való félelem, mint a nő illuzórius szépségéhez való vonzódás. Csakhogy a közönséges emberek nem képesek létrehozni igazán megragadó müalkotásokat. Akik ezt tudják, azok lángeszü emberek, vagyis olyan emberek, akiket a Természet választott ki, hogy folytassák a természet ösztönszerü szándékának értelmes és tudatos akarattá való kiépitését. Ehhez képest a lángeszü emberben megtalálhatjuk a nő minden kiméletlenségét és önfeláldozását, amely két dolog tulajdonképpen egyet jelent. A lángeszü ember dacolni fog a karóval és a kereszttel s ha kell, egész életén át egy padlásszobában fog koplalni, tanulmányozni fogja a nőket, eltartatja és gondoztatja magát velük, mint ahogy Darwin a férgeket tanulmányozta és juhhuson élt; tiszteletdij nélkül foszlányokká fogja széjjeldolgozni az idegeit, mint fönséges altruista, aki nem kiméli magát s mint kegyetlen egoista, aki nem kimél másokat. A nő itt éppen olyan személytelen és ellenállhatatlan célra akad, mint az ő saját célja; és ez az összerobbanás néha tragikus. És ha a dolgot az is bonyolitja, hogy a lángész maga nő, akkor ez egy kritikus-királynak való játék; az ön George Sandja anyává lesz, hogy mint

regényiró tapasztalatokat gyüjthessen és hogy maga kifejlődhessék és csak ugy, hogy hors d'oeuvres-nek fölfal lángeszü férfiakat, Chopineket, Mussetket és más hasonlókat.

Én természetesen a legtulzottabb eseteket néztem; de ami áll a nagy emberről, aki az Élet filozófiai öntudatát, és a nőről, aki az Élet termékenységét testesiti meg, ez bizonyos fokig minden lángészre és minden nőre nézve igaz. És innen van az, hogy akik a világon a könyveket irják, a képeket festik, a szobrokat gyurják, a szimfóniákat szerzik: mind olyan emberek, akik máskülönben mentek a nemiség egyetemes zsarnokságának uralmától. Ami arra a közönséges emberre nézve megdöbbentő következtetésre juttat bennünket, hogy a müvészet nem hogy elsősorban is a normális nemi állapot kifejezése volna, hanem ellenkezőleg, az egyetlen igazi terület, ahol a nemiség lefokozott és másodrendü hatalom, olyan zavaros tudattal és olyan ferde céllal, hogy eszméi a közönséges ember előtt merő képzelgésnek tünnek föl. A müvész, legyen költő vagy filozófus, moralista vagy vallásalapitó, nemi felfogása nem egyéb, mint sivár védelme a gyönyörnek és izgalomnak, és megismerésnek, amig ő maga fiatal, és ugyanolyan sivár védelme a nyugalmas szemlélődésnek, amikor ő maga már öreg és jóllakott. A nagy filiszter-világban romantika és aszketizmus, erotika és puritánság egyaránt nem létező dolgok. A világ, amely a könyvekben: akár bevallott époszokban, akár állitólagos evangéliumokban, törvénykönyvek-

ben, politikai szónoklatokban, vagy bölcseleti rendszerekben tárul fel előttünk: semmiesetre sem az igazi világ, hanem csak bizonyos abnormális emberek öntudata, akik sajátos művészi tehetséggel és temperamentummal vannak megáldva. Komoly dolog ez önre és reám nézve, mert akinek tudata nem vág össze a többségi tudattal: őrült ember, és a régi szokást, hogy az őrülteket tisztelni kell, kezdi fölváltani az uj divat, hogy be kell őket csukni. És minthogy az, amit mi nevelésnek és műveltségnek nevezünk, legnagyobbrészt nem egyéb, mint olvasás tapasztalás helyett, irodalom élet helyett, elavult fikciók modern valóságok helyett: a nevelés — mint Oxfordban bizonyosan észrevette — ezzel az erőszakosságával szétrombol minden elmét, amely nem elég erős, hogy átlásson a szitán s a művészet nagy mesterműveit annak nézze, amik valósággal, s ne többnek: vagyis szabadalmazott gondolkozási módszereknek, amelyek fölöttébb vitathatók és olyan életábrázolásoknak, amelyek nagyobbrészt csak félig érvényesek. Az iskolásfiu, akinek a maga Homérja csak arra jó, hogy a pajtás fejéhez vágja, talán a legegészségesebb és legészszerűbb módon használja; és nagy megnyugvással látom, hogy legjobb dolgaiban alkalomadtán Ön is ugyanezt cselekszi Arisztotelesz-szel.

Ránk nézve, akiknek az agyvelejét elborította ez a hazug irodalom, szerencse, hogy az, ami ezeket az ilyen vagy amolyan fajtáju értekezéseket, verseket és irásműveket létrehozza,

nem egyéb, mint az Életnek alsóbeli erőlködése, hogy isteni öntudatra tegyen szert, a helyett, hogy vaksi módon botorkáljon erre is, arra is, a legesekélyebb ellentállás utján. És ezért is olyan nagy a hajsza az igazság után mindazokban a könyvekben, amelyeknek szerzője rendkivüli tehetsége mellett normális hajlamu, s amelleit nincsenek privátérdekei. Copernicusnak nem volt oka félrevezetni embertársait a napnak a világrendszerben való helyzetére vonatkozólag; olyan becsületesen kutatott, mint ahogy a pásztor keresi utját a ködben. De Copernicus nem irt volna tudományos jellegü szerelmi históriákat. Ha a nemi vonatkozásra kerül a sor, a lángeszü embert nem fenyegeti az a veszedelem, hogy megfogják, mint a közönséges embert, a lángeszü nőt pedig nem fenyegeti a közönséges nőnek speciális végzete. És ezért van az, hogy a mi irásmüveink és egyéb müalkotásaink, amikor szerelemmel foglalkoznak, becsületes és természettudományos kisérletek helyett romantikus hülyeségekbe, szerelmi extázisokba tévednek, vagy pedig a jóllakottság szigoru aszketizmusába. (A kicsapongás utja visz a bölcsesség palotájába, mondja William Blake; mert „hogy mi az elég, nem tudhatod addig, amig azt nem tudod, hogy mi több az elégnél“.)

Van a nemi kérdésnek politikai része is, amely sokkal nagyobb, semhogy beleférhetne a vigjátékomba, és sokkal fontosabb, semhogy bünös könnyelmüséggel át lehetne siklani rajta. Hogy a nemi érintkezésben az iniciativa meg-

maradt a nőnél s hogy minden erőszakos fosztogatás és minden elcsüggesztő háborgatás ellenére is egyre jobban szilárdult benne: ezt az igazságot lehetetlen bizonyitanunk anélkül, hogy nagyon komoly megfontolás tárgyává tennők azt a körülményt, hogy valamennyi iniciativa között politikai szempontból ez a legfontosabb, mert a mi demokráciára irányuló politikai próbálkozásunk (az olcsó balkormányzatok utolsó menedéke) tönkretesz bennünket, ha polgáraink rosszul fogantatnak.

Amikor mi ketten születtünk, ebben az országban még egy kiváltságos osztály uralkodott, amely politikai házasságokban fogantatott. A kereskedő-osztály akkor még nem volt tul a politikai hatalomban való részesedésének első huszonöt esztendején, ez az osztály maga a pénzbeli kiválasztás alapján fejlődött s ha nem is éppen politikai házasságok, de legalább is nagyon szigoru osztály-házasságok révén jött létre. Ma is még a politikai élet díszalakjait az arisztokrácia és a plutokrácia szállitja; csakhogy ma mindakettő függ a kevert házasságokban fogant tömegek szavazatától. És, kérem szeretettel, ez éppen abban a pillanatban van igy, amikor a politikai kérdés többé már nem valami nagyon korlátolt és alkalmi beavatkozást jelent — jobbára megvásárolt közhivatalok révén — egy szoros, de községekre osztott kicsiny szigetország helytelen kormányzásába, megtoldva alkalom adtán a dinasztikus háboruk ellen való semmitmondó tiltakozással, — hanem amikor a politikai

probléma: Britannia ipari ujjászervezését, egy valóságos internacionális közösség megteremtését s egész Afrikának, talán egész Ázsiának felosztását jelenti a civilizált hatalmak között. Hihet Ön abban, hogy azok az emberek, akiknek fölfogását társadalomról és kormányzásról, figyelőképességét és legfőbb érdeklődését az a mai angol szinpad fejezi ki, amelyet Ön ismer: akár maguk meg tudjanak küzdeni ezzel az óriási föladattal, akár pedig megérteni és támogatni tudják az olyan eszü és jellemü embert, aki (legalább aránylag) képes volna megbirkózni vele. Mert ne feledje el, a mi választóink a szavazóhelyiségben szakasztott olyanok, mint a földszinten és a karzaton. Mi most valamennyien, ahogy Burke mondta, „a disznó sokaság patái alá kerültünk“. Burke kijelentése nagy megütközést keltett, mert az elv általános érvényével szemben megengedett kivételek egy társadalmi osztályt sértettek; és igazán nem volt jussa a bagolynak a verébről azt mondani, hogy nagyfülü. Az arisztokrácia, amelyet védelmébe vett, politikai házassága ellenére, amelyekkel a maga számára az előnyös nemzést biztositani akarta, ostoba nevelők és nevelőnők által lefokoztatta szellemi képességeit, az ingyen fényüzés által megrontotta a karakterét és a hazug hizelgés és talpnyalás által meghamisitotta önérzetét. Ma sem állunk jobban és sohasem fogunk jobban állani, még a parasztjainkban is inkább van valami erkölcsi mag, amelyből esetleg kinő egy Bunyon, Burns vagy Carlyle. De

figyelje meg: ez az arisztokrácia, amelyet 1832-től 1885-ig leszoritott a középosztály, „a disznó sokaság" szavazatai által visszanyerte hatalmát. Tom Paine diadalmaskodott Edmund Burke-ön, és a disznók manapság keresett választók. Hány embert küldtek ezek a választók a parlamentbe a saját osztályukból? Alig egy tucatot 670 közül, s azt is csak igazán kiváló személyes képességek és elragadó szónoki tehetség hatása alatt. A sokaság tehát maga itéli el a saját egyéneit; maga ösmeri be, hogy alkalmatlan a kormányzásra s csak olyan emberre szavaz, aki palotában lakik, nagyuri módon él, kápráztatosan öltözködik; akit az arisztokrata rokonság varázsa övez s aki ehhez képest morfológiai és generikus szempontból teljesen átalakult. Hát hiszen mi ketten ismerjük ezeket az átalakult alakokat, ezeket az egyetemet járt urakat, ezeket a jól ápolt, monoklit viselő Algykat és Bobbykat, ezeket a cricket-játszókat, akikre nézve a megöregedés nem a bölcsességet, hanem a golfot jelenti, „a drótszögön és serpenyőn meggazdagodott" plutokráciának e vivmányait. Az ember nem tudja, hogy sirjon-e vagy nevessen, amikor azt hallja, hogy ezek az urak — szegény ördögök! — egy kontinensekből álló fogatot ugy akarnak hajtani, mint egy négyes hintót; hogy a könyökkel dolgozó alkalmi kereskedelem és üzérkedés anarkiáját termékeny rendszerbe akarják foglalni, s gyarmatainkat nagyszabásu világhatalommá akarják szervezni. Adja meg Ön ezeknek az embereknek a legtökéletesebb

politikai alkotmányt és a legegészségesebb politikai programmot, amelyet csak egy jóindulatu és mindentudó hatalom kitalálhat, mérget lehet rá venni, hogy csupa merő divatos őrültséget és képmutató irgalmat olvasnuk ki belőle, épp ugy, mint ahogy a vadember a skót hittérítő filozófiai teológiájából durva, afrikai bálványimádást csinál.

Nem tudom, vannak-e még önnek illuziói a nevelésre, a haladásra és miegymásra vonatkozólag. Nekem nincsenek. Minden pamfletiró megtudja jelölni a javulás módjait, de ahol nincsen akarat, ott nincs mód. A dajkámnak volt kedvenc szavajárása, hogy disznófülből nem lesz selyembugyelláris, s mennél inkább látom, milyen erőlködést fejtenek ki a mi egyházaink, egyetemeink és irodalmi bölcseink, hogy a tömeget a saját szinvonala fölé emeljék, annál inkább meg vagyok győződve arról, hogy a dajkámnak igaza volt. A haladás nem tehet egyebet, mint hogy kihozza mindazt, ami bennünk van, és ez a minden nyilvánvalóképpen még akkor sem volna elegendő, ha azok, akik már felküzdötték magukat a legmélyebb mélységből, ezt a többiek számára is lehetővé tennék. Az átöröklés szappanbuboréka fönlebeg, az a bizonyosság, hogy a szerzett tulajdonságok a valóságos átöröklés mellett nem jönnek számitásba, megölte a pedagogusok reményeit, — csak ugy, mint a degeneráció szalócsainak rettegését: és ma már tudjuk, hogy nincs örökletes „uralkodó osztály“, mint ahogy nincsen örökletes csirkefogóság. Vagy létre kell

hoznunk nagy politikai képességet, vagy tönkre kell mennünk a demokrácia által, amelyet a másik két lehetőség kudarca kényszeritett reánk. De ha a zsarnokság csak azért vallott kudarcot, mert hiányzott a tehetséges és jóindulatu zsarnok, mi kilátása lehet a demokráciának, amely egy egész nemzetre való tehetséges szavazót kiván, vagyis olyan politikai kritikusokat, akik, ha fölösleges energia vagy különös adminisztrativ tehetség hiányában nem tudnak is maguk kormányozni, de legalább felismerik és méltányolják a tehetséget és a jóindulatot másokban és igy jóindulatu és tehetséges képviselőkön keresztül kormányoznak? De hol találnak ma ilyen választókat? Sehol. Az össze-vissza való házasodás olyan gyönge jellemet hozott létre, amely sokkal félénkebb, semhogy szembe merne szállani a létért való versengő küzdelem teljes ádáz erejével, és sokkal lanyhább és kicsinyesebb, semhogy az együttmüködés alapján szervezné a közösséget. Minthogy gyávák vagyunk, meggátoljuk a természeti kiválasztást az emberszeretet leple alatt és mert henyék vagyunk, elhanyagoljuk a mesterséges kiválasztást, a finom érzés és erkölcs leple alatt.

És mégis hozzá kell jutnunk egy arravaló kritikusokból álló választótestülethez, vagy pedig össze kell dőlnünk, ahogy Róma és Egyptom összedőltek. E pillanatban a római *panem et circenses* hanyatló korszaka indul meg a szemünk láttára. Ujságjaink és melodrámáink hencegnek a mi nagyszerü rendeltetésünkkel,

de szemünk és szivünk sóváran fordul az amerikai milliomos felé. S ahogy a zsebébe csusztatja a kezét, a mi ujjaink önkénytelenül nyulnak föl a kalapunk szegélyéhez. A jólét ideálja a mi szemünkben nem az iparüző éjszak jóléte, hanem az, amit Wight szigetén, Folkestoneban és Ramsgateben, Nizzában és Monte Carloban látunk. És ez az egyetlen fajtája a jólétnek, amelyet a szinpadon látunk, ahol a dolgozók mind inasok, komornák, komikus lakás-adók és elegáns lateinerek, mig a hősök és hősnők csodálatos módon korlátlan osztalékokat élveznek és ingyen esznek, mint a lovagok Don Quijote kalandos könyveiben. A kereskedelmi lapok arról fecsegnek, hogy Bombay versenyez Manchesterrel és igy tovább. Az igazi verseny az, hogy a Regent Street a Rue de Rivolival, Brighton és a Déli-tenger pedig a Rivierával versenyez az amerikai trustök költő-pénzéért, Mi ez az egyre fokozódó hajlam a látványosságok iránt, ez az ömlengő loyalitás, ez a szertartásos fölállás és kalaplevétel, mihelyest egy zászlót lobogtatnak, vagy a rezesbandát megszólaltatják? Imperializmus? Szó sincs róla. Csuszás-mászás, szolgalelküség, kapzsiság, amelyet a pénznek átható szaga keltett föl. Amikor Mr. Carnegie megcsörgette zsebében a milliókat, egész Angliának egyszerre kidülledt a szeme és meggörbült a háta. Csak amikor Rhodes (aki valószinüleg elolvasta az én milliomosoknak szánt szocialista munkámat) kihirdette, hogy egy naplopó sem fogja az ő vagyonát örökölni, egyenesedtek ki bizal-

matlanul, egy pillanatra a meggörbült hátak. Lehetséges volna-e, hogy a gyémántkirály végre is nem gentleman? De azért egy gazdag ember botlását könnyüszerrel lehetett észre nem venni. A gentlemanhez nem illő záradékot soha sem emlitették többé és a hátak ismét visszagörbültek természetes helyzetükbe.

De hallom, hogy ön ijedten kérdezi, hogy én ezt a dézsára való kérdést mind beletöltöttem-e a Don Juan komédiámba? Nem tettem. Én a magam Don Juanjából csak politikai röpirat-szerzőt csináltam és a pamfletjét egész terjedelmében mellékeltem a darabhoz. Megtalálja a könyv végén. Sajnálattal kell kijelentenem, hogy a regényirók rendszerint ritka lángelmének szokták kiadni a hősüket, akinek a müveit azonban teljesen az olvasó fantáziájára bizzák; ugy, hogy a regény végén az ember azt mondja magában, hogy a szerző előzetes ünnepélyes fogadkozása nélkül az illető gentlemanről még azt sem hinné el, hogy átlagos józanészszel rendelkezik. Engem nem illethet e szánalmas ügyefogyottság és gyönge kibuvó vádjával. Én nemcsak mondom önnek, hogy hősöm megirta a forradalmár kátéját, hanem egész terjedelmében átadom Önnek a kátét, épüljön rajta, ha nem röstelli elolvasni. És ebben a kátéban meg fogja találni a sexuális kérdés politikáját, ahogy az én felfogásom szerint Don Juan utódjának értelmeznie kell. Nem mintha el akarnám magamról háritani a teljes felelősséget az ő nézeteiért és minden többi személyem nézeteiért is, akár kellemesek, akár pe-

dig kellemetlenek. Valamennyiöknek igazuk van a saját külön szempontjukból és az ő szempontjuk, a drámai pillanatban, az enyém is. Ez talán nyugtalanitja azokat az embereket, akik azt hiszik, hogy a többi között van egy föltétlenül igaz szempont, persze rendszerint az övék. Nekik talán ugy rémlik, hogy aki ebben kételkedik, soha sem lehet a kegyelem állapotában. De ha ez lehetséges is, annyi bizonyosan igaz, hogy aki egyetért velük, nem lehet drámairó, sőt egyáltalában nem csinálhat semmi olyat, ami az emberiség ismeretén fordul meg. Ezért mutatták ki, hogy Shakespearenek nem volt lelkiismerete. Nekem sincs — abban az értelemben.

Ön azonban eszembe juttathatja, hogy mielőtt kitértem volna a politikára, nagyon meggyözően bizonyitottam be, hogy a müvész a sexualitás kérdésében soha sem teszi magáévá a közönséges ember szempontját, mert soha sincsen olyan sajátos helyzetben. Szóval, először bebizonyitom, hogy bármit irok is a nemek viszonyáról, okvetlenül félre fogják érteni, s azután hozzáfogok egy Don Juan-darab megirásához. És ha ön állhatatosan azt kérdezi tőlem, hogy miért követek el ilyen képtelenséget, én csak azt felelhetem, hogy ön szólitott fel rá, hogy az én feldolgozásom meggyőző lehet a müvészre nézve, mulatságos az amatőrre nézve és legalább is érthető s ennélfogva talán buzditó a filiszterre nézve. Minden ember, aki följegyzi illuzióit, adatokat szolgáltat ahhoz az igazi tudományos lélektanhoz,

amelyre még mindig vár a világ. Én a magam nézetét a legmüveltebb társaság férfiainak a nőkhöz való viszonyát illetőleg nem tartom többre, mint amennyit ér. Csak olyan nézet, mint más nézet és nem több, nem igaz és nem hamis, de remélem, hogy a témának olyan felfogása, amely az okok és okozatok megszokott rendjébe tényekből és tapasztalatokból elegendő anyagot helyez, hogy érdekelhesse önt, ha már a londoni szinházjáró közönséget nem fogná is érdekelni. Ebben a vállalkozásban igazán alig voltam tekintettel arra a közönségre, de tudom, hogy a legbarátságosabb indulattal van ön iránt és irántam is, már amennyiben egyáltalán van tudomása a létezésünkről, és nagyon jól megérti, hogy amit én az ön számára irok, az jelentékenyen tul fog menni az ő együgyü, romantikus agyvelején. Ugy fog tenni, mintha a könyveimet elolvasta és genialitásomról meggyőződött volna, s bizik abban, hogy olyan munkát fogok szállitani, amely igazolja az ő itéletét. Igy hát mi a saját külön területünkön ugy mulathatunk, ahogy csak jól esik, és hogyha valamely gentleman kimutatná, hogy sem ez az ajánlás, sem pedig Don Juan álma az itt következő komédia harmadik felvonásában nem alkalmas valamely népies szinházban való közvetlen előadásra, mi nem fogunk neki ellentmondani. Napoleon egy királyokból álló földszinttel ajándékozta meg Talmát s nincs följegyezve, hogy milyen hatással volt ez Talma játékára. Ami engem illet, én mindig egy filozofusokból álló földszintet

kivántam, és ez a darab ilyen földszintnek való.

Mindazoknak a szerzőknek, akiket a következő lapokon kifosztottam, hálás köszönetet mondanék, ha mindnyájukra vissza tudnék emlékezni. A bandita-költőt szántszándékkal loptam el Sir Arthur Conan Doyletól és Leporello átváltozása Enry Strakerré, a soffőrré, és Uj Emberré: tervszerü drámai kidolgozása Mr. H. G. Wells-féle egykoru ötletnek, aki megelőzött annak a bejelentésével, hogy a diadalmas gépészek osztálya, mint ő reméli, végre is el fogja söpörni a civilizáció utjából a fecsegőket. Mr. Barrie is, mialatt a kefelevonataimat javitom, egy olyan inassal gyönyörködtette Londont, aki többet tud a gazdáinál. A Mendosa-féle részvénytársaság eszméjét visszavezetem egy bizonyos titkárig, aki a nyugatindiai gyarmatokon volt s aki abban az időben, amikor én meg Mr. Sidney Webb, mint afféle fabiánus három testőr, politikailag kitomboltuk magunkat anélkül, hogy előrelátta volna, milyen meglepően kitünő lesz az aratás, az enciklopedista és kimerithetetlen Webbnek azt ajánlotta, hogy alakuljon át részvénytársasággá, a részvényesek jóvoltáért. Octaviust változtatás nélkül vettem át Mozarttól, és minden szinészt, aki e szerepet fogja játszani, ezennel felhatalmazok, hogy az előadás folyamán akármelyik kedvező pillanatban énekelje el a „Dalla sua pace"-t, ha tudja. Anna alakját egy 15-ik századbeli hollandi moralitás inspirálta, amelynek „Everyman" (Minden Ember) a cime s amelyet Mr.

William Poel legutóbb olyan fényes sikerrel támasztott föl. Remélem, hogy tovább halad ebben az irányban s be fogja látni, hogy az Erzsébet-korabeli renaissance dagálya a középkori költészet után épp oly elviselhetetlen, mint Scribe Ibsen után. S amikor a Charterhouse-ban ültem s az Everyman-t hallgattam, ezt kérdeztem magamtól: Miért nem Minden Asszony? S Anna lett az eredménye. Nem minden nő Anna, de Anna „Minden Nő“.

Hogy az Everyman szerzője nem pusztán müvész volt, hanem filozofus-müvész, és hogy a filozofus-müvész az egyetlen müvész, akit én egész komolyan veszek: ez nem uj dolog Önre nézve. Még Plato és Boswell is, szóval azok a dramatikusok, akik kitalálták Sokrateszt és Dr. Johnsont, sokkal mélyebben hatnak reám, mint a romantikus szindarab-irók. Sőt amióta mint gyerek, Mozart Varázsfuvolájának egyik előadásán, először szivtam be a transzcendentális régiók levegőjét, be voltam oltva a rendőrileg megengedett közönséges és romantikus szinpadi tákolmányok rikitó fénye és alkoholikus izgalmai ellen. Bunyan, Blake, Hogarth és Turner (valamennyi angol klasszikus között és fölött ez a négy) Goethe, Shelley, Schopenhauer, Wagner, Ibsen, Morris, Tolstoj és Nietzsche az irók közül azok, akiknek sajátos életfölfogását a magaméval többé-kevésbbé rokonnak érzem. Jegyezze meg ezt a szót, hogy „sajátos“. Én Dickenst és Shakespearet megszoritás és szégyenkezés nélkül olvasom; de az ő éles életmegfigyelésük és élet-ábrázolásuk nem kapcso-

lódik semmiő filozofiához vagy valláshoz: ellenkezőleg, Dickens érzelgős föltevéseinek hevesen ellentmondanak a megfigyelései, és Shakespeare pesszimizmusa csak az ö megsebzett emberiessége. Mind a kettőben rendkivüli módon megvan a költő sajátos genialitása és az emberi érzéssel és gondolkozással való közönséges szimpátia. Gyakran józanabbak és eszesebbek a filozófusoknál, ahogy Sancho Panza is gyakran józanabb és eszesebb volt, mint Don Quijote. A nyomasztó komolyságnak egész sziklatömegeit lökik félre az utból a nevetséges iránt való érzékükkel, amely alapjában véve a józan erkölcsi felfogásnak és a könnyü, vidám humornak az összetétele. De ők mindig a világ változataival és nem egységeivel foglalkoznak: olyan vallástalanok, hogy művészi céljaikra minden habozás és tapintat nélkül aknázzák ki a népies hitet (például Sidney Carton és a Szellem Hamletben!), anarhikusok és egy Angelonak vagy Ebszöllőnek, Sir Leicester De Mocknak vagy Mr. Tite Barnadenak a megrajzolását nem tudják ellensulyozni egy prófétának, vagy egy igazi vezérnek a személyével; nincsenek konstruktiv eszméik és veszedelmes fanatikusoknak látják azokat, akiknek ilyen eszméik vannak: költői alkotásaikban nincs egy vezérgondolat vagy sugallat, amelyért az ember józan észszel csak a kalapját is merné kitenni a záporesőnek, nemhogy az életét merné kockáztatni érte. Mindkettő egyformán kénytelen személyei legmerészebb akciójához a melodrámai mesék hagyományos szer-

tárából venni a motivumokat; és igy Hamletet a rendőri előitélet, Macbethet pedig az utonálló kapzsisága hozza mozgásba. Dickens, akinek az a mentsége sincsen, hogy, mint Hamlet és Macbeth számára, motivumokat kell kitalálnia, az ő hadát egész fölösleges módon olyan gépies fogásokkal viszi tovább havi füzeteinek árján, hogy azoknak a leirását önnek engedem át, mert nekem egyszerüen megáll az eszem, ha Monksra gondolok a „Twist Olivér"-ben, vagy a Smike rég elveszett szüleire, vagy a Dorrit és Clennam család viszonyára, amelyet Monsieur Rigaud Blandois nagyon időszerütlenül fedez föl. Az igazság az, hogy Shakespearere nézve a világ a bolondok nagy szinpada volt, amely őt teljesen megzavarta; egyáltalában semmi értelmét nem látta az életnek és Dickens ugy menekült a „Szilveszteréji harangok"-ban megirt kétségbeejtő álomtól, hogy a világot olyannak vette, amilyen és csak a részletekkel foglalkozott. Egy igazán komoly karakterrel egyikük sem tudott mit kezdeni; egy emberi alakot tökéletes hüséggel tudtak a szemünk elé állitani, de mihelyt az alaknak mozognia és élnie kellett, ha csak meg nem nevettette őket, egyszerre csak azt látták, hogy bábut tartanak a kezükben, s valami mesterséges, külső rugót kellett kitalálni, amely az alakot mozgásba hozza. Hamlettel véges-végig igy áll a dolog: nincs akarata, csak ha kitörnek az indulatai. Balga Shakespeare-imádók ebből a maguk módja szerint erényt csinálnak: kijelentik, hogy ez a darab a határozatlanság

tragédiája. Csakhogy Shakespearenek a reája nézve legmélyebb emberi dolgokról való ábrázolásai mind ugyanabban a hibában leledzenek; a jellemük és viselkedésük élethü, de cselekedeteik kivülről vannak rájuk erőszakolva és ez a külső gyurás groteszkül leri róluk, kivéve, ha teljesen konvencionális, mint például V. Henrik esetében. Falstaff elevenebb, mint bármelyik komoly és elmélyedő alakja, mert ő magától cselekszik; az ő rugói: a saját vágya, ösztöne és humora. III. Rikárd is gyönyörü, mint furcsa komédiás, aki megállitja a temetést, hogy udvaroljon a koporsóban fekvő halott özvegyének; de amikor a következő felvonásban fölváltja őt a szinpadi gazember, aki apró gyerekeket fojt meg és levágatja az emberek fejét, fölháborodunk a csalás miatt és nem kérünk a váltott szörnyből. Faulconbridge, Coriolanus, Leontes csodálatos ábrázolásai az ösztönszerü embernek; „Coriolanus“ a legnagyobb Shakespeare komédiái között; csakhogy az ábrázolás nem filozófia és egy komédia se nem kompromittálhatja, se nem revelálhatja a szerzőt. Őt azok után a karakterek után kell megitélni, amelyekben azt helyezi el, amit önmagáról tud, a Hamletek, Macbethek, Learek és Prosperok után. És hogyha ezek a karakterek mesterkélt melodrámai gyilkolások, megtorlások és más effélék miatt egy nagy ürességben vergődnek, mialatt a komikai alakok szilárd talajon járnak, elevenen és mulatságosan, akkor már tudjuk, hogy a szerző sokat adhat és semmit sem tanithat. Falstaff és Pro-

sper között ugyanolyan a különbség, mint Micawber és Copperfield Dávid között. A regény végén tudjuk, hogy ki a Micawber, de Dávidról csak azt tudjuk, hogy mi történt vele s nem érdekel bennünket eléggé, hogy arra is kiváncsiak legyünk, mi a vallása és a politikai meggyőződése, ha ugyan egyáltalán megeshetnék vele az a csoda, hogy valami politikai vagy vallási eszme, vagy egyáltalában valami efféle általános eszme támadjon az agyában. Mint gyermek, türhető; de soha sem válik férfivá és mindenestől ki lehetne hagyni a saját életrajzából, ha nem volna olyan hasznos szinpadi „meghitt“, mint például Horatio, vagy az a bizonyos „Károly, a barátja“, akit a szinpadon mindenesnek neveznek.

A filozófus-művészet munkáiról nem lehet ilyesmit mondani. Nem lehet például a „The Pilgrim's Progress“-ről. Állitsuk például az Ön shakespearei vitéz és pulya V. Henrikét és Pistolt vagy Parollet Bátor ur és Félős ur mellé, s hirtelen föltárul előttünk, hogy milyen nagy szakadék választja el az előkelő szerzőt, aki a világban nem látott egyebet, mint személyi célokat, meghiusulásuk tragédiáit és gyarlóságuk komédiáit — a tábori paptól, aki az erényt és bátorságot kiküzdötte a maga számára, azonositván magát a világ céljával, ahogy ő értette. Az ellentét óriási. Bunyan gyáva embere jobban feltüzeli a vérünket, mint Shakespeare hőse, aki hidegen hágy és titkos gyülöletet ébreszt. Egyszerre rájövünk arra, hogy Shakespeare nagyszerü ötletei és sejtelmei

ineára sem értette meg soha az erényt és a bátorságot, sohasem tudta volna elképzelni, hogy egy ember, aki nem bolond, mint Bunyan hőse, a halál vizének partjáról visszatekinthessen zarándokutjának küzdelmeire és fáradalmaira és igy szólhasson: „És mégsem bántam meg semmit“, — vagy egy milliomos büszkeségével jelenthesse ki a végakaratát: „Kardomat annak, aki utánam fog jönni zarándokutamon, bátorságomat és ügyességemet annak, aki meg tudja szerezni.“ Ez az élet igazi öröme: elhasználódni egy célért, amelynek nagyszerűségét mi magunk ismertük föl és teljesen megkopni, mielőtt még a szemétdombra hajitanának bennünket: hogy természeti erő lehessünk, ne pedig szenvedésekből és fájdalmakból összerótt, önző, lázas, nyomorult kis ember, aki panaszkodik, mert a világ nem annak szenteli magát, hogy őt boldoggá tegye. És az élet egyetlen igazi tragédiája az, ha önző lelkü emberek fölhasználnak bennünket olyan célokra, amelyekről tudjuk, hogy alacsonyak. Minden egyéb a legrosszabb esetben is csak szerencsétlenség vagy halál: de csak ez a nyomoruság, a rabszolgaság, a földi pokol; és föllázadni ellene az egyetlen mód, amely férfihoz méltó munkát adhat a szegény művésznek, akit a mi önző lelkü gazdagjaink olyan szivesen alkalmaznak mint kerítőt, bohócot, szépségkufárt, szentimentális rajongót stb.

Bunyantól Nietzscheig, ugy látszik, nagy a távolság, de a különbség kettejük között merőben formai. Bunyan megfigyelése, hogy a

tisztesség szennyes rongy, megvetése Törvényes ur iránt, aki az Erkölcsiség falujában lakik, bizalmatlansága az Egyház iránt, amely kiszoritja a vallást, szilárd ragaszkodása a bátorsághoz, mint az erények erényéhez, a mód, ahogy a konvencionálisan tiszteletreméltó és okos Világi Bölcs ur pályafutását mérlegeli s kimondja róla, hogy alapjában véve nem jobb, mint Rosszlelkü ur élete és halála: mindez, amit Bunyan az üstfoldozó theologiai nyelvén fejez ki, ugyanaz, mint amit Nietzsche a Darwin és Schopenhauer utáni filozófia nyelvén, Wagner a politheisztikus mithológia és Ibsen a 19-ik század derekán divott párisi drámairás nyelvén fejezett ki. És ezekben a dolgokban semmi sem uj, csak a divatosságuk; például csak divat kérdése, hogy a hit által való igazolást „Wille“-nek és a cselekedetek által való igazolást „Vorstellung“-nak nevezik. És a divat csakis arra jó, hogy ön meg én megvegyük Schopenhauer munkáját az Akaratról és a Képzeletről, holott eszünkbe sem jutna, hogy megvegyünk egy csomó prédikációt, melynek a cime: Hit a Cselekedetek ellen. Alapjában véve az a vitás pont ugyanaz és a drámai eredmények is ugyanazok. Bunyan nem is próbálja meg, hogy a maga Zarándokát okosabbnak vagy jobberkölcsünek tüntesse föl, mint Világi Bölcs urat. Világi Bölcs urnak legkajánabb ellenségei: Sikkasztó ur, Templomkerülő ur, Gyilkos ur, Koldus ur, Cinkos ur, Zsaroló ur, Otromba ur, [illegible]ákos ur, Munkáslázitó ur és a többiek elolvashatják a „Pilgrim's

Progress"-t, s egy rossz szót sem fognak találni benne magukról; ellenben azok a tiszteletreméltó emberek, akik lenézik és börtönbe zárják őket, mint például maga Világi Bölcs ur és az ő ifju barátja, Udvarias ur, Formalista ur, Képmutató ur, Féktelen ur, Meggondolatlan ur és Tolakodó ur (akik mind nyilvánvalóan jó családból való és jólétben élő egyetemet végző ifjak), a fürge kis Tudatlan, Szószátyár és a szépszavu Mellékcél és anyósa Tettetés asszonyság s a többi tiszteletreméltó urak és polgárok mind ugyancsak megkapják a maguk részét. Még Kishitüségnek is, ámbár végtére bejut a mennyországba, értésére adják, hogy ugy kellett neki, ha bátyjai, a Csüggedés, Bizalmatlanság és Vétkezés nekiestek, akik mind a hárman a finom társaság elismert tagjai és a törvénynek igazi oszlopai. Az egész allegória folytonos támadás a társadalmi morál és tisztesség ellen, anélkül, hogy csak egyetlen szó is esnék a bűn és a büntett ellen. És nem e miatt panaszkodnak az emberek mindig Nietzschére és Ibsenre? És nem ugyanemiatt panaszkodnának minden irodalomban, amely elég nagy és elég régi ahhoz, hogy akár hivatalosan, akár nem hivatalosan meg legyen a törvényes egyházi hitele, még pedig annak a megalkuvásnak révén, hogy beismerik bizonyos könyvek nagy jelentőségét, de teljesen letagadják az értelmüket; ugy, hogy a tiszteletes ur egyetérthet Micah prófétával, ihletett stilusára nézve, anélkül, hogy bárminő közösséget kellene vállalnia Micah dühösen radikális nézeteivel. Sőt még én is, amikor tol-

lal kezemben, mindenáron elismerő és udvarias akarok lenni, ugy látom, hogy támadásomnak egész erejét semmivé teszi az ellent nem állás egyszerü politikája. Hiába lesz a stilusom kétszerte olyan heves, amikor világgá hirdetem eretnekségemet. Kicsufolom Voltaire theisztikus hiszékenységét, Shelley erotikus babonáit, az ősrégi jövendőmondásnak és bálványimádási szertartásoknak a fölelevenitését, amelyet Huxley tudománynak nevezett és haladásnak nézett a Bibliával szemben, s épp igy gunyolom az egyházi és tudományos zürzavart, amely védi az erőszaknak és rablásnak azt az ostoba rendszerét, amelyet mi Törvénynek és Iparnak nevezünk. Még atheisták is hitetlenséggel, anarkisták is nihilizmussal vádolnak, mert nem állom ki az ő prédikációikat. S ahelyett, hogy ezt kiabálnák: „Kössétek a cölöphöz ezt a lehetetlen ördögfajzatot!“ — a tekintélyes napilapok ilyen bejelentésekkel öldökölnek: „a ragyogó és mélyelméjü irónak egy uj könyve jelent meg“. És a közönséges polgári olvasó, tudván azt, hogy az olyan szerzőnek, akiről a tekintélyes ujságok jól irnak, okvetlenül igaza van, engem is ugy olvas, mint Micaht, a maga szempontjából és zavartalan épüléssel. Beszélik, hogy a mult század hetvenes éveiben egy öreg hölgy, különben hivő methodista, Colchesterből Londonba költözött, a City Road szomszédságába, ahol a tudományos csarnokot kápolnának nézte és sok éven keresztül Charles Bradlaugh lábánál ült, elragadtatással élvezte ékesszólását, kétségbe sem vonva Bradlaugh

igazhitűségét s egy szemernyit sem veszitve a maga hitéből. Attól tartok, hogy engem is ugyanigy fognak megfosztani megérdemelt mártirságomtól.

De eltérek a tárgytól, mint ahogy mindig eltér a tárgytól az, aki panaszkodik. És utóvégre is egy könyv művészi értékének megállapitásánál nem az a fődolog, hogy milyen nézetei vannak az irónak, hanem hogy egyáltalában vannak-e nézetei? A colchesteri öreg hölgynek igaza volt, hogy a maga együgyü lelkét Bradlaugh igaz hitének és hitellenségének erőteljes világosságában fürösztgette, s nem annál a fagyos és festett fénynél és melegben, amelynél több nem telik a hagyományból és az ékesszólásból. Én nem azért nézem le a szépirodalmat s azokat a dilettánsokat, akikből a kitanult irodalmi virtuózok az ő hőseiket faragják, mintha bárminő illuzióim is volnának azoknak a gondolati formáknak a maradandóságát illetőleg (vagy nevezzük nézeteknek), amelyek segitségével szándékaimat közölni iparkodom kortársaimmal. Az ifjabb nemzedékre nézve már ugyis elavultak; mert ámbár nem veszitettek többet a logikájukból, mint egy tizennyolcadik századbeli pasztel a vonalaiból vagy a szineiből, de mégis, a pasztellhez hasonlóan, érthetetlenül megfakulnak, s egyre jobban fakulnak, mig végre egyáltalában számba sem jönnek már, amikor is a könyveim vagy megsemmisülnek, vagy, ha a világ még mindig olyan szegény lesz, hogy nem tud meglenni náluk nélkül, akkor majd Bunyannak

együtt kell helyt állaniok egész formátlanul megnyilatkozó erejükkel és természetükkel. Ezzel a meggyőződéssel nem lehetek belletrista. Természetesen be kell ösmernem, mint ahogy a hajdani tengerész is beösmerte, hogy mulattatóan kell előadnom a történetemet, ha azt akarom, hogy a lakodalmi vendég a bugósip szirénhangjai dacára se szabadulhasson a varázs alól. De pusztán „a művészet kedveért" annyi fáradságot sem vennék magamnak, hogy csak egy mondatot is leirjak. Tudom, vannak emberek, akiknek nem levén semmi mondani és semmi irni valójuk, mégis annyira szerelmesek a deklamálásba és az irodalomba, hogy mindent ismételnek, amit csak meg tudnak érteni abból, amit már előbb mások mondottak vagy irtak. Tudom, hogy azok a henye fogások, amelyeket a meggyőződés teljes hiányánál fogva a fölhigitott és félreértett témával szemben szabadon használnak, egy mulatságos társasjátékra adnak alkalmat, amelyet ők stilusnak neveznek. Én szánom dőreségüket, sőt még rokonszenvezek is e kedvtelésükkel. De igazi eredeti stilusra nem lehet szert tenni pusztán a stilus kedvéért; egy ember aszerint, hogy mennyi pénze van, egy shillingtől egy guineaig fizethet azért, hogy lássa, hallja vagy olvassa egy másik ember tehetségének megnyilatkozását; de nem fog az egész lelkével és az egész életével fizetni pusztán azért, hogy irodalmi virtuózzá váljék, s egy olyan készséggel álljon ki, amelylyel még pénzt sem kereshet, mint például a hegedüjátékkal. A kijelentés hatásos

volta a stilus alfája és omegája. Akinek nincs mit kijelentenie, annak nincs stilusa és nem is lehet, akinek pedig van valami kijelenteni valója, olyan mértékben lesz művésze a stilusnak, amennyire csak a kijelentés fontossága és saját meggyőződése képes őt elragadni. Ha azonban a kijelentését megcáfolják is, a stilusa megmarad. Darwin épp oly kevéssé rombolta széjjel Jób vagy Händel stilusát, mint Luther Márton a Giotto stilusát. Előbb vagy utóbb minden kijelentést megcáfol az idő és igy a világ tele van megkövült művészi maradványok nagyszerü roncsaival, melyeknek tényleges lehetősége nyomtalanul eltünt, de amelyeknek a formája még mindig remek. És ezért van az, hogy a régi mesterek annyira megcáfolják a mi embereinket, akik csak fogékonyak akarnak lenni. A mi Királyi Akadémiánk azt hiszi, hogy hozzájuthat Giotto stilusához a Giotto hite nélkül s ráadásul még javithatja is Giotto perspektiváját. A mi irodalmárunk azt képzeli, hogy megszerezheti Bunyan vagy Shakespeare stilusát Bunyan meggyőződése vagy Shakespeare látása nélkül, kivált ha Shakespeare vigyáz arra, hogy ne válaszsza szét az infinitivusait. És igy áll a dolog a mi zenei doktorainkkal, akik a nagy zeneszerzők modorában kellőkép előkészitett és feloldott vagy visszatartott és előrebocsátott diszharmóniák gyüjteményével a kezükben azt hiszik, hogy a Cherubini értekezéséből megtanulhatják a Palestrina művészetét. S mindez az akadémiai művészet sokkalta rosszabb, mint a hamis régi butorok

adás-vétele: mert az az ember, aki elád nekem egy tölgyfaszekrényt s megesküszik arra, hogy az a 13-ik századból való, holott az igazság az, hogy csak tegnap készült el vele ő maga: legalább nem állitja azt, hogy modern eszmék is találhatók rajta, mig a mi akadémikusunk, aki régi maradványokat másol, úgy beszél róluk, mintha az emberi szellem legfrissebb kiáradásai volnának s ami mindennél rosszabb, fiatal tanitványokat fogdos magának és elhiteti velük, hogy az ő korlátozottsága szabályosság, az ő tartózkodása ügyesség, félénksége jóizlés, üressége tisztaság. És amikor kijelenti, hogy a müvészet ne legyen didaktikus, mindazok az emberek, akiknek nincs mit tanitaniok, és mindazok az emberek, akik nem akarnak tanulni, szivvel-lélekkel igazat adnak neki.

Dicsekszem azzal, hogy nem vagyok az érzékenyek közül való. Ha tanulmányozza azt a villamos fényt, amelylyel én önt az én nagyhangu és fenhéjázó közszereplésem révén ellátom, amelyen ön néha-néha mulatni szokott, rá fog jönni, hogy az ön házában sok a fogékony rézhuzal, amely maga is tele van villamossággal és nem ád önnek semmi néven nevezendő fényt. De itt vagy amott odakerül egy szemernyi nagyon érzéketlen és nagyon ellenálló anyag: és ez a konok semmiség küzd az áram ellen és nem bocsátja keresztül mindaddig, amig az hasznossá nem teszi magát önre nézve, mint az irodalomnak két lényeges eleme: mint hő és mint fény. Már most, ha

nem akarok efféle rézhuzal-dilettáns lenni, hanem sugárzó szerző, nekem is roppant makacs embernek kell lennem, akitől el lehet várni, hogy alkalmatlan időben kialszik, vagy roszszul világit és esetleg tüzet is okozhat. Ezek az erényeim árnyoldalai és higyje el nekem, néha már ugy utálom magamat, hogy ha ebben a pillanatban véletlenül valami izgága kritikus kedvet kapna arra, hogy megtámadjon, kimondhatatlanul könnyitene rajtam és lekötelezne. De én nem is álmodom arról, hogy megváltozzam, mert tudom, hogy olybá kell vennem magamat, amilyen vagyok és minden elvégezhető munkát ki kell szoritanom magamból. Mindezt ön meg fogja érteni, mert mind a ketten közös területen járunk: mind a ketten kritikusai vagyunk az életnek, csak ugy, mint a müvészetnek, és ön talán elmondotta már magában, ha elmentem az ablaka alatt: „Csak az Isten őrzött meg attól, hogy nem én járok odalenn.“ Bellentő és lesujtó gondolat, amelylyel be is rekeszti ezt a mértéktelenül hosszu levelét az ön hüséges barátja

Woking, 1903. *G. Bernard Shaw.*

U. i. Azokban a példátlan kritikai agyműveletekben, amelyek a mi könyvünkhöz kapcsolódnak — kár, hogy az Ön saját hangja némaságra van kárhoztatva —, óva intenek engem egy uj kiadás közzétételétől. Fölhasználom az alkalmat, hogy itt néhány botlásomat helyreigazitsam. Ön talán észrevette (mellesleg szólva, senki más nem vette észre), hogy elő-

ször Othellóból idéztem önnek valamit s aztán öntudatlanul átruháztam azt a Téli Regére. Sajnálattal igazitom ki e tévedést, mert ámbár félig Florizelre és Perditára is talál a dolog, de Shakespearerel mégsem szabad tréfálni és igy visszaadom Desdemonának azt, ami az övé.

Egészben véve a könyv jól viselte magát. Hatott az erős kritikusokra és megijesztette a gyöngéket; a műértőket csiklandozta az irodalmi bravur (melyet az ön kedvéért szőttem bele), csakis a humoristák voltak azok, akik kioktattak, ami elég furcsa, s akik a hivatásukból kizökkentve a legkülönösebb lelkiismereti zavarba kerültek. Nem minden birálóm értett meg: mint mikor az angol ember Franciaországban a maga szigetbeli kettős hangzóit a legbátrabban ejti ki, mint jó francia magánhangzókat, sokan közülük a saját boltjukból a leghasonlóbb portékát ugy mutatták be, mint a Shaw-féle filozofia megnyilatkozását. Mások a képzet-társulás áldozatai lettek: pesszimistának neveznek, mert megjegyzéseim sértik önelégültségüket, és renegátnak, mert azt szeretném, ha a csőcselék csupa Caesarból állana a Tomok, Dickek és Harryk helyett. De ami a legrosszabb, azzal vádoltak, hogy én, mint végcélt, a fajfölötti erkölcsi Embert hirdetem, aki alapjában véve nem egyéb, mint a mi régi barátunk, az igaz Ember, tökéletesitett kiadásban. Ez a félreértés olyan boszantó, hogy minden további szó nélkül leteszem a tollat, mert különben még kisértetbe jövök s még ennél az ajánlólevélnél is hosszabb utóiratot szerkesztek.

EMBER
ÉS FELSŐBBRENDŰ EMBER

KOMÉDIA NÉGY FELVONÁSBAN

SZEMÉLYEK

Tanner John
Ramsden Roebuck
Ramsden Susanne, a nővére
Robinson Octavius
Robinson Violet, a húga
Whitefieldné
Anna, a leánya
Malone
Malone Hektor, a fia
Straker Henry, soffőr
Szobaleány
Mendoza

Az anarkista
A verekedő }
A boszus } [illegible]
A francia }
Az angol utazók
Kecskepásztor
Tiszt
Az ördög
Don Juan Tenorio
A szobor
Donna Anna

Történik: az első felvonás Londonban, a második Richmond mellett, a harmadik a Sierra Nevadában, a negyedik Granadában, a huszadik század elején.

ELSŐ FELVONÁS

Ramsden Roebuck a dolgozószobájában ül s a reggeli postát nézi át. A szépen és szolidan butorozott szoba jómódu emberre vall. Egy porszemecskét sem lehet fölfedezni; nyilvánvaló, hogy legalább is két szolgáló és egy szobaleány van az alsó helyiségekben s egy gazdasszony a felsőkben, aki nem kiméli a könyöküket a surolásnál. Még Roebuck fejebubja is ki van fényesitve, napfényes időben egyszerü fejbólintással is messzefekvő táborokba tudná a parancsokat heliografálni. De azért más tekintetben éppenséggel nem fest katonásan. Az embernek csakis a tevékeny polgári élet révén lehet olyan elszélesedett fontoskodó arca, mint neki, olyan tiszteletet váró méltóságteljes modora és olyan határozott szája, amely megszelidült és megfinomodott azóta, hogy visszavonult az ellenzéktől és engedményeket tett a kényelemnek, az előjogoknak és a hatalomnak. Ramsden több, mint fölöttébb tekintélyes ember, ő valósággal elnöke lehet a

fölöttébb tekintélyes embereknek, főnök a vezetők között, alderman a tanácsosok között és polgármester az aldermanok között. Négy acélszürke hajcsomó (amely nemsokára olyan fehér lesz már, mint a vizahólyagenyv, amelyhez különben más tekintetben is hasonlit egy kissé) párosan és arányosan nőtt ki a füle fölött és kiugró állának a két oldalán. Fekete szalonkabát van rajta, fehér mellény (napfényes tavaszidő van) és se nem fekete, se nem kék nadrág, hanem a kettőnek valami ravasz összetétele, amelyet a modern posztógyárosok azért állitanak elő, hogy harmonizáljon a tekintélyes emberek vallásával. Ramsden ma még nem volt künn a házból: még papucsban van s a cipője oda van készitve a kandalló elé, a szőnyegre. Minthogy sejteni lehet, hogy nincs inasa, s látnivaló, hogy titkára sincs, aki gyorsir és gépel, az ember eltünődik azon, hogy a mi nagy polgári háziasságunkat milyen kevéssé zavarták meg az uj divatok és módszerek, vagy a vasuti és szállodatársaságok vállalkozásai, amelyek szombattól-hétfőig, az első osztályu menettérti jegyet is beleértve, igazi uri életet nyujtanak Folkestoneban mindössze két guineáért.

Mennyi idős Roebuck? A kérdés fontos egy filozofikus szinmü küszöbén; mert ilyen körülmények között minden azon fordul meg, hogy ifju kora a hatvanas, vagy pedig a nyolcvanas évekbe esik-e. A dolog ugy áll, hogy 1839-ben született és gyermekkorától kezdve unitárius

volt és a szabadkereskedelmi rendszer hive, „A fajok eredetének“ megjelenése óta pedig evolucionista, következésképen mindig modern gondolkozónak vallotta magát és szókimondó, bátor reformernek.

Íróasztala mellett ülve, jobbra tőle az ablakok a Portland Placere szolgálnak. Ezeken az ablakokon, mint valami prosceniumon keresztül, a kiváncsi járó-kelő profilban láthatja Ramsdent, amennyire a függönyök megengedik. Baloldalán van a szoba belső fala, tekintélyes könyvszekrénynyel s az ajtó nincs egészen a középen, hanem kissé távolabb. A vele szemben levő fal mellett két mellszobor áll oszlopra helyezve; az egyik, a baloldali, Bright John, a másik, Ramsdentől jobbra, Spencer Herbert. Közöttük lóg Cobden Rikárd egy acélmetszetű arcképe, továbbá Martineaux, Huxley és Elliot George nagyitott fényképei, azután Watts allegóriáinak reprodukciói (mert Roebuck azzal a komolysággal hisz a szépművészetben, mely a hozzá nem értőket annyira jellemzi) és végre Dupont metszetének egy lenyomata, mely Delaroche hemiciklusát ábrázolja a Szépművészetekről, s amelyen rajta vannak minden kor nagy emberei. Háta mögött, a falon, a kandalló fölött családi kép, amelyet azonban vak sötétség borit.

Egy szobaleány belép és névjegyet hoz. Ramsden átveszi és elégedetten bólint. Nyilvánvaló, hogy az illető szivesen látott vendég.

Ramsden: Vezesse föl.

Szobaleány kimegy és visszatér a vendéggel

Szobaleány: Robinson ur.

(Robinson ur igazán szokatlanul szép fiatalember. Azt kell hinni róla, hogy a darabban ő a fiatal szerelmes, mert józan ésszel föl nem tehető, hogy egy és ugyanabban a históriában még egy ilyen vonzó férfialak is megjelenhessék. A nyulánk, arányos alak, az elegáns és még uj gyászruha, a kis fej, a szabályos vonások, a helyes kis bajusz, a tiszta, nyilt szemek, a viruló, hamvas fiatal arc, a gondosan fésült, fényes haj, amely nem fürtös, hanem finomszálu és jó sötétszinü, a szépen ivelt jóindulatu szemöldök, a nemes homlok és a finom, hegyes áll, — mind arra az emberre vallanak, aki szeretni és utóbb szenvedni fog. És hogy ezt is szimpatikusan fogja csinálni, arról kezeskedik megnyerő őszintesége és fölöttébb szolgálatkész, szerény modora, amely egyuttal nagyon szeretetreméltó embernek mutatja. Mihelyest benyit, Ramsden arcát elönti az apai szeretet és szivesiátás érzése, amely egyszerre átváltozik ünnepi gyásszá, amikor meglátja a feléje menő fiatal ember arcát, mely éppen olyan szomoru, mint a ruhája. Ramsden, ugy látszik, ismeri már a gyász okát. Mialatt a vendég szótlanul megy az iróasztal felé, az öreg ember fölkel s az asztal fölött némán kezet szorit vele; hosszu, meleg kézszoritás ez s kifejezi a közös gyászt, amely csak mostanában szakadt reájuk.)

Ramsden (befejezve a kézszoritást és kissé fölvidulva): Hja, hja, Octavius, közös emberi sors. Előbb-utóbb mindnyájunknak szembe kell vele néznünk. Üljön le.

(Octavius leül egy vendégnek való székre, Ramsden visszaül az iróasztalhoz.)

Octavius: Igen, Ramsden ur, szembe kell vele néznünk. De én nagyon sokat köszönhetek az elhunytnak. Mindent megtett értem, amit csak az édesapám tehetett volna, ha életben marad.

Ramsden: Hiszen tudja, neki magának nem volt fia.

Octavius: De voltak leányai; és mégis éppen olyan jó volt a hugomhoz, mint hozzám. Aztán meg olyan hirtelen halt meg! Mindig eszemben volt, hogy megköszönöm neki, — mindig tudtára akartam adni, hogy én nem tekintem az ő gondoskodását olyan természetes valaminek, mint bármelyik fiu az édesapja gondoskodását. De megfelelő alkalomra vártam és most halott, — meghalt, anélkül, hogy egy jellel is előkészitett volna bennünket. Sohasem fogja megtudni, mit éreztem iránta. *(Előveszi zsebkendőjét és őszintén zokog.)*

Ramsden: Honnan tudhatjuk mi azt, Octavius? Hátha mégis tudja: mi erről nem nyilatkozhatunk. No nézze! Hát ne sirjon! *(Octavius erőt vesz magán és elteszi a zsebkendőjét.)* Igy már jól van. És most vigasztalóul hadd mondjak el magának valamit. Amikor

utóljára találkoztam vele — ugyanebben a szobában történt —, igy szólt hozzám: Tavy finomlelkü gyerek és maga a becsületesség, és látva azt, hogy más embereket milyen kevéssé becsülnek meg a tulajdon fiaik, igazán megértem, hogy mennyivel jobb volt hozzám, mint a saját vérem lett volna. No tessék! Hát nem esik ez jól magának?

Octavius: Ramsden ur, ő nekem mindig azt mondta, hogy egyetlen embert ismert a világon, aki maga a becsületesség, és az Roebuck Ramsden.

Ramsden: Oh, én voltam a gyöngéje; mert hát mi nagyon régi barátok voltunk. De magáról még egyebet is emlegetett mindig. Csak tudnám, hogy megmondjam-e vagy nem?

Octavius: Azt ön tudhatja legjobban.

Ramsden: Tudniillik a leányára vonatkozik.

Octavius (sóváran): Annára? Oh Ramsden ur, mondja meg, mi az.

Ramsden: Hát azt mondta, mégis csak örül, hogy maga nem a fia, mert ugy gondolta, hogy majd valamikor Annie meg maga (*Octavius mélyen elpirul*) — Ej, talán mégsem kellett volna megmondanom. De neki komoly szándéka volt.

Octavius: Oh, hiszen ha csak valami kilátásom lehetne. Mert tudja, Ramsden ur, én semmitsem adok a pénzre, vagy arra, amit az emberek társadalmi állásnak neveznek; és nem tudom rászánni magamat, hogy azokért lelkesedjek és harcoljak. Már most Anna igazán ki-

való teremtés: de egészen belenevelődött abba a fölfogásba, hogy tökéletlen jellemünek tartja az olyan férfit, akiben nincs ambició. És jól tudja, hogy ha hozzám jönne feleségül, először ki kellene okoskodnia magából azt, hogy menynyire szégyelli magát én miattam, mert hogy semmiféle téren sem tüntettem ki magamat.

Ramsden (fölkel és háttal áll a kandallóhoz): Badarság, édes fiam, badarság. Maga tulszerény. Aztán meg Annie olyan fiatal, hogy nem is tudja megitélni, mi egy férfi valódi értéke. *(Komolyabban)* De különben is, csudamód kötelességtudó leány, aki előtt szent lesz az apja óhajtása. Tudja-e, hogy amióta nagy leány is, nem hinném, hogy csak egyetlenegyszer azért tett vagy nem tett volna valamit, mert ő maga ugy kivánta. Mindig azt mondta: „Apám igy kivánja tőlem“, vagy „Anyám nem szeretné“. Igazán, ez már szinte hibája. Gyakran mondtam neki, hogy meg kell szoknia az önálló gondolkozást.

Octavius (fejét csóválva): Oh Ramsden ur, nem kérhetem meg Annát, hogy legyen a feleségem, mert hogy az édesapja ugy óhajtotta.

Ramsden: Hát, talán nem. Hát persze, hogy nem. Én is belátom. Nem; semmiesetre sem. De ha maga a saját érdemeinél fogva elnyeri Annát, ugy Anna igen-igen boldog lesz, hogy nemcsak a saját óhajának, hanem az apai óhajnak is eleget tehet. Eh! Rajta! No, ugy-e bár, megkéri a kezét?

Octavius (keserű vidámsággal): Minden-

esetre megigérem önnek, hogy soha senki másnak a kezét nem fogom megkérni.

Ramsden: Oh, erre nem is kerülhet rá a sor. Anna a maga felesége lesz, édes fiam. — ámbár (*itt egyszerre igazán elkomolyodik*) magának van egy igen nagy hibája.

Octavius (kiváncsian): Miféle hiba az, Ramsden ur? Azaz, hogy inkább azt kellene mondanom, hogy a sok közül melyik hibámat gondolja?

Ramsden: Megmondom, Octavius. (*Egy piros vászonba kötött könyvet vesz föl az asztalról.*) Itt a kezemben egy példánya a legalávalóbb, a legbotrányosabb, a legártalmasabb és a leggazabb könyvnek, amely valaha kikerülte azt, hogy a közhóhér a piacon megégesse. Én nem olvastam el. Én ilyen mocsokkal nem szennyezem be a lelkemet; de elolvastam, amit az ujságok irnak róla. Nekem már a cime is elegendő. (*Olvassa.*) Forradalmi kátó és zsebkönyv. Irta John Tanner, a M. N. O. T. milliomos naplopók osztályának tagja.

Octavius (mosolyogva): De Jack —

Ramsden (mogorván): De az Istenért, ne hivja öt Jacknek, az én házamban. (*Dühösen dobja a könyvet az asztalra. Aztán, kissé megkönnyebbülve, elhagyja az asztalt, Octavius mellé megy és nyomatékos komolysággal beszél hozzá.*) Nos hát, Octavius, én tudom, hogy az én meghalt barátomnak igaza volt, amikor azt mondotta, hogy maga finomlelkü gyerek. Tudom, hogy ez az ember iskolatársa volt magának és hogy maga kötelességének érzi, hogy

pártját fogja, mert gyermekkori pajtások voltak. De kérem, jusson eszébe, hogy a körülmények megváltoztak. Magát a barátom házában családtagnak tekintették. Maga ott lakott és ennélfogva nem dobhatták ki onnan a barátait. És ez a Tanner nevü ember a maga kedvéért kicsi korától kezdve szabadon járt-kelt a házban. Anniet is éppen olyan bátran szólitja keresztnevén, akárcsak maga. De hát amig Annie apja élt, addig ez az ő dolga volt s nem az enyém. Ez a Tanner nevü ember csak gyerek volt az ő szemében: a nézetein mindig ugy mulatott, mint aki férfikalapot lát egy gyerek fején. De Tanner most már embernyi ember és Annie fiatal hölgy. Meg aztán az apja meghalt. Egyelőre még nem tudjuk pontosan, hogy mi van a végrendeletben; de én velem gyakran tárgyalt a dologról és előttem épp oly bizonyos, mint ahogy maga itt ül, hogy engem jelölt ki Anna gyámjául és gondnokául. *(Hevesen.)* És én egyszer s mindenkorra kijelentem önnek, hogy Annát nem tehetem és nem is akarom kitenni annak, hogy a maga kedvéért kénytelen legyen eltürni annak a Tanner nevü alaknak a bizalmaskodását. Ez nem szép; nem helyes; nem járja. És mitévő lesz maga ebben az ügyben?

Octavius: De Anna maga mondotta Jacknek, hogy akármilyen nézeteket hirdet is, ő mindig szivesen fogja látni, mert Jack ismerte az ő drága apját.

Ramsden (kijön a sodrából): Az a leány egész bolondja a gyermeki kötelességnek.

(Mint egy meghajszolt ökör, ugy ugrik a John Bright szobra felé, amelynek vonásaiban azonban nincs részvét az ő számára. Beszédközben dühösen néz Herbert Spencerre, aki még hidegebben fogadja.) Bocsásson meg Octavius, de a társadalmi elnézésnek vannak határai. Tudja, hogy én sem bigót, sem maradi ember nem vagyok. Tudja, én *csak* Roebuck Ramsden vagyok, amig mások, akik kevesebbet produkáltak, cimeket szereztek a nevük mellé, mert én az egyenlőségért és a lelkiismereti szabadságért harcoltam, amig ők az egyházhoz és az arisztokráciához dörgölőztek. Whitefield meg én egyik alkalmat a másik után szalasztottuk el, mert a haladás emberei voltunk. De viszont tiltakozom az anarkia, a szabad szerelem és egyéb ilyesfajta dolgok ellen. És ha csakugyan én leszek Anna gyámja, meg kell tanulnia, hogy kötelességei vannak irántam. Én ezt nem türhetem. Nem fogom türni. Anna tiltsa ki John Tannert a házból; és maga is tiltsa ki.

(A szobaleány visszajő.)

Octavius: De —

Ramsden (figyelme a szobaleány felé fordul): Pszt! Mi az?

Szobaleány: Tanner ur szeretne a nagyságos urral beszélni.

Ramsden: Tanner ur!

Octavius: Jack.

Ramsden: Hogy mer Tanner ur látogatóba

jönni hozzám? Mondja meg neki, hogy nem fogadhatom.

Octavius (sértődve): Sajnálom, hogy barátaim orra előtt becsapja az ajtaját.

Szobaleány (nyugodtan): Tanner ur nincs az ajtó előtt. Fönn van a szalónban Ramsden kisasszonynyal. Együtt jött Whitefieldnével meg Anna kisasszonynyal, meg Robinson kisasszonynyal. *(Ramsden érzelmei szóval ki nem fejezhetők.)*

Octavius (vigyorogva): No, Ramsden ur, ez teljesen Jackre vall. Fogadni kell őt, ha csak azért is, hogy kidobhassa.

Ramsden (elfojtott dühvel lökve ki az egyes szavakat): Menjen föl és mondja meg Tanner urnak, hogy sziveskedjék idefáradni. *(Szobaleány kimegy s Ramsden visszatért a kandallóhoz, mintegy megerősitett állásba.)* Igazán azt kell mondanom, hogy mindez az átkozott szemtelenkedés — nohát, ha az anarkistáknak ilyen a modoruk, remélem, hogy önnek nagyon tetszik. És Annie vele van! Annie! A — *(fuldoklik).*

Octavius: Igen, és ez lep meg engemet. Mert Jack rettentően fél Annától. Itt okvetlenül történt valami.

Tanner John ur hirtelen benyit és bejön a szobába. Sokkal ifjabb, semhogy egyszerüen azt lehetne róla mondani, hogy szakállas, nagy darab ember. De máris látszik rajta, hogy férfikorában ebbe a kategóriába fog tartozni. De most még van az alakján valami fiatalos nyu-

lánkság, ámbár éppenséggel nem pályázik arra, hogy fiatalosnak lássék. Fekete kabátja egy miniszterelnökre is illenék, s kissé felhuzott és kifeszitett válla, gőgös fejtartása s az az olympusi méltóság, amelylyel sörényét vagy inkább hatalmas gesztenyebarna hajzatát büszke homlokáról hátraveti, inkább Jupiterre utal, semmint Apollóra. Csodálatos folyékonysággal beszél, nyugtalan, ingerlékeny (csak meg kell nézni táguló orrcimpáit, nyughatatlan kék szemét, amely egy harmincketted hüvelyknyivel tágabbra nyilik a kelleténél) s talán egy kicsit bolond. Gondosan van öltözve, nem abból a hiuságból kifolyólag, mely nem tud ellentállni a piperének, de abból a tudatból kifolyólag, hogy minden, amit csinál, fontos, minélfogva épp oyan sulyt helyez egy látogatásra, mint más ember a nősülésre vagy alapkőletételre. Érzékeny, hevülékeny, tulzásokra hajló nagyon komoly ember, aki nagyzási hóbortban szenved és aki el volna veszve, ha nem volna érzéke a humor iránt. De éppen ebben a pillanatban cserbenhagyta a humora. Ha azt mondom, hogy izgatott, semmit sem mondtam, mert minden hangulata csak egy-egy izgalmi állapot. Most a borzalom állapotában van és egyenesen Ramsden felé tart, mintha csak eltökélt szándéka volna, hogy egy lövéssel leteriti a saját kandalló-szőnyegére. De amit a felső zsebéből kiránt, nem pisztoly, hanem egy okmány, amelyet a fölháborodott Ramsden orra elé lök s igy kiált föl:

Tanner: Ramsden: tudja maga, hogy mi ez?

Ramsden (gőgösen): Nem, sir.

Tanner: Ez Whitefield végrendeletének egy másolata. Anna kapta ma reggel.

Ramsden: Ha ön Annát mond, ugy sejtem, hogy Whitefield kisasszonyt gondolja.

Tanner: Én a mi Annánkat gondolom, az ön Annáját, Tavy Annáját és most már — az Ég legyen irgalmas hozzám — az én Annámat.

Octavius (fölkel; nagyon sápadt): Hogy gondolod ezt!

Tanner: Gondolom! *(lobogtatja a végrendeletet)* Tudják-e, hogy a végrendelet kit jelöl ki Anna gyámjául?

Ramsden (hidegen): Én azt hiszem, hogy engem.

Tanner: Önt! Ember, önt meg engem! Engem! Engem! Engem! Mindakettőnket! *(Az íróasztalra dobja a végrendeletet.)*

Ramsden: Önt! Az lehetetlen!

Tanner: Nem! Csak rettentően igaz! *(Octavius székébe veti magát.)* Ramsden! Huzzon ki belőle valahogyan! Ön nem ismeri Annát olyan jól, mint én. Minden bünt el fog ,követni, amelyet egy tisztességes asszony elkövethet és valamennyi elkövetett bünét azzal fogja igazolni, hogy a gyámjai kivánták. Mindent miránk fog kenni és mi csak ugy fogunk rá vigyázhatni, mint két egér egy macskára.

Octavius: Jack, szeretném, ha más hangon beszélnél Annáról.

Tanner: Ez a fiu szerelmes beléje s ez még jobban bonyolitja a dolgot. Mert Anna vagy a faképnél fogja hagyni, azzal a megokolással, hogy nekem kifogásom volt ellene, vagy hozzá fog menni feleségül, azzal a megokolással, hogy ön parancsolta. Mondhatom önnek, hogy soha még magamfajta és korombeli embert nem ért ilyen rettentő csapás.

Ramsden: Hadd lássam azt a végrendeletet, sir *(az iróasztalhoz megy s fölveszi az okmányt).* Nem hihetem, hogy az én öreg Whitefield barátom ily kevéssé bizott meg bennem, hogy társul adta mellém a — *(Olvasás közben azonban leesik az álla.)*

Tanner: És ezt mind saját magamnak köszönhetem: ez az eset rettentő iróniája. Whitefield egy szép napon közölte velem, hogy önt szemelte ki Anna gyámjául; és én bolond fejjel vitatkozni kezdtem vele, hogy micsoda őrültség egy fiatal nőt egy öreg ember felügyelete alá helyezni, akinek a nézetei elavultak.

Ramsden (megszédülve): Az én nézeteim elavultak!

Tanner: Végképpen. Én éppen akkor fejeztem be egy tanulmányomat, melynek cime ugy szólt, hogy „Le a deresfejüek uralmával!“ és tele voltam találó érvekkel és példákkal. Azt mondottam, hogy a helyes eljárás összepárositani a tapasztalt öreg csontot a pezsgő fiatal vérrel. Akasszanak föl, ha nem fogott a szavamon s nem változtatta meg a végrendeletét — tudniillik a végrendelet két héttel kelt

a beszélgetésünk után — s mint gyámot összepárosit engem önnel.

Ramsden (sápadtan és elszántan): Nem vállalom a tisztséget.

Tanner: Hát az ugyan mitől jó. Én is Richmondtól idáig egész uton folyton azt mondtam, hogy nem vállalom; de Anna ragaszkodik hozzá s egyre azt mondogatja, hogy ő persze csak szegény árvaleány és azoktól az emberektől, akik szivesen jártak a házukba, amig édesapja élt, nem kivánhatja meg, hogy most sokat törődjenek vele. Ez az utolsó ütőkártya. Szegény árvaleány! Mintha egy páncélos hajó amiatt panaszkodnék, hogy ki van szolgáltatva a szelek és hullámok szeszélyének.

Octavius: Ez nem volt szép tőled, Jack. Anna igenis árvaleány, akit neked pártfogolnod kell.

Tanner: Pártfogolnom? De hát milyen veszély fenyegeti? A törvény az ő pártján van: a közrészvét az ő pártján van. Sok pénze van és semmi lelkiösmerete. Tőlem mindössze is azt kivánja, hogy vállaljam az ő tetteiért a teljes erkölcsi felelősséget s hogy ő azután azt tehesse, amit akar, de az én rovásomra. Én nem tudom őt ellenőrizni, ő viszont ugy kompromittálhat engem, ahogy neki tetszik. Ilyen áron akár a férje is lehetnék.

Ramsden: Ön vissza is utasithatja a gyámságot. Én mindenesetre visszautasitom azt, hogy az ön gyámtársa legyek.

Tanner: Jó, de mit fog szólni ehhez Anna? Vagy mit szól hozzá máris? Éppen csak any-

nyit, hogy apja óhajtása szent előtte és hogy ő mindig ugy fog föltekinteni rám, mint a gyámjára, akár vállalom a felelősséget, akár nem. Visszautasitani! Hát próbálja visszautasitani a boa constrictor ölelését, ha már a nyaka köré kezd csavarodni.

Octavius: Gyöngédtelen vagy hozzám, ha ilyeneket mondasz.

Tanner (fölkel és odamegy Octaviushoz, hogy megvigasztalja, de azért még mindig sivánkozik): Ha fiatal gyám kellett neki, miért nem választotta Tavyt.

Ramsden: Ah csakugyan! Miért nem?

Octavius: Megmondhatom. Nálam is puhatolózott, de én visszautasitottam a megbizást, mert szeretem Annát. Nem volt jogom ahhoz, hogy az apjával mint gyámot a nyakába varrassam magamat. Whitefield ur Anna előtt is szóba hozta a dolgot s Anna azt mondta, hogy igazam van. Ramsden ur, ön tudja, hogy én szeretem Annát és Jack is tudja. Ha Jack szerelmes volna egy nőbe, én azt a nőt ha kiállhatatlannak tartanám is, az ő jelenlétében nem hasonlitanám a boa constrictorhoz. *(Leül a szobrok közé, arccal a falnak.)*

Ramsden: Nem hiszem, hogy Whitefield beszámitható állapotban volt, amikor a végrendeletét megirta. Ön maga is beismerte, hogy Whitefield az ön befolyása alatt végrendelkezett.

Tanner: Nagyon megköszönheti nekem, hogy befolyásoltam. Kétezerötszáz fontot hagyományozott önnek fáradságáért. Tavy hugá-

nak hozományt ad és Tavynak magának öt-ezer fontot.

Octavius (ujból megerednek a könnyei): Nem fogadhatom el. Nagyon is jó volt hozzánk.

Tanner: Nem is kapod meg, édes fiacskám, ha Ramsden fölboritja a végrendeletet.

Ramsden: Ahá! Most már értem. Ön engem zsákutcába szoritott.

Tanner: Én rám csak azt hagyta, hogy vigyázzak Anna erkölcseire, azon a cimen, hogy ugyis több pénzem van, mint amennyi javamra válik. Ez azt bizonyitja, hogy teljesen beszámitható állapotban volt, ugy-e bár?

Ramsden (dühösen): Elismerem.

Octavius (fölkel és kibujik a fal mellől): Ramsden ur, én azt hiszem, ön elfogultan itéli meg Jacket. Jack becsületes ember, és képtelen arra, hogy visszaéljen —

Tanner: Hallgass, Tavy; beteggé teszel. Én nem vagyok becsületes ember. Én olyan ember vagyok, akit egy halott kéz földhöz vágott. Igy vagy amugy, Tavy, most már muszáj elvenned, hogy kikerüljön a kezem alól. Pedig én mindent elkövettem, hogy megmentselek tőle.

Octavius: Oh Jack, meg akartál menteni attól, ami az én legfőbb boldogságom?

Tanner: Igen, életfogytiglan való boldogság. Hiszen ha csak egy félórai boldogságról volna szó, az utolsó filléremet is odaadnám, Tavy, hogy megszerezzem neked. De egy egész

életre való boldogság! Nincs halandó ember, aki azt kibirja. Hiszen az a földi pokol!

Ramsden (indulatosan): Badarság, sir. Beszéljen komolyan, vagy menjen és pocsékolja mások idejét. Okosabbat is tehetek, mint hogy az ön bolondságait hallgassam. *(A szó szoros értelmében rugkapálva megy vissza az asztalhoz s beleül a székébe.)*

Tanner: Most hallottad, Tavy! Nincs a koponyájában egyetlen gondolat, amely 1878 után jött forgalomba. Annának okvetlenül szüksége van egy második gyámra, akitől tanácsot kérhessen.

Ramsden: Büszke vagyok arra, hogy ön lenézi az én személyemet és eszméimet. Az ön eszméi, ugy hiszem, ebben a könyvben vannak letéve.

Tanner (kiváncsian siet az asztalhoz): Micsoda? Maga megszerezte a könyvemet? Mit tart róla?

Ramsden: Azt hiszi, sir, hogy én ilyen könyvet elolvasok?

Tanner: Akkor minek vette meg?

Ramsden: Nem vettem meg, sir. Valami hóbortos nő küldte meg nekem, aki, ugy látszik, bámulja az ön nézeteit. Éppen el akartam intézni az ön könyvét, amikor Octavius megzavart. De most el fogom intézni, ha megengedi. *(Olyan erővel hajitja bele a könyvet a hatalmas papirkosárba, hogy Tanner hátrakapja a fejét, mert ugy érzi, hogy odavágták.)*

Tanner: Maga is olyan neveletlen, mint jó magam. De legalább nem kell kölcsönösen

udvariaskodnunk egymással. *(Megint leül.)* Mik a szándékai a végrendeletet illetőleg?

Octavius: Szabad valamit megjegyeznem?

Ramsden: Hogyne, Octavius.

Octavius: Ne felejtsük el, hogy ebben a dologban Annának is lehetnek némi kivánságai.

Ramsden: Magam is azt akarom, hogy Anna kivánságait tekintetbe vegyük, amennyire csak a józan ész megengedi. De ő csak nő, sőt mi több, ifju és tapasztalatlan.

Tanner: Ramsden, én kezdem sajnálni magát-

Ramsden (hevesen): Nem érdekel, hogy milyen érzelmeket táplál ön irántam.

Tanner: Anna csakis azt fogja tenni, ami neki jól esik. Söt mi több, kényszeriteni fog bennünket, hogy mi ajánljuk azt, ami neki jól esik. Ha azután rosszul üt ki a dolog, minket fog okolni érte. De mert e pillanatban Tavy annyira eped utána —

Octavius (szégyenlősen): Nem epedek, Jack.

Tanner: Hazudsz, Tavy, mert epedsz. Tehát hivassuk le a szalónból és kérdezzük meg, hogy mit akar velünk megtétetni. Eredj Tavy és hozd ide. *(Tavy indul.)* De ne maradj el soká; mert köztem és Ramsden között olyan feszült a viszony, hogy a várakozás nagyon kinos lesz. *(Ramsden összeszoritja az ajkait, de nem szól semmit.)*

Octavius: Ne vegye tőle zokon, Ramsden ur. Nem beszél komolyan. *(Kimegy.)*

Ramsden (nagyon megfontoltan): Tanner

ur, ön a legszemtelenebb ember, akivel életemben találkoztam.

Tanner (komolyan): Tudom, Ramsden ur. Pedig még én sem tudtam leküzdeni minden szégyenkezést. Mi a szégyenlősség levegőjében élünk. Mindenért szégyeljük magunkat, ami igazán megvan körülöttünk. Szégyeljük magunkat saját magunk miatt, a rokonaink miatt, a jövedelmünk miatt, a kiejtésünk miatt, a tapasztalataink miatt, szakasztott ugy, mint ahogy szégyeljük magunkat a meztelen testünk miatt. Édes Istenem, szégyellünk gyalog járni, szégyellünk omnibuszra ülni, szégyellünk bérkocsit fogadni, ahelyett, hogy hintót tarthatnánk, szégyellünk egy lovat tartani kettő helyett és mindenest a kocsis meg az inas helyett. Mennél több dolgot szégyell az ember, annál nagyobb a tisztessége. Maga például szégyelli megvenni a könyvemet és szégyelli elolvasni; az egyetlen dolog, amit nem szégyell: elitélni engemet egy könyv után, amelyet nem olvasott; pedig ez is csak azt bizonyitja, hogy szégyelné magát, hogy radikális elveket valljon. Nézzen rám, milyen sikereim vannak, mert az én tündérkeresztanyám nem tette bölcsőmbe a szégyenérzetet. Megvan minden jó tulajdonságom, amelylyel egy férfi dicsekedhetik, kivéve —

Ramsden: Örülök, hogy olyan jó véleménye van önmagáról.

Tanner: Ön ezzel mindössze is azt akarja mondani, hogy szégyelnem kellene magamat, amiért a jótulajdonságaimról beszélek. Ön nem

azt gondolja, hogy nincsenek jó tulajdonságaim; ön nagyon jól tudja, hogy én éppen olyan józan és tisztességes állampolgár vagyok mint ön, egyénileg is éppen olyan megbizható, politikailag és erkölcsileg pedig sokkal megbizhatóbb.

Ramsden (legsebezhetőbb oldalán találva): Ezt tagadom. Nem engedhetem meg sem önnek, sem másnak, hogy ugy bánjanak velem, mintha én is csak egy átlagos angol ember volnék. Én gyülölöm az angol társadalom előitéleteit: megvetem szükkeblüségét és megkövetelem, hogy önállóan gondolkozhassam. Ön adja a haladás emberét. No hát én annyit mondok önnek, hogy én már akkor is a haladás embere voltam, amikor ön még a világon sem volt.

Tanner: Tudtam, hogy az csak nagyon régen lehetett.

Ramsden: Én most is olyan modern ember vagyok, mint voltam. Bizonyitsa be, ha tudja, hogy valaha is kiejtettem kezemből a zászlót. Sőt haladottabb ember vagyok, mint valaha is voltam. Napról-napra jobban haladok.

Tanner: Halad az években, Polonius.

Ramsden: Polonius! Ön e szerint, ugy látszik, Hamlet.

Tanner: Nem; én csak a legszemtelenebb ember vagyok, akivel ön ez életben találkozott. Igy állitja be ön azt az embert, akiről azt tartja, hogy teljesen romlott. Amikor meg akar leckéztetni, mint igazságos és tisztességes em-

ber fölteszi a kérdést, hogy mi a legrosszabb, amit jó lelkiismerettel a szememre lobbanthat. Tolvaj, hazug, hamisító, házasságtörő, hamisan esküvő, korhely, iszákos! Egyik sem illik reám. Tehát megint csak odalyukad ki, hogy nincs bennem szégyenérzet. No jó, megengedem. Sőt gratulálok hozzá magamnak; mert ha én is szégyelleném az igazi mivoltomat, éppen olyan hülye alak lennék, mint bárki önök közül. Gyakorolja magát egy kissé a szemtelenségben, Ramsden, s kitünő ember lesz magából.

Ramsden: Én nem —

Tanner: Maga nem pályázik az effajta népszerüségre. A jó Isten tartsa meg, de én oly bizonyosra vettem, hogy ez lesz a felelet, mint amily bizonyosra vettem, hogy az automatából egy skatulya gyujtó jön ki, ha becsusztatok egy pennyt a nyiláson; maga szégyelt volna egyebet felelni.

A lesujtó replika, amelyre Ramsden szemmel láthatólag összeszedte minden erejét, örökre füstbement, mert ebben a pillanatban toppan be Octavius Whitefield Anna kisasszonynyal és a mamájával. Ramsden fölugrik és rohan az ajtóhoz, hogy fogadja őket. Hogy Annát szépnek találjuk-e, vagy sem, izlés dolga, tehát jóformán azon fordul meg, hogy milyen koruak vagyunk és melyik nemhez tartozunk. Octavius szemében elbüvölően szép nő, akinek jelenlétében átváltozik az egész világ s az egyéni tudat korlátolt határai, az egész emberi jaj életére való misztikus vissza-

emlékezés révén végtelenül kiszélesednek, egészen a keleti származásig, sőt még meszszibbre, a paradicsomig, ahonnan az emberi nem kibukott. Az ő szemében Anna a valósággá vált regény, minden értelmetlenségnek igaz belső értelme; Anna az, aki megnyitotta az ő szemeit és fölszabaditotta az ő lelkét: Anna az idő, tér és körülmények megszüntetése, Anna az ő vérének átszellemülése az élet vizének rohanó árjává, Anna minden titkok megfejtése és minden dogmák megszentelése. Az édesanyja szemében, hogy a lehető legenyhébben fejezzük ki magunkat, Anna semmi effélét nem jelent. Nem mintha Octavius bámulata bármikép is nevetséges vagy megszégyenitő volna. Anna a lehetőségig jótermetü, igazi urileány, kecses és bájos s a szeme és a haja elragadó. Azonkivül, ahelyett, hogy madárijesztőt csinálna magából, mint az édesanyja, fekete és lila selyemből olyan gyászruhát eszelt ki, amelylyel megtiszteli elhunyt atyját s egyuttal kifejezi azt a merész és szabadelvü családi tradiciót, amelyet Ramsden olyan nagyra tart.

Mindez azonban még nem magyarázza meg Anna elbüvölő hatását. Képzeljük, hogy az orra fitos, a szeme kancsal, cseréljük fel fekete és lila kosztümjét egy virágárusleány kötényével és tollaival, és a férfiak még mindig álmodozni fognak róla. Az életerő éppen olyan köznapi, mint az emberiesség, de mint az emberiesség, az is néha a lángelméig emelkedik; és Anna az életerő lángelméi közül

való. De ha megengedik, egy csöppet sem tulérzékies teremtés; mert ez nem az életerő tulbősége, hanem inkább jogyatékossága volna. Igazán tiszteletreméltó nő, aki tökéletesen tud magán uralkodni s akin ez meg is látszik, ámbár egész magaviselete egész modernül őszinte és közvetlen. Bizalmat gerjeszt, mint olyan valaki, aki soha sem tesz olyat, amit nem akar megtenni; sőt talán félni is lehet egy kicsit tőle, mint olyan nőtől, aki valószinüleg mindig megteszi azt, amit kivánatosnak tart, s mint aki a mások jóvoltára és a saját igazságérzetére is csak annyiban van tekintettel, amennyiben az okvetlenül szükséges. Szóval az a nő, akiről a nálánál gyengébb nők azt mondják, hogy macska.

Nem lehet valami illedelmesebbet elképzelni, mint ahogy belép s ahogy Ramsden fogadja, akit ő megcsókol. A boldogult Whitefield ur már a kelletén tul meg volna elégedve az urak megnyult arcával (kivétel Tanner, aki nagyon nyugtalan), a néma kézszoritásokkal, a menthatatlan odatolt székekkel, az özvegy szipákolásával s leánya könnybenuszó szemével, akiről nyilvánvaló, hogy szive nem engedi szóhoz jutni a nyelvét. Ramsden és Octavius két széket hoznak el a faltól s odatolják a két hölgy elé; de Anna odamegy Tannerhez s az ő székét foglalja el, amelyet Tanner egy hirtelen mozdulattal felkinál, de rögtön utána izgatottságát azzal vezeti le, hogy kiszámitott illetlenséggel ráül az iróasztal szélére. Octavius Anna mellett ád széket Whitefieldnének s ő

maga leül arra az üres székre, amelyet Ramsden Herbert Spencer mellszobra alá állított.

Whitefieldné, mellesleg szólva, kistermetü asszony, akinek fakó lenhaja olyan, mint a szalma, amelybe tojást rakunk. Az arcán van valami tétova agyafurtság, a hangjában valami sipító tiltakozás s azt a hatást kelti, mintha a könyökével félre szeretne tolni egy nálánál nagyobb termetü személyt, aki őt a sarokba akarja szoritani. Az ember ugy sejti, hogy azok közül a nők közül való, akik tudják, hogy mint ostoba és számot nem tevő lényekkel bánnak velük, s akik, bár semmiképp sem tudnak fölszinen maradni, még sem nyugodnak bele a sorsukba. Octavius vele szemben kissé lovagias módra hallatlanul figyelmes, még akkor is, amikor a lelke Annával van tele.

Ramsden ünnepélyesen visszatér az íróasztalnál levő elnöki székéhez, ügyet sem vet Tannerre és megkezdi a tárgyalást.

Ramsden: Sajnálom, édes Annie, hogy ilyen szomoru pillanatban, üzletileg kell tárgyalnunk. De szegény édesapád végrendelete egy nagyon komoly kérdést vet föl. Ugy hiszem, olvastad.

Anna egy fejbolintással és egy lélekzettel mond igent, annyira meg van hatva, hogy nem tud szólni.

Be kell vallanom, nagy meglepetéssel láttam, hogy melléd és Rhoda mellé velem együtt Tanner urat is kijelölték, mint gyámot és gondnokot. *(Szünet. Mindnyájan baljóslatuan néznek föl, de egyiküknek sincs mondanivalója.*

Ramsdent bosszantja egy kissé, hogy senkinek sem volt szava a dologhoz s aztán folytatja.) Nem tudom, hogy ilyen körülmények között vállalhatom-e a tisztséget. És ugy tudom, hogy Tanner ur is óvást emel s bár nem dicsekszem azzal, hogy értem az ő okait, ő majd minden bizonynyal szólani fog magáért. De abban mindaketten egyetértünk, hogy semmit sem határozhatunk, amig a te fölfogásodat nem ismerjük. Félek, hogy azt kell majd mondanom, válassz kettőnk között, vagy őt, vagy engemet, mert attól tartok, hogy mi ketten közösen sohasem tudunk megegyezni.

Anna (mély, dallamos hangon): Mama —

Whitefieldné (hirtelen): Kérlek, Anna, engem hagyj ki a játékból. Nekem ebben a dologban nincsen véleményem és ha volna is, valószinüleg nem adnátok rá semmit; én belenyugszom mindenbe, amit ti hárman legjobbnak találtok.

Tanner megfordul és merőn néz Ramsdenre, aki dühösen utasitja vissza ezt a némajátékban rejlő közeledést.

Anna (az előbbi édes hangon folytatja, mint aki tudomást sem vett anyja tapintatlanságáról): A mama tudja magáról, hogy nem elég erős ahhoz, hogy minden tanács és támogatás nélkül viselje értem és Rhodáért a teljes felelősséget. Rhodának igazán kell a gyám és én, bár idősebb vagyok, mégsem hinném, hogy valakit fiatalon, leányfővel, teljesen szabadjára lehet hagyni. Remélem, api, hogy magának is ez a nézete.

Tanner (megdöbbenve): Api! Hát maga a gyámjait apinak fogja nevezni?

Anna: Ne legyen bolond, Jack. Ramsden urat én mindig Roebuck apinak hivtam. Én vagyok api Annieja és ő az Annie apija. Akkor kereszteltem el igy, amikor beszélni tanultam.

Ramsden (éles gunnyal): Remélem, Tanner ur, hogy most meg van elégedve. Csak folytasd, Annie; én mindenben egyetértek veled!

Anna: De ha gyámra szükségem van, szabad mellőznöm azt, akit az édesapám jelölt ki számomra?

Ramsden (ajkába harapva): Akkor hát helyesled édesapád választását.

Anna: Nem illet meg, hogy helyeseljem vagy kifogásoljam. Én csak elfogadom. Apám szeretett és legjobban tudta, mi válik javamra.

Ramsden: Én persze nagyon megértem a te érzelmeidet, Annie. Ezt vártam tőled és csak becsületedre válik. De nem oldja meg a kérdést olyan alaposan, mint te gondolod. Mindjárt felhozok neked egy esetet. Tegyük fel, te rájösz arra, hogy én valami szégyenletes dolgot követtem el, szóval, hogy nem vagyok az az ember, akinek az édesapád gondolt. Még akkor is helyénvalónak tartanád, hogy én legyek Rhoda gyámja?

Anna: Nem képzelhetem, api, hogy maga valami szégyenletes dolgot cselekedjék.

Tanner (Ramsdenhez): De csak nem követett el semmi olyat?

Ramsden (felháborodva): Nem hát.

Whitefieldné (nyugodtan): Hát akkor minek tegyük fel önről?

Anna: No látja, api: a mama nem akarja, hogy ilyet tegyek föl magáról.

Ramsden (nagy zavarban): Ezekben a családi ügyekben ti mind a ketten oly gyöngédek és melegszivüek vagytok, hogy roppant nehéz a helyzetet egészen nyiltan föltárnom.

Tanner: Meg aztán, kedves barátom, ön nem is tárja föl nyiltan a helyzetet.

Ramsden (bosszusan): Hát akkor tárja föl maga.

Tanner: Föl is tárom. Anna, Ramsden azt hiszi, hogy én nem vagyok magának való gyám: és nekem is ez a véleményem. Ő ugy tartja, hogyha a maga édesapja elolvasta volna a könyvemet, nem is jelölt volna ki engemet. Ez a könyv az a szégyenletes dolog, amelyre az imént utalt. Azt hiszi, hogy Rhodára való tekintettel magának az a kötelessége, hogy őt egymagát fölkérje, engemet pedig lemondasson. Csak egy szót szóljon és én lemondok.

Anna: De én nem olvastam a maga könyvét, Jack.

Tanner (alámerül könyökkel a papirkosárba és kihalássza a könyvet): Akkor olvassa el rögtön és határozzon.

Ramsden (indulatosan): Ha azt akarod, hogy én legyek a gyámod, akkor a leghatározottabban megtiltom, hogy azt a könyvet elolvasd. *(Öklével üt az asztalra és fölkel.)*

Anna: Hogy olvasnám el, ha megtiltja? *(Az asztalra teszi a könyvet.)*

Tanner: Hogyan intézheljük el a dolgot, ha az egyik gyámja megtilthatja magának, hogy elolvassa a másik gyámja könyvét? Hátha én most azt parancsolnám magának, hogy olvassa el? Hogyan fog akkor nekem szót fogadni?

Anna: Bizonyosan tudom, Jack, hogy maga sohasem fog engemet szándékosan ilyen kinos dilemmába hozni.

Ramsden (ingerülten): Igen, igen, Annie. Mindez nagyon szép, és amint már mondottam, nagyon helyes és illendő. De neked egyik vagy másik irányban döntened kell. Mi is csak olyan dilemmában vagyunk, mint te magad.

Anna: Én sokkal fiatalabb és tapasztalatlanabb vagyok, semhogy határozhatnék. Apám kivánságai én előttem szentek.

Whitefieldné: És ha önök ketten, férfiak, nem akarnak helytállni, ki kell jelentenem, hogy szivtelenség, ha Annára akarják háritani a felelősséget. Ugy látszik, hogy ezen a világon az emberek mindig másra akarják tolni a felelősséget.

Ramsden: Sajnálom, hogy igy fogja fel a dolgot.

Anna (páthosszal): Api, hát nem akar engem gyámleányának elfogadni?

Ramsden: Dehogy is nem; én azt sohasem mondtam. Én csak nem akarok együtt működni Tanner urral; ennyi az egész.

Whitefieldné: De miért? Mit vétett az a szegény Jack?

Tanner: Azt mondja, hogy nagyon is haladott elveim vannak.

Ramsden (méltatlankodva): Dehogy is haladottak. Tagadom.

Anna: Persze, hogy nem. Badarság. Apikánál nincs haladottabb ember a világon. Fogadni merném, hogy csakis Jack nehezitette meg az egész dolgot. No jöjjön, Jack! Legyen jó hozzám nagy bánatomban. Ugy-e, hogy elfogad engem gyámleányának?

Tanner (komoran): El. Isten neki, belemegyek. Ugy látszik, hogy helyt kell állanom. *(Megfordul, a könyves-szekrény felé huzódik és boszusan olvassa a könyvcimeket.)*

Anna (fölkel és elfojtott, de mégis ki-kitörő elragadtatással áradozva): Akkor hát valamennyien megegyeztünk és az én drága apám kivánsága teljesült. Nem is tudják, milyen nagy öröm ez nekem és a mamának! *(Ramsdenhez megy és mind a két kezét megszoritva mondja):* És az én drága apikám lesz az én segitőm és tanácsadóm. *(A válla fölött odanéz Tannerre.)* Meg az óriásölő Jack! *(Anyja előtt átmegy Octaviushoz.)* Meg Jack elválhatatlan pajtása Ricky-ticky-tavy. *(Octavius fülig pirul és kimondhatatlanul bután néz maga elé.)*

Whitefieldné (fölkel és kisimitja özvegyi ruháját): Ramsden ur, minthogy ön most már Annának gyámja, szeretnék önnel beszélni leányomnak arról a szokásáról, hogy mindenkinek csufnevet ad. Az embereknek ez aligha tetszik. *(Az ajtó felé indul.)*

Anna: Oh mama, hogy mondhatsz ilyet! *(A lelkifurdalástól egészen kipirulva.)* Oh Istenem, csak nem neked van igazad! Csakugyan tapintatlan voltam? *(Octaviushoz fordul, aki keresztben ül egy széken, könyökével a támlán. Kezét Octavius homlokára teszi és hirtelen hátrafordítja a fiatalember fejét.)* Azt kivánja, hogy ugy bánjak magával, mint egy meglett uriemberrel? Ezentul már csak Robinson urnak hivjam?

Octavius (komolyan): Oh kérem, hivjon csak Ricky-ticky-tavynek. „Robinson ur" borzasztóan fájna nékem. *(Anna elneveti magát, könnyedén meglegyinti Octavius arcát, aztán visszamegy Ramsdenhez.)* Igazán, már azt kezdem hinni, hogy apika egy kissé szemtelen megszólitás. De nem is álmodtam volna, hogy sértőnek találja.

Ramsden (dorgálva, mialatt szeretettel veregeti meg a hátát): Csacsiság, édes Annie. Ragaszkodom az apikához. Én nem is hallgatok más névre, mint Annie apikájára.

Anna (hálásan): Maguk mind kényeztetnek, csak Jack nem.

Tanner (a könyvszekrény mellől, a válla fölött visszaszólva): Azt hiszem, helyesebb volna, ha Tanner urnak szólitana.

Anna (kedvesen): Dehogy hiszi, Jack. Maga csak azért mond ilyen dolgokat, hogy ingerelje az embereket: akik ismerik magát, azok az effélét nem veszik tudomásul. De ha kivánja, majd hires elődje után Don Juannak fogom szólitani.

Ramsden: Don Juannak?

Anna (ártatlan arccal): Oh, talán valami illetlent mondtam? Én igazán nem tudtam. Hát akkor semmiesetre sem fogom Don Juannak szólitani. De szabad Jacknek hivnom addig, amig kitalálok valami egyebet?

Tanner: Oh, az Isten szerelmére csak ne próbáljon kitalálni valami rosszabbat. Megadom magamat. Belenyugszom a Jackbe. Ragaszkodom a Jackhez. És igy végződik első és utolsó kisérletem, amelylyel fönn akartam tartani a tekintélyemet.

Anna: No látod, mama, hogy mindnyájan szeretik, ha van becéző nevük.

Whitefieldné: Jó, de hát azt hiszem, hogy amig gyászban vagyunk, lemondhattál volna a becéző nevekről.

Anna (lelke mélyén találva, szemrehányólag): Oh mama, hogyan is juttathattad eszembe? *(Gyorsan elhagyja a szobát, hogy elrejtse megindulását.)*

Whitefieldné: Hát persze, megint én vagyok a hibás, mint rendesen.

Tanner (eljön a könyves-szekrény mellől): Ramsden — meg vagyunk verve — össze vagyunk zuzva — semmivé vagyunk téve — csak ugy, mint az édesanyja.

Ramsden: Bolond beszéd, sir. *(Kimegy a szobából Whitefieldné után.)*

Tanner (miután egyedül maradt Octaviusszal, furcsa szemeket mereszt rája): Tavy, akarod te vinni valamire a világban?

Octavius: Akarom vinni valamire, mint költő: nagyszabásu drámát akarok irni.

Tanner: Persze, Anna lenne a hősnője?

Octavius: Igen, bevallom.

Tanner: Jól vigyázz, Tavy. Egy dráma, melynek Anna a hősnője, még csak hagyján; de ha nagyon nem vigyázol magadra, bizony Isten, feleségül fog menni hozzád.

Octavius (sóhajtva): Nincs ilyen szerencsém, Jack.

Tanner: Te ember, hiszen már az oroszlán torkában van a fejed — már félig le is nyelt — három harapásra — első harapás Ricky — második harapás: Ticky — harmadik harapás: Tavy — és lenn vagy.

Octavius: Mindenkivel egyformán bánik, Jack; hiszen ismered a modorát.

Tanner: Igen; mindenkinek a gerincét összetöri, ugy belevág a karmaival; a kérdés csak az, hogy kit fog fölfalni közülünk? Az én saját külön nézetem az, hogy téged akar fölfalni.

Octavius (fölkel, megbántva): Szörnyüség ilyen hangon beszélni róla, mialatt odafönn siratja az édesapját. De én annyira szeretném, ha fölfalna, hogy elviselem a durvaságodat is, mert legalább reményeket kelt bennem.

Tanner: Tavy, a női varázsban éppen az a sátáni vonás, hogy megkivántatja a férfival a saját romlását.

Octavius: De hisz az nem romlás, hanem teljesülés.

Tanner: Igen, a nő céljának teljesülése: és ez a cél nem a férfi és nem a nő boldogsága,

hanem csakis a Természet diadala. Az ősi életerő, amely a nőben buzog, nem egyéb, mint a teremtés vak lázongása. A nő önnönmagát is feláldozza ennek; — azt hiszed, habozni fog, hogy téged is föláldozzon?

Octavius: Nos hát a nő éppen azért áldozza fel önmagát, mert nem akarja azokat föláldozni, akiket szeret.

Tanner: Tavy, ez a legsulyosabb tévedés. Éppen az önfeláldozó nők azok, akik könyörtelenül áldoznak föl másokat. Minthogy önzetlenek, kis dolgokban jóságosak tudnak lenni. De mert céljuk van, amely nem is a saját céljuk, hanem az egész világegyetemé, a férfi az ő szemükben nem egyéb, mint eszköz ehhez a célhoz.

Octavius: Ne légy igazságtalan, Jack. A nők a legnagyobb szeretettel gondoznak minket.

Tanner: Igen, mint ahogy a katona gondozza a fegyverét s a zenész a hegedüjét. De megengedik-e, hogy a magunk urai legyünk, hogy saját céljaink legyenek? Kölcsön adnának-e bennünket egymásnak? A legerősebb férfi is meg tud-e szabadulni tőlük, ha egyszer a nő kisajátította? Reszketnek értünk, ha veszedelemben forgunk és megsiratnak, ha meghalunk, de a könnyeik nem nekünk szólnak, hanem az elvesztett apának, s annak a fiunak, akit nem szülhetnek a világra. Azzal vádolnak bennünket, hogy ugy bánunk velük, mint akik csak arra jók, hogy gyönyörüségünket találjuk bennük; de egy olyan gyönge és futólagos balgaság, amilyen a férfi önző gyönyörüsége, ho-

gyan is igázhatna le egy nőt olyan módon, ahogy a Természet egyetemes célja — egy nőben megtestesülve le tudja igázni a férfit?

Octavius: Hát baj az, amikor ez a rabiga boldoggá tesz bennünket?

Tanner: Egy csöppet sem baj, ha nincsen saját külön célunk s olyanok vagyunk, mint a legtöbb férfi: közönséges kenyérkeresők. De te például müvész vagy, tehát éppen olyan kizárólagos és lelkiismeretlen célod van, mint a nőnek.

Octavius: Nem lelkiismeretlen!

Tanner: De még mennyire az. Az igazi müvész koplaltatja a feleségét, mezitláb járatja a gyermekeit, hetven éves öreg édesanyját a mindennapi kenyérért dolgoztatja, semhogy ő maga a müvészetén kivül egyébbel foglalkozzék. A nőket részint elevenen boncolja, részint a vérüket kiszivja. Bizalmas viszonyba lép velük, hogy tanulmányozhassa őket, hogy letéphesse róluk a konvenció álarcát, hogy kilesse legbensőbb titkaikat, abban a tudatban, hogy a nő a maga hatalmával föl tudja ébreszteni benne a legmélyebb teremtő erőt, meg tudja őt szabaditani a hideg értelemtől, hogy látomásokat láttat és álmokat álmodtat vele, szóval megihleti, ahogy ő szokta mondani. Elhiteti a nőkkel, hogy mindezt ők a saját céljukért teszik, de alapjában véve azt akarja, hogy az ő saját célja érdekében tegyék meg. Meglopja az anyatejet, nyomdafestéket csinál belőle, amelylyel csufot üz az anyjából és képzeletbeli nőket felmagasztal. Ugy tesz, mintha

meg akarná a nőt kimélni a szülés fájdalmaitól, hogy magának foglalhassa le azt a beceézést és gondozást, amely jog szerint a nő gyermekét illetné. Amióta házasság van a világon, a nagy müvész mindig is rossz férj hirében állott. Pedig még annál is rosszabb: gyermekrabló, vérszopó, képmutató és csaló. Pusztuljon el az emberi faj, hervadjon el ezer asszony, ha a müvész ezen az áron el tudja érni azt, hogy jobban játssza Hamletet, szebb képet föst, mélységesebb költeményt ir, nagyobb drámát hoz létre és mélyebb filozófiát! Mert jegyezd meg, Tavy, a müvész munkája arra való, hogy föltárja előttünk a mi igaz mivoltunkat. A mi lelkünk semmi egyéb, mint amit önmagunkról tudunk s aki csak egy jottával is gyarapitja ebbeli tudásunkat, épp oly bizonyosan uj lelket hoz létre, mint ahogy a nő uj embereket hoz létre. A teremtésnek ebben a lázában a müvész épp oly könyörtelen, mint a nő, épp oly veszedelmes a nőre nézve, mint a nő reája nézve s épp oly félelmetesen elbájoló. Az emberi harcok között egyetlenegy sem oly lelkiismeretlen és álnok, mint a müvészetet kereső férfi és az anyaságot kereső asszony küzdelme. Melyik fogja megőrölni a másikat? Ez a nagy kérdés kettejük között. És annyival is hatásosabb, mert a te romantikus stilusod szerint szerelmesek egymásba.

Octavius: Még ha igy volna is, — amit egy pillanatig sem engedhetek meg, — mindig a halálos küzdelmekből kerülnek ki az igazi nemes jellemek.

Tanner: Jusson ez eszedbe, Tavy, ha legközelebb egy jegesmedvével, vagy egy bengáli tigrissel találkozol.

Octavius: Én ugy értettem, Jack, hogy ha szeretik egymást.

Tanner: Oh kérlek, a tigris szeretni fog téged. Semmit sem szeretünk olyan őszintén, mint a táplálékunkat. Én azt hiszem, hogy Anna ilyenformán szeret téged; megveregette az arcodat, mint egy gyöngén sült kotlettet.

Octavius: Tudod-e, Jack, hogy nekem meg kellene szöknöm innen, ha szigoruan föl nem tettem volna magamban, hogy soha sem veszem komolyan, amit mondasz. Néha igazán vérlázitó dolgokkal állsz elő.

Ramsden visszajön, utána Anna. Gyorsan lépnek be, teljesen megváltozott arccal, amely az imént még nyugodt és ünnepélyes gyászt fejezett ki, most ellenben igazi nyugtalanságot árul el. Ramsden a két férfi közé lép, mert Octaviushoz akar szólani, de amikor megpillantja Tannert, hirtelen erőt vesz magán.

Ramsden: Nem reméltem, hogy önt még itt fogom találni, Tanner ur!

Tanner: Zavarok? Akkor hát ajánlom magamat, kedves kolléga ur. *(Indul az ajtó felé.)*

Anna: Megálljon, Jack. Apika, előbb vagy utóbb ugyis meg kell tudnia.

Ramsden: Octavius, nagyon komoly ujságot kell önnel közölnöm. A lehető legszeméIyesebb és legkényesebb, és sajnálattal kell hozzátennem, hogy egyuttal a legfájdalmasabb

dolog. Kivánja, hogy Tanner ur is végighallgassa?

Octavius (elsápadva): Jack előtt nincsenek titkaim.

Ramsden: Mielőtt véglegesen határozna erre nézve, vegye tudomásul, hogy a hugáról van szó és hogy igazán rettentő dolog.

Octavius: Violet? Mi történt vele? Talán — meghalt?

Ramsden: Nem tudom, hogy nem rosszabb-e, ami történt.

Octavius: Megsebesült? Sulyos baleset érte?

Ramsden: Nem, semmi olyas.

Tanner: Anna, magában van talán annyi könyörületesség, hogy megmondja, mi a baj.

Anna (félig suttogva): Nem tehetem. Violet valami rettentő dolgot cselekedett. El kell, hogy vitessük valahová. *(Az iróasztalhoz lebben, leül Ramsden székére s a három férfira bizza, hogy ők gabalyitsák ki a dolgot.)*

Octavius (egyszerre rájön): Ön tehát azt akarja mondani, Ramsden ur?

Ramsden: Ugy van. *(Octavius megtörve roskad egy székbe.)* Attól tartok, most már egészen bizonyos, hogy Violet három héttel ezelőtt nem Whitefield Parryékhez ment Eastbourneba, ahogy mi hittük. Tegnap pedig egy igen különös doktornál volt, jegygyürüvel az ujján. Whitefield Parryné ott találkozott vele véletlenül; s igy tudódott ki az egész história.

Octavius (fölkel, ökölbe szoritva a kezét): És ki az a gazember?

Anna: Nem akarja elárulni.

Octavius (visszaroskad a székbe): No hát ez iszonyu!

Tanner (mérges gunynyal): Szörnyü. Rémületes. Rosszabb a halálnál, ahogy Ramsden mondja. *(Octaviushoz megy.)* Mit adnál érte, Tavy, ha az egészet egy vasuti balesetté változtathatnád, amelyben a hugod összetörte minden csontját, vagy valami más tiszteletreméltó és rokonszenves katasztrófává?

Octavius: Ne légy brutális, Jack.

Tanner: Brutális! Az Isten szerelmére, ember, mit jajgatsz? Itt áll egy nő, akiről valamennyien azt hittük, hogy csak rossz akvarelleket fest, Grieget és Brahmsot játssza, örökösen társaságba és koncertekre jár s ott pocsékolja a pénzét meg az idejét. Most egyszerre azt halljuk, hogy lemondott ezekről az ostobaságokról, hogy megfelelhessen legfőbb céljának, legnagyobb feladatának — hogy szaporitsa, népesitse, betöltse a világot. S ti, akik az imént olyan jókedvüen gyászoltátok a megboldogultat, mint a vásott gyerekek, ahelyett, hogy csodálnátok a bátorságát s örülnétek diadalmas ösztönének, ahelyett, hogy megkoronáznátok a megtestesült nőiességet s győzelmi kórust zengedeznétek, hogy: Gyermekünk szülelelett! Fiugyermek adatott nekünk! — most itt álltok megnyult képpel, leforrázva és szégyenkezve, mintha az a leány a legundokabb bünt követte volna el.

Ramsden (ordit dühében): Nem türhetem, hogy az én házamban ilyen gyalázatosságokat hirdethessen valaki. *(Öklével üti az asztalt.)*

Tanner: Ide hallgasson! Ha még egyszer megsért, szaván fogom és kimegyek a házából. Kérem, Anna, hol van most Violet?

Anna: Miért? Hozzá akar menni?

Tanner: Persze, hogy hozzá akarok menni. Segitség kell neki; pénz kell neki. Az kell neki, hogy megbecsüljék és meggratulálják. Mindenféle kell neki a gyermeke számára. S minthogy nem valószinü, hogy mindezt önök megadják neki, majd megadom neki én. Hol van most?

Anna: Ne legyen önfejü, Jack. Odafönn van...

Tanner: Micsoda! Ramsden megszentelt hajlékában? No Ramsden, menjen és teljesitse aláváló kötelességét. Kergesse ki az utcára! Mossa le küszöbéről ezt a szennyfoltot! Védelmezze meg az angol otthon tisztaságát. Majd hozok kocsit.

Anna (rémülten): Oh apikám, ezt nem szabad tennie.

Octavius (megszakadó szivvel, fölkelve): Ramsden ur, majd én elviszem innen. Nincs joga az ön házában tartózkodnia.

Ramsden (fölháborodva): De hiszen én is csak segiteni akarok rajta. *(Tannerhez fordul.)* Mondja, sir, hogy mer ön ilyen embertelen szándékot tulajdonitani nekem? Tiltakozom ellene. Az utolsó filléremet is örömest odaadom, ha megkimélhetem Violetet attól, hogy az ön segitségére szoruljon.

Tanner (megszelidülve): Hiszen akkor minden rendben van. Ramsden szögre akasztja az

elveit. Megegyeztünk tehát, hogy mindnyájan támogatni fogjuk Violetet.

Octavius: De ki az az ember? Az jóváteheti a dolgot, ha feleségül veszi Violetet, és jóvá is fogja tenni, vagy pedig — nekem fog számot adni.

Ramsden: Önnek adjon számot. Ön ugy beszél, mint egy igazi férfi.

Tanner: Ti tehát elvégeztétek róla, hogy gazember?

Octavius: Nemcsak gazember! Szivtelen gazember!

Ramsden: Istentelen gazember! Bocsánat, Annie, de ennél kevesebbet igazán nem mondhatok.

Tanner: Igy tehát a hugodat, azért, hogy megjavuljon, egy istentelen gazemberhez akarjátok feleségül adni? Bizony Isten, azt kell hinnem, hogy mindnyájan megbolondultatok.

Anna: Ne tulozzon, Jack. Hát persze, hogy magának teljesen igaza van, Tavy; de nem tudjuk, hogy ki az az ember. Violet nem fogja elárulni.

Tanner: De hát minek törődjünk mi azzal, hogy kicsoda. Ő megtette a magáét. A többi már Violet dolga.

Ramsden (magánkivül): Szamárság! Őrültség! Van a közelünkben egy csirkefogó, egy kéjenc, egy gazember, aki rosszabb a gyilkosnál és mi ne tudhassuk meg, hogy ki az! Hanem kitegyük magunkat annak, hogy kezet szoritunk vele, hogy befogadjuk a házunkba, hogy rábizzuk a leányainkat, hogy — hogy —

Anna (hizelkedve): Ugyan, apikám, ne kiabáljon ugy! Hiszen mindnyájan belátjuk, hogy a dolog nagyon bántó; de ha Violet nem árulja el nekünk, mit tehetünk mi? Semmit. Egész egyszerüen semmit.

Ramsden: Hm! Ez nem olyan bizonyos. Ha valaki különös figyelmességet tanusitott Violet iránt, nem lesz nehéz rájönnünk, hogy ki lehetett. És ha van közöttünk férfi, akiről köztudomásu, hogy milyen laza elvei vannak —

Tanner: Aha!

Ramsden (hangját emelve): Igen, uram, ismétlem, ha van közöttünk ember, akiről köztudomásu, hogy milyen laza elvei vannak —

Tanner: Vagy akiről köztudomásu, hogy mennyire nem tud magán uralkodni —

Ramsden (megrökönyödve): Ön föl meri tenni rólam, hogy képes volnék ilyen cselekedetre?

Tanner: Kedves Ramsden, ez olyan cselekedet, amelyre minden férfi képes. Ez a következménye annak, ha az ember szembehelyezkedik a Természettel. Az a gyanu, amelylyel engem illetett, hozzátapad minden férfihoz. Olyan, mint a sár, amely éppen ugy odaragad a biró hermelinjéhez és a kardinális biborához, mint a csavargó rongyaihoz. No gyere, Tavy, ne vágj olyan kétségbeesett arcot. Lehettem volna én is, lehetett volna Ramsden is, mint ahogy bárki más lehetett. És ha ugy lett volna, mit tehetnénk egyebet, mint hogy hazud-

junk és tiltakozzunk — mint ahogy Ramsden tiltakozik —

Ramsden (fuldokolva): Én — én — én —

Tanner: Ha bünös volna, akkor sem dadoghatna jobban. Pedig hát bizonyosan tudod, Tavy, hogy ártatlan a dologban.

Ramsden (kimerülve): Örülök, uram, hogy ezt legalább elismeri. Viszont én is elismerem, hogy van egy szikrányi igazság abban, amit mondott, akárhogy eltorzitja is, hogy roszakaratu humorát szabadjára engedhesse. Remélem, Octavius, ön képtelen arra, hogy engem gyanusitson.

Octavius: Önt! Nem, soha, egy pillanatig sem.

Tanner (szárazon): Azt hiszem, hogy féligmeddig engem gyanusitasz —

Octavius: Jack — te nem tehetted — nem is tetted volna —

Tanner: Miért nem?

Octavius (megrőkönyödve): Miért nem?

Tanner: No jó, hát megmondom, hogy miért nem. Először azért nem, mert akkor kötelességednek tartottad volna, hogy összevesszél velem. Másodszor azért nem, mert ha engem ért volna az a tisztesség, hogy Violet gyermekének az apja lehetnék, én nem tagadnám el, hanem hencegnék vele. Igy hát nyugodt lehetsz; a barátságunk nincs veszélyben.

Octavius: Én ezt a gyanut iszonyodva utasitanám vissza, csak te éreznél és gondolkodnál erről a dologról ugy, ahogy kéne. Bocsáss meg.

Tanner: Én bocsássak meg! Badarság! És most üljünk le és tartsunk családi tanácsot. *(Leül. A többiek követik példáját, többé-kevésbbé tiltakozva.)* Violet szolgálatot fog tenni az államnak; ennélfogva el kell őt szigetelni. mint egy gonosztévőt, amig az ügy lebonyolódott. Mi történik odafenn?

Anna: Violet a gazdasszony szobájában ül — persze egyedül.

Tanner: S miért nem a szalónban?

Anna: Hogy mondhat ilyen bolondot, Jack. Ramsden kisasszony meg a mama a szalónban ülnek és azon törik a fejüket, hogy mitévők legyenek.

Tanner: Ahá! A gazdasszony szobája tehát a magánzárka s a fogoly ott várja, hogy mikor kisérik birái elé! Vén macskák!

Anna: De Jack!

Ramsden: Uram. ön e pillanatban vendég az egyik vén macska házában. Mert az én nővérem e ház urnője.

Tanner: Aki engem is a gazdasszony szobájába dugna. ha volna hozzá bátorsága. De azért visszavonom a macskákat. A macskáknak több eszük volna. Annie, gyámi hatalmamnál fogva azt parancsolom magának, hogy tüstént hozza ide Violetet s rendkivül kedvesen bánjék vele.

Anna: Én már beszéltem is vele, Jack. És fájdalom. attól tartok, hogy semmi áron sem akar külföldre menni. Jó volna, ha Octavius beszélne vele erről a dologról.

Octavius: Hogyan beszélhessek én vele erről a dologról? *(Összeroskad.)*

Anna: Ne roskadjon össze, Ricky. Próbálja elviselni a mi kedvünkért.

Ramsden: Octavius! Az élet nem mindig költemény meg szindarab. No! Szálljon vele szembe, ahogy férfihoz illik.

Tanner (megint dühbe jön): Oh a szegény, drága testvérbátya! És a család szegény, drága barátai! Szegény drága kávénénikék és vén macskák! Valamennyi szegény és drága, kivéve a nőt, aki életét teszi kockára, hogy uj életet hozzon létre! Tavy, ne légy olyan önző szamár! Eredj föl és beszélj Violettel: és hozd ide, ha akar jönni. *(Octavius fölkel.)* Mondd meg neki, hogy mi valamennyien támogatjuk.

Ramsden (fölkel): Nem, Tanner ur —

Tanner (szintén fölkel és a szavába vág): Oh, hiszen értjük; meggyőződése ellen ugyan, de azért ön is támogatni fog.

Octavius: Szavamra mondom önöknek, hogy engem sohasem az önzés vezetett. Olyan nehéz eldönteni, mitévő legyen az ember, ha igazán a helyeset akarja.

Tanner: Kedves Tavym, a te jámbor angol nevelésed, amely szerint a világ nem egyéb, mint erkölcsi gimnázium, ahol megszilárdítják az emberi jellemet, alkalomadtán oda juttat, hogy azokon az istenverte elveken töprenkedel, ahelyett, hogy embertársaid bajain töprenkednél. A jelen pillanat egy boldog anyát és egy egészséges gyermeket vár tőlünk. Erre gondolj

teljes erőddel és tisztán fogod látni, hogy milyen uton haladj.

(Octavius megdöbbenve megy ki.)

Ramsden (jelentősen néz Tannerre): Hát a morál, Tanner ur. Mi legyen a morállal?

Tanner: Az erkölcs ebben az esetben jelent egy bünbánó Magdolnát és egy ártatlanul megbélyegzett gyermeket. Nem, uram, mi nem kérünk ebből. A morál mehet apjához, az ördöghöz.

Ramsden: Mindjárt gondoltam. A morál mehet a pokolba, a fajtalan férfiak és a fajtalan nők jóvoltáért. És ez legyen Anglia jövője, ugyebár?

Tanner: Oh, Anglia tul fogja élni az ön rosszallását. De azt hiszem, hogy a tényleg követendő eljárásra nézve azért ön egyetért velem.

Ramsden: De nem az ön szellemében, uram. Nem az ön okainál fogva.

Tanner: Ezt majd megmagyarázhatja annak, aki számon fogja öntől kérni, itt vagy amott. *(Elmegy tőle, megáll Herbert Spencer szobrával szemben és komoran nézi.)*

Anna (fölkel és Ramsdenhez megy): Apika, nem volna jobb, ha fölmenne a szalónba és megmondaná nekik, hogy mit akarunk mi tenni?

Ramsden (élesen Tannerre néz): Nem szivesen hagylak egyedül ezzel az urral. Nem akarsz velem jönni?

Anna: Oh apika, Ramsden kisasszony

nem szivesen tárgyalja ezt a dolgot az én jelenlétemben. Nem illik, hogy ott legyek.

Ramsden: Igazad van. Gondolnom kellett volna rája. Jó leány vagy, Annie.

Megveregeti a vállát. Anna ragyogó szemmel néz föl rája; és Ramsden kimegy nagyon meghatva. Miután Ramsdent elintézte, odanéz Tannerhez. Ez háttal lévén feléje fordulva, Anna egy pillanat alatt végignéz saját ruháján, aztán szeliden hozzámegy és szinte a fülébe beszél.

Anna: Jack (*Tanner hirtelen megfordul*), örül-e annak, hogy a gyámom lett? Remélem, nem veszi zokon, hogy ezentul felelős értem.

Tanner: Én vagyok a gyüjteményében a legfrissebb bünbak, mi?

Anna: Oh, már megint ezzel a régi rossz viccel gyötör! Felejtse már el. Miért mond nekem olyan dolgokat, amelyekről tudja, hogy fájnak. Jack, én igazán mindent elkövetek, hogy tessem magának. Azt hiszem, hogy már szabad igy beszélnem, mert hiszen maga a gyámom. Igazán boldogtalan leszek, ha maga nem akar jóbarátom lenni.

Tanner (éppen olyan komor képpel tanulmányozza, mint előbb a szobrot): Magának nincs szüksége arra, hogy a barátságomat kérje. Milyen hazugok a mi erkölcsi megállapitásaink. Nekem ugy rémlik, hogy magában nincs semmi lelkiismeret — csak képmutatás. És maga még csak nem is érzi a különbséget — és mégis van valami varázs a lényében. Én

valahogy mégis mindig törődöm magával. Hiányát érezném, ha elvesziteném.

Anna (karját nyugodtan Jack karjába csusztatja és föl-alá járkál vele): De Jack, hiszen ez csak természetes. Gyerekkorunk óta ismerjük egymást. Nem emlékszik —

Tanner (hirtelen kitörve): Megálljon! Én mindenre emlékszem.

Anna: Oh, annyit mondhatok, hogy sokszor nagyon buták voltunk, de —

Tanner: Hagyja abba, Anna. Már nem vagyok az egykori iskolásfiu s még nem vagyok az a kilencvenéves, vén bolond, aki leszek valamikor, ha ugyan megérem. Elmult! Feledjük el!

Anna: De hát nem volt az boldog idő? *(Megint a karjához akar nyulni.)*

Tanner: Üljön le és legyen illedelmes. *(Leülteh az iróasztalhhoz legközelebb álló székbe.)* Mindenesetre boldog idő volt magára nézve. Maga jó leány volt és soha sem került ferde helyzetbe. Pedig nincs az a gyerek, akit valaha megpofoztak, akinek mulatságosabb gyerekkora lett volna, mint magának. Én meg tudom érteni a sikerét, amelylyel leforrázta összes leánypajtásait: imponált nekik az erényességével. De azt mondja meg nekem, hogy ismert-e valaha is egy jó fiut?

Anna: Hogyne! A fiuk néha mind bolondok: de Tavy mindig is igazán jó fiu volt.

Tanner (akit ez sziven talál): Igen; igaza van. Miért, miért nem. Tavyt sohasem vitte kisértetbe.

Anna: Kisértetbe! Jack!

Tanner: Igenis, drága Mefisztotelesz asszonyság, kisértetbe. Maga telhetetlenül kiváncsi volt arra, hogy mire képes egy fiú és ördögi módon ügyes, amikor arról volt szó, hogy lefegyverezze óvatosságát és kitépje legrejtettebb titkait.

Anna: Badar beszéd! Mindezt csak azért mondja, mert maga mindig hosszu históriákat mesélt nekem arról, hogy milyen gonosz dolgokat követett el — ostoba diákcsinyeket. És maga ezeket a dolgokat legrejtettebb titkoknak nevezi. A diákgyerekek dolgai szakasztott olyanok, mint a férfiak titkai, és maga jól tudja, hogy mik azok.

Tanner (konokul): Nem, nem tudom. Kérem mondja meg, mik azok.

Anna: Nos hát azok a dolgok, amelyeket a férfiak fünek-fának elmondanak.

Tanner: No hát én esküszöm, hogy olyan dolgokat mondtam el magának, amiket senki másnak nem mondtam el. Maga beielovalt engem egy olyan egyességbe, hogy nem lesz titkunk egymás előtt. Kötelességünk volt mindent elmondanunk egymásnak. És én nem vettem tudomást arról, hogy maga sohasem mondott el nekem semmit.

Anna: Magát nem is érdekelték az én dolgaim, Jack. Magát csakis a saját dolgai érdekelték.

Tanner: Ah, ez igaz, rettentően igaz. De milyen ördöngős egy leány lehetett maga, hogy fölismerte ezt a gyöngémet és visszaélt vele.

hogy kielégithesse a kiváncsiságát! Én nagyzoltam maga előtt, hogy érdekessé tegyem magamat. És rájöttem arra is, hogy mindenféle haszontalanságot követtem el, csak azért, hogy legyen mit elmesélnem magának. Verekedtem olyan fiukkal, akiket nem is gyülöltem. Összehazudtam mindenfélét, amikor egész nyugodtan megmondhattam volna az igazat. Loptam olyan holmikat, amelyek nem is kellettek; megcsókoltam kis leányokat, akikkel nem is törődtem. Mindez csak hetvenkedés volt; szenvedélytelen és ennélfogva hazug.

Anna: Én sohasem vettem rossz néven, Jack.

Tanner: Nem; de ha azt akarta volna, hogy hagyjam abba, rossz néven vette volna. De maga azt akarta, hogy folytassam.

Anna (föllobbanva): Nem, az nem igaz. Nem igaz, Jack. Én sohasem kivántam magától, hogy olyan ostoba, kiábránditó, durva, nevetséges és közönséges dolgokat kövessen el. Én mindig azt reméltem, hogy végül is valami igazi hőstett sül ki belőlük. *(Megint nyugodtan.)* Bocsásson meg, Jack; de amiket maga véghezvitt, egy csöppet sem hasonlitottak azokhoz a dolgokhoz, amelyeket én vártam magától. Gyakran nagy kellemetlenséget okoztak nekem, mert hiszen nem árulhattam el magát és nem hozhattam bajba. És maga mégis csak gyerek volt. Tudtam, hogy majd kilábol belőlük. Talán nem volt igazam.

Tanner (maró gúnynyal): Sohase furdalja ezért a lelkiösmerete, Anna. Azoknak a hős-

tetteknek, amelyeket bevallottam, legalább a tizenkilenc-huszadrésze sült hazugság volt. Én ugyanis hamar rájöttem, hogy maga nem szereti a megtörtént históriákat.

Anna: Én természetesen tudtam, hogy egyik-másik dolog nem történhetett meg. De —

Tanner: Maga most azt akarja eszembe juttatni, hogy éppen a leggyalázatosabb históriák közül egyik-másik csakugyan igaz volt.

Anna (Tanner nagy rémületére, szeretetreméltóan): Én semmit sem akarok eszébe juttatni. De ismertem azokat az embereket, akik bele voltak keverve és hallottam róluk.

Tanner: Igen; de még az igaz dolgokat is nagyon berendeztem elmesélésre. A megaláztatások, amelyeken egy érzékeny lelkü fiu átesik, közönséges vastagbőrü felnőttek szemében nagyon mulatságosak lehetnek, de magának a fiunak olyan fájdalmasak, olyan szégyenletesek, hogy nem vallhatja be őket — s nem tehet egyebet, mint hogy szenvedélyesen letagadja. Mindamellett talán javamra is vált, hogy egy kissé hazudoztam; mert amikor egyetlenegy esetben az igazat mondottam meg, maga azzal fenyegetett meg, hogy elárul.

Anna: Oh, soha. Egyetlen egyszer sem.

Tanner: De igen, megfenyegetett. Nem emlékszik arra a Rosetree Ráhel nevü feketeszemü leányra? *(Anna egy pillanatra önkénytelenül összeráncolta a homlokát.)* Volt vele egy kis szerelmi ügyem; egy este találkoztunk a kert-

ben és nagyon kényelmetlenül járkáltunk, egymást átkarolva; bucsuzáskor megcsókoltuk egymást és amennyire csak telt tőlünk, igazán regényesek voltunk. Halálra untam volna magamat, ha ez a szerelmi história folytatódik, de nem folytatódott, mert rögtön utána az történt, hogy Ráhel kiadott rajtam, minekutána megtudta, hogy én magának mindent elmondtam. És hogyan tudta meg? Magától. Maga elment hozzá, megsuhogtatta feje fölött a bünös titkot, ugy hogy a szegény Ráhel állandó megaláztatásban és rettegésben élt, mert maga azzal fenyegette meg, hogy elárulja.

Anna: De nagyon jót is tett neki. Kötelességem volt, hogy megállitsam őt a rossz uton. Most ő is hálás érte.

Tanner: Igazán?

Anna: Vagy legalább is hálás lehet érte.

Tanner: De ugy látszik, nem volt kötelessége, hogy engemet is megállitson a rossz uton.

Anna: Magát is megállitottam azzal, hogy őt megállitottam.

Tanner: Olyan bizonyos benne? Az igaz, hogy én azután nem meséltem el magának a kalandjaimat; de honnan tudja, hogy azután már nem is voltak kalandjaim?

Anna: Azt akarja ezzel mondani, hogy más leányokkal szemben ugyanugy viselte magát?

Tanner: Nem. Jóllaktam a Ráhel-féle romantikus csacsiságokkal.

Anna (mint aki nincs meggyőződve): Hát akkor miért szakitotta meg a mi barátságunkat és miért lett hozzám teljesen idegen?

Tanner (rejtélyesen): Mert éppen akkor olyasmit éltem át, amit meg akartam őrizni magamnak s nem akartam megosztani magával.

Anna: Bizonyosan tudom, hogy nem kértem volna részt belőle, ha maga sajnálta tőlem.

Tanner: Nem egy doboz édességről volt szó. Olyas valami volt az, amit maga sohasem engedett volna át kizárólag nekem.

Anna (hitetlenül): S mi az?

Tanner: A lelkem.

Anna: Legyen okos, Jack. Maga is tudja, hogy most bolondokat beszél.

Tanner: A legünnepélyesebb komolysággal beszélek, Anna. Maga abban az időben nem vette észre, hogy magának is kinyilik a lelke. Pedig kinyilt. Nem ok nélkül való volt, amikor maga egyszerre csak fölfedezte, hogy erkölcsi kötelessége megfenyiteni és megjavitani Ráhelt. Addig a pillanatig alaposan kiélvezte azt a gyönyörüséget, hogy jóviseletü gyermek, de sohasem jutott eszébe, hogy kötelességei vannak mások iránt. Nekem is akkor jutott eszembe. Addig én is olyan kalóz voltam, akiben nincs több lelkiismeret, mint egy rókában, amely behatol a tyukólba. De akkor aztán kételyeim támadtak, érezni kezdtem, hogy kötelességeim vannak, rájöttem, hogy becsületesség és igazságszeretet nem közszájon forgó ájtatos frázisok, hanem a saját lelkem eleven parancsai.

Anna (nyugodtan): Igen, azt hiszem, hogy igaza van. Magában érlelődni kezdett a férfi és bennem a nő.

Tanner: Olyan bizonyos benne, hogy, ami bennünk érlelődni kezdett, nem volt több ennél? A legtöbb ember szemében mit jelent az, hogy valaki férfivá vagy nővé válik. Hiszen tudja; jelenti a szerelem kezdetét. De nálam a szerelem jóval előbb kezdődött. A szerelem belejátszott legkorábbi álmaimba, ábrándjaimba és hóbortjaimba, amelyekre csak vissza tudok emlékezni — szabad azt mondanom, hogy a legkorábbi hóbortokba és ábrándokba, amelyekre csak vissza tudunk emlékezni? — bár abban az időben még nem értettük. Nem; az a változás, amely rám jött, abban állt, hogy megszületett bennem az erkölcsi szenvedély; és én kijelentem, hogy az én tapasztalatom szerint az erkölcsi szenvedély az egyetlen igazi szenvedély.

Anna: Jack, minden szenvedélynek erkölcsösnek kell lennie.

Tanner: Kellene! Higyje el, hogy egy szenvedélynek nem parancsolhat a világon semmi egyéb, csak egy még erősebb szenvedély.

Anna: Jack, hiszen az erkölcsi érzékünk fékezi meg a szenvedélyeket. Ne mondjon butákat.

Tanner: Az erkölcsi érzékünk! Hát az nem szenvedély? Hát az ördögöt illesse meg minden szenvedély és minden szép dallam? Hiszen ha nem volna szenvedély, sőt valamennyi között a leghatalmasabb, akkor a többi szenvedélyünk ugy elsöpörné, mint szélvihar a falevelet. És éppen ennek a szenvedély-

nek a megszületése csinál férfit a gyermekből.

Anna: Vannak más szenvedélyek is, Jack. Nagyon erősek.

Tanner: Minden egyéb szenvedély azelőtt is meg volt bennem, de mind henye volt és céltalan, — merő gyermekes mohóság és kegyetlenség. Kiváncsiság és képzelődés, megszokás és babona, amelyet az érett értelem groteszknek és nevetségesnek talált. De amikor ezek a szenvedélyek egyszerre ragyogni kezdtek, mint ujonnan gyujtott lángok, ez nem a saját fényük volt, hanem a derengő erkölcsi szenvedély sugárzása. Ez a szenvedély megnemesitette a többit, értelmet és öntudatot adott nekik; a vágyak rendetlen tömegét célok és elvek hadseregévé szervezte. Ebből a szenvedélyből született meg az én lelkem.

Anna: Észrevettem magán, hogy okosabb lett. Borzasztó Rontó Pál volt azelőtt.

Tanner: Rontó Pál? Badarság! Csak pajkos voltam.

Anna: Oh Jack, maga igazi Rontó Pál volt. A fiatal fenyőfákat mind tönkretette, mert a hegyüket mind letörte egy fakarddal. A lándzsájával összeszurkálta az uborka-ágyakat. A községi legelőt felgyujtotta és a rendőrség Tavyt tartóztatta le, aki elszaladt, miután nem tudta magát lebeszélni. Maga —

Tanner: Ej, ej, ej! Ezek csaták voltak, bombázások, hadviselések, hogy skalpjainkat megmenthessük a rézbőrüektől. Magának nincs fantáziája, Anna. Én most sokkal nagyobb

Rontó Pál vagyok, mint valaha voltam. Az erkölcsi szenvedélyem hatalmába kerítette romboló hajlamomot és erkölcsi célok felé terelte. Reformátor lett belőlem és mint minden reformátor, képromboló is lettem. Most már nem uborkaágyakat pusztítok és rekettyebokrokat gyujtok föl, hanem hitvallásokat rombolok és bálványokat zuzok össze.

Anna (unatkozva): Attól tartok, hogy sokkal inkább nő vagyok, semhogy értelmet tudjak találni a rombolásban. A rombolás csak rombolhat.

Tanner: Igen. És azért olyan hasznos. Az alkotó szellem betölti a földet olyan intézményekkel, amelyeket a tolakodók találtak ki. A rombolás megtisztítja s visszaadja nekünk a levegőt és a szabadságot.

Anna: Ne erőlködjék, Jack. Ebben egy nő sem lesz a maga pártján.

Tanner: Mert maguk az alkotást és a rombolást összecserélik a teremtő erővel, meg a gyilkolással. Pedig az egészen másvalami. Én imádom a teremtő erőt és utálom a gyilkolást. Igen, imádom a teremtő erőt fában és virágban, erdei vadban és légi madárban, még magában is. *(Az örömnek és érdeklődésnek hirtelen fellobbanása egyszerre elűzi Anna arcáról az unatkozást és a növekvő zavart.)* A teremtő ösztön vitte magát arra, hogy olyan kötelékekkel csatoljon magához, amelyek máig is nyomot hagytak lelkemben. Igen, Anna, a régi gyermekes egyezség kettőnk között öntudatlan szerelmi egyezség volt.

Anna: Jack!

Tanner: Oh ne ijedjen meg.

Anna: Nem ijedtem meg.

Tanner (furcsa hangon): Pedig hát meg kellett volna ijednie. Hol maradnak az elvei?

Anna: Jack, maga most komolyan beszél, vagy csak tréfál?

Tanner: Az erkölcsi szenvedélyt illetőleg?

Anna: Nem, nem; a másik dolgot illetőleg. (*Megzavarodva.*) Oh, maga olyan bolond. Az ember sohasem tudhatja, hányadán van magával.

Tanner: Kell, hogy maga egész komolyan vegye, amit mondok. A gyámja vagyok s kötelességem, hogy kimüveljem az eszét.

Anna: A szerelmi egyezség tehát már elmult, ugyebár? Azt hiszem, hogy maga rám unt.

Tanner: Nem; de az erkölcsi szenvedély lehetetlenné tette a mi gyermekbarátságunkat. Fölébredt bennem uj énemnek féltékeny öntudata.

Anna: Nem türhette, hogy tovább is ugy bánjanak magával, mint gyerekkel. Szegény Jack!

Tanner: Igen, mert aki ugy bánt velem, mint gyerekkel, az még a régi alapon kezelt. Pedig én uj ember lettem. S akik a régit ismerték bennem, kinevettek. Az egyetlen ember, aki okosan viselte magát, a szabóm volt. Az minden egyes alkalommal ujra mértéket vett rólam, mig a többi mind megmaradt a régi mérték mellett s azt várták, hogy megfeleljen.

Anna: Maga rettentően elbizakodott lett.

Tanner: Ha majd maga a mennyországba jut, Anna, körülbelül egy évig rettentően elbizakodott lesz, hogy szárnyai nőttek. Ha azután rokonokkal találkozik ottan, akik még mindig ugy akarnak bánni magával, mint földi halandóval, magának egy csöpp türelme sem lesz hozzájuk. Hanem iparkodni fog olyan körbe jutni, ahol magát mindig is csak angyalnak ismerték.

Anna: Igy hát végre mégis csak a hiusága volt az, ami miatt messzire elkerült bennünket?

Tanner: Igen, csakis a hiuságom, ahogy maga nevezi.

Anna: Ezért ugyan éntőlem nem kellett volna távolmaradnia.

Tanner: Legfőképpen is magától. Mert maga mindenkinél hevesebben küzdött az én fölszabadulásom ellen.

Anna (komolyan): Milyen igazságtalan maga! Én mindent megtettem volna magáért.

Tanner: Csak épp azt nem, hogy szabadon bocsásson. De még akkor is ösztönszerüen azt az istentelen női cselfogást használta, hogy a férfit elhalmozzák kötelezettségekkel s ugy rátámaszkodnak s ugy kiszolgáltatják magukat neki, hogy végül az a szegény ember egy lépést sem mer tenni, hogy engedelmet ne kérjen az asszonytól. Ismerek egy szegény flótást, akinek egyetlen vágya ez életben, hogy megszökhessen a feleségétől. De az asszony visszatartja azzal a fenyegetéssel, hogy ha az ura fölül a

vonatra, ő a mozdony elé dobja magát. És a nők mind igy tesznek. Ha mi el akarunk menni valahova, ahova maguk nem akarnak elengedni, nincs olyan törvény, hogy minket vissza lehessen tartani; de mihelyst csak egyet lépünk, a lábunk alatt érezzük a maguk testét: ott feküsznek a kerekek alatt, ha indulni akarunk. Engem ugyan egy nő sem fog igy leigázni.

Anna: De Jack, az életét mégsem élheti le ugy, hogy másokra is ne legyen egy kis tekintettel.

Tanner: Ah, de kik azok a mások? Ez a másokra való tekintet — vagy inkább az a gyáva félelem, amelyet másokra való tekintetnek hivnak — látja, ez teszi, hogy olyan érzelgős rabszolgák vagyunk. Ha én tekintettel vagyok magára, ahogy mondja, akkor én a maga akaratát tekintem a saját akaratom helyett. De hátha a maga akarata alacsonyabb, mint az enyém. Vajjon a nő jobban vagy rosszabbul van-e tájékozva, mint a férfi? És a választók tömege jobban vagy rosszabbul van-e tájékozva, mint az államférfi. Hát persze, hogy rosszabbul, mind a két esetben. Már most micsoda világ lesz az, ahol az államférfiak tekintettel lesznek a választók tömegére és a magánemberek a feleségükre? Mit jelent ma az Egyház és az Állam? Az asszonyt és az adófizetőt.

Anna (békésen): Igazán örülök, Jack, hogy ért a politikához; nagy hasznát fogja venni, ha majd bekerül a parlamentbe. *(Jack összeesik, mint egy fölszurt hólyag.)* De saj-

nálom, hogy az én befolyásomat károsnak tartja.

Tanner: Nem mondom, hogy káros volt. De akár káros volt, akár hasznos, én nem akartam a maga mértékéhez alkalmazkodni. És most sem akarok.

Anna: Ezt senki sem kivánja magától, Jack. Higyje el nekem, — becsületszavamra mondom — én csöppet sem veszem zokon a maga ferde nézeteit. Tudja, hogy minket is mindnyájunkat a haladás elveiben neveltek föl. Mért ragaszkodik maga ahhoz, hogy nekem szük látóköröm van.

Tanner: Hiszen éppen itt a veszedelem. Maga nem veszi zokon az én ferde nézeteimet, mert rájött, hogy teljesen mindegy, mit gondolok. A boa constrictor egy csöppet sem törődik a szarvas nézeteivel, ha egyszer köréje csavarodott.

Anna (fölkel; hirtelen megvilágosodott benne): O-o-o-ó! Most már értem, hogy miért figyelmeztette Tavyt, hogy én egy boa constrictor vagyok. Apika elmondta nekem. *(Nevet és a boáját Jack nyakába veti.)* Mondja, Jack, hát nem jó puha, mi?

Tanner (a kelepcében): Maga gyalázatos nő, most már a képmutatást is abbahagyja?

Anna: Magával szemben sohasem vagyok képmutató, Jack. Haragszik? *(Leveszi a boát és egy székre dobja.)* Talán nem kellett volna tennem.

Tanner (megvetéssel): Ah, álszemérem! Mért ne tette volna, ha magát mulattatja.

Anna (félénken): Hát azért — azért — mert azt hiszem, mert a boa constrictort maga tulajdonképpen *igy* értette. *(Nyaka köré fonja a karját.)*

Tanner (rábámul): Csudálatos vakmerőség! *(Anna nevet és megveregeti a vállát.)* Már most elgondolni azt, hogy ha én ezt az epizódot elmesélném, egy lélek sem hinné el nekem, vagy akik elhinnék is, megvetnének, amiért elmondtam, mig ha maga vádolna engem, akkor a tagadásomnak nem adna senki hitelt.

Anna (roppant méltósággal huzza el a karját): Jack, maga javithatatlan. De kölcsönös baráti vonzalmunkból igazán ne üzzön csúfot. Azt senki sem magyarázhatná félre. Remélem, hogy maga sem magyarázza félre.

Tanner: A vérem tolmácsolja nekem, Anna. Szegény Ricky—Ticky—Tavy!

Anna (nyugodtan néz reá, mintha valami ujat tudott volna meg): De maga csak nem olyan ostoba, hogy féltékeny Tavyre.

Tanner: Féltékeny? Miért lennék féltékeny? De nem csodálkozom, hogy maga megfogta. Hiszen én is érzem, hogy egyre jobban rámcsavarodik, pedig énvelem csak játszik.

Anna: Azt hiszi, hogy céljaim vannak Tavyvel?

Tanner: Bizonyos vagyok benne.

Anna (komolyan): Vigyázzon, Jack. Nagyon boldogtalanná teszi Tavyt, ha engem illetőleg tévutra vezeti.

Tanner: Sose féljen: nem fog kisiklani.

Anna: Azt kérdezem magamtól, hogy igazán okos ember-e maga?

Tanner: Honnan ez a hirtelen kétely?

Anna: Ugy látom, hogy maga mindazokat a dolgokat érti, amelyeket én nem értek; de valóságos csecsemő azokban a dolgokban, amelyeket én jól értek.

Tanner: Értem, hogy mit érez Tavy maga iránt, Anna; erre föltétlenül épithet.

Anna: És mit gondol, azt is érti, hogy én mit érzek Tavy iránt, mi?

Tanner: Nagyon is jól tudom, hogy mi fog történni a szegény Tavyvel.

Anna: Hangosan nevetnék magán, Jack, ha nem volnék gyászban a szegény papáért. Vigyázzon! Tavy nagyon boldogtalan lesz.

Tanner: Igen, csakhogy ő, a szegény ördög, ezt nem fogja tudni. Tavy tuljó magának. Éppen azért követi el magáért élete nagy baklövését.

Anna: Azt hiszem, a férfiak több baklövést követnek el azért, hogy tulokosak, mint azért, hogy tuljók. *(Leül és előkelő válltartásán látszik, hogy mennyire megveti az egész férfinemet.)*

Tanner: Oh, tudom, hogy maga nem nagyon törődik Tavyvel. De mindig van egy, aki csókol és egy, aki csak csókoltatja magát. Tavy csókolózni akar, de maga csak odatartja neki az arcát. És ha majd jön egy nálánál különb, akkor Tavyt egyszerüen a faképnél fogja hagyni.

Anna (megsértődve): Nincs joga ilyet mon-

dani, Jack. Ez nem igaz és nem tapintatos. Ha magának meg Tavynek ostoba fogalmuk van rólam, arról én nem tehetek.

Tanner (bünbánóan): Bocsássa meg a durvaságomat, Anna. Csak ennek a gonosz világnak szólt és nem magának. *(Anna fölnéz rá örvendezve és megbocsátva. Tanner rögtön óvatoss válik.)* De azért szeretném, ha Ramsden már visszajönne. Ha magával vagyok, sohasem érzem biztonságban magamat; valami ördögi bűbáj van magában, — azaz nem bűbáj, hanem valami vonzó érdekesség *(Anna nevet)*, igen, ez az; maga ezt tudja és diadalmaskodik vele. Nyiltan és szemérmetlenül diadalmaskodik vele.

Anna: Milyen csunyán udvarol maga, Jack.

Tanner: Udvarolok?! Én?!

Anna: Hát persze hogy udvarol; maga ugyan folyton sérti és bántja a nőket, de azért soha komolyan eszébe nem jutna, hogy kitérjen az utjokból.

Tanner: Rögtön csöngetek. Ez a beszélgetés máris messzibbre ment, mint akartam.

Ramsden és Octavius visszajönnek Ramsden kisasszonynyal, aki egy sima, barna selyemruhás és nagyon meggondolt öreg kisasszony. Sok gyürüt, láncot és melltüt hord, amivel azt akarja mondani, hogy elvi alapon egyszerű és nem szegénységi alapon. Nagyon elszántan lép a szobába, a két férfi zavartan és leverten követi. Anna fölkel és elébe siet, Tanner a fal mellé huzódik, a szobrok közé, mintha a képe-

ket tanulmányozná. Ramsden az asztalához megy, mint rendesen. Octavius pedig közel marad Tannerhez.

Ramsden kisasszony (majdnem fellöki Annát, amint Whitefieldné székéhez megy, ahol elszánt pózba veti magát): Én ebben az egész ügyben mosom kezeimet.

Octavius (nagyon leverve): Tudom, Ramsden kisasszony, ön azt óhajtja, hogy vigyem el Violet-et. Viszem. *(Tétován indul az ajtó felé.)*

Ramsden: Nem, nem —

Ramsden kisasszony: Roebuck, hogy mondhatod azt, hogy nem? Octavius nagyon jól tudja, hogy én egy igazán töredelmes és bűnbánó asszonyt sohasem utasitanék ki a te házadból. De ha egy nő nemcsak rossz, hanem megátalkodott is a rosszaságban, akkor az utaink szétválnak.

Anna: Oh Ramsden kisasszony, hogy érti ezt? Mit mondott Violet?

Ramsden: Annyi bizonyos, hogy Violet nagyon makacs. Nem akar eltávozni Londonból. Igazán nem értem.

Ramsden kisasszony: Én értem. Oly világos, mint hogy az orrod az arcod közepén van, hogy azért nem megy el Londonból, bárki légyen is, attól az embertől nem akar megválni.

Anna: Hát hogyne, hogyne. Octavius, *maga* is beszélt vele?

Octavius: Semmit sem árul el nekünk. És intézkedni sem akar, amig tanácsot nem kért

valakitől. És az a valaki nem lehet más, mint az a gazember, aki megcsalta.

Tanner (Octaviushoz): No hát csak attól kérjen tanácsot. Az örülni fog, ha Violetet külföldre visszük. De hát miben áll a nehézség?

Ramsden kisasszony (kiveszi a szót Octavius szájából): A nehézség abban áll, Jack ur, hogy én a segitségemet ajánlottam föl Violetnek s nem azt, hogy a büntársa leszek. Vagy szavát adja, hogy soha többé ez életben nem találkozik azzal az emberrel, vagy pedig uj barátokat keres magának; mentől előbb, annál jobb.

A szobaleány megjelenik az ajtóban. Anna gyorsan elfoglalja helyét és ugy tesz, mintha semmi sem történt volna. Octavius ösztönszerüleg utánozza.

Szobaleány: Kérem, a kocsi előállott.

Ramsden kisasszony: Miféle kocsi?

Szobaleány: Robinson kisasszony részére.

Ramsden kisasszony: Oh! *(összeszedi magát.)* Helyes! *(Szobaleány elmegy.)* Violet kocsit hozatott.

Tanner: Én szóltam egy félórával ezelőtt, hogy hozzanak kocsit.

Ramsden kisasszony: Örülök, hogy Violet legalább fölfogja, milyen ferde helyzetbe került.

Ramsden: Nem szeretném, Susan, hogy igy menjen el tőlünk. Semmi kiméletlenséget nem szabad elkövetnünk.

Octavius: Ujra meg ujra köszönöm önnek, de Ramsden kisasszonynak igaza van. Violet nem kivánhatja, hogy marasztalják.

Anna: Nem volna jobb, ha maga is vele menne, Tavy?

Octavius: Hallani sem akar rólam.

Ramsden kisasszony: Hát persze, hogy nem. Egyenest ahhoz az emberhez akar menni.

Tanner: Hogyne akarna, amikor itt olyan erkölcsösen fogadták.

Ramsden (nagyon megzavarodva): No tessék, Susan. Most hallottad. És van benne egy kis igazság. Szeretném, ha elveid föntartása mellett kissé türelmesebb volnál ezzel a szegény leánynyal. Még nagyon fiatal és mindenre rákerül a sor.

Ramsden kisasszony: Oh, a férfiak nem fogják tőle megvonni a részvétüket, amelyre olyan szüksége van. Ez a beszéd nagyon meglep engem Roebuck.

Tanner: Engem is, Ramsden, de nagyon kellemesen.

Violet megjelenik az ajtóban. Olyan megátalkodott és meggondolt fiatal hölgy, amilyet csak nemének legjobbjai között találhatna az ember. Kis feje és határozott, pici szája és álla, büszke, csipős beszédmódja, kitünő modora, kifogástalanul elegáns ruhája, amelyet kiegészit egy madárral földiszitett finom kalap: olyan nőre vallanak, aki hallatlanul csinos és épp oly veszedelmes. Nem olyan szirén, mint Anna; mindenki bámulja, anélkül, hogy ő ezt akarná, vagy akár törődnék vele. Azonkivül Annában van egy kis humor és ebben a nőben nincsen, sőt talán irgalom sincs benne. Ha valami korlátozza őt, semmiesetre sem a szive.

legföljebb az esze meg a büszksége. A hangja éppen ugy szól, mint amikor a tanitónő megínti a leányosztályt, mert rosszul viselték magukat, és teljes önuralommal és némi utálattal fog hozzá a mondókájához, amely miatt lejött.

Violet: Csakis azért néztem be egy pillanatra, mert meg akartam mondani Ramsden kisasszonynak, hogy a filigrán karkötőt, amelyet a születésem napjára ajándékozott, letettem a gazdasszony szobájában.

Tanner: Jöjjön be Violet és beszéljünk okosan.

Violet: Köszönöm, de ma reggelre már éppen jóllaktam a családi tárgyalásokkal. A mamád is nagyon jóllakott, Annie, mert sirva szaladt haza. De legalább rájöttem, hogy állitólagos barátaim közül egyik-másik mit ér. Jónapot!

Tanner: Nem, nem, egy pillanatra. Van valami mondanivalóm és kérem, hogy hallgassa meg. *(Violet kiváncsiság nélkül nézi Jacket s csak olyan érdeklődéssel várja azt, amit mondani fog, mint amilyen érdeklődéssel huzza fel éppen a keztyűjét.)* Én ebben a dologban teljesen a maga pártján vagyok. A legőszintébb tisztelettel gratulálok magának, hogy volt bátorsága megtenni azt, amit tett. Magának mindenben igaza van és a családnak semmiben sincs igaza.

Nagy szenzáció. Anna és Ramsden kisasszony fölkelnek és kettejük felé indulnak. Violet sokkal jobban meg van lepve, mint a többiek, ugy hogy megfeledkezik a keztyűjéről

s egészen bejön a szobába, de látszik rajta, hogy zavarban van és boszankodik is. Egyedül Octavius nem mer mozdulni, még csak fölnézni sem, annyira szégyenli magát.

Anna (észre akarja teriteni Tannert): Jack!

Ramsden kisasszony (megbántódva): No hát annyit mondhatok!

Violet (élesen Tannerhez): Ki mondta magának?

Tanner: Ki? Hát Ramsden meg Tavy. Miért is ne mondták volna?

Violet: De hiszen ők nem tudják.

Tanner: Mit nem tudnak?

Violet: Ugy értem, nem tudják azt, hogy nekem van igazam.

Tanner: Oh, a lelkük mélyén ők is tudják, de kötelességüknek érzik, hogy az erkölcsről és illendőségről vallott hülye babonáik, meg miegymás miatt megitéljék magát. De én tudom és velem együtt az egész világ is tudja, bár nem meri bevallani, hogy magának joga volt az ösztönére hallgatni, hogy az életerő és a bátorság a legnagyszerübb női tulajdonságok s hogy az anyaság a nőnek asszonynyá való ünnepélyes felavatása; és az a körülmény, hogy nem ment törvényesen férjhez, egy szemernyit sem von le a maga valódi értékéből, sem a mi igaz tiszteletünkből.

Violet (a felháborodástól lángolva): Oh! Tehát maga is rossz nőszemélynek tart, éppen ugy, mint a többiek. Söt nemcsak azt hiszi rólam, hogy aljas vagyok, de hogy az ön bees-

telen elveit is vallom. Ramsden kisasszony, én eltűrtem az ön kemény szavait, mert tudtam, hogy mindent visszavon, mihelyt meghallja az igazságot. De nem tűrhetem el azt a szörnyű sértést, hogy Jack gratulál nekem, mintha csak én is azok közül a silány teremtések közül való volnék, akiknek ő igazat ád. Én eddig a férjem kedvéért titkoltam a házasságomat. De most, mint férjes asszony, kikérem magamnak, hogy sértegessenek.

Octavius (fölnéz, mint akinek egy kő esett le a szivéről): Te férjes-asszony vagy?

Violet: Az hát; ezt ugyan kitalálhattátok volna. Mi lelt benneteket, hogy olyan bizonyosra vettétek, hogy jogtalanul viselem a jegygyűrümet? Egyitek sem kérdezte meg tőlem. Ezt nem fogom soha elfelejteni.

Tanner (teljesen le van rombolva): Össze vagyok zuzva. Én jót akartam. Bocsánatot kérek — a legalázatosabban bocsánatot kérek.

Violet: Remélem, hogy ezentul jobban megfontolja, hogy mit beszéljen. Igaz, hogy az ember nem veszi komolyan, amit maga mond; de azért nagyon kellemetlen és főképp nagyon izléstelen szokott lenni.

Tanner (megadja magát a viharnak): Nincs erre mentség. Soha többé nem fog eszembe jutni, hogy pártját fogjam egy nőnek. Azt hiszem, hogy maga előtt mind eljátszottuk a kis játékunkat, Annát kivéve. Ő igazán jó volt magához. Hát Anna kedvéért bocsásson meg nekünk.

Violet: Igen, Anna igazán kedves volt hozzám; csakhogy Anna mindent tudott.

Tanner: Oh!

Ramsden kisasszony (feszesen): És szabad kérnem, ki az az uriember, aki nem ismeri el a feleségét?

Violet (ráváq): Az az én dolgom, Ramsden kisasszony, és nem az öné. Megvannak az okaim, hogy miért tartsam egyelőre titokban a házasságomat.

Ramsden: Én csak annyit mondhatok, Violet, hogy véghetetlenül sajnáljuk. Igazán megrémülök, ha elgondolom, hogyan bántunk magával.

Octavius (félszegen): Bocsáss meg, Violet. Nem tudok többet mondani.

Ramsden kisasszony (még mindig nem adja be a derekát): Magától értetődik, hogy amit most előadott, egészen más világitásba helyezi a dolgot. Mindamellett tartozom magamnak azzal —

Violet (szavába vág): Hogy bocsánatot kérjen, Ramsden kisasszony. Ezzel tartozik önmagának és nekem. Ha férjes asszony volna, ön sem gubbasztana szivesen a gazdasszony szobájában s nem örülne annak, hogy fiatal leányok és öreg asszonyságok, akik semmiféle komoly felelősséget és kötelességet nem ismernek: ugy bánnak el vele, mint egy haszontalan gyerekkel.

Tanner: Ne sujtson ránk még jobban, hiszen már a földön heverünk; a dolog ugy fest,

mintha bolondot csináltunk volna magunkból, pedig csak maga tartott bolonddá minket.

Violet: Semmiesetre sem volt az ön dolga, Jack!

Tanner: Nem az én dolgom! No hát Ramsden már szinte meggyanusitott, hogy én vagyok az az ismeretlen uriember. *(Ramsden kézzel-lábbal tiltakozik, de Violet hüvös és metsző haragja elhallgattatja.)*

Violet: Magát? Milyen szégyen! Milyen gyalázat! Hogy mindnyájan milyen szégyenletesen nyilatkoztak rólam! Ha a férjem megtudná, nem türné, hogy még valaha szóba álljak magukkal. *(Ramsdenhez):* Ön legalább ettől igazán megkimélhetett volna.

Ramsden: De biztositom, hogy én soha — legalább is szörnyü elferditése annak, amit én mondtam . . .

Ramsden kisasszony: Sohase kérj te bocsánatot, Roebuck. Violet mindenért saját magát okolhatja. Ő kérjen bocsánatot mitőlünk, amiért félrevezetett.

Violet: Ön iránt egy kissé elnéző lehetek, Ramsden kisasszony: ön nem tudja felfogni, hogy én mit érezek, ámbár az ilyen nagyon tapasztalt emberektől több tapintatosságot is várhattam volna. Mindamellett nagyon átérzem, hogy ön milyen kinos helyzetbe hozta magát s azt hiszem, hogy alaposan megfontolva a dolgot, legokosabb, ha rögtön eltávozom. Jó napot.

Elmegy, a többiek szájtátva néznek utána.

Ramsden kisasszony: No hát én csak annyit mondok.

Ramsden (panaszosan): Nem hinném, hogy igazságosan bánt el velünk.

Tanner: A jegygyürü előtt kapitulálnia kell, Ramsden, ahogy mi is kapituláltunk. A mi becstelenségünk pohara csordultig megtelt.

MÁSODIK FELVONÁS.

Egy falusi ház parkjában, Richmond mellett, a kocsiuton felborult egy autó. Szemben van egy facsoporttal, amely körül az ut a ház felé csavarodik s a fák közötti részben a ház is keresztül látszik. Tanner, aki az uton áll, ugy, hogy az autó jobbkézt van tőle, balfelé egész akadálytalanul láthatná a ház nyugoti sarkát, ha nem érdekelné őt sokkalta jobban az a kék nadrágba bujtatott, fölfelé álló két láb, amely a gép alól kinyulik. Tanner előrehajlott háttal, a térdére könyökölve feszült figyelemmel nézi a két lábat. Bőrkabátja és ernyős sipkája elárulja, hogy ő is a leszállott utasok közül való.

A lábak: Ahá! Megtaláltam.
Tanner: Akkor hát rendben vagyunk.
A lábak: Rendben vagyunk.

Tanner lehajol, bokán ragadja a két lábat s mint valami taligát, ugy huzza ki a gazdájukat, aki a kezén jár és kalapácsot tart a szájában. Tiszta kékruhás fiatal ember, beretvált képü, sötét szemü, széles ujju alak, simára fé-

sült kurta fekete hajjal és meglehetős szabálytalan, szkeptikus formáju szempillákkal. Ha az autó körül forgolódik, mozdulatai hirtelenek és gyorsak, de azért figyelmesek és megfontoltak. Tannerrel és Tanner barátjaival szemben magaviselete éppenséggel nem alázatos, hanem hüvös és zárkózott, ugy, hogy tényleg távoltartja őket magától, viszont nekik sem ád okot semmiféle panaszra. De azért mindig szemmel tartja őket, még pedig meglehetős cinikus módon, mint olyan ember, aki nagyon jól ismeri a világot a rosszabbik oldaláról. Lassan beszél s kissé gunyos hangsulylyal és minthogy beszédjében éppenséggel nem utánozza az angol urat, föl kell tenni róla, hogy uri megjelenésével csakis magamagát tiszteli meg és a saját társadalmi osztályát, nem pedig azt az osztályt, amely neki kenyeret ád.

Most beszáll a kocsiba, hogy megvizsgálja a gépet, hogy föltegye sapkáját s felhuzza a felsőkabátját. Tanner leveti bőrkabátját s bedobja a kocsiba. A soffőr (vagy vezető, vagy automobilista, vagy aminek Anglia ez idő szerint hivni akarja) fürkészve néz körül, miközben a kalapácsát félreteszi.

A soffőr: Megelégelte, mi?

Tanner: El is sétálhatok a házig, legalább kinyujtóztatom a lábaimat egy kissé és megnyugtatom az idegeimet. *(Órájára néz.)* Remélem, tudja, hogy huszonegy perc alatt jöttünk a Hyde Park Cornertől Richmondig?

A soffőr: Sima uton tizenöt perc is elég lett volna.

Tanner: De minek csinál ilyet? Szereti a sportot, vagy pedig kedvét leli abban, hogy megrémitse szerencsétlen gazdáját?

A soffőr: De hát mitől fél?

Tanner: A rendőrségtől, meg a nyaktöréstől.

A soffőr: De hát ha szereti a lassu haladást, akkor üljön inkább omnibuszba. Az olcsóbb. Ön azért fizet, hogy megtakaritsam az idejét és megadjam egy ezer fontot érő autó ellenértékét. *(Nyugodtan leül.)*

Tanner: Én rabszolgája vagyok ennek a kocsinak, meg önnek is. Még éjszaka is erről az istenverte autóról álmodom.

A soffőr: Azon is tulesik egyszer. Ha föl akar menni a házhoz, szabad tudnom, hogy meddig marad oda? Mert ha egész reggel a hölgyekkel akar mulatni, akkor betolom az autót az istállóba és kényelembe helyezem magamat. Ha nem, akkor itt javitom a kocsit, amig visszajön.

Tanner: Jobb, ha bevár itten. Nem maradunk el sokáig. Csak bevárunk egy fiatal amerikai urat, Mr. Malonet, aki uj, amerikai autóján hozza ide Robinson urat.

A soffőr (felugrik és gyorsan kiszáll a kocsiból): Amerikai autó! Micsoda! Hát autóverseny volt Londontól idáig?

Tanner: Talán már itt is vannak.

A soffőr: Ha tudtam volna! *(Mélységes*

szemrehányással): Tanner ur, miért nem szólt nekem?

Tanner: Mert én ugy tudom, hogy a kocsi óránként 84 mértföldre képes, viszont azt is tudom, hogy ön mire képes, ha egy versenyautó van az uton. Nem, Henry; vannak dolgok, amelyeket önnek nem jó tudnia s ez éppen olyan dolog volt. De azért ne busuljon. Van kilátásban egy olyan napunk, amely éppen kedvére való lesz önnek. Az amerikai Robinson urat fogja vinni, meg a hugát és Whitefield kisasszonyt, mi pedig Miss Rhodát.

A soffőr (megvigasztalódva, más témán kezd tünődni): Az Whitefield kisasszony huga, ugyebár?

Tanner: Az.

A soffőr: És Whitefield kisasszony a másik autóban fog ülni? Nem önnel?

Tanner: Mi az ördögöt jönne én velem? Hiszen Robinson ur is a másik autóban fog ülni. *(A soffőr hüvös hitetlenséggel nézi Tannert és az autó után néz, miközben egy népszerü dallamot fütyörész magának. Tanner, kissé boszusan, tovább akarja szőni a témát, amikor a fövenyen Octavius lépteit hallja. Octavius a házból jön, autóhoz öltözve, de felsőkabát nélkül.)* Hála Istennek, elvesztettük a versenyt; itt van Robinson ur. No Tavy, hát sikerült gyártmány az amerikai autó?

Octavius: Azt hiszem, igen. Tizenhét perc alatt jöttünk a Hyde Park Cornertől idáig. *(A soffőr dühbe jön és nagyot nyögve megrugja az autót.)* Hát ti meddig jöttetek?

Tanner: Oh, ugy körülbelül háromnegyed óráig.

A soffőr (tiltakozva): Na, na, Tanner ur, hogy mondhatja. Tizenöt perc sem kellett volna hozzá.

Tanner: Igaz, majd bemutatlak benneteket egymásnak. Robinson Octavius ur — Straker Enry ur.

Straker: Örvendek a szerencsének. De tetszik tudni, Tanner ur meg akarja önt tréfálni az Enryvel. Mert ön Henryt mond. De én nem veszem tőle zokon.

Tanner: Te persze egész egyszerüen izléstelennek tartod, hogy ugratom őt, Tavy. De tévedsz. Ennek az embernek több fáradságába kerül elejteni a H-kat, mint amennyi fáradságába került az apjának, hogy szert tegyen rájuk. Ezzel jelzi az ő társadalmi hovátartozóságát. Soha nem találkoztam még emberrel, akiben az osztálygőg annyira tultengett volna, mint Enryben.

Straker: Csak lassan, lassan! Mérsékelje magát egy kissé, Tanner ur.

Tanner: Hallod, Tavy, mérsékelje magát egy kissé. Te azt mondtad volna, hogy hátrább az agarakkal. De ez a fiu nevelést kapott. Sőt mi több, azt is tudja, hogy mi nem kaptunk nevelést. Milyen községi iskola is volt az, Straker?

Straker: Sherbrooke Road.

Tanner: Sherbrooke Road! Melyikünk tudná ilyen szellemi fölénynyel azt mondani, hogy Rugby! Harrow! Eton! Sherbrooke Road az a hely, ahol a diák tanul valamit; Eton ellenben

diáktelep, ahová azért küldenek bennünket, mert odahaza rosszalkodunk s mert később, az életben, valahányszor szóba kerül egy herceg, joggal mondhatjuk róla, hogy régi iskolatársunk volt.

Straker: Tanner ur egyáltalában nincs tájékozva a dologról. Nem a községi iskola a fontos, hanem a politechnikum.

Tanner: Tudod, Octavius, ez az ő egyetemük. Nem Oxford, Cambridge, Durham, Dublin, vagy Glasgow. Sőt még csak nem is a walesi non-conformista oduk. Nem, Tavy. Regent Street, Chelsea; a Borough — ezeknek az istenverte neveknek a felét sem tudom, ezek az ő egyetemei, amelyek nem puszta bizonyitványgyárak, mint a mi főiskolánk. Maga persze lenézi Oxfordot, mi, Enry?

Straker: Nem, nem nézem le. Nagyon szép hely az az Oxford, már tudniillik azoknak, akik az olyan helyeket szeretik. Ott uriembert faragnak belőlünk. Érti, ugyebár?

Tanner: Ez mind csupa guny, Tavy, csupa guny. Ha bele tudnál tekinteni Enry lelkébe, hogy milyen mélységesen megveti az uriembereket s hogy milyen büszke az ő gépész voltára, hát megrémülnél. Valósággal örül annak, ha az autó fölborul, mert igy kisül, hogy én egy tehetetlen uriember vagyok, ő pedig egy ügyes és leleményes mesterember.

Straker: Ne vegye rossz néven, Robinson ur, Tanner ur szeret beszélni. De mi ismerjük, ugyebár?

Octavius (komolyan): Alapjában véve nagy

igazság van abban, amit mond. Én erősen hiszek a munka méltóságában.

Straker (közömbösen): De csak azért, Robinson ur, mert soha semmit sem dolgozott. Nekem az a mesterségem, hogy munkába öljem az időt. Én, meg a gépem többet dolgozunk, mint husz munkás és egyikünk sem iszik annyit.

Tanner: Az Isten szerelmére, Tavy, ne ereszd rá a nemzetgazdaságtanra. Teljesen járatos benne és mi nem. Te csak költői szocialista vagy, de ő tudományos szocialista.

Straker (rendületlen nyugalommal): Igen. Ez a beszélgetés ugyan nagyon tanulságos, de nekem az autó után kell néznem; önök ketten pedig a hölgyeikről szeretnének beszélni. Én tudom. *(Elmegy, hogy a kocsi után lásson és nyomban utána elrobog a ház felé.)*

Tanner: Ez egy nagyon nevezetes társadalmi jelenség.

Octavius: Mi az a nevezetes társadalmi jelenség?

Tanner: Straker. Itt vagyunk mi müvelt és kulturemberek s évek óta harsogjuk, hogy itt az Uj Asszony, valahányszor egy szokatlanabb formáju ódivatu nővel kerülünk össze; de sohasem vettük észre, hogy megérkezett az Uj Férfi. Straker az Uj Férfi.

Octavius: Én semmi ujat nem találok rajta, legfeljebb azt, ahogy te csufolódol vele. De ebben a pillanatban igazán nem róla akarok beszélni. Annáról szeretnék veled beszélni.

Tanner: Straker még ezt is tudta. Valószi-

nüleg a politechnikán tanulta. Hát halljuk, mi van Annával? Megkérted a kezét?

Octavius (önváddal): Tegnap este elkövettem ezt a szamárságot.

Tanner: Szamárságot! Mit akarsz ezzel mondani?

Octavius (dithirambikusan): Jack, mi férfiak mind brutálisak vagyunk; nem tudjuk fölfogni, milyen hihetetlen gyöngédség lakozik egy nőben! Hogy is követhettem el ilyesmit?

Tanner: Mit, te nyafogó hülye!

Octavius: Igen, Jack, én hülye vagyok. Te, ha te a hangját hallottad volna! Ha a könyeit láttad volna! Egész éjszaka ébren voltam s mindig csak az járt az eszemben. Ha legalább megszidott volna. Könnyebben tudtam volna elviselni.

Tanner: Könyek! Az veszedelmes! De miket mondott?

Octavius: Azt kérdezte tőlem, hogyan hihettem egy pillanatig is, hogy ő most egyébre is gondolhat, mint elhunyt, drága édesapjára. Visszafojtotta a zokogását. *(Összeroskad.)*

Tanner (... hátát ütögetve): Viseld ugy, mint férfihoz illik, még ha ugy érzed is, mint egy szamár. A régi nóta s még nem unt rá, hogy tenéked dudolja.

Octavius (türelmetlenül): Oh, Jack, ne beszélj bolondokat. Hát azt hiszed, hogy a te örökös léha cinizmusodnak igazán lehet valami köze az olyan lélekhez, mint Anna?

Tanner: Hm. Egyebet nem mondott?

Octavius: De igen; csakis ezért teszem ki

öt és teszem ki magamat a te gunyos megjegyzéseidnek és elmondom, hogy mi történt.

Tanner (bünbánóan): Nem, kedves Tavy, szavamra, én nem gunyolódom. De nem baj. Csak folytasd.

Octavius: Anna olyan igazán, olyan mélységesen kötelességtudó, olyan...

Tanner: Igen, tudom. Csak folytasd.

Octavius: Látod, az uj egyezség szerint most te meg Ramsden vagytok a gyámjai; és neki az a felfogása, hogy apja iránt való kötelességét most veletek szemben kell lerónia. Azt mondta, hogy az ő véleménye szerint mindenekelőtt hozzátok kellett volna fordulnom. Persze, hogy igaza van; de valahogy mégis nevetségesnek érzem, hogy én hozzád jöjjek és tőled forma szerint engedelmet kérjek, hogy a gyámleányod kezére pályázhassak.

Tanner: Örülök Tavy, hogy a szerelem nem ölte ki belőled egészen a humor iránt való érzéket.

Octavius: Anna nem fogja beérni ezzel a válaszszal.

Tanner: Hivatalból természetesen az a válaszom, hogy: Gyermekeim, az ég áldjon meg benneteket, legyetek boldogok.

Octavius: Szeretném, ha ezt a dolgot minden tréfa nélkül kezelnéd. Ha te nem veszed komolyan, én komolyan veszem és Anna is.

Tanner: Nagyon jól tudod, hogy ő is éppen olyan szabadon választhat, mint te.

Octavius: Annának nem ez a véleménye

Tanner: Nem! Igazán nem! De azért mondd meg, hogy mit kivánsz tőlem.

Octavius: Azt kivánom, hogy komolyan és őszintén mondd meg neki, mi a véleményed rólam. Mondd meg neki, hogy nyugodt lélekkel bizod őt reám — igen, ezt mondd meg neki, ha nem ellenkezik a meggyőződéseddel.

Tanner: Én egy pillanatig sem kételkedem, hogy őt nyugodt lélekkel rád bizhatom. Engem az nyugtalanit, hogy rája bizhatlak-e téged? Olvastad Maeterlinck könyvét a méhekről?

Octavius (alig tud erőt venni a haragján): Én most nem irodalomról beszélek.

Tanner: Csak egy kis türelmet kérek. Én nem irodalomról beszélek, a méhekről szóló könyv természetrajz. Hatalmas lecke az emberiségnek. Te azt hiszed, hogy te vagy Anna kérője, szóval, hogy te vagy az üldöző és ő az üldözött; és a te föladatod, hogy meggyőzd, meghóditsd, lefegyverezd, levedd a lábáról. Bolond ember, hiszen te vagy az üldözött, te vagy a leteritett vad, a kiszemelt zsákmány! Minek ülsz itt és nézed epedve a csalétket a csapda dróträcsán keresztül; nyitva az ajtó és nyitva is marad mindaddig, amig mindörökre be nem csapódik mögötted.

Octavius: Bárcsak hinni tudnék neked, bármilyen ocsmányul adod is elő.

Tanner: Gondold meg, ember, hát van egyéb dolga az életben, mint hogy férjet szerezzen magának? A nőnek az a törekvése, hogy minél előbb férjhez mehessen, a férfinak pedig az, hogy minél tovább nőtelen maradhasson. Te például

verseket és tragédiákat akarsz irni. Annának semmi dolga.

Octavius: Én nem tudok irni ihlet nélkül. És engem csakis Anna tud megihletni.

Tanner: No hallod, akkor igazán jobb volna biztos távolban maradni tőle. Petrarca félanynyiszor sem találkozott Laurával, mint te mostanában Annával, sem Dante Beatricevel, de azért elsőrangu verseket irtak — én legalább igy hallottam. Ők soha sem vetették alá bálványukat a családi élet próbájának és igy megőrizték halálukig. Vedd el Annát s egy hét mulva ő sem fog jobban megihletni, mint egy tál piritott zsemlye.

Octavius: Azt hiszed, hogy rá fogok unni?

Tanner: Oh, dehogy; a piritott zsemlyére sem un rá az ember. De nem fog többé ihletet adni; s te nem is fogsz nála ihletet keresni, amikor nem lesz már többé a költő álma, hanem egy jól megtermett, hetven kilós asszonyság. Te kénytelen leszel valaki másról álmodozni, ebből aztán nagy zenebona lesz.

Octavius: Jack, mire jó ez a beszéd? Te nem értesz hozzá. Sohasem voltál szerelmes.

Tanner! Én! Ellenkezőleg, mindig is szerelmes voltam. Sőt Annába is szerelmes vagyok. De én sem bolondja, sem rabja nem vagyok a szerelemnek. Eredj a méhekhez, te poéta; nézd meg, hogy mit csinálnak és tanulj bölcsességet. Bizony Isten, Tavy, ha a nők megélhetnének a mi munkánk nélkül s ha mi nem keresnénk kenyeret a gyermekeiknek, hanem csak megzabálnók előlük: épp ugy megölnének bennünket,

mint a pókok a himeket s a méhek a heréket. És igazuk is volna, ha nem volnánk jók egyébre, mint a szerelemre.

Octavius: Oh, ha csak elég jók volnánk a szerelemre. Nincs a világon semmi olyan, mint a szerelem; nincs a világon semmi, csak a szerelem. Szerelem nélkül tompa, rémes álom volna az élet.

Tanner: És ez — ez az az ember, aki a gyámleányom kezét kéri tőlem! Tavy, én azt hiszem, hogy a bölcsőnkben összecseréltek bennünket és te vagy Don Juan igazi utódja.

Octavius: Kérlek, csak Anna előtt ne mondj ilyeneket.

Tanner: Ne félj. Ő téged kinézett magának és semmi sem fogja visszatartóztatni. Elveszett ember vagy. (*Straker visszajön, ujsággal a kezében.*) Itt jön az Uj Ember és szokás szerint egy ötfilléres ujsággal rontja az erkölcseit.

Straker: Hát hinné-e Robinson ur, hogy amikor elindultunk az autóval, két ujságot hoztunk el, a Timest neki és a Leadert, vagy az Echot nekem. És azt hiszi, hogy valaha is hozzájutok az én ujságomhoz? A legnagyobb ritkaság. Zsebredugja a Leadert, én meg jóllakhatok az ő Times-ével.

Octavius: A Times nem hozza a nyertesek nevét?

Tanner: Enry nem sokat törődik a fogadásokkal. Az ő gyöngéje: az autó-rekordok. Hát mi ujság?

Straker: Párisból Biskráig negyven mért-

föld átlagos sebességgel, a Földközi-tengert nem számitva.

Tanner: Hány halott?

Straker: Csak két ostoba juh. Hát aztán? A juhok nem olyan drágák. A gazdájuk bizonyosan örült, hogy megkapta a két juh árát s még a mészároshoz sem kellett elfáradnia velük. De azért majd meglátja, hogy megint lármázni fognak, a francia kormány be fogja szüntetni a dolgot, akkor aztán mi is meg vagyunk lőve. Ez az, ami megőrjit engemet. Tanner ur nem csinálja meg a jó autóturát, amig lehet.

Tanner: Tavy, emlékszel még az én James nagybácsimra?

Octavius: Hogyne! De miért?

Tanner: James bácsinak elsőrangu szakácsnéja volt: a bácsi csakis azt tudta megemészteni, amit a szakácsnője főzött. A szegény bácsi félt az emberektől és gyülölte a társaságot. De a szakácsné nagyon büszke volt a tudományára és hercegeknek, meg nagyköveteknek akart ebédet főzni. Hogy a szakácsné el ne menjen a háztól, a szegény öreg ember havonta kétszer kénytelen volt nagy ebédet adni s végigszenvedni a legnagyobb kellemetlenségeket. Most itt vagyok én s itt van ez a Straker Enry nevezetü gyerek, az uj ember. Én utálom az utazást, de nagyon szeretem Enryt. Neki azonban egyetlen gondja az, hogy börkabátban és pápaszemmel, két ujjnyira boritva porral, hatvan mértföldet rohanjon óránként mindkettőnk életének a kockáztatásával. Igaz, annak az egynek örül még, ha a sárban hanyattfekhetik és ugy

keresheti, hogy hol lazult meg a gép. És ha legalább egyszer nem adok neki egy oly ezer mértföldre való kéthetes utat, nem lesz maradása nálam. Egyszerüen a faképnél hagy és elszerződik egy amerikai milliomoshoz. Én aztán érjem be egy kedves, tisztességtudó kertészlegénynyel, aki a kalapjához fog nyulni s tudni fogja, hol a helye, de nagy dilettáns lesz. Én Enry rabszolgája vagyok, ahogy James bácsi rabszolgája volt a szakácsnéjának.

Straker (magánkivül): A manóba! Csak volna egy autóm, amelyik ugy tudna rohanni, mint ahogy Tanner ur beszél. Én csak annyit mondok, hogy pénzt veszit az olyan autón, amelynek a munkaképességét nem használja ki. Miért nem szerez be inkább egy szárazdajkát, meg egy gyerekkocsit s miért nem tolatja magát abban, ha belőlem, meg a gépből nem sajtolja ki az utolsó araszt is?

Tanner (csititja): Nagyon helyesen, Henry, nagyon helyes. No jó, hát rögtön kikocsizunk egy fél órára.

Straker (csodálkozva): Egy fél órára! *(Visszatér a gépéhez, beleül és lapoz az ujságban uj hirek után.)*

Octavius: Oh, most jut eszembe. Rhoda egy levelet adott át nekem az ön számára. *(Átadja Tannernek.)*

Tanner (fölbontja): Azt hiszem, hogy Rhoda össze akar veszni Annával. Rendszerint egy ember van a világon, akit az angol leány jobban gyülöl az anyjánál és ez a testvérnénje. De Rhoda

határozottan jobban szereti a mamáját, mint Annát. Ő — *(felháborodva):* No de ilyet!

Octavius: Mi baj?

Tanner: Ugy volt, hogy Rhoda velem rándul ki az autómon. Most azt irja, hogy Anna letiltotta.

Straker észrevehető szándékossággal egyszerre csak kedvenc nótáját kezdi fütyülni. Meglepetve e pacsirtaszerü spontán daloláson s megbántva a vig dallam gunyos hangjától, Tanner és Octavius feléje fordulnak és kérdőleg néznek rája. De ő az ujságjába temetkezik és igy nem érnek el nála semmit.

Octavius (összeszedi magát): Az okát is megirja, hogy miért?

Tanner: Az okát! A sértésnek soha sincs oka. Anna egyszerüen nem türi, hogy Rhoda bármily alkalommal velem egyedül legyen. Azt mondja, hogy az én társaságom nem fiatal leányoknak való. Mit tartasz most a te bálványodról?

Octavius: Ne feledd el, hogy édesapja halála óta Annát igen sulyos felelősség terheli. Whitefieldné gyönge asszony és nem vigyázhat Rhodára.

Tanner (rábámul): Szóval, te igazat adsz Annának?

Octavius: Nem, csak azt hiszem, hogy megértem őt. Be kell látnod, hogy a te elveid aligha alkalmasak arra, hogy egy fiatal leány lelkére és jellemére fejlesztőleg hassanak.

Tanner: Ezt én egyáltalában nem látom be. Én csak azt látom be, hogy a fiatal leányok lel-

két és jellemét rendszerint ugy fejlesztik, hogy mindenfélét hazudnak nekik; különösen pedig tiltakozom az ellen a hazugság ellen, mintha nekem szokásom volna visszaélni a fiatal leányok bizalmával.

Octavius: Anna ezt nem is mondja, Jack.

Tanner: Mi egyebet akarna mondani?

Straker (meglátja Annát, amint ez kijön a házból): Uraim, Whitefield kisasszony. *(Leszáll az autóról és elballag onnan, mint aki tudja, hogy ott többé nincs rá szükség.)*

Anna (Octavius és Tanner közé lépve): Jó reggelt, Jack. Kijöttem, mert közölnöm kell magával, hogy a szegény Rhodának megint a feje fáj és igy nem kocsikázhat ki ma az autón! Szegény gyermekre nézve ez igazán kegyetlen.

Tanner: Hát ehhez mit szólsz, Tavy?

Octavius: Oh, Jack, ezt igazán nem értheted félre. Anna a legnagyobb gyöngédséggel bánik veled, inkább az őszinteségről is lemond.

Anna: Mit beszél?

Tanner: Mondja, Anna, nem szüntetné meg szivesen Rhoda fejfájását?

Anna: Hogyne!

Tanner: Mondja el neki, amit az imént itt elmondott és tegye hozzá, hogy maga körülbelül két perccel azután érkezett, hogy én megkaptam és elolvastam Rhoda levelét.

Anna: Rhoda irt magának?

Tanner: Még pedig nagyon részletesen.

Octavius: Ne törődjék vele, Anna. Magának igaza volt — tökéletesen igaza volt Anna, csakis kötelességét teljesitette és te Jack, ezt nagyon

jól tudod. Még pedig a leggyöngédebb módon teljesitette a kötelességét.

Anna (Octaviushoz megy): Milyen jó maga, Tavy! Milyen melegszivü! És hogy megért engem.

Octavius ragyogni kezd.

Tanner: Aha, már a nyakára csavarodik. Te szereted őt, Tavy, ugyebár?

Octavius: Ő tudja, hogy szeretem.

Anna: Csitt! Szégyelje magát, Tavy.

Tanner: Oh, én engedelmet adok rája. Hiszen a gyámja vagyok és egy órára Tavy gondjaira bizom magát. Én kirándulok az autómon.

Anna: Nem, Jack. Beszélnem kell magával Rhoda miatt. Ricky, kérem, menjen föl a házba és mulattassa amerikai barátját. Ilyen kora reggel csak utjában van a mamának. Neki dolga van a háztartás körül.

Octavius: Repülök, drága Anna. *(Kezet csókol neki.)*

Anna (gyöngéden): Ricky Ticky Tavy.

Octavius ránéz, sokatmondóan elpirul és aztán elrohan.

Tanner (nyersen): Ide hallgasson, Anna. Most az egyszer nagyon fölsült. És hogyha Tavy olyan menthetetlenül szerelmes nem volna, észrevette volna, hogy maga milyen javithatatlan hazug.

Anna: Maga félreért engem, Jack. Én Tavynek nem mertem megmondani az igazat.

Tanner: Nem; maga mindig csak az ellenkezőt meri megmondani. Mi az ördögöt akart maga azzal, hogy Rhodának ugy festett le, mint

valami gonosz embert, akivel ne is barátkozzék. Már most hogy beszélhessek én vele megint bármily megengedett és illő formában, ha maga ilyen aláváló módon megmérgezte a lelkét.

Anna: Tudom, hogy maga képtelen bármily rossz cselekedetre...

Tanner: Hát akkor minek hazudott neki?

Anna: Kénytelen voltam.

Tanner: Kénytelen volt!

Anna: Az anyám miatt.

Tanner (villámló szemmel): Hah! Tudhattam volna. Az anyja! Mindig az anyja!

Anna: Minek irta azt a borzasztó könyvet! Tudja, hogy az anyám mennyire fél mindentől. A félénk asszonyok mind konvencionálisak: kell, hogy konvencionálisak legyünk, Jack, ha azt nem akarjuk, hogy kegyetlenül és csunyán félreértsenek bennünket. Látja, maga férfi létére sem mondhatja meg azt, amit gondol, hogy félre ne értsék és ne becsméreljék. Igen, belátom, becsmérelnem kellett önt Rhoda előtt. Vagy talán azt akarta volna, hogy maga helyett ugyanigy a szegény Rhodát értsék félre és őt becsméreljék? És helyes volna a mamától, hogy ilyen bánásmódnak tegye ki Rhodát, aki még nem is elég idős ahhoz, hogy itélete legyen a dologról?

Tanner: Szóval, ha valaki nem akarja, hogy félreértsék, akkor hazudjon, rágalmazzon, gyanusitson és alakoskodjék, ahogy csak tud. Mert ide lyukad ki a maga engedelmessége az édesanyja iránt.

Anna: Jack, én szeretem az anyámat.

Tanner (szociológiai dühbe hozza magát):

Hát ez elég ok arra, hogy a lelkét ne tekintse a sajátjának? Tiltakozom az ellen, hogy az ifjuság ilyen csunyán alávesse magát az öreg kornak. Nézzen körül a modern társaságban, amelyet ismer. Minek tartják magukat? Gyönyörüen lejtő nimfáknak. De mik tulajdonképpen? Hoszszu sorban felvonuló nyomoruságos leányok s egytől-egyig egy cinikus, ravasz, kapzsi, kiábrándult, tapasztalása mellett tudatlan, rothadt lelkü öreg asszony karmai között vannak, akit anyjuknak neveznek, akinek az a föladata, hogy megmérgezze a lelküket és eladja őket a többet igérőnek. És ezek a szerencsétlen rabszolgák miért mennek inkább feleségül akár egy öreg, vagy silány kérőhöz is, semhogy végképp pártában maradnának? Mert a házasság az egyetlen módjuk arra, hogy megszabadulhassanak ezektől a kivénhedett furiáktól, akik önző ambicióikat és az ifjabb vetélytárs iránt való féltékeny gyüléletüket a szülői kötelesség és az anyai szeretet álarca alá rejtik. Ezek aláválóságok: a természet ugy rendeli, hogy a leányt az apa, a fiut az anya gondozza. Az apa és fiu, vagy az anya és leány törvénye nem a szeretet törvénye, hanem a lázadás és a fölszabadulás törvénye, melynél fogva a fiatalság és az erő végül győzedelmeskedik az öregségen és az erőtlenségen. Mondhatom magának, hogy férfinak és nőnek első kötelessége önmaga iránt, hogy kikiáltsa a függetlenségét. A férfi, aki az apja tekintélyére hivatkozik, nem férfi, a nő, aki az anyja tekintélyére hivatkozik, nem méltó arra, hogy polgárokat szüljön egy szabad népnek.

Anna (nyugodt érdeklődéssel hallgatta): Azt hiszem, Jack, hogy maga egész komolyan politikusnak készül.

Tanner (nagyot lélegzik): Mi? Micsoda?... *(Rendbeszedi a gondolatait.)* De mi köze ennek ahhoz, amit mondtam?

Anna: Maga olyan szépen beszél.

Tanner: Beszélek! Beszélek! A maga szemében ez csak szóbeszéd! No jó, hát menjen vissza a mamájához s közös erővel mérgezzék meg Rhoda lelkét, mint ahogy a mamája megmérgezte a maga lelkét. A szelid elefántok is örülnek, mikor a vad elefántok fogságba esnek.

Anna: Szépen haladok. Tegnap boa constrictor voltam, ma már elefánt vagyok.

Tanner: Igen. Igy hát pakoljon össze és menjen el. Nekem nincs több mondanivalóm.

Anna: De maga igazán hihetetlenül tulzott és makacs. Mit tehetnék én?

Tanner: Mit tehetne! Törje szét a láncait! Induljon a saját lelkiösmerete s ne az anyja akarata után. Erősitse meg, tisztitsa meg a lelkét: tudjon igazán örülni annak, ha egy száguldó autón ülhet s ne használja fel ürügyül csunya intrikálásra. Jöjjön velem Marseillebe, azután át Algirba és Biskrába, hatvan mértföldnyi átlagos sebességgel. Jöjjön velem egyenest a Fokföldre, ha van kedve hozzá. Ez volna az igazi függetlenségi nyilatkozat, boszuval fűszerezve. Utólag könyvet is irhatna róla. Ez megadná a kegyelemdöfést az anyjának s magából igazi nőt csinálna.

Anna (elgondolkozva): Azt hiszem, Jack,

hogy ebben igazán nincs semmi. Maga az én gyámom: apámat helyettesiti, az ő saját kivánságára. Senki egy szót sem szólhat, ha mi ketten együtt utazunk. Igazán gyönyörü volna. Köszönöm, Jack, hálásan köszönöm. Megyek magával.

Tanner (elszörnyedve): Jön velem!!!

Anna: Hát hogyne!

Tanner: De — *(elhallgat, mélységesen elcsüggedve; azután gyönge hangon mondja):* Nem. Ide hallgasson, Anna. Ha igazán nincs benne semmi, akkor nincs is miért megtenni.

Anna: Ne legyen nevetséges, Jack. Maga nem akar engem kompromittálni, ugyebár?

Tanner: Söt igen. Csakis ezért ajánltam magának, hogy jöjjön velem.

Anna: No hallja, ez igazán bolond beszéd: és maga is nagyon jól tudja. Maga sohse tenne olyasmit, ami nekem árthatna.

Tanner: No jó, hát ha nem akarja, hogy kompromittáljam, ne jöjjön velem.

Anna (egyszerüen és komolyan): De igen, Jack, megyek, mert maga ugy kivánja. Maga a gyámom és én azt hiszem, többször kellene egymással találkoznunk, hogy jobban megismerhessük egymást. *(Hálásan.)* Igazán, Jack, maga nagyon kedves és figyelmes, hogy ilyen gyönyörü vakációt szerez nekem, kivált azok után, amiket Rhodáról mondottam. Maga igazán jó ember, — sokkal jobb, mint hiszi. Mikor indulunk?

Tanner: De —

A társalgás abbamarad, mert Whitefieldné jön ki a házból. Egy amerikai uriember van vele, Ramsden és Octavius utána jönnek.

Malone Hektor keletamerikai, de egy csöppet sem szégyelli a nemzetiségét. Ez a finom angol társaságot arra inditja, hogy jó véleménynyel legyen róla, mint olyan ifju emberről, aki elég férfias ahhoz, hogy beösmerje egy igen szembeszökő hibáját, anélkül, hogy eltitkolni, vagy szépiteni akarná. Az emberek érzik, hogy nem szabad őt megszenvedtetni azért, amiről ő maga nyilvánvalóan nem tehet és kötelességüknek tartják, hogy minél jobban bánjanak vele. Lovagias magaviselete a nők iránt, emelkedett erkölcsi felfogása, amely éppen olyan kéretlen, mint amily szokatlan, talán egy kissé szánalmasan hat az emberekre; és ámbár az angolok az ő könnyed humorát meglehetős mulatságosnak találják, amikor már nem hozza őket zavarba, (mert eleinte azt teszi), mégis meg kellett vele értetniök, hogy nem szabad neki adomákat elmondani, ha csak nem szigoruan személyesek és botrányosak, valamint hogy az ékesszólás olyan adomány, mely a civilizációnak alacsonyabb fokához tartozik, mint ahova ő bolyongásában eljutott. Erre nézve azonban nem sikerült Hektort teljesen meggyőzniök, ő még mindig azt hiszi, hogy az angolok képesek érdemeket kovácsolni az ostobaságaikból és különböző fogyatékosságaikat ugy tüntetni föl, mintha azok a jó nevelésükből következnének. Az ő szemében az angol életből hiányzik az épületes retorika, amelyet ő erkölcsi tónusnak

nevez; az angolok viselkedéséből pedig hiányzik a tisztelet a női-nem iránt; az angol társalgás már annyira egyszerü, hogy néha elviselhetetlen durvaságba téved, az angol társas érintkezést pedig föl kellene frissiteni játékokkal, adomákkal és más szórakozásokkal; igy hát éppenséggel nincs szándékában, hogy elsajátitsa ezeket a fogyatkozásokat, minekutána olyan nagy fáradsággal igazán elsőrendüen müvelte ki magát, mielőtt átjött az Oceánon. Hektor ugy találja, hogy az ő müveltsége egész hidegen hagyja az angolokat (mint ahogy rendesen mindenféle müveltség hidegen hagyja őket), vagy legalább is udvariasan kitérnek előle; mert igazság szerint a dolog ugy áll, hogy Hektor müveltsége nem egyéb, mint a mi harminc esztendővel ezelőtt exportált irodalmunknak a kivonata, amelyet ő megint visszaimportált: melyet minden pillanatban kipakkol és az emberek fejéhez vagdos, valahányszor irodalmi, tudományos, vagy müvészi kérdések kerülnek szóba. S látván, hogy ezek a kirohanások milyen megdöbbenést okoznak, még jobban megerősödik abban a hitében, hogy ő is hozzájárul az angolok neveléséhez. Amikor azt hallja, hogy az emberek gyanutlanul beszélnek Anatole Franceról és Nietzscheről, ő Matthew Arnolddal öli őket, a reggeliző asztal autokratájával, sőt Macaulayvel: és minthogy alapjában véve mélységesen vallásos, a vigyázatlanokat először tiszteletlen csufolódással odaviszi, hogy a vele való erkölcsi vitatkozásokban hagyják ki a játékból a népszerü theológiát, de aztán a leg-

nagyobb zavarba hozza őket azzal a kérdésével, hogy vajjon az ő életideáljainak megvalósitása nem volt-e nyilvánvaló szándéka a Mindenható Istennek, aki becsületes férfiakat és tiszta nőket teremtett. Vonzóan friss egyénisége és lesujtóan selejtes müveltsége roppant nehézzé teszi annak az eldöntését, hogy érdemes-e megismerkedni vele; mert amig a társasága igazán kellemes és fölvillanyozó, szellemileg semmi ujat sem lehet rajta fölfedezni, annyival is inkább, mert a politikát utálja, üzleti ügyekről pedig semmiáron sem akar beszélni, pedig ezen a téren valószinüleg sokkal előbbre van, mint angol tőkepénzes barátjai. Legjobban megfér a szerelmi s természetü romantikus kerészt-ügyekkel s innen a barátság, mely közte és Octavius között szövődött.

Külső megjelenésében Hektor nagyon jótermetü, huszonnégy éves fiatalember, előkelően nyirt, kurta fekete szakállal, szép metszésü szemekkel s hizelgően élénk modorral. A divatosság szempontjából nézve kifogástalanul van öltözve. Amint kijön a házból Whitefieldnével, mindent elkövet, hogy kellemes és szórakoztató legyen, de ezzel Whitefieldné szellemi képességeire olyan terhet ró, amelyet az nem bir el. Egy angol ember békében hagyná Whitefieldnét és az unalmat és közönyt ugy fogná fel, mint közös emberi sorsukat, mert a szegény hölgy azt akarja, hogy vagy békében hagyják, vagy pedig engedjék olyan dolgokról fecsegni, amelyek őt érdeklik.

Ramsden odább meg, hogy megenézze az automobilt. Octavius Hectorhoz csatlakozik.

Anna (nagy örömmel megrohanja anyját): Oh mama, képzeld csak! Jack el akar vinni magával Nizzába az autóján. Hát nem kedves? Én vagyok a legboldogabb leány egész Londonban.

Tanner (kétségbeesve): De Whitefieldné tiltakozik. Bizonyosan tudom, hogy tiltakozik. Igaz-e, Ramsden?

Ramsden: Fölöttébb valószinünek tartom.

Anna: Ugy-e nem tiltakozik mama, ugy-e nem?

Whitefieldné: Én tiltakozom? Miért tiltakoznám? Azt hiszem, Annie, jót fog neked tenni. *(Odatipeg Tannerhez.)* Már meg akartam kérni, hogy alkalomadtán vigye el Rhodát egy kirándulásra; nagyon sokat ül itthon; hát majd akkor, ha visszajött.

Tanner: Az álnokság örvénye feneketlen!

Anna (gyorsan, hogy elvonja a figyelmet erről a kitörésről): Oh, majdnem elfeledtem; még nem ismeri Malone urat. Tanner ur, a gyámom: Malone Hektor ur.

Hektor: Örvendek a szerencsének, Tanner ur. Ha megengedik, azt ajánlanám, hogy egészitsük ki a nizzai utitársaságot.

Anna: Oh, mi valamennyien megyünk. Ez el van határozva, ugyebár?

Hektor: Tudniillik nekem is van egy szerény motoros kocsim. Ha Miss Robinson abban a kitüntetésben részesitene, hogy elvihessem, rendelkezésére áll az autóm.

Octavius: Violet!

Általános megrőkönyödés.

Anna (engedelmesen): Gyerünk, anyám, magukra kell hagynunk az urakat, hogy megbeszélhessék az előkészületeket. Nekem pedig az utipodgyász után kell néznem.

Whitefieldné nagyon meg van hökkenve, de Anna diszkrétül elvonszolja; a saroknál eltünnek a ház irányában.

Hektor: Azt hiszem, nem vétek az illendőség ellen, ha azt mondom, hogy számitok Robinson kisasszony beleegyezésére.

Általános zavar.

Octavius: Attól tartok, hogy Violetet itthon kell hagynunk. Vannak bizonyos körülmények, amelyek semmiesetre sem engedik meg, hogy résztvegyen ilyen kirándulásban.

Hektor (vigan, de éppenséggel nem meggyőzve): Nagyon is amerikai izü, mi? A fiatal hölgynek gardedámra volna szüksége.

Octavius: Nem azért, Malone — legalább is nem csupán ezért.

Hektor: Igazán? S szabad kérdenem, hogy milyen más ok szól ellene?

Tanner (türelmetlenül): Oh, mondd meg neki, mondd meg neki. Nem fogjuk tudni megőrizni a titkot, amig mindenki meg nem tudja. Malone ur, ha ön Violettel menne Nizzába, a más ember feleségével utaznék. Violet férjesasszony.

Hektor (mint akit a villám sujtott): No, ne mondja.

Tanner: De mondom. Persze, köztünk maradt szó legyen.

Ramsden (jelentős arccal, nehogy Malone még mesallianceot sejtsen az ügyben): A dolgot még nem tudatták a nyilvánossággal és Violet egyelőre titokban akarja tartani.

Hektor: Méltányolni fogom Violet őnagysága óhaját. Nem vagyok tapintatlan, ha megkérdezem, hogy ki a férje, arra az esetre, ha talán módom lenne beszélni vele a kirándulás miatt.

Tanner: Mi nem tudjuk, hogy kicsoda.

Hektor (egyszerre megint szemmelláthatólag begubózza magát): Akkor nincs több mondanivalóm.

A többiek még zavarodottabbak, mint az imént.

Octavius: Ön persze nagyon furcsának találja ezt a dolgot?

Hektor: Kissé különösnek. Bocsánat a szóért.

Ramsden (félig sértődve, félig felfuvalkodva): A fiatal hölgy titokban ment férjhez és az ura, ugy látszik, megtiltotta neki, hogy elárulja a nevét. Csak kötelességünket tesszük, ha megmondjuk önnek, minthogy ön érdeklődik a kisasszony — eh— Violet iránt.

Octavius (részvéttel): Remélem, hogy nem okoz önnek csalódást.

Hektor (megszelidülve, megint kilép tartózkodásából): Azért mégis csapás rám nézve. Alig birom felfogni, hogyan hozhatja egy férfi

ilyen helyzetbe a feleségét. Semmiesetre sem rendes dolog. Nem férfias. Nem okos.

Octavius: Képzelheti, hogy mi ezt nagyon is érezzük.

Ramsden (dörmögve): Valami ugrifüles bolond, akinek még nincs elég élettapasztalata, hogy meg tudja érteni, milyen kellemetlenségekkel jár az ilyen megtévesztés.

Hektor (az erkölcsi felháborodás nyilvánvaló jeleivel): Magam is ugy hiszem. Csakis egy nagyon ifju és nagyon bolond embernek lehet ilyen viselkedést megbocsátani. Ön nagyon is elnéző, Ramsden ur. Az én felfogásom szerint tulságosan elnéző. A dolognak az a rendje, hogy a házasság megnemesitse az embert.

Tanner (maró gunynyal): Ha!

Hektor: Ebből a kacajból azt kell következtetnem, Tanner ur, hogy ön nem ért velem egyet.

Tanner (szárazon): Házasodjék meg és aztán lássa. Egy darabig gyönyörünek fogja találni, de semmiesetre sem fogja azt érezni, hogy nemesit. A férfinak és nőnek legmagasabb közös mértéke nem szükségképpen magasabb, mint a férfi külön mértéke.

Hektor: No hát mi Amerikában azt valljuk, hogy a nő erkölcsi szinvonala magasabb, mint a férfié és hogy a nőnek tisztább lelkülete kiforgatja magából a férfit s jobbá teszi, mint volt.

Octavius (meggyőződéssel): Jobbá.

Tanner: Akkor hát nem is csoda, hogy az

amerikai nők szivesebben élnek Európában! Sokkal kellemesebb, mint életfogytiglan oltáron állani, hogy körülimádják őket. Akárhogy van is, Violet urát nem nemesitette meg a házasság. Igy hát mitévők legyünk?

Hektor (fejét csóválva): Én ennek az embernek a viselkedése fölött nem tudok ugy napirendre térni, mint ön, Tanner ur. De azért nem szólok többet. Akárki az illető, mégis csak Robinson kisasszony férje és a kisasszony kedvéért örülnék, ha jobb véleménynyel lehetnék róla.

Octavius (meghatva; mert titkos bánatot rejt e szavak mögött): Nagyon sajnálom, Malone. Nagyon sajnálom.

Hektor (hálásan): Robinson, maga jó fiu. Köszönöm.

Tanner: Beszéljünk másról. Violet jön a házból.

Hektor: Uraim, igen nagy szivességet tennének nekem, ha erre az alkalomra való tekintettel lehetővé tennék, hogy négyszemközt váltsak pár szót a fiatal hölgygyel. Ugy látszik, hogy el kell ejtenem a kirándulást, ami nagyon kényes —

Ramsden (örül, hogy odább állhat): Ne is szóljon többet. Jöjjön, Tanner. Gyerünk, Tavy. *(Elsétál a parkban a motoros kocsi mellett.)*

Violet lejön az uton Hektorhoz.

Violet: Idelátnak?

Hektor: Nem.

Violet megcsókolja.

Violet: Sokat hazudtál össze miattam?

Hektor: Hazudtam! Ez a szó igazán nem elég kifejező. Sokkal többet tettem. Kéjelegtem a hazudozás extázisában! Violet, szeretném, ha fölmentenél a tilalom alól.

Violet (egyszerre komoly és elszánt lesz): Nem, nem, Hektor. Megigérted, hogy hallgatni fogsz.

Hektor: Én meg is tartom, amit igértem, amig te föl nem mentesz alóla. De hitványságnak érzem, hogy hazudok azoknak az embereknek és megtagadom a feleségemet. Igazán gyávaság.

Violet: Bár csak az apád ne volna olyan ostoba.

Hektor: Nem ostoba. Neki a saját szempontjából igaza van. Idegenkedik az angol középosztálytól.

Violet: Nagyon nevetséges. Tudod, Hektor, hogy nem szivesen mondok neked ilyen dolgokat; de ha én volnék — eh, hát ugy is jó.

Hektor: Tudom. Ha te egy angol hadseregszállitó fiának a menyasszonya volnál, a barátaid mind azt mondanák, hogy rangodon alul mégy férjhez. És itt van az én ostoba öreg apám, aki a világ legnagyobb hadseregszállitója, aki egyszerüen kidobna az ajtón, mert feleségül veszem a legtökéletesebb angol hölgyet, s csak azért, mert nincsen előneve. Hát persze, hogy képtelenség. De mondhatom, Violet, hogy nem nagyon szivesen szedem rá az öreget. Ugy érzem magamat, mintha lopnám a pénzét. Miért nem engeded meg, hogy szint valljak?

Violet: Ezt igazán nem engedhetjük meg

magunknak. Szerelem dolgában, Hektor, romantikus lehetsz, ahogy csak jól esik, de pénz dolgában nem szabad romantikusnak lenned.

Hektor (akiben most küzködik a papucsférj és az emelkedett erkölcsi érzések embere): Ez nagyon angolos. *(Egyszerre megint könyörögve fordul hozzá):* Violet; az öregem végre is rá fog jönni.

Violet: Na ja, később, hát hogyne. De igazán minek beszélünk mindig erről, valahányszor csak találkozunk. Megigérted nekem —

Hektor: Hogyne, hogyne, én —

Violet (nem lehet elhallgattatni): Én vagyok az, aki ettől a titkolózástól szenved, nem pedig te. Ami pedig azt illeti, hogy szembeszálljak az élettel, a szegénységgel és miegymás, én ebből ugyan nem kérek. Nem vagyok olyan ostoba.

Hektor: Nem is kell. Majd kölcsönkérem a pénzt az öregemtől, amig a magam lábára állhatok; akkor azután mindent bevallhatok és egyuttal mindent visszafizethetek.

Violet (meghökkenve és méltatlankodva): Te talán dolgozni akarsz? Tönkre akarod tenni a házasságunkat?

Hektor: No hát nem is akarom, hogy a házasság tönkretegye a jellememet. Tanner ur, a te barátod, már ki is nevetett emiatt és —

Violet: A szörnyeteg! Gyülölöm Tanner Jackot.

Hektor (nagylelküen): Oh. Tanner nagyszerü fiu, csak egy jó asszony szerelmére van szüksége, hogy megnemesedjék. Különben Tan-

ner autó-kirándulást tervez Nizzába, és én szeretnélek magammal vinni.

Violet: Jaj de mulatságos!

Hektor: Igen ám, de hogy üssük nyélbe a dolgot? Mert tudnod kell, hogy engem ugyszólván óva intettek attól, hogy magammal vigyelek. Bizalmasan megsugták nekem, hogy férjes-asszony vagy. Hát ez a leglesujtóbb bizalom, amelylyel valaha életemben megtisztelek.

Tanner visszajön Strakerrel, aki az autóhoz megy.

Tanner: Malone ur, az ön autója nagyszerü. A gépésze éppen most mutatja meg Ramsden urnak.

Hektor (buzgón — elfeledkezve magáról). Gyerünk ki —

Violet (hidegen, a szemével figyelmeztetve): Bocsánatot kérek, Malone ur, de nem egészen értettem —

Hektor (észbekap): Engedelmet kérnék, Robinson kisasszony, hogy megmutathassam önnek az én kis amerikai motoros kocsimat.

Violet: Nagyon fogok örülni. *(Elmennek együtt az uton.)*

Tanner: Hát hogyan leszünk a kirándulással?

Straker (az autóval van elfoglalva): Hja ugy?

Tanner: Whitefield kisasszony is velem fog jönni.

Straker: Gondoltam.

Tanner: Robinson ur is velünk tart?

Straker: Igen.

Tanner: Hát ha ugy intézheti a dolgot, hogy sokat foglalkozzék velem s igy Robinson ur sokat foglalkozzék Whitefield kisasszonynyal, Robinson ur nagyon hálás lesz ön iránt.

Straker (ránéz): Magától értetődik.

Tanner: „Magától értetődik!“ A maga nagyapja még csak bólintott volna.

Straker: Az én nagyapám a kalapjához nyult volna.

Tanner: És én a maga derék, kedves, tiszteletreméltó nagyapjának egy aranyat nyomtam volna a markába.

Straker: Alighanem csak öt shillinget. (*Eljön a kocsi mellől és Tannerhez lép.*) És a fiatal hölgynek mi a véleménye?

Tanner: Épp oly szivesen van együtt Robinson urral, mint Robinson ur ő vele. (*Straker hideg skepticizmussal nézi a főnökét; aztán megint a kocsi felé fordul és kedvenc nótáját fütyörészi.*) Hagyja abba ezt a boszantó fütyörészést. Mit akar ezzel mondani? (*Straker nyugodtan folytatja és befejezi a nótát. Tanner ezuttal udvariasan végighallgatja, mielőtt ismét hozzáfordulna Strakerhez, de ezuttal már teljes komolysággal*): Enry, én mindenkor lelkes szószólója voltam annak, hogy a zenét minél szélesebb körökben terjesszék, de tiltakozom, hogy ön mindig éppen akkor mulattassa a társaságot, valahányszor Whitefield kisasszony neve kerül szóba. Ma reggel is ezt tette.

Straker (konokul): Igazán, nincs semmi

értelme. Robinson ur akár mindjárt föl is hagyhatna vele.

Tanner: Miért?

Straker: A manóba is. Ön tudja, hogy miért. Igaz, hogy semmi közöm hozzá, de azért mégsem járja, hogy bolonddá tartson.

Tanner: Dehogy tartom bolonddá. Nem tudom, hogy miért.

Straker (jókedvüen duzzogva): Jó, jó. Rendben van. Nincs közöm hozzá.

Tanner (nyomatékosan): Azt hiszem, Enry, hogy én mindig meg tudom tartani a kellő távolságot a gazda és soffőr között és nem terhelem önt magánügyeimmel. Hiszen még az üzleti megállapodásainkat is ellenőrzi az ön munkásszervezete. De ne éljen vissza előnyös helyzetével. Jusson eszébe, amit Voltaire mondott, hogy ami már olyan ostoba, hogy elmondani nem lehet, azt eléneklik.

Straker: Nem Voltaire mondta: Beaumarchais.

Tanner: Most kijavitott; hát persze, hogy Beaumarchais. Maga, ugy látszik, azt hiszi, hogy ami olyan kényes, hogy elmondani nem lehet, azt el lehet fütyülni. Sajnos azonban a maga fütyülése, akármilyen dallamos, de mégis értelmetlen. No nézze, itt senki sem hall bennünket, sem az én kedves ismerőseim, sem pedig a maguk istenverte szervezetének a titkára. Enry, mint férfi a férfinak, mondja meg, hogy az én barátomnak miért nincs semmi kilátása Whitefield kisasszonyt illetőleg?

Straker: Mert a kisasszony másra vetett szemet.

Tanner: Badarság! Aztán kire?

Straker: Magára.

Tanner: Én rám!!!

Straker: Azt akarja velem elhitetni, hogy nem tudta? Ugyan már, Tanner ur.

Tanner (dühös komolysággal): Bolonddá akar tartani, vagy pedig komolyan beszél?

Straker (fellobbanva): Dehogy is tartom bolonddá. *(Kissé csillapodva.)* De hiszen ez olyan világos, mint hogy az orrát az arca közepén hordja. És ha ezt nem találta ki még eddig, hát akkor nem sokat ért az efajta dolgokhoz. *(Megint vidáman.)* Bocsánat a szóért, Tanner ur, de ön ugy kérdezett engem, mint férfi a férfit; én hát ugy feleltem, mint férfi a férfinak.

Tanner (az éghez könyörögve): De hiszen akkor én vagyok a méh, a pók, a kiszemelt áldozat, a . . .

Straker: Én nem tudom, hogy mi az a méh és mi az a pók. De a kiszemelt áldozat, az maga, ahhoz már szó nem férhet. És én csak azt mondhatom, hogy igazán jó dolog önre nézve.

Tanner (hirtelen): Straker Henry: itt van a maga életének dicső pillanata.

Straker: Hogy érti ezt?

Tanner: A rekord Biskrába.

Straker (mohón): Igazán?

Tanner: Csinálja meg a rekordot.

Straker (életének csucspontjára emelkedve): Komolyan mondja?

Tanner: Komolyan.

Straker: Mikor?

Tanner: Rögtön. A gép készen áll az indulásra?

Straker (bátortalanul): De hiszen ön nem —

Tanner (elvágja a szavát azzal, hogy beszáll az autóba): Indulunk. Először a bankba pénzért; azután a lakásomra a podgyászomért; azután a maga lakására a maga podgyászáért; azután pedig javítsa meg a rekordot Londontól Doverig vagy Folkestoneig; azután át a csatornán őrült száguldással Marseillebe, Gibraltárba, Génuába, vagy más kikötőbe, hogy áthajózhassunk egy mohamedán országba, ahol a férfiak védve vannak a nők ellen.

Straker: Badarság! Ön tréfál!

Tanner (elszántan): Hát maradjon itthon. Ha nem jön, megteszem az utat egyedül. *(Elindítja az autót.)*

Straker (utána rohanva): Itt vagyok! Tanner úr! Egy pillanatra álljon meg. *(Felkapaszkodik a mozgó autóra.)*

HARMADIK FELVONÁS.

Este, a Sierra Nevadában. Hep. hupás rna lejtők, a megművelt helyeken almafák helyett olajfákkal s az iratlan részeken páfrány és tövises rekettye helyett vad körtefákkal borítva. Följebb sziklás hegycsucsok és meredé- tek, de minden szép és előkelő. Nincs vadregé- nyes természet, az egész inkább egy nagy arisz- tokratikus hegyvidék, amely egy finnyás iz- lésü alkotóművész kezéből került ki. Semmi kö- zönséges tullengése a növényzetnek, sőt a sürün felbukkanó sziklás helyek kissé kopárak. Spa- nyol pompa és spanyol takarékosság mindenütt.

Nem messzire, észak felé attól a ponttól, ahol az országut az egyik szoroson át a Malaga-Granadai vasut egyik alagutját kereszt- ezi: látható a Sierra egyik sziklás amfi- teátruma. A patkó legtávolabbi pontjáról nézve az ember, kissé jobbra, a meredek sziklával szemben, egy regényes barlangot pillant meg, amely valójában csak egy beszüntetett kőbánya, s balra egy kis dombot s erről a dombról be- látni az egész országutat, amely balról körül- veszi az amfiteátrumot s amelynek emelkedő irányát töltések és itt-ott kövek támogatják. A

dombon, az országutat vigyázva egy ember áll, aki vagy spanyol, vagy skót. Valószinüleg spanyol, mert ugy van öltözve, mint a spanyol kecskepásztorok és ugy látszik, otthonosan érzi magát a Sierra Nevadában, mindamellett nagyon emlékeztet a skótokra. A lejtőn levő gödörben, amely levisz a már emlitett barlanghoz, vagy egy tucat ember hever, akik, ahogy a rőzsének és hervadt leveleknek füstölgő hamva körül kényelembe helyezték magukat, igazán mintha csak tudatában volnának annak, hogy ők nagyon festői bitangok, akik megtisztelik a Sierrát, amikor hatásos festői háttérnek használják föl. Igazi müvészi szempontból egy csöppet sem festőiek és a hegyek csak ugy tűrik őket, mint az oroszlánok a tetveket. Egy angol rendőr vagy szegényggyám a válogatott csavargók és munkabiró hajléktalanok bandájának nevezné őket.

De azért a leirás nem lehet egészen lekicsinylő. Aki valaha értelmes fővel figyelt meg egy csavargót és tekintett meg egy munkabiró dologházbeli alakot, be fogja ismerni, hogy a mi társadalmi elbukottaink nem mind iszákosak és gyönge legények. Vannak köztük olyan emberek, akik nem valók abba a társadalmi osztályba, amelybe beleszülettek. Szakasztott ugyanazok a hajlandóságok, amelyek a müvelt uriemberből müvészt csinálnak, a müveletlen kézmüvest a munkabiró hajléktalanok közé sodorják. Vannak emberek, akik menthetetlenül a dologházba kerülnek, mert semmire sem valók; vannak viszont emberek, akik

azért jutnak oda, mert szellemileg olyan erősek, hogy szembeszállnak az adófizetők részéről nyilvánvalóképp nem önzetlenül megállapitott társadalmi konvencióval, amely egyrészt nehéz, rosszul fizetett robotra kárhoztatja az embert, másrészt megadja neki azt a lehetőséget, hogy besétáljon a dologházba, ott koldusszegénynek jelentse be magát s a törvény értelmében jobb élelmezést, ruházkodást és lakást kérjen, mint amilyenhez különben csak nagy erőlködés árán juthatna. Ha egy ember, aki költőnek született, nem akar belépni egy váltóüzletbe és inkább egy padlásszobában koplal s inkább élősködik a szegény háziasszonyán, rokonain vagy barátain, semhogy a kedve ellen dolgozzék; vagy ha egy urinő, éppen mert urinő, inkább megküzd a függő parazita-állapot legnagyobb kellemetlenségeivel, semhogy szakácsnőnek vagy szobaleánynak menjen: ilyen esetekben a legnagyobb elnézésre vagyunk kaphatók. Csakhogy erre az elnézésre ugyanugy számot tarthat a munkabiró szegény és nomádszerü alfaja: a csavargó.

Továbbá az olyan embernek, akinek fantáziája van, hogy türhető legyen az élete, időt kell adni, hogy ő maga is kigondolhasson történeteket s olyan poziciót, amely alkalmas a fantáziának erre a dekorativ tevékenységére. A közönséges testi munka terén nincsenek ilyen alkalmatosságok. Mi rettentően visszaélünk a munkásainkkal és ha egy munkás kapálózik az ellen, hogy visszaéljünk vele, nincs jogunk azt állitani, hogy a tisztességes munkától huzódo-

tik. Legyünk őszinték ebben a kérdésben, mielőtt folytatjuk a darabunkat, ugy hogy aztán képmutatás nélkül élvezhessük. Ha gondolkodó és körültekintő emberek volnánk, négyötödrész közülünk egyenest a hatóságokhoz fordulna segítségért s darabokra zuzná az egész társadalmi rendszert, aminek egy fölöttebb üdvös ujjáalkotás lenne az eredménye. Mi ezt azért nem tesszük meg, mert ugy dolgozunk, mint a méhek vagy a hangyák, ösztönből vagy szokásból, anélkül, hogy egy csöppet is gondolkoznánk a dologról. Azért is, ha akad ember, aki tud gondolkozni és gondolkozik is s aki a Kant-féle elvet tartván szem előtt, igaz lélekkel igy szólhat hozzánk: „Ha mindenki azt tenné, amit én, a világ kénytelen volna iparilag reformálni magát, megszüntetni a rabszolgaságot és a piszkot, amely csak azért van a világon, mert mindenki azt teszi, amit ti tesztek“: — becsüljük meg ezt az embert s vegyük fontolóra, hogy nem volna-e tanácsos az ő példáját követni. Az ilyen ember a testileg-szellemileg munkabiró szegény. Ha uriember volna, aki mindent elkövet, hogy valami nyugdijhoz vagy szinekurához jusson, ahelyett, hogy utcát seperjen, senki sem fogja gúnyolni azért, hogy amig választása lehet a között, hogy ő éljen a társadalom költségére, vagy pedig a társadalom éljen az ő költségére: nem bolondult meg s a két rossz közül azt választotta, amely reája nézve a kisebb

Azért hát nézzük előítélet nélkül a sierrai csavargókat és ismerjük be könnyű szivvel, hogy a mi céljaink — röviden kifejezve: hogy

gazdag urak legyünk — körülbelül ugyanazok, mint az ő céljaik és a különbség, mely a helyzettel és a módszerrel jár együtt, nagyon mellékes. Van köztük egy vagy kettő, akiket talán okosabb volna nyiltan és nyájasan, minden rosszindulat nélkül kivégezni, mert kétlábuak is vannak ugy, mint négylábuak, akik sokkal veszedelmesebbek, semhogy szabadon és szájkosár nélkül járhatnának; és az ilyenek nem várhatják el jog szerint, hogy a többiek azzal vesztegessék az idejüket, hogy őrájuk vigyázzanak. De minthogy a társadalomnak nincs bátorsága, hogy kivégezze őket, mert ha megcsipi is az ilyen fickókat, egyszerűen a megkinzatás és lefokozás néhány babonás és kiengesztelő szertartásának veti őket alá, aztán megint szabadon bocsátja őket, a bünre való fokozott képességekkel; egész rendjén való, hogy a Sierrában csavarognak s egy olyan főnök kezére bizzák magukat, aki igazán ugy fest, mintha parancsszóra képes volna valamennyit lelövetni.

Ez a főnök, aki a kőbányában fejtett négyszögletü kövön ül, a csoport közepén: nagy, erős ember, feltünő kakadu-orral, fényes, fekete hajjal, kecskeszakállal, kisodort bajusszal s nem mefisztói affektáltsággal, amely nagyon imponáló, talán azért, mert a környezet több hencegést tür meg, mint a Piccadilly, vagy talán azért, mert van ebben az emberben némi szentimentalizmus s ez megadja neki azt a bizonyos gráciát, amely egyesegyedül képes igazolni a szándékos festőiséget. Szeme és szája egyáltalán nem vall gazemberre; a hangja kel

lemes és az esze gyorsan vált; és akár ő a legerősebb ember a társaságban, akár nem, de mégis annak látszik. Mindenesetre ő a legjobban táplált, a legjobban öltözött és a legjobban nevelt valamennyi között. Az a körülmény, hogy angolul beszél, a spanyol tájkép ellenére sem meglepő, mert egy embert kivéve, akiben egy iszákosság által tönkrement bikaviadort lehet sejteni, továbbá egy félreismerhetetlen francia kivételével valamennyien londoniak vagy amerikaiak; és ezért a köpenyek és sombrerok hazájában legnagyobbrészt kopott felsőkabátot, gyapju sált, kemény kalapot és piszkos, barna keztyűt hordanak. Csak nagyon kevesen öltözködnek a főnök mintájára, akinek széles sombrerója, kakastollal a szalagja mellett és a lovaglócsizmájáig érő terjedelmes köpenye olyan angolellenes, hogy még. Egynek sincs fegyvere és a keztyűtlenek zsebükben tartják a kezüket, mert nemzeti hitvallásuk az, hogy a szabadban veszedelmesen hideg van, mihelyt beáll az éjszaka. (Az est olyan meleg, amilyennek csak bármely okos ember kivánhatja.)

Az iszákos bikaviadort kivéve, egyetlenegy ember van a társaságban, aki, mondjuk, harminchárom évesnél idősebbnek látszik. Kis ember, vöröses pofaszakállal, gyönge szemekkel és a megszorult kiskereskedő félénk pillantásával. Ő az egyetlen, akin köcsögkalapot látni; a naplementénél ez a kalap valami halpennys szabadalmazott kalaptisztító ragadós fényében tündököl s ugy látszik, hogy az a tisztító a gya-

kori és állandó használat mellett egyenesen arra pályázik, hogy az eredeti kalapfelületet még rosszabb állapotba hozza, mint amilyenben az elhanyagolás folytán volt. Celluloid gallért és kézelőket hord; barna Chesterfield-felöltője még eléggé mutatós. Szembetünően ő a társaságban a legnagyobb tekintély, mindenesetre tul van a negyvenen, sőt lehet, hogy az ötvenen. A főnök jobboldalán ő van legszélül, s vele szemben három ember ül, mind vörös nyakravalóval. A három közül egyik a francia. A másik kettő közül, akik angolok, az egyik duzzogó, komoly és makacs; a másik izgága és gonosz. A főnök, a köpenyét egyik sarkánál fogva, nagyszerü mozdulattal a bal vállára veti s fölkel szólásra. A taps, amelylyel fogadják, arra vall, hogy nagyon kedvelt szónok.

A főnök: Barátaim és rablókollégáim. Javaslatot akarok a gyülés elé terjeszteni. Három estét vesztegettünk el annak a kérdésnek a megvitatásával, kiben legnagyobb a személyes bátorság, az anarkistákban-e, vagy a szociáldemokratákban. Tüzetes tárgyalás alá vettük az anarkizmus és a szociáldemokrácia elveit. Az anarkisták ügyét méltóan képviselte társaságunk egyetlen anarkistája, aki azt sem tudja, mi fán terem az anarkizmus. *(Nevetés.)*

Az anarkista (fölkel): Csak a napirendhez. Mendoza —

Mendoza (hevesen): Ördögöt! Te a legutóbbi napirendnél fél óra hosszat beszéltél. Különben is az anarkisták nem hisznek semmiféle rendben.

Az anarkista (szeliden, udvariasan, de állhatatosan: ő tudniillik az az öreges formaju ember celluloid gallérral és kézelőkkel): Ez a közönséges balhit. Én be tudom bizonyitani —

Mendoza: A tárgyhoz, a tárgyhoz.

A többiek (ordítva): A tárgyhoz, a tárgyhoz. Üljön le! Elnök! Hallgasson!

Az anarkistát elnémitják.

Mendoza: Másrészről van közöttünk három szociáldemokrata. Nem állanak egymással beszélő lábon és a szociáldemokráciának három teljesen különböző és össze nem egyeztethető formáját terjesztették elénk.

A három vörös nyakravalós ember: 1. Elnök ur, én óvást emelek. Szavaim kimagyarázását kérem. 2. Hazugság. Én olyat sohasem mondtam. Légy igazságos, Mendoza. 3. Je demande la parole. C'est absolument faux! faux! faux! Assas—s—s—sin!!!!!

Mendoza: A tárgyhoz, a tárgyhoz.

A többiek: A tárgyhoz, a tárgyhoz, a tárgyhoz! Elnök!

A szociáldemokratákat elnémitják.

Mendoza: Mi itt minden véleményt meghallgatunk. De utóvégre is, bajtársak, a túlnyomó többség itt nem anarkistákból áll és nem szociálistákból, hanem urakból és keresztényekből.

A többség (helyeslőleg ordít): Éljen, éljen! Igaz! Urak vagyunk és keresztények.

Az izgága szociáldemokrata (akinek fáj e hallgatás): Te nem vagy keresztény. Handlé vagy, tudod.

Mendoza (lesujtó nemeslelküséggel): Barátom, én kivétel vagyok minden szabály alól. Igaz, hogy van szerencsém zsidónak lenni; és ha a cionistáknak szükségük lesz vezérre, aki egyesitse a mi fajunkat Palesztina történelmi földjén, Mendoza nem lesz az utolsó, aki önként fog jelentkezni. *(Tetszészaj, taps — halljuk! Halljuk!)* De én semminő babonának nem vagyok rabja. Én magamba szittam az összes formulákat, még a szocializmusét is; bár, bizonyos értelemben, aki egyszer szocialista, mindig az marad.

A szociáldemokraták: Ugy van! Halljuk!

Mendoza: De tisztában vagyok azzal is, hogy sem a közönséges ember — sőt a közönséges rabló sem, akit pedig aligha lehet közönséges embernek tekinteni *(Halljuk! Halljuk!)*, nem filozófusok. Elég nekik a józanész és a mi üzleti ügyeinkben nekem is elegendő a józan ész. Mert hát mi is a mi üzletünk itt a Sierra Nevadában, amelyet az arabok Spanyolország legszebb részének mondottak? Az, hogy bonyolult nemzetgazdasági kérdésekről vitatkozzunk? Nem, hanem hogy feltartóztassuk az automobilokat és ilyen uton biztositsuk a vagyon egyenletesebb megosztását.

A duzzogó szociáldemokrata: Amely vagyont, s ezt ne feledd, mind a munka hozta létre.

Mendoza (udvariasan): Kétségkivül. Amelyet mind a munka hozott létre s amely most azon az uton van, hogy dusgazdag csavargók elfecséreljék azokban a bünbarlangokban, ame-

lyek elcsufitják a Földközi Tenger napfényes partjait. Mi ezt a vagyont föltartóztatjuk. Lehetővé tesszük, hogy megint forgalomba kerüljön abban a társadalmi osztályban, amely létrehozta s amelynek leginkább szüksége van rá: a munkásosztályban. Mi e cél érdekében koccára tesszük az életünket és a szabadságunkat s buzgón gyakoroljuk az olyan erényeket, mint a bátorság, kitartás, előrelátás és önmegtartóztatás — főképp az önmegtartóztatást. Én magam három nap óta nem ettem egyebet, mint fügét meg tengeri nyulat.

A duzzogó szociáldemokrata (nyersen): Mi sem.

Mendoza (felháborodva): Többet vettem ki, mint amennyi dukál nekem?

A duzzogó szociáldemokrata (akire ez nem hat): Miért vettél volna ki többet?

Az anarkista: Miért ne vett volna ki többet? Mindenki annyit egyék, amennyi kell neki! Mindenki annyit dolgozzék, amennyit tud.

A francia (öklével fenyegeti az anarkistát): Fumiste!

Mendoza (diplomatikusan): Mindakettőtöknek igazatok van.

Az igazi angol rablók: Ugy van! Ugy van! Éljen Mendoza!

Mendoza: Én csak azt mondom, hogy bánjunk egymással uri módon és személyes bátorságunkkal csakis akkor iparkodjunk kitünni, amikor kiállunk a porondra.

Az izgága szociáldemokrata (csufondárosan): Shikespear!

A dombon vigyázó kecskepásztor éleset füttyent. Fölugrik és izgatottan mutat az országut hosszában észak felé.

A kecskepásztor: Automobil! Automobil! *(Leszalad a dombról és a többiekhez csatlakozik, akik mind talpra ugranak.)*

Mendoza (harsány hangon): Fegyverre! Kinél van a puska?

A duzzogó szociáldemokrata (Mendozának nyujtja át a fegyvert): Tessék.

Mendoza: A szögeket elszórtátok az országuton?

Az izgága szociáldemokrata: Két fontra valót.

Mendoza: Jó! *(A franciához):* Hozzám, Duval. Ha a szögek nem válnak be, lyukaszd át egy golyóval a gummiabroncsokat. *(Átadja a puskát Duvalnak, aki utána megy föl a dombra. Mendoza messzelátót vesz elő. A többiek keresztülrohannak az országuton és észak felé eltünnek.)*

Mendoza (a dombon, a messzelátón keresztül nézve): Csak ketten vannak, egy tőkepénzes, meg a soffőrje. Ugy látszik, angolok.

Duval: Angolok! Oh, igen. Cochons! *(A fegyverhez nyul.)* Faut tirer n'est ce pas?

Mendoza: Nem: a szögek már elvégezték. A pneumatik már megrepedt: megállanak.

Duval (a többiek felé ordítva): Fondez sur eux, nom de Dieu!

Mendoza (megfékezve a francia izgatottságát): Du calme, Duval. Uralkodjál magadon.

Egész nyugodtan fogják fel a dolgot. Menjünk le és fogadjuk őket.

Mendoza lejön a dombról, elhalad a tüz mögött és előre jön, mialatt Tannert és Strakert, akik pápaszemmel, bőrkabátban és bőrsapkában vannak, a rablók az országutról odavezetik.

Tanner: Ez az az ur, akiről azt mondották, hogy a főnökük? Beszél angolul?

Az izgága szociáldemokrata: Hogyne beszélne. Csak nem gondolja, hogy mi angolok eltürnők, hogy egy rongyos spanyol dirigáljon bennünket, mi?

Mendoza (méltósággal): Engedje meg, hogy bemutassam magamat. Mendoza vagyok, a sierrai szövetkezet elnöke! *(Kissé gőgös pózzal):* Rabló vagyok: abból élek, hogy kifosztom a gazdagokat.

Tanner (gyorsan): Én meg ur vagyok: abból élek, hogy kifosztom a szegényeket. Fogjunk kezet.

Az angol szociáldemokrata: Ugy van, ugy van!

Általános kacagás és jókedv. Mendoza és Tanner kezet fognak. A rablók visszatérnek előbbi helyükre.

Straker: No tessék! Hát én hova tartozom?

Tanner (bemutatja): Barátom és soffőröm.

A duzzogó szociáldemokrata (gyanakodva): Már most micsoda? Barátja, vagy soffőrje? Mert az igen nagy különbség.

Mendoza (megmagyarázva): Ha barátja, akkor érte is váltságdijat kérünk. De a hivatá-

-os soffőr az szabad ember a hegyek között. Sőt még ő kap tőlünk egy csekély százalékot a gazdája váltságdijából, hanem röstelli elfogadni tőlünk.

Straker: Értem. Ez egyenesen arra buzdit, hogy megint erre jöjjek. No jó, majd meggondolom.

Duval (átrohan Strakerhez): Mon frère! *(Hevesen megöleli s mindkét arcán megcsókolja.)*

Straker (utálkozón): Ugyan hagyja! Micsoda ostobaság! Ki maga, kérem?

Duval: Duval; szociáldemokrata.

Straker: Oh, maga szociáldemokrata, mi?

Az anarkista: Ugy érti, hogy kiszolgáltatta magát a parlamenti svindliknek és a burzsoáziának. Kompromisszum — ez az ő hitvallása.

Duval (dühösen): Értem, hogy mit mond. Azt mondja, hogy burzsoá. Azt mondja, hogy kompromisszum. Jamais de la vie. Misérable menteur . . .

Straker: Mondja csak, Mendoza kapitány ur, magának sokszor kell ilyesmit végigszenvednie? Már most hegyi kiránduláson vagyunk-e, vagy pedig szociálista népgyülésen?

A többség: Ugy van! Ugy van! Hallgassanak! Fogják be a szájukat! Leülni! *(A szociáldemokratát és az anarkistát a háttérbe szoritják. Straker, miután nagy megelégedéssel nézte végig a procedurát, Mendoza balján leül, míg Tanner a jobbján foglal helyet.)*

Mendoza: Nem kinálhatjuk meg semmivel? Fügével, vagy tengeri nyullal . . .

Tanner: Köszönöm: már ebédeltünk.

Mendoza (a pajtásaihoz): Uraim, mára már becsukjuk a boltot. Önök reggelig szabadok.

A rablók lustán csoportokba szélednek. Némelyek a barlangba mennek. Mások leülnek, vagy leheverednek, hogy a szabadban aludjanak. Egy páran kártyát szednek elő és elindulnak az országut felé, mert most csak csillagfény van s ők tudják, hogy az autókon olyan lámpák vannak, amelyeket egy kártyapartihoz jól fel lehet használni.

Straker (utánuk kiált): Nehogy aztán valamelyikük a kocsival találjon babrálni, hallják-e?

Mendoza: Ne féljen, soffőr ur. Az első soffőr, akit elfogtunk, alaposan kikurált bennünket.

Straker (érdeklődve): Aztán hogy csinálta?

Mendoza: Három derék bajtársunkat, akik nem tudták, hogyan állitsák meg a kocsit, elvitte magával Granadába s éppen a rendőrséggel szemben tette le őket. Azóta nem nyulunk hozzá egy autóhoz sem, amig a soffőrért nem küldtünk. Csevegjünk egy kissé.

Tanner: Okvetlenül.

Tanner, Mendoza és Straker leülnek a gyepre, a tüz mellé. Mendoza finoman lemond elnöki méltóságáról, amelylyel járna az, hogy neki van joga leülni a négyszögletü fekete kőre s ugy, mint a vendégei, ő is a földön foglal helyet, csak éppen a hátát támasztja a kőnek.

Mendoza: Spanyolországban mindig ugy szokás, hogy az ember az üzletet másnapra halasztja. Ön igazán a hivatalos záróra után ér-

kezett. Mindamellett, ha a váltságdij dolgát most rögtön el akarja intézni, szivesen állok szolgálatára.

Tanner: Jó lesz nekem holnap is. Én elég gazdag vagyok, minden észszerü összeget megfizetek.

Mendoza (nagy tisztelettel, mert ez a beösmerés roppantul meglepi): Ön igen kitünő ember, uram. A mi vendégeink rendszerint nyomorult szegényeknek adják ki magukat.

Tanner: Bah! A nyomorult szegényeknek nincs saját autójuk.

Mendoza: Szóról-szóra ezt mondom nekik én is.

Tanner: Bánjék jól velünk s mi igazán nem leszünk hálátlanok.

Straker: De ne kinályon fügét, meg tengeri nyulat. hallja. Ne akarja elhitetni velünk, hogy nem adhatna jobb vacsorát, ha akarná.

Mendoza: Bort, fiatal kecskehust, tejet, sajtot és kenyeret szerezhetek be — készpénzfizemellett.

Straker (kegyesen): Ez már beszéd.

Tanner: Szabad kérdenem, az urak mind szocialisták?

Mendoza (visszautasitva ezt a megalázóan hamis föltevést): Oh nem, nem, nem: higyje el, hogy eféléről szó sincs. Természetesen megvannak a magunk modern nézetei a mai vagyoneloszlás igazságtalan voltáról, mert különben nem becsülhetnénk többé önmagunkat. De ez mind nem olyan. hogy ön kifogásolhatná, ki-

véve, hogy két-három bogaras ember van köztünk

Tanner: Én igazán nem is gondoltam semmi kedvezőtlenre. Mert én magam is egy kissé szocialista vagyok.

Straker (szárazon): Megjegyzem, hogy a legtöbb gazdag ember az.

Mendoza: Ugy van. Be kell ösmernem, hogy a szociálizmus eljutott hozzánk. Benne van a század levegőjében.

Straker: Nagyon jól mehet a szociálizmusnak, ha már a maga emberei is hozzászegődnek.

Mendoza: Ez igaz, uram. Az olyan áramlatnak, mely csak a filozófusokra és a tisztességes emberekre szoritkozik, sohasem lehet meg az igazi politikai befolyása: mert azok nagyon is kevesen vannak. Amig egy áramlat nem képes a rablók között is utat törni, addig semmi reménye nem lehet a politikai többségre.

Tanner: De hát az ön haramiái kevésbbé tisztességesek, mint a rendes állampolgárok?

Mendoza: Uram, én őszinte leszek önhöz. A haramiaság abnormális mesterség. Az abnormális pályák kétféle emberre nézve vonzók: arra nézve, aki nem elég jó a rendes polgári életnek és arra nézve, akinek a rendes polgári élet nem elég jó. Mi itt a társadalom java és salakja vagyunk, uram; a salakja nagyon szenynyes, de a java igazán legelsőrendü.

Straker: Vigyázzon! Hátha egyik-másik a salakjából meghallja, amit mondott.

Mendoza: Nem baj: minden rabló azt hiszi

magáról, hogy ő maga szinarany és szereti, ha a többiről azt mondják, hogy salak.

Tanner: Ejnye! Ön igazán elmés ember. (*Mendoza, akinek ez hizeleg, a fejével bólint.*) Szabad egy merész kérdést intéznem önhöz?

Mendoza: Olyan merészet, amilyet akar.

Tanner: Érdemes az olyan tehetséges embernek, mint ön, ilyen nyáj fölött pásztorkodni, fügén, meg tengeri nyulon? Ismertem embereket, akik nem voltak ilyen tehetségesek és bizony Isten, tisztességtelenebbek voltak, de azért a Hotel Savoyban éltek libamájpástétomon, meg pezsgőn.

Mendoza: Bah! Azoknál is mind soron volt a tengeri nyul, mint ahogy nálam is sorra kerül a Savoy. Különben én ott már meg is fordultam — mint pincér.

Tanner: Mint pincér! Igazán bámulok!

Mendoza (elgondolkozva): Igen, én Sierrai Mendoza, pincér voltam. Talán azért vagyok most kozmopolita. (*Hirtelen hévvel*): Mondjam el önnek életem történetét?

Straker (aggódva): Ha nem nagyon hosszu, öreg fiu ...

Tanner (*a szavába vágott*): Pszt, maga nagy filiszter, Henry; magában nincs semmi romantika. (*Mendozához*): Elnök ur, ön engem végtelenül érdekel. Ne törődjék Henryvel. Ő mehet aludni.

Mendoza: A nő, akit szerettem ...

Straker: Oh, tehát szerelmi história, ugy-e bár? Igaza van. Folytassa. Én csak attól ijedtem meg, hogy önmagáról akar beszélni.

Mendoza: Önmagamról! Én önmagamat odadobtam nőért: ezért jutottam ide. Sebaj: szivesen adtam érte cserébe a világot. Becsületszavamra mondhatom, soha életemben nem láttam olyan remek hajat, mint az övé volt. Volt benne humor, volt intelligenciája, remekül tudott főzni és tulfütött temperamentumánál fogva állhatatlan, kiszámithatatlan, változékony, szeszélyes és kegyetlen volt, egy szóval: elbájoló.

Straker: A főzést leszámitva, ez a hölgy a füzetes regényekből való. És Lady Gladys Plantagenetnek hivták, ugy-e bár?

Mendoza: Nem, uram, nem volt grófkisasszony. A képes folyóiratok reprodukciói révén van némi fogalmam az arisztokrata hölgyek külsejét illetőleg és igaz lélekkel mondhatom, hogy én mindenüket, az arcukat, a rangjukat, a cimüket, a hozományukat és mindent odaadtam volna ennek a nőnek egyetlen mosolyáért. De ő mégis csak közsorsu nő volt, munkásleány: másküíönben — engedje meg, hogy most én legyek merész — rája sem néztem volna.

Tanner: Ez nagyon szép. És a leány viszonozta az ön szerelmét?

Mendoza: Itt volnék, ha viszonozta volna? Nem akart zsidóhoz menni feleségül.

Tanner: Vallási okokból?

Mendoza: Nem; mert hiszen szabadgondolkozó volt. De azt mondta, hogy a lelke mélyén minden zsidó azt vallja, hogy az angoloknak oly tisztátlan szokásaik vannak!

Tanner (meglepetve): Tisztátlan — szokásaik!

Mendoza: Ezzel rendkivüli világismeretről tett tanuságot; ez kétségbevonhatatlanul igaz. A mi kidolgozott egészségügyi törvénykönyvünk tulságosan szigoruvá tesz bennünket a keresztények iránt.

Tanner: Henry, hallott már valaha ilyet?

Straker: Hallottam a nővéremtől. Ő tudniillik szakácsné volt valamikor egy zsidó családnál.

Mendoza: Én igazán nem tagadhattam, de viszont nem irthattam ki a lelkéből az érzést, amelyet ez a dolog keltett benne. Minden más ellenvetéssel megbirkózhattam volna, de egy nő sem türi el, hogy kétségbevonják a lelki finomságát. Hiábavaló volt minden iparkodásom: mindig azzal torkolt le, hogy ő nem elég jó énnekem s egy átkozott pincérleányt, valami Lazarus Rebekkát ajánlott nekem feleségül, akit én utáltam. Öngyilkosságot emlegettem, erre egy csomag rovarport adott át nekem, hogy mérgezzem meg magamat. Gyilkosságra céloztam, erre göresöket kapott. És oly igaz, mint ahogy élek, én erre elmentem Amerikába, hogy ő nyugodtan alhassék s ne álmodja azt, hogy én föllopózom a lépcsőn s elmetszem a nyakát. Amerikában aztán nyugotra mentem s ott beleakadtam egy emberbe, akit a rendőrség körözött, mert vonatokat szokott föltartóztatni. Neki támadt az az eszméje, hogy Európa déli részeiben autókat kellene föltartóztatni, — s ez az eszme csak kapóra jöhetett egy kétségbeesett és csalódott embernek. Igen értékes ajánlóleveleket adott a megfelelő nagytőkésekhez.

Szövetkezetet alapitottam, amelynek eredménye a jelen vállalkozás. Én lettem a vezetőjük, mert a zsidó fantáziája és esze révén mindig vezetni fog. De minden faji büszkeségem mellett mindenemet odaadnám, ha angol lehetnék. Olyan vagyok, mint egy suhanc. Fába vésem a nevét és a kezdőbetűit rajzolom a pázsitra. Ha egyedül vagyok, a földre vetem magamat, hajamat tépem s azt kiáltom, hogy Lujza —

Straker (meghökkenve): Lujza!

Mendoza: Az a neve — Lujza — Straker Lujza —

Tanner: Straker!

Straker (féltérdel és nagyon fel van háborodva): Ide hallgasson: Straker Lujza az én nővérem, érti? Mi jut eszébe, hogy ilyen ostobaságokat fecseg róla? Mi köze Lujzának magához?

Mendoza: Drámai véletlen! Ön talán Enry, az ő kedvenc fivére!

Straker: Kit nevez maga Enrynek? Mi jogon mer igy visszaélni az én nevemmel vagy az ő nevével? Igazán nagy kedvem volna benyomni azt a kövér fejét.

Mendoza (fönséges nyugalommal): És ha én ezt megengedem, megigéri, hogy azután el fog dicsekedni vele ő előtte? Ő emlékezni fog az ő Mendozájára: én mindössze is csak ezt kivánom.

Tanner: Henry, ez aztán igazi szerelem. Ezt respektálnia kell.

Straker (dühösen): Inkább gyávaság.

Mendoza (talpra ugrik): Gyávaság! Fiatal

ember, én híres birkózó családból származom, és a nővére nagyon jól tudja, hogy önnek velem szemben csak annyi kilátása volna, mint egy gyerekkocsinak a maga autójával szemben.

Straker (titokban megfélemlítve, de azért fölkel, mint akiben rettenthetetlen harcikedv lakozik): Nem félek én magától! A maga Lujzájával! Lujza! Mintha bizony Straker kisasszony nem is volna jó magának.

Mendoza: Bárcsak ő vele tudná ezt elhitetni.

Straker (magánkivül): No de ez —

Tanner (gyorsan fölkel és közbelép): Ugyan, Henry, még ha az elnököt le tudná is gyürni, az egész sierrai szövetkezettel nem tud megbirkózni. Üljön vissza és legyen barátságos. Egy macska is nézheti a királyt; egy haramiaelnök is nézhet a maga nővérére. Ez az egész családi büszkeség igazán nagyon divatját multa.

Straker (megadja magát, de azért dörmög): Jó, hát csak nézze. De miért beszél olyanformán, mintha a nővérem valaha is nézte volna öt. *(Boszusan ül vissza a gyepre.)* Ha az ember öt hallgatja, azt hihetné, hogy a nővéremnek viszonya . . . *(Hátat fordit nekik és alváshoz készülődik.)*

Mendoza (Tannerhez, sokkal bizalmasabb hangon, minthogy most csakugyan egyedül maradt egy figyelmes érdeklődővel a csöndes, csillagos éjszakában; a többiek ugyanis időközben mind elaludtak): Hát az a dolog igy esett. Lujzát szellemi képességei elvitték a huszadik századig, de társadalmi előitéletei és családi ér-

zelmei visszavitték a legsötétebb korszakokba. Ah, uram, Shakespeare szavai milyen hiven fejezik ki minden lelkiválságainkat.

„Szerettem Oféliát: negyvenezer
Testvér szerelme, összefogva, nem
Ér az enyémmel . . ."

És igy tovább. A többit elfelejtettem. Nevezze őrültségnek, ha ugy tetszik, vagy elvakultságnak. Tehetséges ember vagyok; erős ember vagyok. Tiz év mulva egy elsőrendü hotel gazdája lettem volna. Találkoztam vele — és látja, mi vagyok —, haramia, bitang ember. Még Shakespeare sem tudná kellőképen kifejezni, mit érzek én Lujza iránt. Engedje meg, hogy felolvassak önnek néhány sort, amelyeket én magam irtam róla. Bármily csekély is az irodalmi értékük, mégis jobban fejezik ki azt, amit érzek, mint közömbös szavak tehetnék. *(Egy csomó hotel-számlát szed elő, amelyek tele vannak irva, letérdel a tüzhöz, hogy jobban lásson, s egy bottal fölpiszkálja a parazsat.)*

Tanner (megmarkolja a vállán): Elnök ur, vesse a tüzbe ezeket a kéziratokat.

Mendoza (ijedten): Micsoda?

Tanner: Maga egy rögeszmének áldozza föl a karrierjét.

Mendoza: Tudom.

Tanner: Nem tudja. Egy férfi sem követne el ilyen bünt önmaga ellen, ha igazán tudná, hogy mit csinál. Hogy nézhet körül e fönséges hegyekben, hogy nézhet föl az isteni égre,

hogy szivhatja be ezt a füszeres levegőt, ha aztán ugy beszél, mint egy huszadrangu firkász, aki Bloomsburyben lakik, a második emeleten?

Mendoza (fejét csóválva): A Sierra sem jobb, mint Bloomsbury, ha egyszer az ujdonság ingere megszünt. Különben is, itt a hegyek között nőkről álmodik az ember — szépháju nőkről.

Tanner: Szóval, Lujzáról. Nohát barátom, én itt sem fogok nőkről álmodni. Én ment vagyok a szerelemtől.

Mendoza: Ne dicsekedjék hajnal előtt, uram. Ez itt az álmok furcsa hazája.

Tanner: No jó, majd meglátjuk. Jó éjszakát. *(Lefekszik s az alváshoz igazitja magát.)*

Mendoza sóhajt egyet s aztán követi a példát; pár pillanatig csönd van a Sierrában. Aztán Mendoza hirtelen felül és kérlelő hangon szól Tannerhez.

Mendoza: Csak egy-két sort szeretnék önnek felolvasni, mielőtt elalszik. Igazán nagyon kiváncsi volnék a véleményére.

Tanner (álmosan): Hát rajta. Hallgatom.

Mendoza Először láttalak Pünkösd hetében — Lujza, Lujza —

Tanner (fölrázza magát): De kedves elnök ur, Lujza nagyon szép név, de igazán sehogysem rimel a Pünkösd hetével.

Mendoza: Hát persze, hogy nem. Lujza nem a rim, hanem a refrén.

Tanner (megadja magát): Hja ugy, a refrén. Bocsánatot kérek. Folytassa.

Mendoza: Talán ezt nem találja jónak:

azt hiszem, hogy a másik jobban fog tetszeni önnek. (*Nagyon érzelmes hangon és lassu tempóban szaval.*)

Lujza, szeretlek.
Szeretlek, Lujza.
Lujza, Lujza, Lujza, szeretlek.
Egy név és egy szó az én muzsikám.
Lujza, Lujza, Lujza, szeretlek.
Mendoza, aki imád,
Aki imád, Mendoza,
Mendoza imád és érted él csak Lujza,
És Mendozának nem kell semmi egyéb
e világon,
Lujza, Lujza, Mendoza imád.

(*Affektáltan*): Igazán nem érdem szép verseket irni az ilyen névről. Mert Lujza gyönyörü név, ugy-e bár?

Tanner (már majdnem alszik és csak alig hallhatóan nyög).

Mendoza:

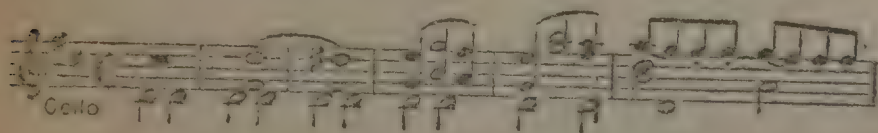
Volnál te Lujza
Mendoza asszonya,
Mendoza Lujzája,
Mendoza Lujza,
Áldott volna akkor Lujza Mendozája.
Szerelmes epedése Lujzáért nem fájna.

Ez igazi költészet — egyenesen a szivből — a sziv legmélyebb mélyéről. Nem gondolja, hogy meghatná Lujzát?

Semmi válasz.

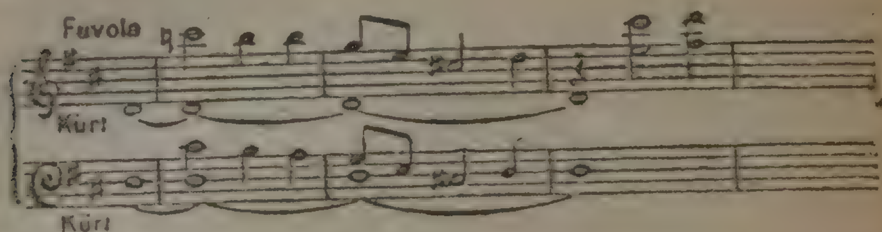
(Rezignáltan): Elaludt, ahogy szoktak. Nekem égi muzsika, mindenki másnak fűzfavers! Milyen hülye is vagyok, hogy a tenyeremen hordom a szivemet. *(Ő is lefekszik; mormolva.)* Lujza, szeretlek. Szeretlek, Lujza, Lujza, Lujza, Lujza, sze —

Straker hortyog, átgurul a másik oldalra s megint elalszik. Csönd ereszkedik a Sierrára és egyre sürübb lesz a sötétség. A tüz kialudt a fehér hamu alatt és már nem is pislog. A hegycsucsok, mint kifürkészhetetlenül sötét tömegek válnak el a csillagfényes égbolttól, de aztán a csillagok is halaványodnak és eltünedeznek, és mintha az égbolt is kilopózott volna a mindenségből; a Sierra helyett nincsen ott, csak a semmi, a mindenütt jelenvaló semmi. Sem égbolt, sem hegyorom, sem fény, sem hang, sem idő, sem tér, csak az ür. Aztán valahol megvillan valami sápadt fény s vele együtt halkan fölbúg valami, mintha csak egy kisérteties gordonkán ugyanaz a hang lüktetne a végtelenségig. Egy pár kisérteties hegedü fölkuszik a basszus fölé:

és a sápadt fény ravilágit egy emberre az ürben, egy testetlen, de látható emberre, aki elég képtelenül a semmin üldögél. Egy pillanatra fölszegi fejét és a zene elsuhan mellette. Aztán nagyot sóhajtva, végső csüggedéssel lehanyatlik és a hegedük bátortalanul ismétlik a meló-

duét s aztán elnémulnak a fuvó hangszerek e jélelmetes hangjai alatt:

Mindez nagyon furcsa. Ráismerünk a mozarti dallamra és ez az ujjmutatás, továbbá némi elszórt lila szinü sugarak támogatása mellett egy 15—16. századbeli spanyol nemesember jelmezét vesszük észre az ülő alakon. Persze, hogy Don Juan, de honnan, miért, hogyan? Különben is, amikor fölemelte az arcát, amelyet most eltakar a kalap karimája, ugy rémlett, mintha Tannert láttuk volna. Kritikusabb, szebb arc, halványabb és hidegebb, Tanner szeles hiszékenysége és lángolása, nemkülönben modern plutokratikus köznapisága nélkül, de azért hasonló, sőt azonos arc. A név is Don Juan Tenorio, John Tanner. Hova a csudába jutottunk a 20-ik századból és a Sierrából?

Megint megvillan valami az ürben, de ezuttal nem lila fény, hanem valami kellemetlen, füstös, sárga világosság. Ugyanekkor egy kisérteties klarinét végtelen szomorusággal fujja ezt a dallamot:

A sárga fény mozog, egy vénasszony vándorol az ürben; meggörnyedt és fogatlan: amennyire az ember kiveheti, valami apácarend barna öltönye van rajta. És megy és megy a maga reménytelen utján, mint ahogy a darázs repül dongva a maga utján, amig bele nem ütközik abba, amit keres. — A vén asszony társaságot keres. A szegény, öreg nő megkönnyebbült sóhajjal kapaszkodik a jelenlévő férfiba és száraz, kellemetlen hangon szólitja meg, amely még mindig ki tudja fejezni a büszkeséget és az elszántságot, valamint a fájdalmat is.

Az öreg asszony: Bocsáss meg, de olyan elhagyatott vagyok; és ez a hely olyan rettentő.

Don Juan: Uj vendég?

Az öreg asszony: Az; talán ma reggel haltam meg. Gyóntam s fölvettem az utolsó kenetet; ágyban feküdtem, a családom körülállott és szemem a kereszten függött. Aztán sötét lett s amikor ujra kivilágosodott, csak ez a világosság volt körülöttem, amelyben most járok, anélkül, hogy látnék valamit. Órák hosszat bolyongtam szörnyü elhagyatottságomban.

Don Juan (sóhajtva): Ah! Akkor még van érzéked az idő iránt. Az ember az öröklétben hamar elveszíti.

Az öreg asszony: Hol vagyunk?

Don Juan: A pokolban.

Az öreg asszony (büszkén): Pokolban! Én a pokolban! Hogy lehetsz ily vakmerő?

Don Juan (közömbösen): Miért ne, Senora?

Az öreg asszony: Te nem tudod, hogy kivel beszélsz. Urihölgy vagyok és az Egyháznak hű leánya.

Don Juan: Elhiszem.

Az öreg asszony: De hogy lehessek akkor a pokolban? Talán a purgatóriumban. Nem voltam tökéletes: ki is lehet az? De a pokol! Oh, te hazudsz!

Don Juan: Hidd el, Sennora, hogy a Pokolban vagy; a pokol legjobb helyén, azaz hogy a legmagányosabb helyén — bár te talán jobban szereted a társaságot?

Az öreg asszony: De én őszintén vezekeltem; meggyóntam —

Don Juan: Mennyit?

Az öreg asszony: Többet, mint amennyit igazán vétkeztem. Szerettem gyónni.

Don Juan: Ah, ez talán éppen olyan rossz, mint kevesebbet gyónni a valónál. Mert annyi bizonyos, Sennora, hogy akár tévedésből, akár szántszándékkal, de te is csak ugy elkárhoztál, mint jómagam: és most egyebet nem tehetünk, mint hogy szépen beletörődünk.

Az öreg asszony (fölháborodva): Oh, pedig mennyivel rosszabb lehettem volna! Ami jót cselekedtem, mind hiába volt! Ez igazságtalanság!

Don Juan: Nem; sokszor és érthetően óvtak téged. Rossz cselekedeteidért osztályrészed lett az irgalom igazság nélkül. Jó cselekedetedeiért ellenben igazság lett az osztályrészed irgalom nélkül. Sok jó ember van itt nálunk

Az öreg asszony: Te is jó ember voltál?

Don Juan: Én gyilkos voltam.

Az öreg asszony: Gyilkos! Hogy mernek engem ideküldeni, gyilkosokkal egy sorba! Én nem voltam ilyen rossz. Jó asszony voltam. Itt valami tévedés történt. Hol kereshetem az igazamat?

Don Juan: Nem tudom, vajjon a tévedéseket helyreigazitják-e itten? Valószinü ellenben, hogy nem vallják be akkor sem, ha tévedtek.

Az öreg asszony: De kit kérdezhetnék meg?

Don Juan: Én az ördögöt kérdezném meg, Sennora: ő ismeri ennek a helynek minden zegét-zugát, és annyira én soha sem fogom vinni.

Az öreg asszony: Az ördögöt! *Én* beszéljek az ördöggel!

Don Juan: A pokolban, Sennora, az ördög áll a legjobb társaság élén.

Az öreg asszony: Azt mondom neked, nyomorult, én tudom, hogy nem vagyok a pokolban.

Don Juan: Hogyan tudod?

Az öreg asszony: Mert nem érzek kinokat.

Don Juan: Oh, akkor nincs tévedés a dologban; a kárhozatra vagy szánva.

Az öreg asszony: Miért mondod ezt?

Don Juan: Mert a pokol, Sennora, a gonoszok számára való hely. A gonoszok nagyon jól érzik magukat benne; hiszen nekik teremtették. Te azt mondod, hogy nem érzel

kinokat. Ebből következtetem, hogy azok közül való vagy, akikért a poklot kitalálták.

Az öreg asszony: És *te* nem érzel kinokat?

Don Juan: Én nem a gonoszok közül való vagyok, Sennora; azért is unatkozom, elképzelhetetlenül és hihetetlenül unatkozom itt a pokolban.

Az öreg asszony: Nem a gonoszok közül való vagy! Hiszen azt mondtad, hogy gyilkoltál a földön.

Don Juan: Csak párbajoztam. Beleszalasztottam a kardomba egy öreg embert, aki engem akart beleszalasztani a kardjába.

Az öreg asszony: Ha uri ember voltál, akkor nem volt gyilkosság.

Don Juan: Az öreg ember gyilkosságnak nevezte, mert ahogy mondotta, ő csak a leánya becsületét védelmezte. Ez tudniillik ugy értendő, hogy a leánya szörnyen kiabált, amiért én őrülten beleszerettem és ezt meg is vallottam neki, az öreg ember pedig először jól összeszidott, azután pedig meg akart ölni.

Az öreg asszony: Te is olyan voltál, mint a többi férfi. Fajtalanok és gyilkosok vagytok mind, mind, mind.

Don Juan: És mégis itten találkozunk, drága hölgy.

Az öreg asszony: Figyelj rám. Apámat is ugyanolyan gazfickó gyilkolta meg, mint te vagy, ugyanolyan párviadalban, ugyanolyan ok miatt. Én is kiabáltam; hiszen kötelességem volt. Apám rárontott a támadóra: a becsülete

kivánta. Elesett: ez volt a becsület jutalma. Hát van igazság a mennyben?

Don Juan: Nem; de a pokolban van igazság. A mennyország fölötte áll az efajta haszontalan emberi bonyodalmaknak. De a pokolban örömmel üdvözölnek, Sennora. A pokol a becsületnek, kötelességnek, igazságosságnak, és a többi hét halálos erénynek hazája. A földön minden gonoszságot ez erények nevében követnek el; hol másutt találhatnák meg érte jutalmukat, mint a pokolban? Nem mondottam neked, hogy az igazi elkárhozottak azok, akik boldogok a pokolban?

Az öreg asszony: És te boldog vagy itten?

Don Juan (talpra ugrik): Nem; és ez az a rejtély, amelyen a sötétségben tünődöm. Miért vagyok én itten? Én, aki megtagadtam a kötelességet, lábbal tapostam a becsületet, kinevettem az igazságosságot!

Az öreg asszony: Mit bánom, hogy te miért vagy itten? Miért vagyok én itten? Én, aki minden hajlamomat föláldoztam a női erényességnek és illendőségnek!

Don Juan: Türelem, asszonyom. Te otthonosan és teljesen boldognak fogod magadat érezni. Ahogy a költő mondja: A pokol olyan város, amely nagyon hasonlit Sevillához.

Az öreg asszony: Boldog! Itten! Ahol nem vagyok semmi! Ahol nem vagyok senki!

Don Juan: A világért sem: uri hölgy vagy; és ahol uri hölgyek vannak, ott a pokol. Ne légy meglepve és ne ijedj meg, megtalálsz itt mindent, amit csak egy uri hölgy kivánhat.

beleértve az ördögöket, akik szolgálni fognak téged, csak azért, mert imádják a szolgaságot s akik tulozni fogják a te jelentőségedet, azért, hogy dicsőbb legyen az ő szolgálatuk — szóval a legjobb cselédeid lesznek.

Az öreg asszony: A cselédeim ördögök lesznek?

Don Juan: Voltak már valaha olyan cselédeid, akik nem voltak ördögök?

Az öreg asszony: Soha; ördögök voltak, igazi ördögök, egytől-egyig. De ez csak szólásforma. Én ugy értettelek, hogy a cselédeim itt valóságos ördögök lesznek.

Don Juan: Csak olyan valóságos ördögök lesznek, mint amilyen valóságos uri hölgy vagy te. Itt semmi sem valóságos. És ez a kárhozat borzalma.

Az öreg asszony: Oh, ez őrültség. Hiszen akkor ez rosszabb, mint a tüz és a féreg?

Don Juan: Rád nézve talán lesz itt sok vigasztaló. Például: mennyi idős voltál, amikor a mulékonyságot fölcserélted az örökléttel?

Az öreg asszony: Ne azt kérdezd, hogy mennyi idős *voltam*, — mintha én már csak a multhoz tartoznám. Hetvenhét *vagyok*.

Don Juan: Érett kor, Sennora. De a pokolban nem türik meg az öreg kort. Nagyon is reális dolog. Mi tiszteljük itt a Szerelmet és a Szépséget. Minthogy a lelkünk örök kárhozatra van itélve, a szivünket müveljük. Mint hetvenhétesztendős uri dáma, egy ismeretségre sem tehetnél szert a pokolban.

Az öreg asszony: Ember, hogyan segithetek a koromon?

Don Juan: Elfelejted, hogy életkorodat is magad mögött hagytad, az Idő birodalmában. E pillanatban épp oly kevéssé vagy 77 éves, mint 7, 17 vagy 27 éves.

Az öreg asszony: Őrültség.

Don Juan: Gondold meg, Sennora, hogy az arcod nem volt egyéb — mint illuzió. Ráncaid épp ugy hazudtak, mint ahogy hazudik sok ostoba tizenhétesztendős leány duzzadó, sima bőre, akiknek gyönge az értelmük és véznek a gondolataik. Nos, hát itt nincs testünk, csak azért látjuk egymást testileg, mert, amig életben voltunk, csakis ezen az alapon tanultunk meg egymásról gondolkodni; és most is még igy gondolkodunk, mert más módszerünk nincsen. De olyan koruak lehetünk egymás előtt, ahogy mi akarjuk. Csak választanod kell, hogy melyik korodból való arcodat kivánod vissza és mindjárt visszakapod.

Az öreg asszony: Nem lehet igaz.

Don Juan: Próbáld meg.

Az öreg asszony: Tizenhét!

Don Juan: Megállj! Mielőtt határoznál, figyelmeztetlek arra, hogy ez igazán divat kérdése. Rendszerint nagyon őrjöngünk a tizenhétévesekért, de ez nem tart sokáig. E pillanatban a legdivatosabb kor a 40 — vagy mondjuk a 37 esztendő; de itt is változás készül. Hogyha 27 éves korodban elég csinos voltál, ajánlanám, hogy próbálkozzál meg ezzel és teremtsd meg az uj divatot.

Az öreg asszony: Egy szót sem hiszek abból, amit mondasz. De azért csak legyen 27. (*Szélroham. Az öreg asszony fiatal nővé változik át, még pedig olyan szép nővé, hogy abban a fénysugárzásban, amely az arcának halványsárga világosságából tört elő, az ember szinte Whitefield Annának nézné.)*

Don Juan: Donna Anna de Ulloa!

Anna: Micsoda! Te ismersz engem?

Don Juan: És te elfelejtettél engem.

Anna: Nem látom az arcodat. (*Don Juan megemeli a kalapját.*) Don Juan Tenorio! Szörnyeteg! Aki lemészárolta apámat! Még itt is üldözöl!

Don Juan: Tiltakozom! Én téged nem üldözlek! Engedelmeddel visszavonulok. (*Indul.*)

Anna (megragadja a karját): Csak nem hagysz magamra e szörnyü helyen.

Don Jun: Feltéve, hogy maradásomat nem fogod üldözésnek tekinteni.

Anna (elbocsátja): Csodálkozol, ugy-e, hogy megtürlek magam mellett! Drága, drága jó apám.

Don Juan: Szeretnéd látni?

Anna: Atyám *itt!!!*

Don Juan: Nem, ő a mennyországban van

Anna: Tudtam. Az én nemeslelkü atyám! Most letekint reánk a mennyből! Mit érezhet, amikor leányát ezen a helyen látja, és beszélgetve a gyilkosával!

Don Juan: Mellesleg szólva, ha véletlenül találkoznánk vele —

Anna: Hogyan találkozhatnánk vele? Ő a mennyekben van.

Don Juan: Néha napján kegyesen leereszkedik hozzánk. Unatkozik a mennyben. Óva intelek, az esetre, ha találkozol vele, ne beszélj neki rólam ugy, mint a gyilkosáról, mert halálosan megbántanád! Ő tudniillik váltig azt állitja, hogy sokkal jobb vivó volt, mint én, és ha a lába meg nem csuszik, ő szurt volna agyon engem. Bizonyos, hogy igaza van. Én nem voltam jó vivó. Ebben nem is mondok neki ellent és igy nagyon jó barátok vagyunk.

Anna: Nem szégyen a katonára nézve, ha büszke rá, hogy jól forgatja a kardját.

Don Juan: Alighanem jobban szeretnél nem találkozni vele.

Anna: Hogy mersz ilyet mondani?

Don Juan: Oh, mi itt valamennyien igy érzünk. Jusson eszedbe, hogy a földön — ámbár természetesen sohasem vallottuk be — akármelyik ismerősünk halálán — még akiket legjobban szerettünk is — mindig valami kis elégtételfélét is éreztünk, hogy legalább mindörökre megszabadultunk tőlük.

Anna: Szörnyeteg! Soha, soha!

Don Juan (szeliden): Látom, hogy ráismersz erre az érzésre. Igen, a temetés, különösen pedig egy rokon temetése mindig ünnepség volt — feketében. Itt legalább a rokonsági köteléket nagyon ritkán tartjuk. Atyád is már teljesen hozzászokott és nem vár tőled semminő gyermeki alázatot.

Anna: Gazember! Egész életemen át gyászoltam atyámat.

Don Juan: Igen; jól illett neked a gyászruha. De egy gyászban töltött élet az egy dolog: az öröklét egészen más dolog. Különben is, itt te éppen olyan halott vagy, mint ő. És van annál nevetségesebb dolog, mint ha egyik halott ember gyászolja a másikat? Drága Anna, ne nézzen rám olyan megbotránkozott arccal és ne rémüljön meg: van a pokolban is elég szemfényvesztés (sőt alig is van egyéb), de a halálnak és változásnak a szemfényvesztései megszüntek, mert itt mind halottak és mind örökéletüek vagyunk. Maga is hamarosan fölveszi a mi szokásainkat.

Anna: És az összes férfiak drága Annájuknak fognak szólitani?

Don Juan: Nem. Csak a nyelvem botlott. Bocsánatot kérek.

Anna (szinte gyöngéden): Juan, igazán szeretett, amikor olyan csunyán viselkedett velem szemben?

Don Juan: Oh kérem, ne kezdjen megint szerelemről beszélni. Itt soha egyébről nem esik szó, mint a szerelemről — hogy milyen szépséges, milyen szent, milyen fenkölt, meg ördög tudja, hogy még mi. Bocsásson meg, de engem szörnyen untat. Mert ők nem tudják, hogy miről beszélnek, de én tudom. Ők azt hiszik, hogy elérték a szerelem tökéletességét, merthogy nincs testük. A puszta képzeletnek a kicsapongása. Fuj!

Anna: Hát még a halál sem tudta meg-

finomitani a lelkét, Juan? Nem tanitotta meg több tiszteletre az a retientő itélet sem, amelynek atyám szobra volt a végrehajtó eszköze?

Don Juan: Igaz, hogy van az a szépszavu szobor? Még mindig semmirekellőkkel vacsorázgat, akiket azután ebbe a feneketlen üregbe zár?

Anna: Nekem sok pénzembe került. A kolostor iskolájába járó fiuk nem hagyták békében; a pajkos gyerekek összezuzták, a jó tanulók a nevüket vésték rája. Két esztendő alatt három uj orr és Isten tudja, hány ujj. Utoljára is rábiztam sorsára; most attól félek, hogy csunyán megcsonkitották. Szegény atyám!

Don Juan: Csitt. Vigyázz! *(Két hatalmas akkord csendül föl, amelyek szinkopált hanghullámokon gördülnek tova. D-moll és a dominánsa, minden muzsikus előtt a borzalmas öröm hangja.)* Hah! Mozart szobormuzsikája. Az ön atyja! Jobb volna, ha eltünnék, amig előkészitem az öreget. *(Anna eltünik.)*

Az ürből fölmerül egy eleven fehér márványszobor, amely egy méltóságteljes öreg embert akar ábrázolni. De n[illegible] gráciával mond le a méltóságáról, pehelykönnyü léptekkel jár és katonaviselt arcán minden egyes ránc ünnepi örömtől ragyog. Szobrászának köszönheti tökéletesen kidolgozott alakját, amelyet jókarban tart és egyenesen. Bajuszának hegye rugalmasan fölkunkorodik, mint az óra-rugó, s olyan kifejezést ád neki, amelyet hetykének mondana az ember, ha a spanyol grandezza ezt megengedné. A lehető legjobb lábon áll Don Juan-

nul. Beszédje, az előkelőbb hangsulyozást leszámitva, nagyon emlékeztet Ramsden Roebuckéra s egyenesen fölhivja figyelmünket arra a tényre, hogy roppantul különböző borotválkozásuk ellenére is hasonlitanak egy kissé egymáshoz.

Don Juan: Ah, hát itt vagy, kedves barátom! Miért nem tanulod be már azt a fényes muzsikát, melyet Mozart a te számodra irt?

A szobor: Sajnos, basszus-hangon irta. Az enyém pedig magas, barátom. Hát te, megbántad végre bünödet?

Don Juan: Sokkal jobban tisztellek, Don Gonzalo, semhogy megbánhassam. Ha megbánnám, nem volna ürügyed, amelylyel lejöhetnél a mennyből, hogy vitatkozzál velem.

A szobor: Igaz. Légy továbbb is megrögzött, édes fiam. Bár én öltelek volna meg téged, ami meg is történt volna, ha közbe nem jön egy véletlen. Akkor én kerültem volna ide, te kaptál volna szobrot s neked volna olyan jó hired, hogy örök jámborságban kellene élned. Van ujság?

Don Juan: Van; leányod meghalt.

A szobor (elképpedve): Leányom? *(Eszébe jut.)* Igen, az, akibe te szerelmes voltál. Megállj csak, mi is volt a neve?

Don Juan: Anna.

A szobor: Hát persze, hogy Anna. Szép leány volt, ha jól emlékszem. Előkészitetted már — izé — hogy is hivják csak — a férjét?

Don Juan: Az én Ottavio barátomat? Nem; nem láttam azóta, hogy Anna megérkezett.

Anna méltatlankodva előtűnik.

Anna: Mit jelentsen ez? Ottavio itt van és barátja önnek? És te, atyám, már a nevemet is elfelejtetted. Igazán kővé változtál.

A szobor: Édes gyermekem, márványban sokkal jobban bámultak az emberek, mint eleven mivoltomban, igy hát megtartottam azt az alakot, amelyet a szobrászomtól nyertem. Korának egyik legnagyobb embere volt; ezt el kell ismerned.

. *Anna:* Atyám! Hiuság! Személyes hiuság! S te szólsz igy?

A szobor: Oh leányom, te tuléllted ezt a gyöngeséget: körülbelül nyolcvan esztendős lehetsz. De nekem 64 éves koromban — egy véletlen — elvágta az életutamat s ennélfogva sokkal ifjabb vagyok, mint te. Különben is, gyermekem, itt, e helyen, el van ejtve az, amit a mi korhely barátunk a szülői bölcsesség komédiájának mondana. Kérlek, lásd bennem embertársadat és ne atyádat.

Anna: Ugy beszélsz, mint ez a gazember.

A szobor: Juan helyesen gondolkodik, leányom. Rosszul viv, de jól gondolkodik.

Anna (elfogja az iszonyat): Kezdem érteni. Ezek ördögök, akik csufot üznek velem. Jobb lesz, ha imádkozom.

A szobor (vigasztalja): Nem, nem, nem; gyermekem, ne imádkozzál. Ha imádkozol, lemondasz ennek a helynek legfőbb előnyéről. A kapu fölé ezek a szavak vannak irva: „Kik itt beléptek, hagyjatok föl minden reménnyel."

Gondold el, hogy micsoda megkönnyebbülés

ez! Mert mi a remény? Az erkölcsi felelősség egy formája. Itt nincs remény, ennélfogva nincs is kötelesség, nincs munka, nem érhetsz el semmit imádsággal és nem veszthetsz semmit azzal, hogy azt teszed, ami jól esik. Szóval a pokol az a hely, ahol nincs egyéb dolgod, mint hogy jól mulasd magadat. *(Don Juan nagyot sóhajt.)* Te sóhajtasz, Juan barátom; de ha a mennyekben lakoznál, mint én, rájönnél, hogy milyen jó dolgod van.

Don Juan: Parancsnok ur, ma jó kedvedben vagy. Igazán elmés vagy. Mi történt veled?

A szobor: Nagyszerü elhatározásra jutottam, édes fiam. De mindenekelőtt hol van barátunk, az ördög? Tanácsot kell tőle kérnem az ügyben. Anna is bizonyosan szeretne vele megismerkedni.

Anna: Gyötrelmeket akarsz késziteni számomra!

Don Juan: Mindez csak babona. Nyugodjék meg Anna és jusson eszébe, hogy az ördög nem oly fekete, mint amilyennek festik.

A szobor: Szólitsuk ide.

A szobornak egy kézmozdulatára nagy akkordok törnek elő, de ezuttal Mozart zenéje groteszk módon jajtalankodik a Gounodéval. Egy skarlátpiros kör mindErősebbben izzani kezd és fölbukkan benne az ördög, nagyon mefisztószerüen; emlékeztet Mendozára is, csakhogy nem olyan érdekes. Öregebbnek látszik. Korán kopaszodott meg s dacára, hogy csurog róla a nyájasság és a jólelküség, duzzog és érzékenykedik, mihelyest nem viszonozzák az udvarias-

ságát. Munkabirását vagy kitartását illetőleg nem nagy bizalmat gerjeszt és egészben véve olyan személyiség, aki kellemetlenül dédelgeti magát, de okos és megnyerő, habár korántsem olyan jónevelésü, mint a másik kettő, és elevenség dolgában a nőt meg sem közeliti.

Az ördög (szivélyesen): Ismét Calatrava nagyhirü kormányzóját van szerencsém nálam tisztelhetni? *(Hidegen.)* Don Juan, alázatos szolgája. *(Udvariasan.)* És egy idegen hölgy? Fogadja hódolatomat, Sennora.

Anna: Ön —

Az ördög (bókol): Lucifer vagyok, szolgálatára.

Anna: Meg kell őrülnöm.

Az ördög (lovagiasan): Ah, ne féljen, Sennora. Ön a földről érkezik hozzánk, ahol teleszitta magát a papok országának borzalmaival és előitéleteivel. Sok rosszat hallott rólam, pedig higyje el, hogy van ott igen sok jó barátom.

Anna: Igen, ön sokak szivében uralkodik.

Az ördög (fejét csóválja): Ön hizeleg nekem, Sennora; de téved. Igaz, hogy a világ nem tud meglenni nálam nélkül, de azért a világ ezt soha nem hiszi el nekem és szive mélyén gyanakszik rám és gyülöl engem. Csakis a nyomorusággal, a szegénységgel érez együtt, a test és lélek sanyargatásával. Én ellenben arra buzditom, hogy érezzen együtt az örömmel, a szerelemmel, a boldogsággal, a szépséggel.

Don Juan (undorodva): Bocsásson meg,

de én megyek. Tudja, hogy én ezt nem birom hallgatni.

Az ördög (haraggal): Igen; tudom, hogy ön nem barátom.

A szobor: De mit vétett ő teneked, Juan? Nekem ugy tetszik, hogy nagyon okosan beszélt, amikor a szavába vágtál.

Az ördög (melegen megrázza a szobor kezét): Köszönöm, barátom, köszönöm. Ön mindig értett engem: ő mindig megvetett és elkerült.

Don Juan: Én mindig nagyon udvariasan bántam önnel.

Az ördög: Udvariasan! Mi az udvariasság? Nekem nem kell a puszta udvariasság. Én meleg szivet kérek, igaz, őszinte lelket; örömben és szeretetben való összeforradást —

Don Juan: Beteggé tesz engem.

Az ördög: No tessék. *(A szoborhoz fordul.)* Hallja ezt, kormányzó ur! Oh, milyen iróniája a sorsnak, hogy ezt az önzőlelkü, hidegszivü embert ideküldték az én királyságomba, önt pedig a menyország jeges tájaira.

A szobor: Nem panaszkodhatom. Képmutató voltam; rászolgáltam, hogy a mennyországba küldjenek.

Az ördög: De hát miért nem jön mihozzánk, kormányzó ur, s miért nem hagyja el azt a kört, hiszen önnek sokkal érzőbb a lelke, sokkal melegebb a szive, sokkal mulatósabb a kedve.

A szobor: Éppen ma el is határoztam magamat erre. A jövőben, kitünő fia a Reggelnek,

már az öné vagyok. Mindörökre elhagytam a mennyországot.

Az ördög (ismét megragadja a kezét): Oh, milyen megtiszteltetés. Milyen diadala ez a mi ügyünknek! Köszönöm, köszönöm. És most, barátom — végre igy nevezhetem — nem beszélhetné rá őt, hogy foglalja el az ön betöltetlen helyét odafönn?

A szobor (fejét csóválva): Jó lélekkel senkinek se ajánlhatom, akivel baráti viszonyban vagyok, hogy olyan unalmas és kényelmetlen helyre költözzék, ha nem muszáj neki.

Az ördög: Hát persze, hogy nem; de bizonyos ön abban, hogy ő is kényelmetlenül érezné ott magát? Ön persze legjobban tudhatja, hiszen eredetileg ön hozta ide s mi nagy reményeket füztünk hozzá. Érzelmei teljesen összevágtak a mi legkitünőbb embereink izlésével. Emlékszik még, hogyan énekelt? *(Énekelni kezd, az orrán keresztül, mint egy operai bariton, aki a francia iskola állandó visszaélései következtében már teljesen tremolóz.)*

Vivan le femmine!
Viva il buon vino!

A szobor (az ő szekond-tenorján egy oktávával feljebb énekli):

Sostegno e gloria
D'Umanitá.

Az ördög: Ugy van. Mostanában pedig sohasem énekel minekünk.

Don Juan: És emiatt panaszkodik? A pokol tele van zenei műkedvelővel. A zene a kárhozott lelkek szeszesitala. Hát egy léleknek nincs megengedve, hogy megtartóztassa magát?

Az ördög: Pellengérre meri állitani a legfönségesebb müvészetet?

Don Juan (hideg utálkozással): Ugy beszél, mint egy hiszterikus nőszemély, amikor dédelgeti a hegedüvirtuózt.

Az ördög: Mégsem haragszom. Csak szánom önt. Önnek nincs lelke és nem is tudja, hogy mi mindent veszit. De ön, kormányzó ur, született zenész. Milyen jól énekel! Mozart el lenne ragadtatva, ha még itt volna. De nagyon unta magát és fölment a mennybe. Furcsa, de ezek az okos emberek, akikről mindenki azt hitte, hogy rászülettek arra, hogy népszerüek legyenek idelenn, mind megbuknak a pokolban, mint Don Juan.

Don Juan: Nagyon sajnálom, hogy megbuktam a pokolban.

Az ördög: Nem, mintha nem csodálnók az eszét. Csodáljuk. De én az ön saját szempontjából tekintem az ügyet. Nem tud igazán fölmelegedni köztünk. Ez a hely nem magának való. Az igazság az, hogy önnek — nem akarom azt mondani, hogy nincs szive — mert mi tudjuk, hogy minden tettetett cinizmusa mögött meleg sziv dobog —

Don Juan (rángatózva): Ne, kérem, ne.

Az ördög (ingerülten): Jó, hát mondjuk,

hogy nincs meg az a tehetsége, hogy örülni tudjon. Igy már belenyugszik?

Don Juan: Ez legalább nem annyira elviselhetetlen locsogás, mint az előbbi. De ha megengedi, mint rendesen, most is a magányban keresek menedéket.

Az ördög: Miért nem keres menedéket a mennyben? Az magának való hely. *(Annához.)* Kérem, Sennora! Nem tudná rávenni a saját érdekében, hogy próbálja meg a levegőváltozást?

Anna: És ha kedve van hozzá, fölmehet a mennybe?

Az ördög: Mi gátolná benne?

Anna: És bárki — *én* is mehetek a mennybe, ha akarok?

Az ördög (megvetően): Hogyne, ha — az felel meg az izlésének.

Anna: De hát akkor miért nem megy föl mindenki a mennybe?

A szobor (vigyorogva): Megmondom én, hogy miért nem, édes lányom. Azért, mert a mennyország az egész mindenségben a legangyalibb hely és a legunalmasabb; hát azért.

Az ördög: A kormányzó ur ő kegyelmessége katonás nyiltsággal felelt: de a mennyországbeli életmód igazán elviselhetetlen. Azt állitják némelyek, hogy engem kidobtak onnan, de tény az, hogy én ott semmi áron meg nem maradtam volna. Egyszerüen otthagytam a mennyet és szerveztem ezt a helyet.

A szobor: Én nem csodálom. Senki sem birja ki örökké a mennyben.

Az ördög: Oh, vannak emberek, akik odavalók. Legyünk igazságosak, kormányzó ur. Ez igazán vérmérséklet dolga. Én nem tudom bámulni azt az angyali természetet; nem is értem; söt azt sem mondhatom, hogy valami nagyon kivánnám megérteni; az universumhoz mindenféle fajtára szükség van. De gustibus non est disputandum. Vannak emberek, akiknek tetszik; azt hiszem, Don Juannak is tetszenék.

Don Juan: De — bocsánat az őszinte szóért — igazán visszamehetne oda, ha akarna, vagy csak savanyu a szőlő?

Az ördög: Oda vissza! Gyakran megyek oda vissza. Hát sohasem olvasta Jób könyvét? Vagy van-e egyházi tekintély, aki azt állitaná, hogy bárminő korlát van a mi területünk és a másik terület között?

Anna: Annyi bizonyos, hogy nagy szakadék választja el a kettőt.

Az ördög: Drága asszonyom, a hasonlatokat sohasem szabad szószerint venni. Szakadék: az angyali és ördögi természet különböző volta. Van-e ennél áthidalhatatlanabb örvény? Gondoljon arra, hogy mit látott a földön. A filozofus tanterme és a bikaviadalok cirkusza között nincsen fizikai szakadék; de azért torreadorok nem járnak a tantermekbe. Volt-e valaha abban az országban, ahol a legtöbb tanitványom van — Angliában? Azoknak nagy versenypályáik vannak és hangversenytermeik is, ahol a kegyelmes ur barátjának, Mozartnak, klasszikus szerzeményeit adják elő. Akik a ló-

versenyekre járnak, el is maradhatnának onnan s mehetnének ahelyett a klasszikus hangversenyekbe, ha kedvük tartaná; ezt nem tiltja semmiféle törvény. Mert az angolok sohasem lesznek rabszolgák; szabadon tehetik mindazt, amit a kormány és a közvélemény megenged nekik. A klasszikus hangversenyről elismerik, hogy magasabbrendü, müveltebb, költőibb, szellemibb és nemesitőbb hely, mint a lóverseny. De azért a lóverseny-kedvelők fölhagynak talán a sportjukkal s tódulnak a hangversenytermekbe? Dehogy is. Ugyanolyan kinszenvedést állanának ki az unalomtól, mint a kormányzó ur a mennyországban. A két hely között az a nagy szakadék tátong, amelyet a hasonlat emleget. Egy *valóságos* szakadékot még áthidalhatnának, vagy legalább is én áthidalhatnám számukra (sok ördöghidja van a földön), de az utálat szakadéka örök és áthidalhatatlan. És ez az egyetlen szakadék, amely itt lévő barátaimat elválasztja azoktól, akiket irigy módon a boldogoknak neveznek.

Anna: Megyek tüstént a mennybe.

A szobor: Gyermekem, csak egy figyelmeztető szót. Hadd egészitsem ki Lucifer barátom hasonlatát a klasszikus hangversenyről. Angliában minden egyes ilyen hangversenyen egész csomó kimerült embert fogsz látni, akik nem azért vannak ott, mert igazán szeretik a klasszikus zenét, hanem mert azt hiszik, hogy kötelességük volna szeretniök. Nos hát, ugyanigy áll a dolog a mennyben. Nagyon sokan ülnek ott az égi dicsőségben, nem azért, mert boldo-

gok, hanem, mert azt hiszik, poziciójuknak tartoznak azzal, hogy a mennyországban legyenek. S ezek majdnem valamennyien angolok.

Az ördög: Igen; a délvidéki emberek lemondanak a mennyről s idejönnek hozzám, mint ön is. De az angolok, igazán, mintha csak nem is tudnák, hogy milyen rettentően szerencsétlenek. Az angol ember azt hiszi, hogy erkölcsös, amikor csak kényelmetlenül érzi magát.

A szobor: Szóval, édes leányom, ha fölmégy is a mennybe, nem fogod magadat ott jól érezni, ha a természeted nem odavaló.

Anna: És ki merészeli azt állitani, hogy a természetem nem odavaló? Az egyház legelőkelőbb fejedelmei sohasem vonták kétségbe. Önmagamnak tartozom azzal, hogy tüstént eltávozzam erről a helyről.

Az ördög (sértődve): Amint tetszik, Sennora. Én igazán azt hittem, hogy jobb az izlése.

Anna: Atyám, elvárom tőled, hogy velem jöjj. Nem maradhatsz itt. Mit fognak szólni az emberek?

A szobor: Az emberek! De hiszen a szinök-javuk itt van — az egyházfők és mind. Oly kevesen jutnak a mennybe s oly sokan kerülnek ide, hogy a boldogok száma, akiket valamikor mennyei lakóknak neveztek, állandóan gyérül. A szentek, az atyák, a hajdankor választottjai a mai kornak csalói, rajongói, a mai kor betolakodói.

Az ördög: Igaz. Pályám kezdete óta tudtam, hogy a rágalom és ferdités hosszas had-

járata ellenére is végül — pusztán a közvélemény sulyánál fogva — mégis csak én leszek a győztes. Alapjában véve a világmindenség mégis alkotmányos és én olyan többséggel rendelkezem, hogy nem rekeszthetnek ki mindörökre.

Don Juan: Azt hiszem, Anna, jobb volna, ha itt maradnánk.

Anna (féltékenyen): Nem akarja, hogy magával menjek?

Don Juan: Ön semmiesetre sem akar olyan elvetemült ember társaságában lépni be a mennybe, amilyen én vagyok.

Anna: Minden lélek egyformán becses. Ön megbánta bűneit, ugy-e bár?

Don Juan: Édes Anna, ön oktalanul beszél. Azt hiszi, a mennyország is olyan, mint a föld, ahol az emberek elhitetik egymással, hogy azt, ami megtörtént, a bünbánat meg nem történtté teheti, hogy amit kimondott az ember, ki nem mondottá válik azáltal, hogy visszavonja; hogy ami igaz, semmivé tehető, ha közmegegyezéssel hazugságnak nyilvánitják? Nem, a mennyország a valóság mestereinek hazája s azért készülök oda.

Anna: Köszönöm. Én a boldogságért készülök a mennybe. Jóllaktam a valósággal a földön.

Don Juan: Akkor itt kell maradnia, mert a pokol a valótlanságnak és a boldogság-keresőknek hazája. Egyetlen menedék a mennyország elől, amely, amint mondottam, a valóság mestereinek hazája, s a földi élet elől, amely

a valoság rabszolgáinak hazája. A földi élet gyerekszoba, ahol férfiak és nők hősöket és hősnőket, szenteket és bünösöket játszanak; de ebből a hazug paradicsomból lehuzza őket a testük; az éhség meg a fagy, meg a szomjuság, a kor meg a betegség, meg a sorvadás, de mindenekelőtt a halál a valóság rabszolgáivá teszi őket. Napjában háromszor kell enni és emészteni. Minden században háromszor kell uj nemzedéknek fogannia. A hitnek, a romantikának, a tudománynak korszakai végre mind abban az egy imádságban lyukadnak ki: „Add, hogy egészséges állat legyek“. De itt megszabadul az ember a test e zsarnokságától; mert itt egyáltalában nem állat, hanem szellem, jelenés, illuzió, konvenció, amely nem öregszik és nem mulik el, szóval: testetlen. Itt nincsenek társadalmi kérdések, nincsenek politikai kérdések, se vallási kérdések, s ami talán legtöbbet ér: nincsenek egészségügyi kérdések. Itt is a megjelenést szépségnek mondják, a megindultságot szerelemnek, az érzelmeket hősiességnek, a törekvést erénynek, éppen ugy, mint a földön, csakhogy itt nincsenek vaserejü tények, amelyek ránkcáfolnak, itt nincs gunyos ellenmondás szükségleteink és igényeink között, nincs itt egyéb, mint örökös regény, egyetemes melodráma. Ahogy a mi német barátunk megírta az ő költeményében anélkül, hogy egy lépéssel is előbbre vinne bennünket. És mégis el akarja hagyni ezt a paradicsomot?

Anna: De ha már a pokol is ilyen szép milyen ragyogó lehet a mennyország?

Az ördög, A szobor és Don Juan hevesen tiltakozva egyszerre beszélnek, de aztán megszégyenülten elhallgatnak.

Don Juan: Bocsánatot kérek.

Az ördög: Oh, kérem. Én vágtam a szavába.

A szobor: Akartál mondani valamit.

Don Juan: Csak önök után, uraim.

Az ördög (Don Juanhoz): Ön olyan ékesszólóan magasztalta az én birodalmamat, hogy most már, nem bánom, adja elő éppen ilyen igazságosan a verseny-vállalat hátrányait.

Don Juan: A mennyországban, ahogy én látom, drága asszonyom, élnek és dolgoznak ahelyett, hogy játszanának és képzelődnének. Ott ugy látják a dolgokat, ahogy vannak; ott mindennel szemben helyt kell állni — a szemfényvesztést kivéve; és a lélek szilárdsága és veszedelme egyuttal az ő glóriája. És hogyha a játék itt és a földön még tovább folyik is, és hogyha az egész világ csak szinpad, a mennyországban legalább is a kulisszák mögött vagyunk. Csakhogy a mennyországot nem lehet hasonlattal jellemezni. És én innen azért indulok mindjárt a mennyországba, mert azt remélem, hogy ott legalább megszabadulok a hazugságtól és az unalmas és közönséges boldogság-kereséstől, s hogy ott örökkévaló időmet szemlélődésben tölthetem —

A szobor: Bah!

Don Juan: Kormányzó ur, én nem veszem zokon az ön idegenkedését; a vak ember is

unja magát a képtárban. De ahogy még ön is élvezi az olyan romantikus délibábokat, minők a szépség és gyönyör, nekem is élvezet volna szemlélni azt, ami minden dolgok fölött leginkább érdekel, nevezetesen az Életet, azt az erőt. mely önmagának szemléletében egyre nagyobb hatalomra törekszik. Mit gondol, miért jött létre ez az én agyvelőm? Nem azért, hogy a lábaimat tudjam mozgatni; hiszen egy patkány félannyi agyvelővel is csak olyan jól tud mozogni. Még csak azért sem, hogy tegyem, amit teszek, hanem csakis azért, hogy *tudjam*, mit teszek, azért, hogy a vak életösztön-rugaszkodása közben agyon ne verjem magamat.

A szobor: Édes barátom, ha én el nem csuszom, vak vivási rugaszkodásaid közben agyonverted volna magadat.

Don Juan: Arcátlan, léha fickó; förtelmes unalomba fog fulni a nevetésed, mielőtt még fölkel a hajnal.

A szobor: Haha! Emlékszel még, hogy megijesztettelek, amikor én is valami efféléi mondottam neked sevillai talapzatomról. Csakhogy az én harsonáim nélkül nagyon bágyadtan hangzik.

Don Juan: Azt mondják, kormányzó ur, hogy harsonaszó mellett is bágyadtan hangzik.

Anna: Oh, atyám, ne szakitsd félbe ilyen léhaságokkal. S a mennyben nincs egyéb, mint szemlélődés, Juan?

Don Juan: Én a mennyben nem keresek egyéb örömet. De ott van a munka, hogy az Életet a maga küzdelmében segitsük és emel-

jük. Gondoljuk el, mint pusztítja és forgácsolja el magát az élet, milyen akadályokat emel önmaga elé, hogy rombolja szét magát vakságában és tudatlanságában. Ennek az ellenállhatatlan erőnek agyvelőre van szüksége, mert különben tudatlanságában ellenszegül önmagának. Milyen remekmű az ember! — mondja a költő. Igen, de ő maga milyen kontár. Ime a szervezés legnagyobb csodája, amelyhez az Élet eljutott, a legelevenebb dolog, amely a világon van, valamennyi szervezet között a legtudatosabb, és mégis, milyen nyomorult az agyveleje! Butaság, amelyet kegyetlenné és aljossá tett a küzködésnek és a szegénységnek kézzelfogható valósága. Képzelődés, amely inkább koplalni kész, semhogy szembeszálljon ezzel a valósággal, amely illuziókkal takargatja a valóságot és tehetségnek, lángésznek mondja magát. És aztán mindegyik a másikat vádolja a saját fogyatkozásával: a butaság őrültséggel vádolja a Képzelődést és a Képzelődés tudatlansággal a Butaságot, pedig sajnos, minden tudás a Butaságé és minden intelligencia a Képzelődésé.

Az ördög: Aztán micsoda bajokat csinál ez a kettő. Nem mondottam, amikor a Faust dolgát hoztam rendbe, hogy egy pompás emberi test többet ér, mint száz epés, fölfujt filozófus agyveleje?

Don Juan: Elfelejti, hogy a test agyvelőtlen fölényét is már kipróbálták. Az agyvelőt kivéve, az embernél mérhetetlenül nagyobb lények éltek és pusztultak el. A megatherium,

az ichtiosaurus hét mértföldes léptekkel jártak a földön és nagy fellegszárnyakkal sötétitették el a napvilágot. Hol vannak most? Muzeumi ásatagok s amellett olyan ritkák és hiányosak, hogy egyetlen csontjuk vagy foguk többe kerül ezer eleven katonánál. Pedig ezek a teremtmények éltek és élni akartak; de mert nem volt agyvelejük, nem tudták véghezvinni, amit akartak és elpusztitották magukat.

Az ördög: És az Ember talán kevésbé pusztitja magát azért, hogy olyan hires agyveleje van? Utóbbi időben járt egy kissé erre meg arra a földön? Én jártam és tanulmányoztam az Ember csodálatos találmányait. És azt mondom önnek, hogy az élet müvészetében az ember nem talál ki semmit, de a halál müvészeteiben tultesz magán a Természeten és vegyi meg mechanikai uton a ragálynak, dögvésznek, éhinségnek minden gyilkoló rémét fölidézi. A paraszt, akit ma kisértetbe viszek, ugyanazt eszi és issza, amit tizezer évvel ezelőtt ettek és ittak a parasztok: és a ház, amelyben lakik, ezer évszázad alatt nem változott annyit, mint egy női kalap formája alig pár hét alatt. De ha gyilkolni megy, csodagépet visz magával, amely ujjának egy nyomására kibocsátja összes rejtett molekuláris energiáit s amely mögött messzire elmaradnak ősapáink hajitó dárdái, nyilai és mérgezett fegyverei. A béke müvészeteiben kontár az Ember. Láttam gyapotgyárait meg miegymást, amelyeknek gépeit egy falánk kutya is föltalálhatta volna, ha táplálék helyett pénzre

van szüksége. Ismerem otromba irógépeiket, félbenmaradt mozdonyaikat, ellenszenves kerékpárjaikat; mindez gyerekjáték a legnagyobb kaliberü ágyukhoz és a buvár-csónakokhoz képest. Az Ember ipari gépeiben nem látni egyebet, mint a kapzsiságát és a tunyaságát: a szive ott van az öldöklő fegyvereiben. Az Életnek az a csudálatos ereje, amelylyel ön dicsekszik, a Halál ereje. Az Ember a maga erejét a pusztitóképességén méri. Mi a hitvallása? Ürügy arra, hogy gyülöljön *engem*. Mi a törvénye? Ürügy arra, hogy felkösse önt. Mi az erkölcse? Előkelősége? Ürügy arra, hogy fogyasszon anélkül, hogy termelne. S mi a művészete? Ürügy arra, hogy véres csataképekben gyönyörködhessék. Mi a politikája? Vagy zsarnokimádás, mert a zsarnok ölhet, vagy parlamenti kakasviadal. Töltöttem egy estét egy hires törvényhozó palotában, hallottam, hogy a veréb azt mondta a bagolynak: nagyfülü és hogy a miniszterek kérdésekre válaszoltak. Távozás előtt az ajtóra irtam krétával ezt a régi iskolai példaszót: „Ne tégy kérdéseket, nem hallasz hazugságokat". Vettem egy hatpennys képesfüzetet s az tele volt olyan képpel, melyeken fiatal emberek lelövik és leszurják egymást. Láttam egy embert meghalni: londoni kőmüves volt, hét gyerekkel. Tizenhét font sterling tantusz maradt utána: felesége mindenét kiadta a temetésre s másnap aztán gyerekeivel együtt fölvétette magát a dologházba. A gyerekek iskoláztatására nem adott volna ki hét pennyt; a törvénynek kel-

lett öt arra kényszeritenie, hogy ingyen iskoláztassa a gyerekeket; de a halálra minden pénzét elköltötte. Ezeknek az embereknek a fantáziája kigyullad, erejük fölébred a halál gondolatára; szeretik a halált és mennél borzalmasabb, annál jobban szeretik. A pokol olyan hely, amely meghaladja értelmüket; a mi fogalmuk van róla, a két legnagyobb bolondnak köszönhetik, akik valaha a világon éltek, egy olasznak és egy angolnak. Az olasz olyannak festette a poklot, hogy az csupa sár, fagy, szenny, tüz és mérges kigyó, szóval csupa kinszenvedés. Ez a szamár, amikor nem rólam költött hazugságokat, egy nőröl morfondirozott, akit valamikor az ucán látott. Az angol ugy festett le engem, mint akit ágyuval és puskaporral üztek ki a mennyből s mind e mai napig minden angol azt hiszi, hogy ez az egész ostoba história benne van a Bibliában. Mi egyebet mondott még, nem tudom, mert mindez egy igen hosszu költeményben van benne, amelyen sem nekem, sem másnak nem sikerült soha keresztülgázolnunk. S ugyanigy van mindenben. Az irodalom legmagasabbrendü formája a tragédia, tehát olyan szindarab, amelynek végén mindenkit legyilkolnak. A régi krónikákban földrengésről olvasunk s azt halljuk, hogy ezek bizonyitják Isten hatalmát és nagyságát s az Ember gyöngeségét. Manapság a krónikák csatákat irnak le. A csatában két emberhad lövöldöz egymásra golyóval és gránáttal, amig az egyik had megfutamodik s a többiek lóháton üzik a menekülőket

és falás közben felkoncolják őket. És a krónikák azzal végződnek, hogy ez bizonyítja a birodalmak nagyságát és hatalmát s a legyőzöttnek gyöngeségét. S mikor hirek jönnek az ilyen csatákról, a nép a gyönyörtől üvöltve jár az utcán s biztatja a kormányokat, hogy száz meg száz milliókat költsenek a mészárlásra, mialatt a legderekalább miniszterek nem mernek minden font után csak egy külön pennyt is áldozni a nyomor és a pusztulás enyhitésére, amelynek közepette járnak nap nap mellett. És ezer példát tudnék felsorolni; de mind egy dologra lyukadnak ki: hogy a hatalom, amely a földön uralkodik, nem az Élet, hanem a Halál hatalma; és hogy az a belső szükség, amely az Életet azzal a lelkes akarattal ruházta fel, hogy emberi lénynyé szervezkedjék: nem a magasabbrendü élet iránt való szükség volt, hanem a minél pusztitóbb masina iránt való szükség. A döghalál, az éhinség, a földrengés, az orkán nagyon is epizódikus jelenségek; a tigris és krokodilus nagyon is könynyen jóllaktak s nem voltak elég kegyetlenek: valami állandóbb, könyörtelenebb, leleményesebb pusztitó erőre volt szükség és ez a valami az Ember volt, aki feltalálta a kínpadot, a máglyát, a bitófát és a villamos széket; a kardot és a puskát s mindenek fölött az igazságszolgáltatást, kötelességet, hazafiságot és mindazt a sok ság-ot és ség-et, amelyek még azokat is, akik elég okosak ahhoz, hogy emberségesek legyenek: rábirják arra, hogy a gyilkosok sorában ők legyenek a leggyilkolóbbak.

Don Juan: Badarság! Ezek ósdi dolgok. Kedves ördög barátom, önnek az a gyönge oldala, hogy világéletében mindig balek volt. Ön az embert annak veszi, aminek ő értékeli magát. Az ön véleményét az ember a lehető leghizelgőbbnek tekinti magára nézve. Az ember szereti, ha merésznek és rossznak tartják. Pedig sem az egyik, sem a másik, hanem csak gyáva. Nevezze őt zsarnoknak, gyilkosnak, kalóznak, gazembernek és imádni fogja önt s az a tudat fogja dagasztani a mellét, hogy a régi kalózkirályok vére folyik az ereiben. Nevezze tolvajnak és hazugnak, mindössze is csak rágalmazási pört fog inditani ön ellen. De nevezze gyávának és őrjöngeni fog a dühtől; szembe fog szállani a halállal, csak hogy megcáfolja ezt a fájdalmas igazságot. Az ember mindenféle okkal magyarázza viselkedését, egyet kivéve; mindenféle mentséget felhoz a bűneire, egyet kivéve; mindenféle ürügygyel védi a bőrét, egyet kivéve: és ez az egy a gyávasága. Pedig minden civilizáció a gyávaságára van alapitva, alázatos szelidségére, amelyet ő tisztességnek nevez. Egy öszvér vagy egy szamár csak egy bizonyos határig türelmes: az Ember ellenben annyira engedi magát aljasitani, hogy végre aláválóságától már a zsarnokai is megundorodnak s ők maguk kénytelenek őt megreformálni.

Az ördög: Ugy van. És ezek azok a lények, akikben ön fölfedezte azt, amit az élet ősereјének nevez!

Don Juan: Igen, mert az egész dologban most jön a nagy meglepetés.

A szobor: Mi az?

Don Juan: Az, hogy e gyávák közül bármelyikből bátor ember válik, mihelyt egy eszmét ültetünk a fejébe.

A szobor: Ostobaság. Mint régi katona, beismerem a gyávaságot. Olyan általános, mint a tengeri betegség és épp oly kevéssé fontos. De hogy egy embernek a fejébe ültetnek egy eszmét, hát ez badarság és képtelenség. A csatában ahhoz, hogy jól harcoljon az ember, mindössze is egy kis hevesvérűségre van szükség, meg arra a tudatra, hogy veszedelmesebb dolog veszteni, mint nyerni.

Don Juan: Talán ez az oka, hogy a csaták miért olyan hiábavalók. Az emberek sohasem képesek igazán leküzdeni a félelmet, amíg azt nem képzelik, hogy valami egyetemes cél érdekében harcolnak — vagy ahogy ők nevezik — egy eszméért harcolnak. Miért volt a keresztes vitéz bátrabb, mint a kalóz? Mert nem önmagáért harcolt, hanem a keresztért? S milyen erő volt az, mely hozzá méltó vakmerő bátorsággal lépett föl ellene? Azoknak az embereknek az ereje, akik nem önmagukért, hanem az izlamért harcoltak. Elvették tőlünk Spanyolországot, pedig mi a tulajdon tüzhelyünket és otthonunkat védtük, de amikor mi is egy hatalmas eszméért vettük fel a harcot, a katholikus Egyházért: visszaüztük őket Afrikába.

Az ördög (gunyosan): Micsoda? Ön katho-

likus, Sennor Don Juan? Bigót ember? Gratulálok.

A szobor (komolyan): Kérem, kérem, mint katona nem hallgathatom, ha az egyházat bántják.

Don Juan: Ne féljen, kormányzó ur; a katholikus egyház tul fogja élni az izlamot, tul fogja élni a keresztet, sőt mi több, tul fogja élni az erőtlen, diákos gladiátoroknak azt az utszéli komédiáját is, amelyet önök hadseregnek neveznek.

A szobor: Juan, ezért kénytelen leszek önt felelősségre vonni.

Don Juan: Minek? Én nem tudok vivni. Minden eszme, amelyért az Ember kész lesz meghalni: katholikus eszme lesz. Ha a spanyol végre rá fog jönni arra, hogy ő sem jobb, mint a szaracén, és az ő prófétája sem jobb, mint Mohamet, akkor katholikusabb lélekkel, mint valaha, föl fog lázadni s abban a piszkos ulcában, ahol most az életét tengeti, a világszabadságért és egyenlőségért fog meghalni egy barrikádon.

A szobor: Ostobaság!

Don Juan: Amit ön ostobaságnak nevez, az az egyetlen dolog, amelyért az embereknek van bátorságuk meghalni. Később azután, amikor a szabadság már nem lesz elég katholikus, az emberek az emberi tökéletességért fognak meghalni, amelyért örömest fel fogják áldozni a szabadságukat.

Az ördög: Eh, az emberek mindig fognak ürügyet találni arra, hogy ölhessék egymást.

Don Juan: Hát aztán? Nem a halál a rossz, hanem a haláltól való félelem. Nem az öldöklés meg a meghalás aljasít le bennünket, hanem ha aljasan élünk és elfogadjuk az ilyen élet bérét és hasznát. Inkább tiz halott ember, mint egy rabszolga meg egy gazda. Az emberek még föl fognak lázadni, apa fiu ellen, testvér testvér ellen és öldösni fogják egymást a nagy katholikus eszméért, amely megszünteti a rabszolgaságot.

Az ördög: Igen, ha a szabadságnak és egyenlőségnek, amelyről ön beszél, az lesz az eredménye, hogy a munka piacán a fehérbőrü keresztények olcsóbbak lesznek, mint a feketebőrü pogány rabszolgák, akiket az árverésen darabszámra adnak el.

Don Juan: Attól ne féljen! Majd a fehérbőrü munkás is sorra kerül. De én most nem azokat az illuzórius formákat védelmezem, amelyeket a nagy eszmék fölvesznek. Én csak példákat hozok fel arra az egy tényre vonatkozólag, hogy az Ember nevezetü teremtmény, aki a maga kis önző dolgaiban a körme hegyéig gyáva, egy eszméért ugy tud harcolni, mint egy igazi hős. Mint polgár lehet nyomorult, de mint fanatizált ember veszedelmes. Csakis addig lehet rabszolgaságban tartani, amig szellemileg olyan gyönge, hogy az észre hallgat. Azt mondom önöknek, uraim, ha egy ember elé olyan föladatot tüzhetnek, amelyről most azt tartja, hogy Istennek tetsző munka, s amelyet később sok más uj névvel fog nevezni: olyan bátorrá és vakmerővé teszik, hogy

nem fogja nézni, mi történhetik a saját személyével.

Anna: Igen, el fogja hanyagolni minden kötelességét, és rábizza az asszonyra, hogy az kinlódjék helyette.

A szobor: Jól beszélsz, leányom. Ne engedd, hogy ez az ember kiforgasson józan eszedből.

Az ördög: Ah, kormányzó ur, most, hogy rátértünk a nő problémájára, Sennor Don Juan még többet fog beszélni. De azért bevallom, hogy ez a kérdés engem szörnyen érdekel.

Don Juan: Sennora, a nőt illetőleg a férfi minden kötelessége és felelőssége csak arra lyukad ki, hogy kenyeret tudjon keresni a gyermekeire. A nőre nézve pedig a férfi nem egyéb, mint eszköz arra, hogy gyermekekhez jusson, akiket fölnevelhet.

Anna: Igy fogja fel ön a női lelket? Én ezt cinikus és utálatos materializmusnak nevezem.

Don Juan: Bocsásson meg, Anna. Én nem a női lélek egészéről beszéltem. Én csak arról beszéltem, hogy a nő a férfit más nemnek látja. És ez egy csöppet sem cinikusabb, mint az, hogy a nő önmagát mindenekfölött anyának látja. A nemiség szempontjából a nő a Természetnek nagy mesterfogása, hogy eljuthasson a saját tökéletességéhez. A nemiség szempontjából a férfi a nőnek a nagy mesterfogása, aki igy tölti be leggazdaságosabb módon a Természet parancsát. A nő ösztönszerüleg tudja, hogy valamikor régen, a fejlődési processzus elején

ő találta ki a férfit, ő differenciálta, ő alkotta meg, hogy valami jobbat hozzon létre, mint amit az egynemü fejlődés létrehozhat. S amig a férfi betölti rendeltetését, amely miatt a nő létrehozta, lehet bátran álmodozó, bolond, ideálista, hős, feltéve, hogy mindennek a kulcsa: a nőnek, az anyaságnak, a családnak, a tüzhelynek a tisztelete. De azért milyen meggondolatlan és veszedelmes vállalkozás volt kitalálni egy önálló lényt, akinek egyetlen funkciója a megtermékenyités. Mert gondolják meg, hogy mi történt. Először is a Férfi a nő rovására annyira szaporodott, hogy végre ugyanannyi férfi van a világon, mint asszony, és igy a nő a férfi hatalmas energiájának csak egy kis töredékét képes fölhasználni a maga céljaira, a többit pedig kénytelen meghagyni neki, minthogy a terhesség sulyos fáradalmaitól megszabaditotta. Ez a fölszabadult energia a férfi agyvelejébe és izmaiba áradt széjjel. Sokkal erősebb lett, semhogy a nő testileg uralkodhatnék rajta, sokkal több fantáziája és esze van, semhogy beérhetné azzal, hogy csak a fajtáját szaporitsa. Megteremtette a civilizációt, a nő megkérdezése nélkül, elismervén azt, hogy a nő házi tevékenysége volt minden civilizáció kezdete.

Anna: Ez mindenesetre igaz.

Az ördög: Igen, és utóvégre is, mi az a civilizáció?

Don Juan: Utóvégre is, a civilizáció igen kitünő fogas, amelyre fölaggathatja összes cinikus frázisait; de mindenekelőtt a civilizáció a

Férfi nagyszerü kisérlete, hogy több legyen, mint puszta eszköz a Nő kezében. S az Életnek az az állandó iparkodása, hogy ne csak megmaradjon, hanem egyre magasabbrendü szervezetté, tökéletesebb öntudattá váljék: s mai napig legjobb esetben kétséges küzdelem volt az életerők és a halál és elfajulás erői között. S ebben a küzdelemben minden egyes harc ostoba véletlen s e csatákban éppen ugy, mint manapság a valódi harctereken, a vezérek ellenére győznek.

A szobor: Ez nekem szól. Nem baj, csak folytassa, folytassa.

Don Juan: Ez egy sokkal nagyobb hatalomnak szól, kormányzó ur. De azért a saját szakmájában okvetlenül tapasztalta, hogy a hülye tábornok is nyerhet csatát, ha az ellenséges tábornok még hülyébb.

A szobor (nagyon komolyan): Fölöttébb igaz, Juan, fölöttébb igaz. Némely tökfilkónak hallatlan szerencséje van.

Don Juan: Nos, az Életerő ostoba; de nem oly ostoba, mint a Halál és Elfajulás erői. Különben is ezek mindig az Életerő zsoldjában állanak. És igy vagy amugy az Életerő marad fölül. Amit a bő termékenység juttat, vagy amit a puszta kapzsiság megőriz, az a mienk. Bármely szabásu civilizációnak biztos a fönnmaradása, ha ott vannak a legjobb puskák s a legjobban ellátott puskás emberek.

Az ördög: Ugy van. Tehát nem az marad meg, amiben a legjobb lehetősége van a Halálnak. Ön minden rabulisztika, szofizma és csü-

-és-csavarás ellenére is visszatér az én álláspontomra, nem is szólva arról, hogy ezeket a hosszadalmas beszédeket nem lehet elviselni.

Don Juan: Ugyan kérem, ki kezdte a hosszú beszédeket? Különben, ha csakugyan túlbecsültem az ön intelligenciáját, menjen el és keresse föl a szerelmet, a szépséget, szóval az ön kedvenc társaságát, ahol én halálra unnám magamat.

Az ördög (sértődve): Ön nem méltányos, Don Juan, és egy csöppet sem udvarias. Én is intellektuel vagyok. Senki sem élvezheti jobban az intellektuális dolgokat, mint én. Én becsületesen vitatkozom önnel s azt hiszem, hogy minden szavát meg tudom cáfolni. Kérem, beszélgessünk még egy óra hosszat.

Don Juan: Jó, nem bánom.

A szobor: Nem, mintha azt remélném, hogy bárminő pozitív álláspontra tudna jutni, Juan. De minthogy ezen a helyen nemcsak az időt kell agyonütnünk, hanem magát az örökkévalóságot, hát csak folytassa.

Don Juan (kissé türelmetlenül): Oh maga márványfejű, öreg műremek, az én álláspontom csak egy lépéssel megy túl a magáén. Abban megegyeztünk, hogy az Élet olyan erő, amely számtalan kísérletet tett arra nézve, hogy megszervezze önmagát; hogy a mammuth és az ember, a megatherium és a mezei egér, a bogarak és a bolhák és a bibliás emberek többé-kevésbbé sikerült próbálkozások oly irányban, hogy az élet nyersanyaga egyre magasabbrendű egyéni formákba öntessék, megjegyezvén, hogy

az ideális egyén mindenható, mindentudó, csalhatatlan és azonkivül teljesen és megtéveszthetetlenül öntudatos lény: szóval isten?

Az ördög: Ezt én is elismerem, a további érvelés kedvéért.

A szobor: Én meg elismerem, hogy ne kelljen tovább érvelnie.

Anna: Én pedig a leghatározottabban tagadom azt, amit a bibliás emberekről mondott: és arra kell önt kérnem, hogy ne vonja be őket az érvelésébe.

Don Juan: Igazán, csak az alliteráció miatt tettem, Anna, és minden további célzástól tartózkodni fogok. És minthogy ezt az egy részletet leszámitva, a többire nézve ilyen szépen megegyeztünk, nem fognak-e abban is igazat adni nekem, hogy az Életnek az istenség után való törekvésében elért sikereit nem szabad a szépség vagy a testi tökéletesség alapján megitélnünk, minthogy mindakét szempontból például a madarak — mint ezt Arisztófánész barátunk már régesrég kimutatta — véghetetlenül fölöttünk állanak, mert tudnak röpülni és gyönyörü tollazatuk van, s ha szabad hozzátennem, szerelmük és fészekrakásuk is meghatóbb és költőibb; és ha az Életnek csakugyan a szépség és a szerelem volna a célja, megfoghatatlannak kellene tartanunk, hogy miután egyszer már létrehozta a madarakat, megint más csapáson indult el és megalkotta az otromba elefántot és az undoritó majmot, amelynek mi az unokái vagyunk.

Anna: Arisztófánész pogány volt és attól

tartok, Juan, hogy ön sem ér sokkal többet.

Az ördög: És ebből azt következteti, hogy az Élet célja az, hogy rutságot és otrombaságot hozzon létre?

Don Juan: Maga gonosz ördög, nem és ezerszer nem! Az élet főcélja — kedvenc motivuma: az agyvelő — az a szerv, amely nemcsak az öntudatot, hanem az önismeretet is megadhatja nekünk.

A szobor: Juan, ez metafizika. Mi az ördögöt akar — (*az ördöghöz*): Bocsánatot kérek.

Az ördög: Kérem, nem tesz semmit. Én mindig nagyon elismerő bóknak vettem az embereknek azt a szokását, hogy nagyobb nyomaték kedvéért az én nevemet emlegetik. Kérem, kormányzó ur, csak használja bátran.

A szobor: Köszönöm, ön igazán nagyon kedves. Én még a mennyországban sem tudom teljesen levetkőzni katonás beszédmódomat. Azt akartam kérdezni Juantól, hogy miért kinlódnék az Élet azzal, hogy tökéletesitse az agyvelőt? S miért akarja az Élet megismerni önmagát? Nem éri be azzal, hogy élvezheti önmagát?

Don Juan: Kormányzó ur, agyvelő nélkül az ember csak örül, de nem tudja egyszersmind, hogy örül s igy tulajdonképpen nincs is öröme.

A szobor: Igaz, nagyon igaz. De nekem teljesen elég, ha éppen csak annyi agyvelőm van, hogy tudom azt, hogy örülök. Azt már nem kivánom tudni, hogy *miért* örülök. Sőt

jobban szeretem, ha nem tudom. Én azt tapasztaltam, hogy a mi életörömeink nem tűrik meg, hogy gondolkozzunk rajtuk.

Don Juan: Ezért olyan népszerűtlen az értelem. De az Életre, erre az ember mögött álló erőre nézve szükséges az értelem, mert értelem nélkül mindig belebotlik a halálba. Ugy, amint az Élet, annyi küzdelmes korszak után, kifejlesztette azt a csudálatos testi szervet, a szemet, ugy, hogy az élő lény azután már látta, hogy hova megy, hogy mi jön segítségére és mi fenyegeti veszélylyel, minélfogva kikerülhetett ezer olyan veszélyt, amely azelőtt vesztét okozta: ugy fejleszti ki ma a lelki szemet, mely ne a fizikai világot lássa, hanem az Élet célját s hogy igy az egyént képessé tegye arra, hogy ezért a célért dolgozzék, ahelyett, hogy rövidlátó, személyes célok hajszolásával megakassza és meghiusitsa a nagy célt, ahogy manapság történik. De még manapság is csak egyfajta ember volt igazán boldog, az illuzióknak és érdekeknek ebben a harcában csak egyfajta ember örvendett általános tiszteletnek.

A szobor: Ön a katonát gondolja.

Don Juan: Parancsnok ur, én nem a katonát gondolom. Ahol a katona jön, ott az emberek elzárják az ezüstkanalaikat és eltávolitják az asszonyaikat. Nem, én nem a fegyvereket és a hőst dicsőitem, hanem a bölcselkedő embert; azt, aki mint gondolkodó keresi a világ benső akaratát, mint feltaláló megteremti az eszközöket az akarat megvalósitásához, s aki mint cselekvő végrehajtja ezt az aka-

ratot az igy feltalált eszközök segitségével. Kijelentem, hogy én minden másfajta emberből kiábrándultam. Azok mind félbenmaradt, unalmas alakok. Amikor még a földön éltem, mindenféle tudós tanárok ugyancsak körültapogattak, hogy nem találnak-e bennem valami beteges dolgot, amiben megkapaszkodhattak volna. Az orvosdoktorok egyre azt mondogatták, hogy gondoljam meg, mivel tartozom a testi jólétemnek és rámdiktált nyavalyákból akartak kigyógyitani mindenféle kuruzslással. Én azt feleltem, hogy nem vagyok képzelt beteg, mire elneveztek tudatlan fráternek és odább állottak. A theológiai doktorok egyre azt mondogatták, gondoljam meg, mivel tartozom a lelki jólétemnek, de én lelkileg sem voltam képzelt beteg, mint ahogy nem voltam az testileg és nem akartam kellemetlenkedni önmagamnak. Erre elneveztek atheistának és odább állottak. Aztán jött a politikus, aki azt állitotta, hogy a Természetnek egyetlen egy célja volt, az, hogy ő bekerüljön a parlamentbe. Én azt mondtam neki, hogy bánom is én, akár bekerül a parlamentbe, akár nem, mire elnevezett nagymogulnak és odább állott. Aztán jött a romantikus lelkü ember, a Müvész, szerelmi dalaival, festményeivel és költeményeivel: sok éven keresztül nagy örömem volt benne és némi hasznom is lett belőle, mert az ő kedvéért kimüveltem érzékeimet, a dalai megtanitottak jobban hallani, a festményei jobban látni és a versei mélyebben érezni. De végül is odajuttatott, hogy a Nőt imádjam.

Anna: Juan!

Don Juan: Igen, ugy, hogy később már azt hittem, hogy a nő hangjában van benne minden dalnak a muzsikája, az ő arcán van minden festmény szépsége és az ő lelkében van minden költemény melegsége.

Anna: És ugy látszik, hogy ebben csalódott. Nos hát, a nő hibája volt, hogy ezt a sok tökéletességet mind reája ruházta?

Don Juan: Igen, részben. Mert a nő valami csudálatos, ösztönszerü ravaszsággal mélységesen hallgatott és hagyta, hogy magasztaljam, hogy a saját látomásaimat, gondolataimat és érzelmeimet neki tulajdonitsam. Az én romantikus barátom igen gyakran sokkal szegényebb és sokkal félénkebb volt, semhogy közeledni mert volna azokhoz az asszonyokhoz, akik elég szépek vagy előkelők voltak ahhoz, hogy testet öltött ideáljának tekinthesse őket: és igy egész holta napjáig hitt az álmaiban. De nekem a természet és a szerencse jobban kedvezett. Nemesember voltam és gazdag, és ha a személyem nem tetszett is, a társaságom hizelgett, ámbár rendszerint ugy volt, hogy mindakettен tetszettünk, én is meg a rangom is.

A szobor: Bohóc!

Don Juan: Az; de még a bohóckodásom is tetszett. Rájöttem, hogy csak a nő fantáziájára kellett hatnom és máris megengedte, hogy azt higyjem róla, hogy szerelmes belém; de ha meghallgatott, sohasem mondta azt, hogy: „Boldog vagyok, szerelmi vágyam beteljesült.” Először mindig azt mondta, hogy: „Végre, ledőlt

minden korlát" — s azután azt, hogy: „Mikor jössz el megint?"

Anna: Szakasztott ugyanezt mondják a férfiak.

Don Juan: Tiltakozom! Én ezt sohasem mondtam. De a nők mind ezt mondják. Nos hát, ez a két kijelentés engem mindig megijesztett, mert az elsőnek az az értelme, hogy a hölgynek csakis az járt az eszében, hogy lerombolja az erődítéseimet és bevegye a váramat; a második pedig egészen nyilt bejelentése volt annak, hogy azontul a saját tulajdonának tekint s ennélfogva az időmmel is teljesen önhatalmulag rendelkezik.

Az ördög: Idejuttatta önt a szivtelensége.

A szobor (fejét csóválva): Oh Juan, nem volna szabad mások előtt ismételnie, amiket egy nő mondott önnek.

Anna (szigoruan): Tartsa szentnek, amit egy nő mond.

A szobor: De azért a nők csakugyan mindig azt mondják. Én sohasem törődtem a korlátokkal; de a másik félnek mindig a korlátokkal volt baja, ha csak nagyon sziven nem találta a szerelem.

Don Juan: Azután a hölgy, aki addig nagyon boldogan és hustán élte az életét, egyszerre nyugtalanná lett, csakis velem foglalkozott, folyton intrikált, konspirált, üldözött, lesett rám, várt rám, folyton azon dolgozott, hogy biztositsa a zsákmányát, — mert, értsék meg, uraim, — én a zsákmánya voltam. Csakhogy én nem igy alkudtam. Hiszen ez lehetett

nagyon helyes és nagyon természetes, de az is bizonyos, hogy ez nem volt a szép nőben megtestesülő zene, festészet, költészet és gyönyör. Tehát én ettől megszöktem. És igen gyakran szöktem meg ettől, igazán hires lettem arról, hogy mindig megszököm.

Anna: Azt akarja mondani, hogy hirhedt.

Don Juan. Kegyedtől nem szöktem meg. Rossz néven veszi tőlem, hogy a többiektől elszöktem?

Anna: De ember, ez képtelenség. Ön most egy hetvenhét éves asszonynyal beszél. Ha szerét ejthette volna, tőlem is elszökik — ha ugyan én engedtem volna. Velem semmiesetre sem lett volna olyan könnyü dolga, mint a többiekkel. Ha a férfiak nem akarnak hüek maradni a kötelességükhöz és az otthonukhoz, kényszeriteni kell rá őket. A férfiak bizony valamenynyien a szép nőkben megtestesült zenét, festészetet és költészetet szeretnék feleségül venni. No hát, ezt nem lehet feleségül venni, mert nem létezik. És ha a hus-vér asszony nem elég jó nekik, akkor hát ne vegyék el és ezzel vége. Az asszonynak kell, hogy beérje a husból-vérből való férjjel —, és sokszor elég kevés hussal és vérrel —, hát a férfiak is szenvedjék el a husból-vérből való asszonyokat. (*Az ördög kételkedve néz rá, a szobor nagyon savanyu arcot vág.*) Látom, hogy ez egyiküknek sem tetszik, és mégis igaz. És ha nem tetszik, hát tegyenek róla.

Don Juan: Drága hölgy, kegyed néhány mondatba foglalta össze az én vádjaimat a

romantika ellen. Hiszen éppen ezért fordítottam hátat az én romantikus emberemnek, aki az ő elvakult ágát „művészi lélek"-nek nevezte. Megköszöntem neki, hogy kiművelte a szememet és a fülemet, de megmondottam neki, hogy a szépség imádata, a boldogság keresése és a nő idealizálása, mint életfilozofia, egy hajitófát sem ér; erre ő filiszternek nevezett és odább állott.

Anna: Ugy látszik, hogy a nőktől, minden fogyatkozásuk mellett is, tanult valamit.

Don Juan: Oh, a nő sokkal többet tett ennél; a többiek tanitását is mind ő tolmácsolta nekem. Ah, barátaim, amikor először omlottak le a korlátok, milyen csudálatos megvilágosodás! Én azt hittem, hogy őrült leszek, mámoros leszek, hogy a lelkem megtelik az ifju szerelem ábrándképeivel és ime: az eszem soha sem volt tisztább, az itéletem soha könyörtelenebb! A kedvesemnek minden egyes hibáját a legféltékenyebb vetélytársnője sem láthatta olyan élesen, mint én. Nem voltam a bolondja; kloroform nélkül tettem őt a magamévá.

Anna: De a magáévá tette.

Don Juan: Ez volt a nagy fölfedezés. Egész addig a pillanatig mindig az az érzésem volt, hogy ura vagyok saját magamnak; soha öntudatosan egy lépést nem tettem, amig az eszem meg nem vizsgálta és helyben nem hagyta. És lassankint azt kezdtem hinni, hogy merőben észlény vagyok: gondolkozó! És én is azt mondtam, amit a bolond filozofus: Gondolkozom, tehát vagyok. A nő tanitott meg rá, hogy azt

mondjam: Vagyok, tehát gondolkozom. És arra is, hogy: Többet akarok gondolni, tehát többnek is kell lennem.

A szobor: Juan, ez nagyon is elvont metafizika. Ha a valósághoz tartaná magát és fölfedezéseit a szerelmi kalandokat illetőleg mulatságos anekdotákba foglalná, sokkal könnyebben tudnám követni az előadását.

Don Juan: Eh! Kell-e még valamit hozzátennem? Hát nem érti, hogy amikor szemtől-szembe állottam a nővel, tiszta és világos agyvelőmnek minden egyes porcikája azt rezegte, hogy kiméljem a nőt és mentsem meg önmagamat? Az erkölcs azt mondta, hogy: *Ne!* A lelkiösmeretem azt mondta, hogy: *Ne.* A lovagiasság és az irgalom is azt mondta, hogy *Ne!* Jól felfogott önérdekem is azt mondta, hogy *Ne!* A fülem, amely ezer dalon és szimfónián müvelődött, a szemem, amely ezer festményen finomodott, széjjelboncolta a nő hangját, szinét, arcvonásait. Összeszedtem mindazokat az áruló jeleket, amelyek az apjára meg az anyjára vallottak s tudtam, hogy milyen lesz harminc esztendő mulva. Nevető szájában megláttam egy halott fognak csillogó aranyát és érdekes megfigyeléseket tettem az idegkémiával kapcsolatos furcsa szagokra nézve. A legnagyszerübb pillanatban elröppentek a romantikus álmok és látomások, mintha én a mennyei tereken járnék egy elefántcsontbőrü, korallajku, örökéletü és örökifju női lénynyel. Visszaemlékeztem ezekre az álmokra és kétségbeesetten viaskodtam, hogy visszanyerjem a régi illuzió-

kat, de most csak üres képzelődésnek éreztem valamennyit; az ítéletemet nem tudta megtéveszteni semmi, minden egyes esetben az agyvelőm megmaradt annál, hogy *Ne*. És mialatt én dadogva mentegetőztem a hölgy előtt, hatalmába ejtett az Élet és a nő karjaiba vetett, mint ahogy a tengerész egy darab halat vet oda a sirálynak.

A szobor: Odább állhatott volna, anélkül, hogy ennyit kellett volna gondolkoznia a dolgon. Ön is olyan, mint a többi okos ember; több esze van, mint amennyinek hasznát veheti.

Az ördög. És e tapasztalata után nem volt sokkal boldogabb, Sennor Don Juan?

Don Juan: Nem voltam boldogabb, de bölcsebb voltam. Attól a pillanattól fogva kezdtem megismerni önmagamat, és magamon keresztül a világot. Beláttam, milyen hiábavaló törekvés föltételek közé szorítani az Élet ellenállhatatlan erejét; okosságot, helyes választást, erényt, becsületet, szüzességet prédikálni ott —

Anna: Don Juan, engem bánt meg, ha a szüzesség ellen szól valamit.

Don Juan: Én egy szót sem szólok a kegyed szüzessége ellen, minthogy azóta férje volt és tizenkét gyermeke. Ennél többet akkor sem tehetett volna, ha a legelhagyottabb asszony lett volna.

Anna: Lehetett volna tizenkét férjem és egyetlen egy gyerekem sem: ezt tehettem volna, Don Juan. És engedje kijelentenem, hogy ez némi különbség lett volna a földre nézve, amelyet nagyon népesítettem.

A szobor: Bravo, Anna! Juan, ön meg van verve, le van főzve, meg van semmisitve.

Don Juan: Nem, mert habár csakugyan ez az igazi és lényeges különbség, — beismerem, hogy Donna Anna fején találta a szöget, — ennek a különbségnek még sincsen semmi köze a szerelemhez és a szüzességhez, sőt még a hüséghez sem. Mert tizenkét gyermek tizenkét különböző férjtől talán sokkal hatásosabb benépesitése lett volna a földnek. Tegyük fel, hogy amikor az én Octavio barátom meghalt, kegyed harminc éves lett volna; sokkal szebb volt, semhogy özvegy maradhatott volna. Tegyük fel, hogy Octavio utódja meghalt volna akkor, amikor kegyed negyven éves volt. Kegyed még akkor is ellenállhatatlan lett volna s az olyan nő, aki kétszer ment férjhez, harmadszor is férjhez megy, ha teheti. Tizenkét törvényes gyermek, akik egy fölöttébb tiszteletreméltó uriasszonytól születtek és három különböző apától: ebben nincs semmi lehetetlen és a közvélemény sem itélheti el. Az is kétségtelen, hogy az ilyen urihölgy sokkal törvénytisztelőbb, mint az a szegény leány, akit kilökünk az utcára, ha egy törvénytelen gyermeket hozott a világra. De meri-e azt mondani, hogy egyuttal önmegtartóztatóbb is?

Anna: Mindenesetre erényesebb s ez nekem elég.

Don Juan: Mi egyéb az erény ebben az esetben, mint a férjes nők szakszervezete? Nézzük a tényeket, kedves Anna. Az Életerő csakis azért becsüli a házasságot, mert a házasság az

ő saját találmánya avégből, hogy minél több gyermek születhessék s minél gondosabb nevelést kaphassanak. A szüzességet, tisztességet s a mi többi erkölcsi kohelmányunkat a nagy Életerő semmibe sem veszi. A házasság a legkicsapongóbb emberi intézmény —

Anna: Juan!

A szobor (tiltakozva): No hallja!

Don Juan (határozottan): Azt mondom, hogy a legkicsapongóbb emberi intézmény. Népszerűségének éppen ez a titka. És a nő, aki férjet akar fogni, valamennyi ragadozó állat között a leglelkiösmeretlenebb. A házasságnak és az erkölcsnek összekeverése sokkal jobban aláásta az emberi faj lelkiösmeretét, mint bármely más szimpla tévedés. Ugyan, Anna, ne nézzen rám olyan megbotránkozással. Hiszen ön jobban tudja, mint bármelyikünk, hogy a házasság kelepcéje a férfiaknak, s csalétek az, hogy a házasság tökéletes intézmény és valami ideális valóság. Amikor a maga szentéletű édesanyja mindenféle fenyegetéssel és büntetéssel rákényszeritette, hogy begyakorolja és betanuljon néhány zenedarabot a spinéten, — amelyet a szentéletű anya épp ugy utált, mint maga, — más járt-e a fejében, mint az, hogy elbittesse majd a maga kérőivel, hogy aki magát feleségül veszi, az egy égi angyalt visz haza, aki megtölti az otthonát melódiákkal, vagy legalább is ebéd után zeneszóval altatja el? Maga férjhez ment az én Octavius barátomhoz, mondja meg őszintén, leült-e csak egyszer is a spinéthez, azután, hogy az Egyház összeadta magukat?

Anna: Maga bolond, Juan. Egy fiatal asszonynak jobb dolga is van, mint hogy a spinéthez üljön, amikor nincs hova támaszkodjék a hátával. Igy aztán leszokik a játékról.

Don Juan: Nem szoknék le, ha szeretné a zenét. Nem, higyje el nekem, csak eldobja a csalétket, amikor a madár már benne van a hálóban.

Anna (keserüen): Mintha a férfiak sohasem dobnák el az álarcot, amikor az ő madaruk hálóba került. A férjek sohasem hanyagok, önzők, brutálisak — oh soha!

Don Juan: Mit bizonyitanak ezek a viszonvádak, Anna? Csak azt, hogy a hős épp oly nagy csaló, mint a hősnő.

Anna: Ez mind bolond beszéd; a legtöbb házasság nagyon boldog.

Don Juan: Nagyon — az erős kifejezés, Anna. Maga ugy érti, hogy okos emberek megférnek egymással, ahogy lehet. Küldjön engem a gályára s láncoljon hozzá ahhoz a gonosztévőhöz, akinek a száma véletlenül az enyém mellett van s nekem bele kell nyugodnom a változhatatlanba és meg kell barátkoznom vele, ahogy csak tudok. Mondják, hogy sokan ugy összebarátkoznak, hogy az már meghaló, a legtöbben pedig elég jól összeférnek. De azért a bilincs nem kivánatos disz és a gálya nem az üdvösség országa. Azok, akik legtöbbet emlegetik a házasélet áldásait s a házassági eskü szentségét, ugyanazok az emberek, akik azt is hirdetik, hogy ha a bilincset összetörnék. s a raboknak szabad választást engednének,

az egész társadalmi alkotmány a levegőbe röpülne. Nem lehet egy rókáról két bőrt huzni. Vagy boldog a rab, akkor minek zárják be? Vagy ha nem boldog, miért mondja, hogy boldog?

Anna: Mindenesetre hadd éljek megint az öregasszony privilégiumával és hadd jelentsem ki önnek, hogy a házasság benépesiti a földet, a kicsapongás soha.

Don Juan: Hátha jön olyan idő, amikor ez nem lesz igaz? Nem tudja, hogy akarat sikert arat — s hogy amit az Ember igazán akar, annak végre meg is találja a módját? Önök megtettek minden lehetőt, önök erényes hölgyek és az önökhöz hasonló gondolkozásu emberek: hogy a Férfi csakis az ugynevezett tisztességes szerelemben imádja legfőbb istenét és hogy tisztességes szerelemnek a romantikát, szépséget és boldogságot tekintse egy szép, finom, gyöngéd és szerető asszony oldalán. Önök megtanitották a nőket arra, hogy mindennél többre becsüljék a saját ifjuságukat, egészséges, formás és finom voltukat. Nos hát, milyen hely jutott az érzékek és érzelmek e paradicsomában a siró gyermekeknek és a háztartási gondoknak? Nem elkerülhetetlen vége-e mindennek az, hogy az emberi akarat igy fog szólni az emberi észhez: Találd ki nekem a módját, hogy enyém lehessen a szerelem, szépség, romantika, érzés, szenvedély s ne kelljen érte lakolnunk, nagy árt fizetnünk, gyötrődnünk, küzködnünk, viaskodnunk, nyavalyával, szenvedéssel, halállal s bajlódnunk

a cselédekkel és dajkákkal, doktorokkal és tanitókkal.

Az ördög: Sennor Don Juan, az én birodalmamban ez igy van.

Don Juan: Igen, csakhogy előbb meg kell halnunk. Az ember nem akar ilyen árt fizetni érte és a pokol romantikus gyönyöreit még a földön akarja élvezni. Hiszen majd kitalálja ennek is a módját: az emberi észnek minden sikerül, ha komoly az akarat. Eljön a nap, amikor nagy nemzetek egyik népszámlálástól a másikig fogyni látják majd a létszámukat; mikor a hatszobás villa értékesebb lesz, mint a bérpalota, amikor a bünös és vakmerő szegény és a buta, jámbor gazdag ember csak is azzal hátráltatja már a faj kipusztulását, hogy lealacsonyitja; mialatt a vakmerően okosak, a ravasz önzők és becsvágyók, a költői lélekkel és képzelőtehetséggel megáldottak, a pénznek és a jó életnek kedvelői, a sikernek, müvészetnek és szerelemnek hivői az Életerővel szembehelyezik a meddőség jelszavát.

A szobor: Ifju barátom, ezt nagyon szépen mondotta, de ha olyan sokáig élt volna, mint Anna, vagy legalább is, mint én, rájött volna arra is, hogy akik lerázták magukról a szegénységnek és a gyermekeknek a gondját, akik távol maradnak minden egyéb családi bajtól, hogy minél jobban élvezhessék a világukat, egész életükben annál inkább reszketnek az öregségtől, a rutságtól, a tehetetlenségtől és a haláltól. A gyermektelen munkást jobban kinozza a lusta felesége, aki

mindig csak mulatni és szórakozni akar, mint-hogyha husz gyereke lenne és a felesége még nálánál is nyomorultabb. Én is tudom, hogy mi az a hiuság, mert mint fiatal embert nagyon szerettek az asszonyok és mint szobrot nagyon dicsérnek a műkritikusok. De bevallom, ha nem lett volna egyéb dolgom a világon, mint ezekben a gyönyörökben kéjelegni, én elvágtam volna a torkomat. Amikor elvettem Anna édesanyját — vagy talán, hogy teljes óvatossággal fejezzem ki magamat, amikor végre beletörődtem abba, hogy Anna édesanyja elvegyen engem: tudtam, hogy töviseket tüzdeltem a párnámba s hogy az a házasság rám nézve, aki addigelé legyőzetlen, hepciáskodó kis szivecske voltam: kapitulációt és megsemmisülést jelent.

Anna (megbotránkozva): Apám!

A szobor: Sajnálom, édes leányom, hogy igy megbotránkoztattalak: de amióta Juan ebből a vitatkozásból minden csepp szemérmetességet kiküszöbölt, én is csak ugy megmondhatom a meztelen igazságot.

Anna: Hm! Azt hiszem, hogy én is tövis voltam a párnádban.

A szobor: Szó sincs róla. Te gyakran rózsa voltál. Hiszen te legtöbb bajt az édesanyádnak okoztál.

Don Juan: Akkor hát szabad kérdenem, kormányzó ur, miért hagyta ott a mennyországot s miért kéjeleg itt — ahogy ön mondja — érzelgős gyönyörüségekben, amelyek miatt, mint maga is beismeri, valamikor szivesebben elvágta volna a torkát?

A szobor (lesujtva): Bizony Isten, ebben igaza van.

Az ördög (megijedve): Micsoda! Ön visszavonja, amit mondott! (*Don Juanhoz*): S ön itt a filozofálás álarca alatt csak hiveket akart toborozni. (*A szoborhoz*): Hát már elfelejtette azt a szörnyüséges unalmat, amelytől itt nálam talál menedéket? (*Don Juanhoz*): És az ön okfejtése szerint az emberiség küszöbön álló meddőségéről és kihalásáról, tehet-e az emberiség jobbat, mint hogy föntartás nélkül élvezi a szerelem és müvészet gyönyöreit, amelyekről ön is elismeri, hogy finomitották, nevelték, fejlesztették a lelkét?

Don Juan: Én sohasem bizonyitottam azt, hogy az emberiség ki fog halni. Az Élet sem a maga vak, zürzavaros állapotában, sem pedig azokban a szervezett formákban, amelyekhez fölküzdötte magát, nem akarhatja a saját maga megsemmisülését. Még be sem fejezhettem a mondókámat, amikor őkegyelmessége a szavamba vágott.

A szobor: Tamás vagyok benne, édes barátom, hogy valaha is be fogja fejezni a mondókáját. Nagyon szereti hallani saját magát.

Don Juan: Az igaz; de ha már eddig türte, igazán bevárhatja a végét. Még mielőtt az emberiség világos tudatára ébredhetne annak, hogy az a meddőség, amelyről beszéltem, a lehetőség körén belül van: már meg is indul a reakció. A fajfentartásnak nagy, centrális gondolata, amely ma még emberfölöttinek látszó magasságok felé törekszik; az a gondolat, amelyet

ma még a szerelemnek és a romantikának, a szemérmességnek és a finnyásságnak mérges felhője borít, napfényes erővel fog kitörni, mint olyan cél, melyben nem lehet többé kis személyes hajlamok kielégülésével, fiuk és leányok szerelmi ábrándjainak megvalósulásával, vagy idősebb embereknek a pénztelenségtől, vagy a magánytól való menekülésével összezavarni. A nemzeti egyházak szókimondó esküvői szertartásait nem fogják többé megnyesni s illetlenség okából a felét elhagyni. A házasság igazi céljának komoly, józan és tisztességes magyarázatát tisztelni fogják és elismerni, de a romantikus fogadalmakat, a „mindhalálig“ való esküdözéseket és a többit ki fogják irtani, mint elviselhetetlen frivolitásokat. Annyit mindenesetre el kell ismernie a férfinemről, Sennora, hogy mi a nemi viszonyt egyáltalában sohasem fogtuk fel baráti vagy személyes viszonynak.

Anna: Nem személyes és nem baráti viszony? Hát van viszony, amely ennél személyesebb? Ennél szentebb, ennél sérthetetlenebb?

Don Juan: Ha tetszik, szent és sérthetetlen, de nem személyes és baráti viszony. Istenhez való viszonya is szent és sérthetetlen, de azért nem személyes és baráti. A nemi viszonyban az az egyetemes teremtő energia, melynek a két fél csak gyámoltalan eszköze, legázol és elsodor minden személyi tekintetet és beszüntet minden személyes vonatkozást. A két fél sült idegen lehet egymásra nézve, különböző nyelvet beszélhetnek, más lehet a fajtájuk és más a szinük, más a koruk és más a termé-

szetük, s nincs más kapcsolatuk, mint annak a termékenységnek a lehetősége, amely miatt az Életerő első látás után egymás karjába veti őket. Nem ismerjük-e ezt el magunk is, amikor megengedjük, hogy a szülők üssék nyélbe a házasságot, a leány megkérdezése nélkül? S nem mondotta-e sokszor, hogy mennyire utálja az angol erkölcstelenséget, amely türi, hogy nagyuri nők és férfiak megismerkedjenek és rögtön szerelmeskedjenek, mint a parasztok? És még a paraszt is, mit tud a menyassszonyáról, mielőtt eljegyzi magát? Maga sem ügyvédnek, sem háziorvosnak meg nem fogadna valakit olyan fölületes ismeretség után, mint ahogy beleszeret és hozzámegy valakihez.

Anna: Igen, Juan, jól ismerjük a kéjencek filozofiáját. Sohasem gondolnak arra, hogy mik a következmények a nőre nézve.

Don Juan: Igen, a következmények; azok igazolják, hogy a nő olyan hevesen markolja meg a férfit. De ezt csak nem akarja szivbeli ragaszkodásnak nevezni? Mert ugyanezen az alapon a fogházőr ragaszkodását a fogolyhoz is szerelemnek lehetne mondani.

Anna: Látja, ön is kénytelen beismerni, hogy a házasság szükséges, ámbár, ön szerint, a szerelem valamennyi emberi vonatkozás között a legsilányabb.

Don Juan: Hogy tudja, hogy valamennyi emberi vonatkozás között nem épp a legnagyszerübb? Sokkal nagyszerübb, semhogy embereknek személyes ügye lehetne. Szolgálhatta volna az édesapja a hazáját, ha vonakodott

volna megölni spanyol ellenségeit, azzal a megokolással, hogy nem gyülöli őket személyesen? Szolgálhatja egy nő a hazáját, ha vonakodik nőül menni egy férfihoz azért, mert személyesen nem szereti? Különben maga nagyon jól tudja, hogy nincs is igy; a nemesi családok leányai ugy mennek férjhez, mint ahogy a nemesi családok fiai harcolnak: családi, politikai, de nem személyes okokból.

A szobor (akire ez hatással van): Juan, ez nagyon helyes megfigyelés. Gondolkoznom kell rajta. Igazán tele van jó eszmével. Hogy jutott ez eszébe?

Don Juan: A tapasztalás tanitott meg rája. Amikor a földön éltem és azokat a szerelmi ajánlatokat tettem a hölgyeknek, amelyeket ugyan mindenki kárhoztatott, de amelyek olyan érdekes legendahőssé avattak, nem ritkán a következő dolog esett meg velem. A hölgy azt mondta, hogy figyelembe veszi az ajánlatomat, föltéve, hogy tisztességes. Amikor azonban nyomozni kezdtem, mit jelent ez a megszoritás, rendesen kisült, hogy az én ajánlatomat ugy értelmezték, hogy ha a nőnek van vagyona, én akarom magamat vele eltartatni, ha pedig nincs vagyona, én akarom őt eltartani élete fogytáig: hogy én élethossziglan kivánom az ő társaságát, tanácsát és társalgását s magamat büntetés terhe alatt kötelezem arra, hogy én ezt az állapotot mindig gyönyörünek fogom találni s ami a legfőbb, az ő kedvéért a többi asszonynak mindörökre hátat forditok. Én nem fogadtam el ezeket a föltételeket, mert tulzottak és

embertelenek voltak és teljes hiábavalóságuk volt az, ami tönkretett. Én egyre a legteljesebb őszinteséggel azt mondtam, hogy ilyesmiről én soha nem is álmodtam és hogyha a nő szellemileg és jellemileg nem áll egy fokon velem vagy magasabb fokon nálamnál, akkor a vele való társalgás lefokoz, a tanácsa bajbadönt s amennyire én tudom, állandó társasága oly elviselhetetlenül unalmas lesz rámnézve, hogy még egy hétre sem vállalhatok felelősséget az érzelmeimért, nem hogy egész életemre; és ha belemegyek abba, hogy embertársaimmal való minden természetes és szabad érintkezéseimtől elvágjanak, ez vagy silánnyá és szükkeblüvé tenne, vagy pedig titkos utakra kényszeritene; szóval azt mondtam, hogy az én ajánlatom egyáltalában nem függött össze ezekkel a dolgokkal és csak férfivoltomnak természetes és egyszerü megnyilatkozása volt az ő női voltával szemben.

Anna: Szóval, csakis egy erkölcstelen megnyilatkozás volt.

Don Juan: Drága hölgy, a Természet az, amit Kegyed erkölcstelennek nevez. Pirulok érte, de nem tehetek róla. A Természet kerit, az Idő rombol, a Halál gyilkol. Én mindig jobban szerettem szemébe nézni ennek a valóságnak és a tények ösmeretére alapitani az intézményeket. Önök inkább kiengesztelik ezt a három ördögöt, ugy, hogy proklamálja a szüziességüket, a bőségüket és szerető jóságukat s erre a hizelgésre alapitják intézményeiket. Lehet-e akkor cso-

dálni, hogy az intézmények nem működnek simán?

A szobor: Mondja, Juan, a nők mit szoktak volt mondani magának?

Don Juan: Kérem, bizalom bizalomért! Először mondja meg, hogy ön mit szokott volt mondani a hölgyeknek?

A szobor: Én! Oh, én megesküdtem, hogy holtig hü leszek; hogy meghalok, ha visszautasitanak, hogy soha egy nő sem lehet rám nézve az, ami ő —

Anna: Ő! Ki?

A szobor: Aki éppen akkor volt a soron, édes leányom. Voltak bizonyos dolgaim, amelyeket mindig elmondtam. Például az, hogy még nyolcvanesztendős koromban is egy fehér hajszál annak a nőnek a fején, akit szeretek, jobban meg fog remegtetni, mint a legdusabb arany hajfonat, a legszebb leányfejen. Vagy pedig az, hogy: nem birnám elviselni azt a gondolatot, hogy másvalaki legyen az én gyermekem anyja.

Don Juan (fölháborodva): Vén gazember!

A szobor (büszkén): Szó sincs róla; mert én abban a pillanatban egész lelkemmel hittem azt, amit mondtam. Nekem volt szivem, nem ugy, mint magának. S ennek az őszinteségnek köszönhetem, hogy sikereim voltak.

Don Juan: Őszinteség! Ha valaki olyan őrült, hogy elhiszi a legvadabb, a legképtelenebb, a legbolondabb hazugságot, arról ön azt mondja, hogy őszinte! És ha valaki ugy megkiván egy nőt, hogy megcsalja önmagát, csak

azért, hogy őt is megcsalhassa: ön megint azt mondja, hogy őszinte volt.

A szobor: Óh, vigye a manó az ön szófizmáit. Én szerelmes ember voltam és nem ügyvéd. És a nők éppen azért szerettek, hogy az isten is áldja meg őket.

Don Juan: Csak elhitették önnel. Mit szól ön ahhoz, ha azt mondom önnek, hogy ugyanezt hitették el velem is, pedig én a lelketlen ügyvédet adtam velük szemben! Nekem is megvoltak az őrült pillanataim, amikor bolondokat beszéltem s magam is elhittem. Néha engem is nagy erővel kapott meg a vágy, hogy szép szavakkal gyönyörködtessem őket, s a legvakmerőbb hazugságokat mondtam nekik. Máskor meg könnyeket fakasztó, ördögi szivtelenséggel érveltem önmagam ellen. De ugy találtam, hogy egyik esetben épp oly nehezen tudtam megszabadulni, mint a másikban. Ha az illető hölgy szemet vetett rám, akkor nem lehetett más választásom, mint élethossziglan való rabság vagy szökés.

Anna: Ön előttem és apám előtt azzal mer dicsekedni, hogy a nők mind ellenállhatatlannak találták?

Don Juan: Hát dicsekszem? Nekem ugy rémlik, hogy a legszánalmasabb alak voltam. Különben azt mondtam, „ha egy hölgy szemet vetett rám“. Ez nem volt mindig ugy és akkor, óh Szent Egek! Mily erényes fölháborodás! Mily lesujtó bizalmatlanság a gyáva csábitóval szemben! Milyen jelenet Imogen és Joachim között!

Anna: Én nem csináltam jeleneteket. Én csak az apámat hivtam.

Don Juan: És ő jött. Karddal kezében, megboszulni a sértett becsületet és erkölcsöt és meggyilkolni engem.

A szobor: Meggyilkolni! Mit jelentsen ez? Én öltem meg önt, vagy ön ölt meg engem?

Don Juan: Melyikünk volt a jobb vivó?

A szobor: Én.

Don Juan: Persze, hogy ön volt. És mégis ön, hőse azoknak a botrányos kalandoknak, amelyeket éppen az imént mesélt el nekünk, ön elég arcátlan volt ahhoz, hogy mint bosszuló lépjen föl a sértett erkölcs nevében s halálra itéljen engem. Mert csak egy kis véletlenen mult, hogy nem szurt agyon.

A szobor: Az emberek ezt várták tőlem, Juan. Mert a földön ez a dolog rendje és módja. Én nem voltam társadalmi ujitó. Én mindig azt tettem, amit mint gentlemannek tennem illett.

Don Juan: Ezzel igazolhatja talán a kihivást, de nem azt a fölháboritó képmutatást, amelylyel mint szobor dolgozott ellenem azután.

A szobor: Ez mind a mennybejutásom miatt történt.

Az ördög: Sennor Don Juan, én még mindig nem látom, hogy az ön vagy a kormányzó ur földi életének ez epizódjai bármiképpen is rácáfolnának az én életfölfogásomra. Ismétlem, hogy itt megvan minden, amit kerestek, azok nélkül, amiktől rettegtek.

Don Juan: Ellenkezőleg, itt megtaláltam mindent, amiben már csalódtam és nem talál-

tam semmi olyat, amit még nem próbáltam s aminek fogyatékosságát nem tapasztaltam volna. Mondhatom önnek, hogy ameddig valami jobbat tudok elképzelni önmagamnál, addig nem nyughatom, mig nem iparkodom életre kelteni, vagy legalább is az utját egyengetni. Ez az én életem törvénye. Az Életnek az a szünetlen törekvése, hogy magasabbrendü szervezetté, szélesebb, mélyebb, alaposabb öntudattá, világosabb önismeretté váljék: én bennem ilyen módon dolgozik. Ennek a célnak a felsőbbsége tette rám nézve a szerelmet pusztán pillanatnyi gyönyörré, a müvészetet pusztán képességeim iskolájává, a vallást pusztán a tunyaság igazolásává, minthogy olyan Istent hirdetett, aki letekintett a világra és azt látta, hogy jó, — ellentétben a magam ösztönével, amely a magam szemével tekintett a világra és azt látta, hogy lehet rajta javitani. Mondhatom önnek, hogy amikor a magam gyönyörét, a magam jóvoltát, a magam szerencséjét hajszoltam: sohasem ismertem a boldogságot. Nem a szerelem szolgáltatott ki engem a Nőnek, hanem a fáradtság, a kimerültség. Amikor még gyermek voltam s megütöttem a fejemet egy kőben, a legelső nőhöz szaladtam s az ő kötényébe bujva sirtam ki magamat. Amikor felnőttem s a lelkemet megsebezték azok a brutalitások és butaságok, amelyekkel küzdenem kellett, megint csak azt tettem, amit gyermekkoromban. Igaz, hogy a küzdelem után élveztem a békességnek és a szünetelésnek, a pihenésnek és az igazi elbágyadásnak perceit, de azért inkább hurcoljanak végig annak a bolond

olasznak összes pokolkörein, mint Európa gyönyörein keresztül. És ezért oly rettentő nekem az örök élvezetnek ez az országa. És mert önben ez az ösztön nincs meg, azért ön az a különös szörnyeteg, akit ördögnek hivnak. És mert önnek sikerült az emberek figyelmét elterelni valódi céljuktól, mely egyben-másban, ön szerint, ugyanaz, mint az enyém: azért kapta ön a kisértő nevet. Tény az, hogy az emberek ahelyett, hogy saját akaratuk után indulnának, az ön akaratát teszik meg, vagy inkább hajtja őket az, hogy ön nem kiván tőlük akaratot, és ezért olyan nyugtalan, nyughatatlan, hazug, mesterkélt, szemtelen és nyomorult teremtmények.

Az ördög (megbántva): Sennor Don Juan, ön bántja a barátaimat.

Don Juan: Eh! Miért ne bántsam őket vagy önt? A hazugságok e palotájában egy vagy két igazság nem fog fájni. Az ön barátai a legutolsó kutyák, akiket ösmerek. Nem szépek, csak cifrák. Nem tiszták, csak meg vannak borotválva és ki vannak vasalva. Nincs megjelenésük, csak divatos a ruhájuk. Nem tanultak, csak átcsusztak az iskolákon. Nem hisznek, csak ülést bérelnek a templomban. Nem erkölcsösek, csak konvencionálisak. Nem erényesek, csak gyávák. Nem is bünösek, csak „gyarlók“. Nem müvészlelkek, csak fajtalanok. Nem dusak, csak gazdagok. Nem törvénytisztelők, csak szolgalelküek; nem kötelességtudók, csak alázatosak; nem a Köz emberei, hanem csak hazafiyak; nem bátrak, csak pörlekedők; nem határozottak, csak csökönyösek; nem

fegyelmezettek, csak tompák; nem önérzetesek, csak hiuk; nem jók, csak érzelgősek; nem társas lények; csak csordaemberek; nem figyelmesek, csak udvariasak; nincs véleményük, csak ragaszkodnak egy véleményhez: nem haladók, csak pártoskodók; nincs képzeletük, csak babonásak; nem igazságosak, csak bosszuállók, nem nagylelküek, csak békülékenyek; nem meggondoltak, csak gyávák; és egyáltalában nem igazmondók — hanem egytől-egyig mindegyiknek a mája és a veséje is hazug.

A szobor: Juan, az ön szóbősége egyszerüen káprázatos. Bár én tudtam volna igy beszélni a katonáimnak.

Az ördög: De mégis csak szóbeszéd. Mindezt már régen megmondották, de azért soha nem változott meg semmi. A világ valaha is mi tudomást vett róla?

Don Juan: Igen, csak szóbeszéd. De miért csak szóbeszéd? Azért barátom, mert szépség, tisztaság, tisztesség, vallás, erkölcs, müvészet, hazafiság, vitézség és a többi mind mind csak merő szavak, amelyeket én, vagy bárki más is éppen ugy kifordithat, mint egy keztyüt. Ha ezek valóságok volnának, akkor az én, az én vádbeszédem alapján ki kellene mondani a bünöst; de ördögi barátom — a maga önbecsülését csak az menti meg, hogy ezek nem valóságok. Mint ahogy ön mondja, csak szavak, amelyek arra jók, hogy barbárokat beugrasszunk a civilizációba, vagy a civilizált szegényt leigázhassuk és kifoszthassuk. Ez az uralkodó osztályok családi titka; és ha mi, akik szintén

abból az osztályból valók vagyunk, több Életet akarnánk a világ számára, ahelyett, hogy mint most, több hatalmat és fényüzést akarunk a saját nyomorult személyünk számára: akkor ez a titok nagygyá tenne bennünket. Már most, amióta mint nemesember, én is ösmerem a titkot, képzelje el, milyen untatók lehetnek rám nézve azok a végnélküli tárgyalások erről a koholt morálról s milyen undoritóan végzetesnek látom én, hogy ezért áldozzák föl az emberi életeket! Még ha legalább annyira hinnének ebben az erkölcsi komédiában, hogy becsületesen játszszák el, legalább érdekes látnivaló volna; de nem is hisznek benne; minden pillanatban hamisan játszanak és ha az ellenfél mégis kijátssza önöket, akkor önök feldöntik az asztalt és meg akarják gyilkolni.

Az ördög: A földet illetőleg lehet benne valami igazság, mert az emberek müveletlenek, nem tudják értékelni az én hitvallásomat a szerelemről és a szépségről; de itt —

Don Juan: Igen, tudom. Itt nincs is egyéb, mint szerelem és szépség. Hah! Ez olyan, mintha az ember örök életére egy modern darab első felvonását nézné, mielőtt a bonyodalmak kezdődnek. Amig a földön éltem, soha, még babonás rettegésem leggonoszabb pillanataiban sem mertem volna álmodni, hogy a pokol ilyen iszonyatos. Ugy élek, mint egy fodrász, mindig csak a szépséget szemlélve és selyem rojtokkal babrálva. Olyan mézédes atmoszférában élek, mint egy cukrászinas.

Kormányzó ur, vannak-e szép asszonyok a mennyországban?

A szobor: Nincsenek. Egyetlenegy sincs. Csupa cafat. Egy tucatban nincs egy két pennyt érő ékszer. Olyanok, mint az ötveneszlendős férfiak.

Don Juan: Nagyon szeretnék már odajutni. Emlegetik ott csak egyszer is azt, hogy „szépség"; és vannak ott müvészlelkek?

A szobor: Szavamra mondom, hogy még akkor sem bámulnának meg egy szép szobrot, ha elsétálna mellettük.

Don Juan: Megyek oda.

Az ördög: Don Juan, legyek őszinte önhöz?

Don Juan: Miért nem volt eddig is az?

Az ördög: Az voltam, amennyire lehetett. De most tovább megyek és megvallom, hogy az emberek mindenre ráunnak, a mennyországra is csak ugy, mint a pokolra; és az egész történelem nem egyéb, mint a világ kilengéseinek följegyzése — e két szélsőség között. Egy korszak nem egyéb, mint egy ingalengés és mindegyik nemzedék azt hiszi, hogy a világ halad, mert hogy állandóan mozog. De ha ön is olyan öreg volna, mint jómagam és a kormányzó ur, és ha már ezerszer unt volna rá a pokolra, mint ahogy most először unt rája: nem hinné többé, hogy minden kilengés a mennytől a pokolig fölszabadulás s minden kilengés a pokoltól a mennyig fejlődés. És amiben most reformot lát, haladást, fölfelé irányuló tendenciákat s az Ember folytonos emelkedését magasabb dolgokhoz a saját holt énjének lépcsőfokain.

abban ott nem fog egyebet látni, mint az illuziónak végtelen komédiáját. Rá fog jönni arra a mélységes igazságra, amit az én Kothelet barátom mondott, hogy nincsen uj a nap alatt. Vanitas vanitatum —

Don Juan (elveszti béketűrését): Az égre mondom, ez még rosszabb, mint álszenteskedő beszédje a szépségről meg a szerelemről. Milyen eszes tökfilkó ön! Hát az ember nem különb a féregnél, a kutya nem különb a farkasnál, mert ráun mindenre? Hát talán le fog mondani az evésről azért, mert az étvágyát elveszíti, amikor az éhségét csillapítja? Hát a szántóföld lusta, amikor parlagon hever? És a kormányzó ur kiadhatja itt az ő pokoli energiáját, anélkül, hogy mennyei energiákat halmozna föl legközelebbi üdvösséges terminusáig? Föltéve, hogy a nagy Életerő rátalált az óramga elvére és fityegőnek használja a földet; hogy minden kilengés története, amely a játszók szemében ujnak tünik fel, nem egyéb, mint a legutóbbi kilengés megismétlődése; sőt, mi több, hogy az idő felfoghatatlan végtelenségében a nap ezerszer eldobja a földet s ujra elkapja, mint a cirkuszi lovas a lapdát, s hogy az emberiség korszakainak összege csak egy pillanat a feldobás és az elkapás között? Vajjon azért nincs-e célja az óriási gépezetnek?

Az ördög: Nincsen barátom. Ön azt hiszi, mert önnek van célja, tehát a Természetnek is kell, hogy célja legyen. Ezen az alapon azt is elvárhatná, hogy a Természetnek keze és lába legyen.

Don Juan: De nekem sem volna kezem-lábam, ha valami célt nem szolgálnának. És én, barátom, épp oly része vagyok a Természetnek, mint ahogy a kezem nekem egy részem. És ha a kezem arra való, hogy foghassa a kardot és a lantot, az agyam arra való, hogy a Természet eljuthasson saját magának a megértéséhez. Az én kutyám agyveleje csakis a kutyám céljait szolgálja, de az én agyvelőm olyan tudásra törekszik, amely önmagamra nézve nem hasznos, mert rám nézve csak keservessé teszi a testemet és sulyos csapássá a sorvadást és a halált. És ha nem volna olyan célom, amely tulnő a saját énemen, sokkal jobb volna szántóvetőnek lennem, mint filozófusnak, mert a szántóvető épp oly sokáig él, mint a filozófus, többet eszik, jobban alszik és kevesebb skrupulussal öleli keblére a feleségét, mint a filozófus. Ennek az az oka, hogy a filozófus az Életerő karmai között van. Ez az Életerő igy szól hozzá: Én ezer csudadolgot műveltem öntudatlanul, csakis az élethez való akarat révén és a legcsekélyebb ellentállás elvének alapján; most azonban ismerni akarom önmagamat és rendeltetésemet s meg akarom választani az utamat: igy hát egy különös agyvelőt hoztam létre, — a filozófusi agyvelőt, amely megragadja számomra ezt az igazságot, mint ahogy gazdaember keze megragadja számomra az ekét. És — igy szól az Életerő a filozófushoz — neked törnöd kell magadat én értem, halálodig és én akkor más agyvelőt

hozok létre, más filozófust, aki folytatni fogja a munkát.

Az ördög: És mire jó a tudás?

Don Juan: Hogy a legcsekélyebb ellenállás elve helyett a legnagyobb haszon elvét alkalmazhassuk. Egy hajó nem vitorláz-e jobban célja felé, mint egy tuskó, amely ide-oda hányódik? A filozófus a Természet kormányosa. És itt a különbség, amelyről beszéltünk: a pokolban lenni annyi, mint hánykódni, a mennyországban lenni annyi, mint kormányozni.

Az ördög: Minden valószinüség szerint neki a szikláknak.

Don Juan: Eh! Melyik hajó kerül gyakrabban sziklára vagy zátonyra, az, amely hánykolódik a vizen, vagy az, amelynek kormányosa van a födélzetén?

Az ördög: Jó, jó, csak haladjon a maga utján, Sennor Don Juan. Inkább vagyok én a magam ura, mint bármilyen kontárkodó egyetemes erőnek a játékszere. Tudom, hogy a szépség jól esik a szemnek: hogy a zene jól esik a fülnek, hogy a szerelem jól esik a szivnek. S tudom, hogy aki gyakorlatra tesz szert ezekben az élményekben, érzésekben és tanulmányokban, az finom és müvelt egyén. És akármit mondanak is rólam a földi templomokban, tudom, a jó társaságok mind elismerik, hogy a sötétség fejedelme uri ember. Ami az ön Életerejét illeti, amelyről azt tartja, hogy ellentállhatatlan, erre csak azt mondom, hogy a legtehetetlenebb valami minden olyan lény-

nyel szemben, akinek jelleme van. De ha ön természettől fogva közönséges és hiszékeny, mint minden reformátor, akkor ez az Életerő először is bele fogja sodorni a vallásba s ön vízzel fogja megloesolni a csecsemőket, hogy megmentse a lelküket éntőlem; a vallástól azután bele fogja sodorni a tudományba és ön nem fogja többé vízzel megloesolni a csecsemőket, hanem beléjük fog oltani valami nyavalyát, nehogy utóbb véletlenül juthassanak hozzá; azután át fog pártolni a politikához és lesz önből megvesztegetett hivatalnokok balekje és ambiciózus svihákok csatlósa; és a vége kétségbeesés, letörés, szétroncsolt idegek és szétfoszlott remények, késő szánom-bánom, ha az a legbutább és legcsunyább módon vesztegette el és áldozta föl magát, mert föláldozta és elvesztegette azt a képességét, hogy élvezni tudja az életét; szóval megbünhődik azért, mert bolond volt és a jobbat hajszolta, amikor még a jót sem biztosította magának.

Don Juan: De legalább nem fogom unni magamat. Az Életerő szolgálatában legalább ez a haszna mindenesetre megvan az embernek. Igy hát minden jókat Sátán ő felsége.

Az ördög (barátságosan): Minden jókat önnek is, Don Juan. Gyakran fogok visszagondolni, hogy milyen érdekesen beszélgettünk el általános kérdésekről. Kivánom önnek, hogy nagyon boldog legyen. A mennyország, mint már mondottam, nagyon megfelel némely embernek. De ha megváltoznék a fölfogása, ne feledje el, hogy a kapuk itt mindig nyitva álla-

nak a megtérő fiu előtt. Ha valamikor érezni találná, hogy mi az a meleg sziv, az őszinte, igaz szeretet, az ártatlan öröm és a forró, lihegő, reszkető valóság —

Don Juan: Miért nem mondja mindjárt: a hus és vér, ámbár ezt a két mocskos közhelyet már elintéztük?

Az ördög (haraggal): Ön hát szemtől-szembe visszautasitja az én barátságos bucsukivánataimat?

Don Juan: Szó sincs róla. De ha egy cinikus ördögtől sokat lehet is tanulni, a szentimentális ördögöt igazán nem birom elviselni. Kormányzó ur, ön ismeri az utat a mennyország és pokol határához. Kérem, legyen olyan jó és mutassa meg.

A szobor: Oh, a határ mindössze is az a különbség, hogy a kettő közül melyik szempontból nézzük a dolgokat. Minden ut a mennybe visz, ha igazán oda akar jutni.

Don Juan: Jó! *(Köszön Donna Annának.)* Sennora, alázatos szolgája.

Anna: Én önnel megyek.

Don Juan: A magam utját megtalálom a mennybe, Anna; az ön utját nem tudnám megtalálni. *(Eltünik.)*

Anna: Bosszantó!

A szobor (utána szól): Bon voyage, Don Juan. *(Bucsuüdvözletül nagy, robogó akkordjaiból egy harsona-záradékot küld utána. Viszonzásul az első kisérteties melódiának gyönge visszhangja hallatszik.)* Ah, ott megy. *(Nagyot*

lélekzik.) Jaj, hogy tud beszélni! A mennyországban nem fogják eltűrni.

Az ördög (komoran): Távozása politikai vereség. Ki nem állhatom ezeket az életimádókat. Mind elmennek. Ez a legnagyobb veszteségem, amióta az a hollandi festő elment, — az a fickó, aki épp oly szivesen festett egy hetvenéves boszorkát, mint egy huszesztendős Venust.

A szobor: Emlékszem. A mennyországba ment. Rembrandt volt a neve.

Az ördög: Igen, Rembrandt. Van valami ezekben a fickókban, ami nem természetes. Ne hallgasson a katekizmusukra, kormányzó ur: veszedelmes dolog. A világért se hajszolja soha az Emberfölöttit: mert odavisz, hogy válogatás nélkül megvesse az Emberit. Az ember szemében lovak, kutyák és macskák csak fajok, amelyek az erkölcsi világon kivül állanak. Nos hát, a felsőbbrendü ember szemében a férfiak és nők is csak fajok s szintén kivül állanak az erkölcsi világon. Nos hát, ez a Don Juan jó volt a nőkkel szemben és udvarias a férfiakkal szemben, mint ahogy az ön leánya is jó volt a kedvenc kutyáihoz és macskáihoz: de ez a jóság egyenesen tagadása a lélek kizárólagos emberi mivoltának.

A szobor: S mi a csuda az a felsőbbrendü ember?

Az ördög: Oh, ez a legujabb divat az Életerő fanatikusai között. Nem találkozott a mennyországban az ujonnan érkezettek között

azzal a német-lengyel őrülttel — mi is a neve — igen, Nietzsche.

A szobor: Sohasem hallottam róla.

Az ördög: Először ide jött, mielőtt az eszét visszanyerte. Némi reményeket is fűztem hozzá: de megrögzött imádója volt az Életerőnek. Ő kotorta ki a felsőbbrendü embert, aki olyan öreg, mint Prometheus; és a huszadik század ezután a legujabb divatu ősrégi téboly után fog szaladni, ha megunja a világot, a testet és az ön alázatos szolgáját.

A szobor: Felsőbbrendü ember — sikerült jelszó; és a sikerült jelszó félig nyert csata. Szeretném látni azt a Nietzschét.

Az ördög: Szerecsétlenségre találkozott itt Wagnerrel és csunyán összevesztek.

A szobor: Az is jó. Az én emberem Mozart.

Az ördög: Oh, nem zenén vesztek össze. Wagner valamikor benne volt az Életerő imádásában és kitalált egy felsőbbrendü Embert, akinek Siegfried volt a neve. De utóbb megjött az esze. S amikor itt találkoztak, Nietzsche szemére vetette, hogy renegát. Wagner pedig pamfletet irt s be akarta bizonyitani, hogy Nietzsche zsidó volt; a vége az lett, hogy Nietzsche dühbe jött és elment a mennyországba. Legalább leráztuk a nyakunkról. És most, barátom, gyerünk sietve a palotámba s nagy zenés előadással ünnepeljük meg az ön megérkezését.

A szobor: Nagyon szivesen. Ön nagyon jó.

Az ördög: Erre, kormányzó ur. A jó öreg sülyesztőn megyünk le. (*A sülyesztőre lép.*)

A szobor: Jó! *(Elgondolkozva.)* De azért a felsőbbrendü ember mégis csak szép gondolat. Van benne valami szoborszerü. *(Az ördög háta mögé áll és lassan sülyednek. A mélységből vörös fény.)* Ah, eszembe jutnak a régi idők...

Az ördög: Nekem is.

Anna: Megálljanak! *(A sülyesztő megáll.)*

Az ördög: Sennora, ön nem jöhet mivelünk. Önnek apotheozisban lesz része. De még mielőttünk ott lesz a palotánál.

Anna: Nem azért állitottam meg önöket. Mondja, hol találhatom meg a felsőbbrendü embert?

Az ördög: Még nem született meg, Sennora.

A szobor: És valószinüleg nem is fog megszületni soha. Gyerünk, ettől a vörös tüztől mindjárt tüsszenteni fogok. *(Leszállanak.)*

Anna: Még nem született meg! Akkor az én munkám még nincs megtéve. *(Ájtatosan keresztet vet.)* Hiszek az eljövendő Életben. *(Belekiáltja a mindenségbe):* Apát — apát a felsőbbrendü Embernek.

Eltünik az ürben és megint nincs ott semmi; mintha minden élet örökre megszünt volna. Azután egy eleven emberi kiállást hallani valahonnan, határozatlanul látni, hogy a hegycsucs egyszerre halvány körvonalakban kiemelkedik a világosabb háttérből. Az égbolt is mintha visszatért volna a végtelen messzeségből és egyszerre eszünkbe jut, hogy hol vagyunk. Egyszerre kiáltás hallatszik, egyre élesebben és sürgetőbben: Automobil! Automobil! A haramiák talpra ugranak s az országut felé tartanak, mialatt a kecske-

pásztor lerohan a dombról és figyelmezteti őket, hogy egy második autó is közeledik. Tanner és Mendoza zavartalanul kelnek föl és tanácstalanul bámulnak egymásra. Straker fölül, ásít előbb egyet s csak azután kel föl, mert becsületbeli dolgot csinál abból, hogy ne mutasson érdeklődést a haramiák izgatottsága iránt, ami nem volna helyénvaló. Mendoza sietve körülnéz, hogy haramiatársai hallották-e a riadót, aztán Tannerhez fordul, amikor hirtelen puskalövés hallatszik az országut felől.

Mendoza: Tökfilkók! Csakugyan játszanak a puskával. (*A haramiák ijedten rohannak vissza.*) Ki sütötte el a puskát? (*Duvalhoz.*) Maga volt?

Duval (lihegve): Én nem tüzeltem. Azok tüzeltek először.

Az anarkista: Megmondtam, azzal kellett volna kezdeni, hogy először elpusztitjuk az államot. Most mindnyájan el vagyunk veszve.

Az izgága szociáldemokrata (hanyatthomlok rohan az amfiteátrumon keresztül): Mindenki szökjék!

Mendoza (galléron ragadja, a földre nyomja és kiránt egy kést): Leszurok mindenkit, aki mozdulni mer. (*Elállja az utat. Már senki sem akar szökni.*) Mi történt?

A duzzogó szociáldemokrata: Egy autó —

Az anarkista: Három ember —

Duval: Deux femmes —

Mendoza: Három férfi, meg két asszony! Miért nem hoztátok őket ide. Féltek tőlük?

Az izgága szociálista (fölkel): Fedezettel

jöttek. Az Isten szerelmére, Mendoza, hadd szökjünk innen.

A duzzogó szociálista: Két kocsi, tele fegyveres katonával; ott állanak a völgy bejáratánál.

Az anarkista: A levegőbe lőttek. Az volt a jeladás.

Straker az ő kedvenc nótáját fütyörészi, amely a rablók fülének ugy hangzik, mint egy gyászinduló.

Tanner: Az nem fedezet, hanem expedició, amelyet önök ellen küldtek ki. Nekünk is azt a tanácsot adták, hogy várjuk be őket, de én nagyon siettem.

Az izgága szociálista (halálos félelemben): És most, oh édes Istenem, itt állunk és várjuk őket. Legalább bujjunk el a hegyekben.

Mendoza: Hülye, mit tudsz te a hegyekről? Hát spanyol vagy? Az első kecskepásztor, akivel találkoznál, rögtön föladna. Különben is most már puskatüz alatt tarthatnak bennünket.

Az izgága szociálista: De —

Mendoza: Csend! Bizd azt én rám. *(Tannerhez):* Bajtárs, ön nem fog minket elárulni

Straker: Kit nevez maga bajtársnak?

Mendoza: Ma éjjel én voltam előnyben. A szegények fosztogatója ki volt szolgáltatva a gazdagok fosztogatójának. Ön kezét nyujtotta nekem, én elfogadtam.

Tanner: Nekem semmi kifogásom ön ellen, bajtárs. Nagyon kellemesen töltöttük önnel az estét, ennyi az egész.

Straker: Én senkinek sem nyujtottam kezet, érti?

Mendoza (érzékenyen fordul hozzá): Fiatal ember, ha engem törvény elé állitanak, én be fogom ismerni a bünömet s el fogom mondani, mi üzött el engem Angliából, mi hajtott el az otthonomtól és a kötelességemtől. Azt akarja, hogy a Strakerek tisztességes nevét meghurcolják egy spanyol törvényszék szennyében? A rendőrség meg fog motozni. És megtalálja nálam Lujza fényképét. Közölni fogják a képes folyóiratokban. Maga megretten. Jusson eszébe, hogy ez a maga müve lesz.

Straker (elfojtott dühvel): Fütyülök a törvényszékre. Én csak az ellen tiltakozom, hogy az én nevemet együtt emlegessék a maga nevével, maga zsaroló disznó.

Mendoza: Ez a beszéd nem méltó Lujza fivéréhez. De nem baj, a szája mégis fel van peckelve és ez nekünk elegendő.

A maga embereihez fordul, hogy a szemükbe nézzen, akik nyugtalanul hátrálnak az amfiteátrumon keresztül a barlang felé, hogy ott keressenek menedéket, amikor egy uj társaság jön az országut felől, hangos jókedvvel, autó-kosztümökbe bebónyálva. Legelsőnek jön Anna, aki egyenesen Tanner felé tart, azután Violet, akit a hepe-hupás talajon Hektor támogat jobbról és Ramsden balról. Mendoza az elnöki kőhöz vonul és nyugodtan leül, mialatt közkatonái mögötte sorakoznak és törzskara, mely jobbján Duvalból áll és az anarkistából,

balján pedig a két szociáldemokratából, kétoldalt védik.

Anna: Ni Jack!

Tanner: Megcsipett!

Hektor: Hát persze, hogy ő az. Mondtam, hogy te vagy Tanner. Kilyukadt a pneumatic; az országut tele van szöggel.

Violet: Mit csinál maga ennyi ember között?

Anna: Miért hagyott el bennünket minden figyelmeztetés nélkül?

Hektor: Whitefield kisasszony, én nyertem meg a rózsacsokrot. *(Tannerhez):* Amikor észrevettük, hogy ön már elindult, Whitefield kisasszony fogadott velem egy rózsacsokorba, hogy az én autóm nem fogja önt utólérni Monte Carlo előtt.

Tanner: De hiszen ez az ut nem is Monte Carloba visz.

Hektor: Mindegy. Witefield kisasszony minden állomáson nyomozott ön után; valóságos Sherlock Holmes.

Tanner: Az életerő! Végem van.

Octavius (jókedvüen szalad le az országutról, be az amfiteátrumba és Tanner és Straker közé lép): Édes öregem, oly boldog vagyok, hogy biztonságban látlak. Már attól féltünk, hogy rablók kezébe kerültél.

Ramsden (aki egyre Mendozát nézte): Ugy rémlik, mintha az ön barátjának arcát már láttam volna valahol. *(Mendoza udvariasan fölkel és mosolyogva jön Anna és Ramsden közé.)*

Hektor: Nekem is ugy rémlik.

Octavius: Én nagyon jól ismerem önt, uram; de nem jut eszembe, hogy hol találkoztunk.

Mendoza (Violethez): Ön is emlékszik reám, nagyságos asszonyom?

Violet: Oh, nagyon jól, de én minden nevet elfelejtek.

Mendoza: A Savoy-hotelben volt. *(Hektorhoz):* Ön uram, mindig ezzel a hölgygyel szokott jönni — reggelizni. *(Octaviushoz):* Ön uram, gyakran ebédelt ott ezzel a hölgygyel — *(Annára mutat)* és az édes anyjával, amikor a Lyceum-szinházba mentek. *(Ramsdenhez):* Ön uram, mindig vacsorázni jött *(nagyon bizalmas, de azért nagyon hallható suttogássá halkítva a hangját)* de mindig más hölgygyel...

Ramsden (dühösen): Hát aztán, mi köze hozzá, mi?

Octavius: De Violet, én azt hittem, hogy te meg Malone nem is ösmertétek egymást a kirándulás előtt.

Violet (boszusan): Ugy látszik, ez az ember volt a maitre d'Hotel.

Mendoza: A pincér, nagyságos asszonyom. Igazán mindnyájukra nagyon kellemesen emlékszem vissza. S abból, hogy velem szemben olyan bőkezüek voltak, azt következtettem, hogy minden alkalommal nagyon jól érezték ott magukat.

Violet: Mily szemtelenség! *(Hátat fordít neki s fölmegy a dombra Hektorral.)*

Ramsden: Azt hiszem, ezzel beéri, bará-

locskám. Remélem, nem várja el, hogy a hölgyek ugy bánjanak önnel, mint ismerősükkel, mert ön szolgálta ki őket az asztalnál?

Mendoza: Bocsánatot kérek, de ön volt az, aki az ismeretségünkre hivatkozott. A hölgyek az ön példája után mentek. Különben is, az önök osztályában divó szerencsétlen modornak ez a megnyilatkozása befejezi az incidenst. A jövőben pedig lesz szives s olyan tisztelettel fog szólni hozzám, amely megillet, mint idegent és utitársat. *(Gőgösen elfordul és visszaül az elnöki székbe.)*

Tanner: No tessék! Egyetlen embert találtam utközben, akivel okosan lehetett elbeszélgetni és ti mind önkénytelenül megbántjátok. Még ez az Uj Ember sem jobb tinálatok. Enry maga épp ugy viselte magát, mint egy nyomorult gentleman.

Straker: Gentleman! Nem én!

Ramsden: Igazán, Tanner, ez a hang —

Anna: Ne vegye tőle zokon, apikám; most már igazán ismerhetné. *(Karon fogja Ramsdent és hizelkedve elviszi őt onnan Violethez és Hektorhoz. Octavius Anna után kullog, mint egy kis kutya.)*

Violet (a dombról lekiált): Itt vannak a katonák. Most szállanak ki az autókból.

Duval (reszketve a félelemtől): Oh, nom de Dieu!

Az anarkista: Bolondok! Az állam most összemorzsol benneteket, mert ti a burzsoázi politikai tányérnyalóinak a sugalmazására kiméltétek az államot.

A duzzogó szociáldemokrata (az utolsó pillanatig érvel): Ellenkezőleg, csakis az államgépezet lefoglalásával —

Az anarkista: Csakhogy az államgépezet most téged foglal le —

Az izgága szociáldemokrata (rettentő félelemben): Oh, hagyják abba! Minek vagyunk itt? Mire várunk itt?

Mendoza (fogai között): Csak folytassátok. Beszéljetek politikáról, ti hülyék, semmisem hangzik olyan tiszteletreméltón. Mondom, hogy beszéljetek tovább.

A katonák megszállják az országutat s az amfiteátrumot fegyver alatt tartják. A rablók alig birják leküzdeni abbeli vágyukat, hogy egymás háta mögé bujjanak és olyan határozatlan képet vágnak, hogy még. Mendoza büszkén kel föl, emelt homlokkal. A vezető tiszt lejön az országutról az amfiteátrumba, keményen néz a rablókra, aztán kérdő tekintettel fordul Tannerhez.

A tiszt: Kik ezek az emberek, Sennor Ingles?

Tanner: A kiséretem.

Mendoza mefisztói mosolylyal, mélyen meghajol. Elfojthatatlan vigyorgás ül ki egyik arcra a másik után. A rablók megemelik kalapjukat, kivéve az anarkistát, aki karjait összefonva dacol az állammal.

NEGYEDIK FELVONÁS.

Egy granadai villa kertje. Aki tudni akarja, hogy milyen, annak el kell mennie Granadába és meg kell néznie. Az ember prózai módon fölsorolhatja a villákkal beépitett különböző halmokat, az Alhambrát az egyik halom csucsán s a nagy várost a völgyben, ahova poros, fehér országutak visznek s amely országutakon a gyerekek bármit tesznek vagy gondolnak is egyébként, gépiesen nyöszörögnek egy félpennyért és kis, kapzsi, barna tenyerüket nyujtogatják: csakhogy ebben a leirásban az Alhambrát, a koldulást és az országutak fehérségét kivéve semmi olyan nincsen, ami Surreyre is éppen ugy nem illenék, mint Spanyolországra. A különbség az, hogy a surrey-i halmok aránylag kicsik és csunyák, és igazság szerint surrey-i dudorodásoknak volrának nevezhetők; a spanyol halmok ellenben hegyformájuak: a báj, amely elfelejteti nagyságukat, semmit sem von le a méltóságukból.

A szóban forgó kert dombon áll, éppen szembenéz az Alhambrával; a villa olyan pazar és előkelő, amilyen csak egy villa lehet, ahol dusgazdag amerikai és angol vendégek bérszámra vesznek butorozott lakást. Ha a kert tövében állunk a pázsiton és föltekintünk, horizontunk a föllobogózott terrasz kőkerlátja, mely

a halom csucsán beleszögellik a végtelen térbe. Köztünk és a terrasz között virágos kert, középen kerek medence szökőkuttal, körülszegve szabályos virágágyakkal, kavicsos utakkal és szép rendbe ültetett, nyirott tiszafenyőkkel. A kert magasabban fekszik, mint a pázsit, ahol állunk, s középen néhány grádicson lehet följutni. A terrasz viszont magasabb, mint a kert, ahonnan még két grádicson kell fölmennünk s a kőkorlát fölött kinézve, gyönyörü kilátást kapunk a völgyben elterülő városra és a halmokra, amelyek messzire huzódnak, olyan messzire, hogy végül már nem is halmok, hanem hegyek. Balra tőlünk áll a villa, ahova a kert balsarkából lépcsőn lehet följutni. Visszatérve a terrasztól, a kerten keresztül megint a pázsitra jutunk: miután a villát jobbkézt hagyjuk magunk mögött, bizonyságot szerezhetünk arra, nézve, hogy a bérlőknek irodalmi hajlamaik vannak, amennyiben nem látunk sem tennisz-hálót, sem kroket-karikákat, ellenben balkézt egy kis kerti vas-asztal áll, rajta könyvek, nagyobbrészt sárga födelüek, — és mellette szék. Jobbra még egy szék áll s azon is két nyitott könyv. Ujságok nincsenek, amely körülmény, tekintettel arra, hogy játszótereket sem láttunk, az intelligens nézőt a legmesszebbmenő következtetésekre vihetné azokat az embereket illetőleg, akik a villát lakják. De ezen a bübájos szép délutánon minden ilyen okoskodást megakaszt Straker Henry, aki hivatásos ruhájában megjelenik a kerítés kis kapujában, tőlünk balra. A kaput egy öregebb

ar előtt nyilja ki, aki utána jön a pázsitos helyig.

Ez az öregebb uriember hosszu fekete kabátban van, magas cilinderrel, keskeny sötétszürke és lilasávos nadrágban — amelynek a szinei igen tiszteletreméltóan vegyülnek össze s fekete nyakravalója csokorra van kötve kifogástalan inge fölött — s igy dacol ő a spanyol nappal. Tehát minden valószinüség szerint olyan ember, akinek társadalmi poziciója, a klimára való tekintet nélkül, állandó és lelkiismeretes nyomatékra szorul: olyan ember, aki ugyanigy öltözködnék a Szahara közepén vagy a Mont Blanc csucsán. És minthogy nincs meg rajta annak az osztálynak a bélyege, amely életföladatának érzi, hogy elsőrendü szabó- és divatáru cégeknek hirdetője és kitartója legyen, minden luxusa mellett is közönségesnek látszik, holott akárminő fajtáju munkásruhában elég jól festene. Pirospozsgás, kövérarcu ember, sörtés hajjal, apró szemekkel, kemény szájjal, amelynek a szöglete lefelé áll, és konok állal. A bőrnek az a petyhüdtsége, mely együttjár a korral, a nyakán és az arca alsó részén mutatkozik; de a szája fölött az arca is olyan kemény, mint az alma; és igy az arca fölül sokkal fiatalabbnak látszik, mint alul. Megvan benne annak az embernek az önbizalma, aki vagyont szerzett, s annak az embernek a könyörtelensége, aki brutális küzdelem során jutott a vagyonához, s igy az udvariassága alatt mindig érezhető az a fenyegetés, hogy szükség esetén egyéb módszerei is vannak. Különben

olyan ember, akit inkább sajnálni lehet, mihelyt nem félnek tőle; mert néha van benne valami megható, mintha az az óriási kereskedelmi gépezet, amely belepréselte őt a szalonkabátjába, őt magát sem igen engedte volna szabadjára, hanem keresztezte és szomjaztatta a vágyait. Mindjárt az első szó után, amelyet kiejt, nyilvánvaló, hogy irországi s a hazai tájszólás rajta ragadt, akárhogy változtatta is a helyét és a társadalmi állását. Az ember csak sejtheti, hogy eredeti nyelve a mogorva Kerry-tájszólás lehetett; de olyan sokáig volt kitéve annak a nyelvrontásnak, mely Londonban, Glasgowban, Dublinban és a nagyvárosokban állandóan folyik, hogy ma már legföljebb egy agyafúrt londoninak juthatna eszébe, hogy tájszólásnak nevezze; mert a muzsikája rég kiveszett, habár a mogorvasága még érezhető. Straker, aki vérbeli londoni, engesztelhetetlenül megveti, mint afféle buta londonit, aki még a saját nyelvét sem tudja rendesen. Másfelől Straker az öreg ur kiejtését ugy tekinti, mint a gondviselésnek egy figyelmes viccét, amelylyel egyenesen a brit fajt akarta mulattatni és igy általában azzal az elnézéssel kezeli, amely megilleti az alsóbbrendü és szerencsétlen emberfajokat, de néha méltatlankodva förmed rá, amikor az öreg ur ugy viselkedik, mintha az ő ír badarságait komolyan akarná vételni.

Straker: Megyek és szólok a fiatal hölgynek. Azt mondja ön, hogy szivesebben várna itt reája. *(Megfordul, hogy a kerten keresztül a villába menjen.)*

Az öreg ur (aki élénk kiváncsisággal nézett körül): A fiatal hölgy? Az Miss Violet, mi?

Straker (hirtelen gyanut fogva megáll a lépcsőn): No hát azt csak tudja, mi?

Az öreg ur: Tudom!

Straker (kijön a sodrából): Hát már most tudja-e vagy nem tudja?

Az öreg ur: Mi köze hozzá?

Straker most már igazán föl van háborodva, lejön a lépcsőről és farkasszemet néz a vendéggel.

Straker: Majd mindjárt megmondom, hogy mi közöm hozzá. Robinson kisasszony —

Az öreg ur (szavába vág): Oh, tehát Robinsonnak hivják, mi? Köszönöm.

Straker: Micsoda, hát maga még a nevét sem tudja?

Az öreg ur: Most már tudom, mert maga megmondta.

Straker (egy pillanatra meghökken, hogy az öreg oly talpraesetten válaszolt): Hallja-e: minek szállt be az autómba és minek hozatta ide magát, ha maga nem az a személy, akinek én a levelet vittem?

Az öreg ur: Hát kinek vitte a levelet, ha nem nekem?

Straker: Én a levelet Malone Ektor urnak vittem. Robinson kisasszony fölkérésére, érti? Robinson kisasszony nekem nem gazdám. Én a levelet szivességből vittem. Én ismerem Malone urat; és maga nem Malone ur, közel sem jár hozzá. A fogadóban azt mondották nekem, hogy önt Malon Ektornak hivják —

Malone: Malone Hektornak.

Straker (nyugodt fölénynyel): Odahaza Irországban lehet Hektor; igy jár az ember, ha mindig olyan vidéki helyeken él, mint Irország vagy Amerika. Minálunk bizony csak Ektor és ha még eddig nem tapasztalta, majd tapasztalni fogja ezután.

A már naggyon feszülő társalgást megszakítja Violet, aki már kijött a villából, végigszaladt a kerten s éppen jókor ért le a lépcsőn, hogy Malone és Straker közé léphessen.

Violet (Strakerhez): Elvitte a levelemet?

Straker: Igenis, kisasszony. Elvittem a hotelbe, fölküldöttem és vártam, hogy mikor jön már a fiatal Malone ur. Egyszerre csak kilép ez az uriember, azt mondja, hogy rendben van és hogy ő eljön velem. És minthogy a hotelben azt mondták, hogy Malone Ektor ur, én el is hoztam öt magammal. Most megint azon nyargal, amit már ott mondott. De ha nem az az ur volna, akit a kisasszony keresteteit, csak egy szót szóljon és én könnyü szerrel visszavihetem.

Malone: A nagyságos kisasszony nagyon megtisztelne, ha egy rövid kis beszélgetésre hajlandó volna. Én Hektor apja vagyok, amit még vagy egy órai vitatkozás után talán ez a ragyogó angol is kitalált volna.

Straker (hüvös, dacos hangon): Nem, nem, még vagy egy esztendei vitatkozás után sem. Ha magát is annyi ideig faragtuk volna, mint öt, talán kezdene egy kicsit hasonlitani hozzá. De most még nagyon elmarad a fiától. Hogy

egyebet ne mondjak, nagyon sok „h" van a beszédjében. *(Violethez, barátságosan.)* Ahogy parancsolja, kisasszony: ön beszélni akar vele, nem zavarom. *(Nyájasan bólint Malone felé s aztán távozik a kerités kis kapuján át.)*

Violet (nagyon udvariasan): Malone ur, nagyon sajnálom, hogy ez az ember olyan durva volt önhöz. De mit tehetünk? Ő a mi soffőrünk.

Malone: Mijük?

Violet: Ő vezeti az automobilunkat. Hetven mérföldet tesz meg óránként az autóval s kijavitja, ha baja történik. Mi rá vagyunk utalva az automobilunkra, az automobilunk rá van utalva a soffőrre, igy hát mi is rá vagyunk utalva a soffőrre.

Malone: Vettem észre, hogy valahányszor egy angol ember ezer dollárt keres, mindig szaporodnak egygyel azok az emberek, akikre rá van utalva. De azért nem kell bocsánatot kérnie az ember miatt: *én* akartam, hogy beszéljen. Mert igy sikerült megtudnom, hogy ön egy angol társasággal itt van Granadában, az én Hektorommal együtt.

Violet (könnyedén): Igen. Nizzába akartunk menni: de csatlakoznunk kellett a társaságunk egy meglehetősen excentrikus tagjához, aki elsőnek indult és idejött. Nem parancsol helyet? *(A legközelebb álló székről fölveszi a két könyvet.)*

Malone (akire hat ez a figyelmesség): Köszönöm. *(Leül és kiváncsian nézi Violetet, aki a vasasztalhoz megy s onnan is leszedi a

könyveket. Amikor Violet megint feléje fordul így szól hozzá): Robinson kisasszony, ha nem tévedek . . .

Violet (leül): Az vagyok.

Malone (levelet huz ki a zsebéből): Hektorhoz irott levele igy szól (*Violet nem fojthatja el meghökkenését. Malone megáll, nyugodtan előveszi és fölteszi aranyszélü pápaszemét.*) „Drágám, ma délután mind elmentek az Alhambrába. Én főfájást szinleltem s egészen egyedül leszek a kertben. Ugorj be Jack autójába, Straker egy szempillantás alatt iderobog veled. Gyorsan, gyorsan, gyorsan. Szerető Violettád." (*Malone ránéz, de ezalatt Violet már összeszedte magát és a lehető legnyugodtabban állja a pápaszemét. Malone lassan folytatja):* Nem tudom, hogy az angol társaságban a fiatalok milyen hangon érintkeznek egymással, de Amerikában ebből a levélből azt olvassuk ki, hogy a két fél között a barátság már nagyon bizalmas jelleget öltött.

Violet: Igen, nagyon jól ismerem az ön fiát, Malone ur. Van kifogása ellene?

Malone (kissé megrőkönyödve): Nem, nem, kifogásom éppen nincs. Föltéve természetesen, hogy a fiammal ezentul is én rendelkezem, hogy az én megkérdezésem nélkül semmiféle fontos lépésre nem határozza el magát.

Violet: Malone ur, én bizonyos vagyok benne, hogy ön méltányos lesz a fia iránt.

Malone: Nem hinném, Robinson kisasszony. De az ön korában sok dologról azt

hiheti az ember, hogy nem méltányos, amit pedig én méltányosnak tartok.

Violet (a vállát vonja): No hát, én azt hiszem, nincs értelme, hogy mi ketten szembekötősdit játszszunk egymással. Hektor feleségül akar venni engem.

Malone: Ezt én már az ön leveléből kiolvastam, Robinson kisasszony, a fiam ugyan azt teheti, amit akar, de ha önt feleségül veszi, egy fillért sem kap tőlem. *(Leteszi a pápaszmét s a levéllel együtt zsebre dugja.)*

Violet (kissé szigoruan): Malone ur, ez nem nagyon hizelgő rám nézve.

Malone: Robinson kisasszony, én egy szóval sem akarom önt megsérteni. Mondhatom, hogy ön nagyon szeretetreméltó és kiváló ifju hölgy. De nekem más céljaim vannak Hektorral.

Violet: De Hektornak aligha lesz más célja önönmagával.

Malone: Az meglehet. Akkor mindössze is nálam nélkül fog cselekedni. Azt hiszem, hogy ön erre el van készülve. Ha egy fiatal leány azt irja egy fiatal embernek, hogy jöjjön gyorsan, gyorsan, gyorsan, akkor az ő szemükben a pénz semmi és a szerelem minden.

Violet (élesen): Bocsánatot kérek, Malone ur. Én nem gondolkozom ilyen bolondul. Hektornak kell, hogy pénze legyen.

Malone (meghökkenve): Oh, annál jobb, annál jobb. Ha kell neki, majd kereshet.

Violet: Mi haszna van az olyan pénznek, amelyet előbb meg kell keresni. *(Türelmetlenül*

jölkel.) Malone, ez mind badarság; önnek kell megadni a módot arra, hogy a fia fentarthassa a pozicióját. Ehhez neki joga van.

Malone (mérgesen): Nem ajánlom, Robinson kisasszony, hogy erre a jogra támaszkodva menjen nőül fiamhoz.

(Violet, aki most már majdnem kijött a sodrából, nagynehezen megfékezi magát, az öklét megint szétnyitja és mesterkélt nyugalommal és józansággal visszaül a helyére.)

Violet: Kérem, mi kifogása van ellenem. Társadalmi állásom legalább is olyan jó, mint Hektoré. Ő maga is beösmerte.

Malone (konokul): Maga ezt időről-időre beadja neki, mi? Hektor társadalmi állása Angliában az lesz, amit én a pénzemért kiválasztok az ő számára. Nagyon szép ajánlatot tettem neki. Nézze ki magának a legnevezetesebb történelmi házat, kastélyt, vagy apátságot, amely Angliában kapható. Aznap, mikor azt fogja nekem mondani, hogy olyan feleség számára akarja, aki az ilyen birtok tradicióira méltó, én megveszem neki s adok annyit, hogy fönn is tarthassa.

Violet: Hogy érti azt, hogy olyan feleség számára, aki az ilyen birtok tradicióira méltó. Bármely jól nevelt nő nem töltheti be azt a helyet?

Malone: Nem, arra születni kell.

Violet: De hát Hektor csak nem arra született, mi?

Malone: Hektor nagyanyja mezitlábas ir leány volt, aki rőzselángnál dajkált engem. Ve-

gyen el egy ilyen leányt és én egy fillérrel sem fogom a feleségét megröviditeni. A pénzemen vagy ő emelkedjék társadalmilag, vagy más valaki; amig valami társadalmi haszon néz ki a dologból, addig tudom, hogy nem hiába adom ki a pénzemet. De valakinek kell, hogy haszna legyen belőle. Ha magát veszi el, marad minden a régiben.

Violet: A rokonaim közül sokan nagyon tiltakoznának az ellen, hogy egy parasztasszony unokájához menjek feleségül. Ez lehet előitélet, Malone ur, de az is előitélet, hogy ön rangbeli nőt akar vele elvétetni, akinek . . .

Malone (fölkel s fürkésző pillantással közeledik hozzá, amelyben nagy adag berzenkedő respektus vehető észre): Maga nagyon szókimondó, egyeneslelkü fiatal nőnek látszik.

Violet: Nem látom be, miért legyek nyomorult szegény csak azért, mert nem néz ki belőlem üzleti hasznot? És miért akarja boldogtalanná tenni Hektort?

Malone: Ő nagyon szépen ki fogja heverni a dolgot. A férfiak könnyebben viselik el a szerelmi csalódást, mint a pénzbeli csalódást. Maga bizonyosan azt gondolja, hogy ez nagy komiszság, de én nagyon jól tudom, hogy mit beszélek. Apám a 47-iki fekete esztendőben éhenhalt Irországban. Talán hallott is róla.

Violet: Az éhinségről?

Malone (fellángoló szenvedélylyel): Nem, az éhhalálról. Amikor egy ország bővében van az élelemnek és exportál is, akkor nem lehet ott éhinség. Az apám éhenhalt és engem az

anyám karjaiban átkoplaltattak Amerikába. Az angol kormány engem és az enyéimet kiűzött Írországból. No jó, hát tartsák meg Írországot. De én meg a hozzám hasonlók visszajövünk és megvesszük Angliát; és a legjavát vesszük meg. Nem akarok Hektor számára sem birtokot, sem feleséget — a középosztályból. Én is olyan szókimondó vagyok, mint maga, mi?

Violet (fagyos szánakozással nézi ezt a szentimentálizmust): Malone úr, én igazán bámulok, hogy egy olyan okos és idős ember, mint ön, hogy mondhat ilyen romantikus dolgokat. Azt hiszi, hogy az angol lordok csakugyan eladják a családi birtokukat, ha szépen kéri őket?

Malone: Megvan az elővételi jogom két családi kastélyra, amelyek a legrégibbek közül valók egész Angliában. Az egyik történelmi nevű tulajdonosnak nincs annyija, hogy az összes szobákban takaríttathasson, a másik meg nem tudja megfizetni az örökségi adót. Hát ehhez mit szól?

Violet: Ez igazán hallatlan; de bizonyosan tudja azt is, hogy a kormány előbb vagy utóbb véget fog vetni ezeknek a tulajdon ellen való szociálista támadásoknak.

Malone (vigyorogva): Azt hiszi, hogy sikerülni fog ez a kormánynak, mielőtt én megvenném azt a házat, vagy inkább apátságot? Mindkettő apátság.

Violet (nem is figyel rá; kissé türelmetlenül): Oh, Malone úr, beszéljünk hát okosan.

Mert éreznie kell, hogy eddig igazán nem beszéltünk okosan.

Malone: Azt igazán nem mondhatnám. Én eddig is azt mondtam, amit gondolok.

Violet: Akkor nem ismeri Hektort ugy, mint én. Hektor romantikus és rajongó — azt hiszem, hogy öntől örökölte — és neki egy bizonyos fajta nőre van szüksége, aki vigyázni tud rája. Nem valami rajongó teremtésre, érti?

Malone: Talán olyasvalakire, mint maga.

Violet (nyugodtan): No hát igen. De nem kivánhatja tőlem, hogy vállaljam, ha nem ad módot arra, hogy Hektor ugy élhessen, mint eddig.

Malone (meghökkenve): Megálljunk. Hova jutunk igy. Tudtommal én nem kértem, hogy bármit is vállaljon.

Violet: Az csak természetes, Malone ur, hogy nekem nagyon megnehezitheti a beszédet, ha szántszándékkal félreért.

Malone (félig megzavarodva): Én nem akarok visszaélni előnyös helyzetemmel, de mégis valahogy, mintha letértünk volna az egyenes utról.

Straker, olyan arccal, mint aki nagyon sietett, kinyitja a kis kaput és bebocsátja Hektort, aki a felháborodástól prüszkölve a pázsitos helyre jön és neki akar rontani az apjának, amikor Violet nagy ijedelemmel felugrik és elébe áll: Straker nem várakozik, legalább is nem árulja el, hogy még a közelben van.

Violet: No hát ez nagy baj! Kérem, Hek-

tor, ne szóljon semmit. Menjen el addig, amig kibeszélem magamat az édesapjával.

Hektor (könyörtelenül): Nem, Violet, én ezt az ügyet rögtön el akarom intézni. (*Félretolja Violetet s elmegy előtte s apja elé áll, akinek arca elsötétül, mert feljorr benne az írlandi vér.*) Apa: ez nem volt becsületes játék.

Malone: Hogy érted ezt?

Hektor: Egy hozzám címzett levelet felbontottál. Az én nevemben léptél föl s igy léptad be magadat ehhez a hölgyhöz. Ez nem tisztesség.

Malone (fenyegetően): Hektor, jól vigyázz minden szóra, amit kimondasz. Jól vigyázz, ha mondom.

Hektor: Én eddig is vigyáztam. És most is vigyázok. Vigyázok a becsületemre és pozíciómra az angol társaságban.

Malone (hevesen): Poziciódat az én pénzemnek köszönheted; erre nem gondolsz?

Hektor: No hát a poziciómat éppen most tetted tönkre, amikor azt a levelet fölbontottad. Egy angol hölgy levelét! egy kényes levelet! egy magánlevelet, — egy bizalmas levelet — bontott fel az apám! Ez olyan dolog, amely ellen hiába harcol az ember Angliában. Mentől előbb megyünk vissza mindaketten, annál jobb. (*Az eget hivja némán, hogy az legyen tanuja két kiközösitett ember szégyenenek és fájdalmának.*)

Violet (letromfolja Hektort, mert ösztönszerűen utálja a jeleneteket): Legyen belátása, Hektor. Az csak természetes, hogy Malone ur

fölbontotta a levelemet, az ő neve volt a borítékon.

Malone: No Ekkor! Legyen eszed, Hektor. Köszönöm, Robinson kisasszony.

Hektor: Én is köszönöm. Maga nagyon jó. Az apámtól nem telik egyéb.

Malone (dühösen ökölbe szorítja a kezét): Hektor —

Hektor (meg nem fékezhető erkölcsi erővel): Nekem hiába beszélsz! A magánlevél az magánlevél, ezt le nem mosod magadról.

Malone (hangosabban): Hallod-e, nem tűröm, hogy te engem rendre utasíts.

Violet: Pszt! Kérem, kérem. Itt jönnek mind.

Apa és fiu egyszerre elhallgatnak és egymásra bámulnak, amikor Tanner bejön a kis kapun Ramsdennel s utának Octavius és Anna.

Violet: Már visszajöttek?

Tanner: Az Alhambra ma délután nincsen nyitva.

Violet: Minő csalódás.

Tanner tovább megy és most Hektor és egy idegen öreg ur között találja magát, akik éppen neki akartak menni egymásnak. Tanner hol az egyiket, hol a másikat nézi, magyarázatot várva. Azok mogorván kerülik a tekintetét és a néma düh egyre jobban gyülemlik bennük.

Ramsden: Okos dolog-e, Violet, ilyen fájással idekünt állni a napban?

Tanner: Maga már meggyógyult, Malone?

Violet: Oh, majd elfeledtem. Nem ismerik

mind egymást. Malone ur, nem akarja bemutatni az édesapját?

Hektor (római stilérdsággal): Nem, nem akarom. Ő nekem nem apám.

Malone (nagyon mérgesen): Megtagadod apádat angol barátaid előtt, mi?

Violet: Kérem, ne csináljanak jelenetet.

Anna és Octavius, akik a kapu közelében maradtak, csodálkozó szemeket vetnek egymásra és tapintatosan visszahuzódnak a lépcsőn fel a kertig, ahol élvezhetik a zűrzavart, anélkül, hogy háborgatnák. A lépcsőn fölfelé menet Anna néma szimpátiával fintorítja az arcát Violet felé, aki háttal áll a kis asztalnak és gyámoltalan dühvel nézi, hogy a férje egyre magasabbra hág az erkölcsi kiválóság létráján, anélkül, hogy legcsekélyebb tekintettel volna az öreg ember millióira.

Hektor: Miss Robinson, nagyon sajnálom, de én egy elvért küzdök. Igaz, hogy az apám fia vagyok s remélem, hogy kötelességtudó fia is vagyok, de mindenekelőtt férfi vagyok!!! És ha apa az én magánleveleimmel ugy bánik, mintha neki szólnának, sőt mi több, kijelenti azt, hogy nem vehetem önt nőül, amikor én boldog és szerencsés vagyok, mert maga eljönne hozzám feleségül, akkor én az ujjammal csettintek és megyek a magam utján.

Tanner: Elvenné Violetet?

Ramsden: Elment az esze?

Tanner: Elfelejtette, amit közöltünk önnel?

Hektor (kiméletlenül): Én nem törődöm azzal, hogy mit közöltek velem.

Ramsden (megbotránkozva): Fuj, fuj uram! Szörnyüség! *(Elrohan a kiskapu felé s a felháborodástól reszket a két könyöke.)*

Tanner: Még egy őrült! Ezeket a szerelmes-embereket le kéne csukatni. *(Föladja Hektort, mint reménytelent, s megindul a kert felé; de Malone, akit most más irányból ért sértés, utána megy és olyan hangon támad rá, hogy Tanner kénytelen megállani.)*

Malone: Én ezt nem értem. Hát kérem, Hektor nem elég jó ennek a fiatal hölgynek?

Tanner: Kedves uram, ez a fiatal hölgy már férjnél van. És Hektor tudja. És mégis csökönyösen ragaszkodik szerelméhez. Vigye haza és csukja le.

Malone (keserüen): Ez hát az a főuri társalgási nyelv, amelyet az én tudatlan, müveletlen mivoltommal nem tudok felfogni! Szerelmeskedni egy férjes asszonnyal! *(Haragosan lép Hektor és Violet közé és majdnem beleordítja Hektor fülébe.)* Ez a szokás az angol arisztokráciában ragadt rád, ugy-e bár?

Hektor: Az rendben van. Az neked ne okozzon fejtörést. Én az én tetteimért vállalom az erkölcsi felelősséget.

Tanner (előre jön Hektor jobb oldalára és lángoló szemekkel mondja): Jól beszél, Malone. Tehát maga is belátja, hogy a puszta házassági törvények nem jelentik az erkölcsöt! Én igazat adok önnek; de szerencsétlenségére Violet nincs önnel egy véleményen.

Malone: Engedje meg, Tanner ur, hogy ezt kétségbevonjam. *(Violethez fordul.)* Mrs

Robinson, vagy akármi legyen az igazi neve, de engedje kijelentenem, hogy önnek nem volt joga olyan levelet irni a fiamnak, ha ön már másnak a felesége.

Hektor (mélyen megbántva): Most már csordultig a pohár! Apám, te megsértetted a feleségemet.

Malone: A feleségedet!

Tanner: Maga a nélkülözött férj? Még egy erkölcsös csaló! *(Homlokára üt és Malone székébe rogy.)*

Malone: Te beleegyezésem nélkül házasodtál?

Ramsden: Uram, ön szántszándékkal félrevezetett bennünket.

Hektor: No tessék! Most már igazán torkig vagyok a sok hercehurcával. Violet meg én férj és feleség vagyunk, ez az eleje és a vége. Ezek után van még valami mondanivalójuk — bármelyiküknek?

Malone: Én tudom, hogy mi a mondanivalóm. Az, hogy koldushoz ment nőül.

Hektor: Nem, nőül ment egy munkáshoz. Még ma délután hozzálátok, hogy megkeressem a kenyeremet.

Malone (mérgesen vigyorogva): Igen, most persze nagyon bátor vagy, mert ha jól tudom, tegnap vagy ma reggel kaptad meg az utalványomat. Várjuk be, amig elfogyott a pénz. Majd akkor nem leszel olyan arcátlan.

Hektor (egy levelet vesz ki a jegyzőkönyvéből): Itt van. *(Odadobja a az apjának.)* Most már csak vedd vissza az utalványodat és magad is

vonulj ki az életemből: semmi közöm az utalványodhoz és semmi közöm hozzád. Nem adom el ezer dollárért azt a jogot, hogy sértegessék a feleségemet.

Malone (mélyen megsebezve és nagy aggodalommal): Hektor, te nem tudod, hogy mi a szegénység.

Hektor (tüzesen): Hát tudni akarom, hogy milyen. Férfi akarok lenni. Violet: velem jösz, a saját otthonodba: én leszek az oldalad mellett.

Octavius (a kertből leugrik a pázsitos helyre és Hektorhoz rohan): Remélem, Hektor, hogy kezet szorit velem, mielőtt elmegy. Ki sem mondhatom, hogy mennyire bámulom és tisztelem. *(Majdnem könnyezik, amikor kezet szoritanak.)*

Violet (Violet is majdnem sirva fakad, de a boszuságtól): Ne légy hülye, Tavy! Hektor is éppen ugy született a munkára, mint te.

Tanner (fölkel a székéről és Hektor jobboldalára megy): Sohse féljen. Szó sincs arról, hogy csatornatisztító legyen belőle. Mrs Malone. *(Hektorhoz):* Igazán nem lesz nehéz megszerezni a szükséges tőkét, hogy valamihez foghasson. Tekintsen barátjának; forduljon hozzám.

Octavius (élénken) Vagy hozzám?

Malone (heves féltékenységgel): Kinek kell az önök nyomorult pénze? Kihez fordulna, ha nem a tulajdon apjához? *(Tanner és Octavius hátrálnak. Octavius megsértődve, Tanner pedig megvigasztalódva, hogy a pénzkérdés igy meg-*

eldődott: Violet reménykedve tekint jól.) Hektor, fiam, ne légy hirtelen. Sajnálom, amit mondtam. Igazán, nem akartam megbántani Violetet. Mindent visszavonok. Ő az az asszony, aki neked kell. No hát!

Hektor (apja vállára üt): Látod, apa, igy már jól van. Ne szólj többet. Megint jó barátok vagyunk. Csakhogy pénzt nem fogadok el senkitől.

Malone (alázatosan könyörögve): Hektor, ne gyötörj. Inkább veszekedj velem s fogadd el a pénzt, semhogy megférj velem és koplalj. Te nem ismered a világot, de én ismerem.

Hektor: Nem, nem, NEM. Ez el van döntve és nem lehet rajta változtatni. *(Könyörtelenül megy át az apja előtt Violethez.)* Jöjjön, Mrs. Malone; velem kell jönnie a hotelbe és elfoglalnia azt a helyet, amely a világ előtt megilleti

Violet: De előbb föl kell mennem, drágám, és szólnom Davisnek, hogy csomagoljon. Kérem, menjen előre és foglaljon le nekem egy kertre nyiló szobát. Félóra mulva én is ott leszek.

Hektor: Nagyon helyes. Apa, te velünk ebédelsz, ugy-e bár?

Malone (aki szeretné kiengesztelni): Igen, igen.

Hektor: Még mi is látjuk egymást. *(Kezével int Annának, aki Tannerrel, Octaviussal és Ramsdennel együtt a kertben áll, s kimegy a kis kapun, mig apja és Violet a pázsitos helyen maradnak.)*

Malone: Violet, maga megpróbálja majd.

hogy észre térítse. Tudom, hogy megpróbálja.

Violet: Sohse hittem volna, hogy olyan keményfejü. Mit csináljak, ha nem enged?

Malone: Ne veszítse el a bátorságát. A házi kényszer lassu, de biztos. Maga meg fogja puhitani. Igérje meg nekem.

Violet: Én minden lehetőt elkövetek. Nekem természetesen az a nézetem, hogy a legnagyobb ostobaság volna megfontoltan belerohanni a szegénységbe.

Malone: Hát persze, hogy az.

Violet (pillanatnyi gondolkodás után): Jobb volna, ha nekem adná azt az utalványt. Hektornak kelleni fog a hotelszámlára. Meglátom, hátha rá tudom venni, hogy elfogadja. Persze, nem most mindjárt, de nemsokára.

Malone (mohón): Igen, igen, igen, ez a helyes. *(Átadja neki az ezer dollárról szóló utalványt és ravaszul hozzáteszi):* Hiszen érti, ez még a legénykori apanázs.

Violet (hüvösen): Hogyne. *(Elveszi.)* Köszönöm. Mellesleg szólva, Malone ur, az a két ház, amelyről beszélt, — azok az apátságok —

Malone: Igen.

Violet: Ne válasszon addig, amig én is nem láttam. Az ember sohasem tudja, hogy mi hibája van az ilyen birtoknak.

Malone: Dehogy választok. Ne féljen, a maga megkérdezése nélkül semmit sem fogok tenni.

Violet (udvariasan, de a hálának egy halvány sugara nélkül): Köszönöm, igazán ez lesz

a legjobb. *(Nyugodtan visszamegy a villába s Malone alázatosan elkiséri a kert felső végéig.)*

Tanner (figyelmezteti Ramsdent, hogy Malone mennyire összehuzza magát, amikor bucsut vesz Violettől): És ez á szegény ördög billiomos. A kor egyik vezető szelleme. És mint egy mopszlit, szalagon vezeti a legelső leány, aki azt a fáradságot vette magának, hogy megvetően bánjék vele. Szeretném tudni, hogy én is igy fogok-e járni. *(Lejön a pázsitra.)*

Ramsden (utána jön): Mentől előbb, annál jobb lesz önre nézve.

Malone (kezét dörzsöli, mialatt visszajön a kerten keresztül): Nagyszerü asszony ez Hektor számára. Nem adnám oda tiz hercegnőért. *(Lejön a pázsitra s Tanner és Ramsden közé lép.)*

Ramsden (nagyon udvariasan a billiomoshoz): Igazán, váratlan szerencse, hogy a világnak ebben a zugában találkozunk önnel, Malone ur. Azért jött, hogy megvegye az Alhambrát?

Malone: No nem mondom, hogy nem venném meg. Azt hiszem, jobb hasznát venném, mint a spanyol kormány, de nem azért jöttem. Az igazat megvallva, körülbelül egy hónappal ezelőtt kihallgattam két embert, akik egy csomó részvényről tárgyaltak. Nem tudtak megegyezni az árban; fiatalok és kapzsik voltak s nem tudták, hogy ha a részvények érnek annyit, amennyit kinálnak értük, akkor okvetlenül annyit is érnek, amennyit kértek értük, mert az árkülönbség oly csekély volt, hogy

számba sem jöhetett. Én csupa mulatságból közbeszóltam és megvettem a részvényeket. Hát mind a mai napig nem tudtam kisütni, hogy miféle üzlet. Az irodája ebben a városban van s Mendoza-részvénytársaságnak hivják. De hogy ez a Mendoza bánya-e vagy gőzhajójárat, vagy bank — vagy valami szabadalmazott cikk-e —

Tanner: Ember. Én ismerem. Merőben üzleti elvei vannak. Jöjjön velem a városba az autómon, Malone ur, és utközben beszólhat hozzá.

Malone: Igen, ha ön oly kedves — akar lenni. És szabad kérdenem, hogy ki —

Tanner: Ramsden Roebuck ur, az ön mennyének nagyon régi barátja.

Ramsden: Köszönöm. Tanner ur is baráti körünkhöz tartozik.

Malone: Tanner, nagyon örülök az ismeretségnek.

Ramsden: Köszönöm. *(Malone és Ramsden nagyon barátkozva mennek ki a kis kapun. Tanner Octaviust hivja, aki Annával sétál a kertben.)* Tavy! *(Tavy a lépcsőig jön s Tanner hangosan sugja a fülébe.)* Violet haramiák bankárjához ment nőül. *(Tanner aztán elrohan, hogy utólérje Malonet és Ramsdent. Anna a lépcső felé ballag s gyöngén motoszkál benne az, hogy megkinozza Octaviust.)*

Anna: Nem akar velük menni, Tavy?

Octavius (egyszerre könny szökik a szemébe): Anna, a szivemet tépi, ha azt kivánja, hogy velük menjek. *(Lejön a pázsitra, hogy*

elrejthesse arcát Anna elől. Anna hizelkedve jön utána.)

Anna: Szegény Ricky Ticky Tavy! Szegény sziv!

Octavius: A magáé, Anna. Bocsásson meg de beszélnem kell róla. Szeretem. Tudja, hogy szeretem.

Anna: Mire jó az, Tavy? Tudja, anyámnak föltett szándéka, hogy Jackhez menjek feleségül.

Octavius (ámulva): Jackhez?

Anna: Képtelenül hangzik, ugy-e bár?

Octavius (növekvő nehezteléssel): Azt akarja ezzel mondani, hogy Jack az egész idő alatt játszott velem? S csak azért beszélt le folyton arról, hogy magát elvegyem, mert ő maga akarja magát feleségül venni.

Anna (ijedten): Nem, nem; de nehogy aztán ugy adja elő Jacknek, mintha ezt én mondottam volna. Egy pillanatig sem hiszem, hogy Jack tisztában van önmagával. De az apám végrendeletéből kitünik, hogy ő Jacknek szánt engem feleségül. És az anyám is a fejébe vette.

Octavius: De maga csak nem köteles mindig feláldozni magát a szülői kedvéért!

Anna: Apám szeretett engem. Anyám szeret engem. Az ő óhajtásuk mindenesetre jobb utmutató, mint a magam csunya önzése.

Octavius: Oh Anna, én tudom, hogy maga milyen önzetlen. De higyje el — habár tudom, hogy a magam érdekében beszélek — van a kérdésnek még egy oldala. Helyesen jár el Jackkel szemben, ha hozzámegy, amikor nem sze-

reti? És helyes az, ha összerombolja az én boldogságomat és saját magáét is, amikor engem mégis csak tudna szeretni?

Anna (gyöngén ébredező részvéttel néz rá): Tavy, drága, maga édes ember — jó fiu.

Octavius (megalázva): Ennyi az egész?

Anna (minden részvéte mellett is bosszusan): Higyje el, hogy az nagyon sok. Maga mindig imádni fogja a lábam nyomát is, ugy-e bár?

Octavius: Fogom. Nevetségesen hangzik, pedig nincs benne tulzás. Imádom és örökké fogom imádni.

Anna: Nagy szó az, hogy örökké, Tavy. Látja, nekem mindig ugy kellene élnem, mint egy mennybéli angyalnak és én erre nem volnék képes, ha egyszer férj és feleség vagyunk. Viszont, ha Jackhez megyek nőül — magának minden illuziója megmarad, legalább is addig, amig vénasszony nem lesz belőlem.

Octavius: De hiszen én is meg fogok vénülni, Anna. És ha nyolcvan esztendős leszek, egy fehér hajszál annak a nőnek a fején, akit szeretek, jobban meg fogja dobogtatni a szivemet, mint a legdusabb arany hajfonat a legszebb ifju leány fején.

Anna (teljesen meghatva): Oh, ez költészet, Tavy, valódi költészet. Hirtelen olyan érzést fakasztott bennem, mintha visszhangja volna egy előbbi életnek, amelyről mindig is hittem, hogy döntő bizonysága a lélek halhatatlanságának.

Octavius: Azt hiszi, hogy ez igaz?

Anna: Tavy, hogy igaz lehessen, hagyjon el és szeressen tovább.

Octavius: Oh! *(Hirtelen leül a kis asztalhoz és kezébe temeti arcát.)*

Anna (meggyőződéssel): Tavy, a világ minden kincseért sem akarnám szétrombolni az illuzióit. Én nem lehetek a magáé és még sem válhatok el magától. Én világosan látom, hogy milyen élet kell magának. Maga örökké érzelmes szivü agglegény lesz az én kedvemért.

Octavius (kétségbeesve): Anna, én megölöm magamat.

Anna: Oh, azt nem fogja megtenni. Nem volna szép magától. Magának nem lesz rossz dolga. Mindig nagyon kedves lesz a nőkhöz és sokat fog operába járni. A megtört sziv nagyon kellemes betegség Londonban az olyan ember számára, akinek szép jövedelme van.

Octavius (nagyon lehülve, de abban a hitben, hogy ő csak az önuralmát nyerte vissza): Tudom, Anna, hogy jó akar lenni hozzám. Jack elhitette magával, hogy a cinikus beszéd jót tesz az idegeimnek. *(Nyugodt méltósággal leül.)*

Anna (félénken vizsgálja): Látja, már is megfosztom az illuzióitól. Ez az, amitől rettegek.

Octavius: Attól nem retteg, hogy Jacket megfosztja az illuzióitól?

Anna (az arca pajkosan ragyog fel az elragadtatástól; susogó hangon): Azt nem tehetném. Neki nincsenek rólam illuziói. Jacket más oldalról fogom meglepni. Sokkal

könnyebb leküzdeni egy kedvezőtlen benyomást, mint megmaradni ideálnak. Oh, Jacket el fogom néha bájolni!

Octavius (a kétségbeesésnek nyugodt stádiumába jutott, kezdi élvezni megtört szivét és kényes helyzetét, anélkül, hogy ő maga tudná): Ebben nem kételkedem. Mindig el fogja bájolni. És ő — a bolond — azt hiszi, hogy maga őt meg fogja nyomoritani.

Anna: Igen, ez a nehézség, egyelőre.

Octavius (hősiesen): Mondjam meg neki, hogy maga őt szereti?

Anna (gyorsan): Nem, megint megszöknék.

Octavius (megütközve): Anna, nőül menne egy férfihoz, aki nem akarja elvenni?

Anna: Milyen furcsa ember maga, Tavy. Az nem jön számba, hogy egy férfi mit akar, ha az ember elszántan fog hozzá. *(Pajkosan nevet.)* Ugy hiszem, maga megütközik ezen. De tudja-e, hogy maga már bizonyos elégtételfélét érezhet, hogy tul van a veszélyen?

Octavius (megrőkönyödve): Elégtételt! *(Szemrehányó hangon.)* Ezt mondja maga nekem?

Anna: Hát, ha igazi gyötrelem volna, még többet kérne belőle?

Octavius: Kérem belőle többet?

Anna: Maga hajlandó volt Jackkel közölni, hogy én őt szeretem. Meglehet, hogy ez önfeláldozás; de okvetlenül van benne némi elégtétel. Talán azért tette, mert maga költő. Maga olyan, mint a madár, amely a mellét az éles

tövishez nyomja, hogy a fájdalom énekszóra birja.

Octavius: A dolog nagyon egyszerü. Szeretem magát és azt óhajtom, hogy boldog legyen. Maga nem szeret engem és igy én nem lehetek boldoggá; de egy más embert hozzásegithetek.

Anna: Igen, nagyon egyszerünek látszik. De én nem hinném, hogy mi valaha is tudjak, mit miért teszünk. Egyetlen igazán egyszerü dolog az, hogy az ember egyenesen neki megy annak, amit akar, és — megragadja. Én azt hiszem, Tavy, hogy nem szeretem magát: de néha olyasmit érzek, mintha szeretnék magából valahogy embert faragni. Maga nagyon együgyü a nőkkel szemben.

Octavius (szinte hidegen): Örülök, hogy ebben a tekintetben olyan vagyok, amilyen.

Anna: Akkor ne menjen a nők közelébe és csak álmodjon róluk. Tavy, én a világ minden kincséért sem mennék magához nőül.

Octavius: Anna, nekem nincs reményem. Viselni fogom a balsorsomat. De nem hinném, hogy maga igazán tudja, milyen nagyon fáj.

Anna: Magának olyan gyönge a szive. Furcsa, hogy annyira elüt Violettól. Violet olyan kemény, mint az acél.

Octavius: Oh nem. Meg vagyok róla győződve, hogy Violet a lelke mélyén nagyon nőies.

Anna (kissé türelmetlenül): Miért mondja ezt? Hát nőietlen az, ha az ember meggondolt, üzletszerü és okos? Azt kivánná, hogy Violet buta legyen, — vagy még annál is rosszabb, — olyan, mint én?

Octavius: Még annál is rosszabb, — olyan, mint maga! Hogy érti ezt, Anna?

Anna: Oh, hát persze, hogy nem ugy értem. De én nagyon tisztelem Violetet. Ő mindig a maga utján jár.

Octavius (sóhajtva): Maga is.

Anna: Igen, de ő valahogy nem képtelen hizelegni és környezetének az érzelmeire hatni.

Octavius (testvéri érzéketlenséggel): Azt hiszem, hogy Violet, akármilyen csinos leány, nem tud hatni senkinek az érzelmeire.

Anna: Tudna bizony, ha nagyon akarná.

Octavius: De az csak bizonyos, hogy egy igazán jólelkü nő nem élhet vissza ilyen számitó módon a férfiak ösztöneivel.

Anna (összecsapja a kezeit): Oh Tavy, Tavy, Ricky Ticky Tavy, az ég óvja azt a nőt, aki magához megy feleségül.

Octavius (e név hallatára föléled szerelme): Oh miért, miért, miért mondja ezt? Ne gyötörjön. Nem értem.

Anna: Hátha az a nő füllenteni fog a férfiaknak és hálót vet nekik?

Octavius: Azt hiszi, hogy feleségül tudnék venni olyan asszonyt, — én, aki magát ismertem és szerettem?

Anna: Hm! Hát annyi bizonyos, hogy az a nő, ha okos volna, nem menne magához feleségül. Ez hát el van intézve. Most már én többet nem is mondhatok. Mondja, hogy megbocsát s ezzel az ügy be van fejezve.

Octavius: Nekem nincs mit megbocsátanom és az ügy be van fejezve. És ha a sebem

még nyitott, maga legalább sohasem fogja látni a vérem hullását.

Anna: Tavy, maga még a végső pillanatban is költő. Isten vele, drága. *(Megveregeti az arcát és egy pillanatig meg szeretné csókolni, de már a következő pillanatban elmegy tőle a kedve, végre is elszalad a kerten keresztül a villába.)*

Octavius megint az asztalnál keres menedéket, fejét a könyökére hajtja és csöndesen zokog. Whitefieldné, aki összejárta a granadai birtokot és sok apró csomagot hoz egy hálóban, bejön a kis kapun és meglátja Octaviust.

Whitefieldné (hozzászalad és megfogja a fejét): Mi baj, Tavy? Beteg talán?

Octavius: Nem, semmi, semmi.

Whitefieldné (még mindig a fejét fogja, aggódva): De hiszen maga sir. Talán Violet férjhezmenetele miatt?

Octavius: Nem, nem. Kitől hallotta a Violet dolgát?

Whitefieldné (végre visszaadja a fejet a gazdájának): Találkoztam Roebuckkel, meg azzal a szörnyü öreg irlandival. Bizonyosan tudja, hogy nem beteg? Mi a baj?

Octavius (melegen): Semmi — csak egy összetört férfiszív. Nem hangzik ez nevetségesen?

Whitefieldné: De hát mi történt itten? Anna talán megbántotta?

Octavius: Anna nem tehet róla. És egy pillanatig se higyje, hogy én önt vádolom.

Whitefieldné (elámulva): De hát miért?

Octavius (vigasztalón megszoritja a kezét). Semmiért. Hiszen mondottam, hogy nem vádolom önt.

Whitefieldné: De én igazán semmit sem vélettem. Mi a baj?

Octavius (mélabus mosolylyal): Nem találja ki? Talán igaza van, hogy inkább Jacket szánta férjül Annának, mint engem, de hát én szeretem Annát és ez nagyon fáj. *(Fölkel és elmegy mellőle a pázsit közepe felé.)*

Whitefieldné (gyorsan utána megy): Anna azt állitja, hogy az én kivánságom, hogy Jackhez menjen nőül?

Octavius: Igen, ő mondotta nekem.

Whitefieldné (elgondolkozva): Tavy, akkor nagyon sajnálom magát. Csak igy adja be, hogy ő akar nőül menni Jackhez. Nagyon keveset törődik ő azzal, hogy én mit mondok, vagy mit kivánok.

Octavius: Nem mondta volna, ha nem hinné. Csak nem gyanusitja Annát azzal, hogy — álnok?!

Whitefieldné: Sebaj, Tavy. Nem tudom, mi jobb egy fiatalemberre nézve: ha nagyon is keveset tud, mint maga, vagy nagyon is sokat, mint Jack.

Tanner visszajön.

Tanner: No hát az öreg Malone-on tuladtam. Bemutattam a Mendoza-részvénytársaságnak és a két haramiát egymásra biztam, hogy beszéljék ki magukat. Ej, Tavy, hát téged mi lelt?

Octavius: Már igazán meg kell mosnom

az arcomat. *(Whitefieldnéhez):* Mondja meg neki, hogy mi a kivánsága. *(Tannerhez):* Jack, tőlem halljad meg, hogy Anna is egyetért azzal.

Tanner (ez a hang meghökkenti): Egyetért, mivel?

Octavius: Amit Whitefieldné kiván. *(Komor méltósággal megy fel a villába.)*

Tanner (Whitefieldnéhez): Ez nagyon rejtélyes. Mi az ön kivánsága? Akármi lesz is, teljesitem.

Whitefieldné (pityergős háladatossággal): Köszönöm, Jack. *(Leül. Tanner elhozza a másik széket az asztaltól s szorosan melléje ül, két kezét a térdére fekteti és nagy figyelemmel hallgatja.)* Nem tudom, miért van az, hogy más emberek gyerekei olyan kedvesek hozzám, a saját gyermekeim ellenben olyan kevés tekintettel vannak reám. Nem csoda, ha ugy látszik, mintha Annával és Rhodával nem tudnék annyit törődni, mint magával, Tavyval és Violet-tel. Nagyon furcsa világ ez. Azelőtt olyan egyenes és szimpla volt minden és most senkisem érez és gondolkozik ugy, ahogy kellene.

Tanner: Igen, az élet sokkal bonyolultabb, mint ahogy általában hisszük. De hát mit tehetek önért.

Whitefieldné: Éppen azt akarom megmondani. Maga persze el fogja venni Annát, akár tetszik nekem, akár nem —

Tanner (meghökkenve): Nekem ugy rémlik, hogy engem hamarosan összeházasitanak Annával, akár tetszik énnekem, akár nem.

Whitefieldné (békésen): Oh, az nagyon

meglehet; hiszen tudja, hogy Anna mire képes, ha egyszer a fejébe vett valamit. De nehogy engem okoljon: én mindössze is ennyit kérek. Tavy éppen az imént elárulta, amit Anna neki mondott, hogy én magához kényszeritem feleségül: a szegény fiunak e miatt meghasad a szive, mert ő maga is szerelmes Annába, bár a jó ég tudja, hogy mi rendkivülit talál rajta, mert én nem tudom. És hiába mondja az ember Tavynek, hogy Anna bogarat ültet az emberek fejébe s elhiteti velük, hogy ezt vagy amazt én kivánom, amikor pedig soha eszem ágába sem jutott. Csak ellenem lázitja Tavyt. De maga jobban ismeri Annát. És ha feleségül veszi, ne engem okoljon.

Tanner (nyomatékosan): Egyáltalában nem szándékozom feleségül venni.

Whitefieldné (ravaszul): Jobban illenék magához, mint Tavyhez. Maga legalább méltó párja volna, Jack. Szeretném, ha Anna rátalálna az emberére.

Tanner: Egy férfi sem lehet méltó párja egy nőnek, legfeljebb szöges csizmában és csipővassal a kezében. De még akkor sem. Akárhogy van is, én nem tudnék a csipővassal nekimenni. És igy csak rabszolga volnék.

Whitefieldné: Nem; Anna fél magától. Annyi bizonyos, hogy maga szemébe mondaná az igazat, az ő személyét illetőleg. Magával szemben nem tudna ugy kibujni alóla, ahogy velem szemben kibujik.

Tanner: Ha én Annának szemébe mondanám az igazat, a személyét illetőleg, az ő sa-

ját erkölcsi kodexének a szavaival, mindenki azt mondaná rólam, hogy goromba pokróc vagyok. Mindenekelőtt Anna olyan dolgokat mond, amelyek nem szigoruan igazak.

Whitefieldné: Örülök, hogy akad valaki, aki nem tartja őt angyalnak.

Tanner: Szóval — hogy kimondjam, mint ahogy egy férj kibökné végső kétségbeesésében — Anna hazug. És amióta Tavyt fülig magába bolonditotta, holott eszeágában sem volt hozzámenni, azóta kacér nő is, mert általános fölfogás szerint kacérnak kell nevezni azt a nőt, aki olyan szenvedélyeket kelt föl, amelyeket nincs szándékában viszonozni. És mintmost magát is ugy levette a lábáról, hogy maga kész engem föláldozni az oltáron, csak azért, hogy Annának szemébe mondjam azt, hogy hazug: ebből még azt is kell következtetnem, hogy Anna terrorista. A férfiakat nem tudja ugy terrorizálni, mint a nőket, igy hát fölvette azt a lelkiismeretlen szokást, hogy a férfiaktól személyes varázsával szerzi meg azt, amit akar. Már pedig aki ezt teszi, az olyan teremtés, hogy illedelmes szót nem találok rája.

Whitefieldné (szeliden rendreutasitva): Nem kivánhatja, Jack, hogy valaki tökéletes legyen.

Tanner: Én nem is kivánom. De éppen az bosszant, hogy Anna igenis azt kivánja. Én nagyon jól tudom, hogy mindaz, amit róla mondtam, hogy hazug, kacér, terrorista és a többi: csupa nagyhangu erkölcsi vád, amelyet mindenki ellen föl lehet hozni. Mindnyájan hazudunk, mindnyájan terrorizálunk, ahogy

csak merünk, mindnyájan szeretjük, ha bámulnak bennünket, anélkül, hogy eszünkbe jutna ki is érdemelni, mindnyájan kihasználjuk azt, hogy tetszünk az embereknek, amennyire csak lehet. És ha Anna ezt beösmerné, én nem is vitatkoznám vele. De nem ösmeri be. És ha gyermekei lesznek, vissza fog élni az ő hazugságaikkal s meg fogja őket verni értük, mert neki az mulatsága lesz. És ha egy másik nő rám fog nézni, azt fogja mondani, hogy kacér teremtésekkel ő nem érintkezik. Mindig azt fogja tenni, amit akar, de másoktól mindig azt fogja kivánni, amit a társadalmi kódex előir. Szóval, én mindent el tudnék viselni, csak azt nem, hogy olyan átkozottul képmutató. Ez engem tönkretesz.

Whitefieldné (el van ragadtatva, mert megkönnyebbülést szerez neki, hogy a saját nézeteit ilyen szónoki hévvel adják elő.) Oh, Anna hypokrita, az, az, ugy-e bár?

Tanner: De hát akkor miért akarja, hogy elvegyem?

Whitefieldné (panaszosan): No tessék! Most persze én vagyok az oka. Nekem soha eszembe nem jutott, mig Tavytől nem hallottam, hogy Anna én rám fogja. De hiszen maga tudja, hogy mennyire szeretem Tavyt; szinte fiamnak tekintem s nem akarom, hogy tapossanak rajta és megnyomoritsák.

Tanner: Vagyis, én velem nem törődik.

Whitefieldné: Magával egészen másként áll a dolog. Fog tudni vigyázni magára. Maga

majd csak megadja neki. Aztán meg utóvégre valakihez csak kell, hogy férjhezmenjen.

Tanner: Ahá! Magából most az életösztön beszél. Maga gyülöli Annát, de mégis ugy érzi, hogy férjhez kell adnia.

Whitefieldné (megütközve fölkel): Maga azt hiszi, hogy gyülölöm a tulajdon lányomat! De csak nem tarthat ilyen gonosznak és természetellenesenk, pusztán azért, mert látom Anna hibáit.

Tanner (cinikusan): Ugy hát szereti?

Whitefieldné: Hát persze, hogy szeretem. Milyen furcsa dolgokat kérdéz maga, Jack! Hiába, mégis csak szeretjük a saját vérünket.

Tanner: Hát talán kellemetlenségektől szabadul meg az ember, ha ezt mondja, de a magam részéről azt hiszem, hogy a vérrokoni kötelékek természeti alapja egy természetes gyülölködés. *(Fölkel.)*

Whitefieldné: Nem volna szabad igy beszélnie, Jack. Remélhetőleg, nem közli Annával, hogy én szóltam magának. Én csak igazolni akartam magamat önnel és Tavyvel szemben. Nem türhettem némán, mint a kőszent, hogy mindent rám fogjanak.

Tanner (udvariasan): Hát persze, hogy nem.

Whitefieldné (elégedetlenül): De ezzel csak még jobban elrontottam a dolgot. Tavy haragszik rám, mert nem bálványoztam Annát. És ha már a fejembe verték, hogy Anna magához menjen feleségül, én igazán csak annyit mondhatok, hogy ugy kell magának.

Tanner: Köszönöm.

Whitefieldné: És most ne legyen ostoba s ne magyarázzon ki a szavaimból mást, mint amit mondtam. Én tisztességes, őszinte eljárást kivánok —

Anna jön ki a villából s mindjárt utána Violet, kikocsizáshoz készen.

Anna (fenyegető kedvességgel jön az anyja jobbjára): Édes mama, ugy látszik, hogy te nagyszerüen mulattál Jackkel. Minden szó fölhallatszik.

Whitefieldné (megrőkönyödve): Hallgatóztál —

Tanner: Ne féljen. Anna csak — hát hiszen ezt a szokását éppen most emlegettük. Egy szót sem hallott.

Whitefieldné (erőteljesen): Semmi közöm ahhoz, hogy hallotta-e vagy nem; jogom van azt mondani, ami nekem tetszik.

Violet (a pázsitos helyre ér s Whitefieldné és Tanner közé lép): Bucsuzni jöttem. Megyek nászutra.

Whitefieldné (sirva): Ne mondja ezt, Violet. És sem esküvő, sem reggeli, sem menyasszonyi ruha, semmi a világon?

Violet (simogatja): Nem maradunk el sokáig.

Whitefieldné: Nehogy elmenjen vele Amerikába. Igérje meg ezt nekem.

Violet (határozottan): Ezt igazán nem birném. Ne sirjon, édes néni. Csak a fogadóba megyek.

Whitefieldné: De ha ebben a ruhában

megy el és podgyászszal, az ember mégis azt képzeli — *(Elakad, de aztán megint kitör.)* Oh Violet, mennyire szeretném, ha maga az én leányom volna.

Violet (csitítja): Ej, ej, hiszen az vagyok. Meglássa, Anna féltékeny lesz.

Whitefieldné: Anna egy szikrát sem törődik énvelem.

Anna: Fui, mama! Ugyan, kérlek, igazán nem szabad sirnod: tudod, hogy Violet nem szenvedheti. *(Whitefieldné fölszárítja könnyeit és lecsillapodik.)*

Violet: Isten vele, Jack.

Tanner: Isten vele, Violet.

Violet: Mentől hamarább házasodik meg maga is, annál jobb. Nem fogják annyira félreérteni.

Tanner (ingerülten): El vagyok rá készülve, hogy még ma délután házas ember lesz belőlem. Ugy látszik, hogy valamennyien a fejükbe vették.

Violet: Ez nem a legrosszabb, amit tehet. *(Whitefieldnéhez, miközben átöleli.)* Kérem, jöjjön velem a fogadóba. Egy kis autózás nagyon jót fog tenni. Menjünk föl a kabátjáért. *(Elmegy vele a villa felé.)*

Whitefieldné (mialatt keresztül mennek a kerten): Igazán nem tudom, mihez fogok, ha maga is elment és csak Anna lesz mellettem a házban: ő mindig férfiakkal van elfoglalva. A maga férjétől meg igazán nem lehet kivánni, hogy jó szemmel nézze, ha egy magamforma öreg asszony alkalmatlankodik nála. Oh, ne is

feleljen; szép dolog az udvariasság, de én tudom, mit gondolnak az emberek — *(Addig beszél, amig Viollettel együtt egészen el nem tűnnek.)*

(Anna, aki azon tűnődött, hogy milyen kapóra jött neki Violet tanácsa, egy pillanatra tetőtől-talpig tréfásan néz végig Tanneren s végül is kinyilatkoztatja véleményét.)

Anna: Violetnek teljesen igaza van. Magának meg kellene házasodnia.

Tanner (kitörve): Anna, én nem fogom magát elvenni. Hallja? Nem, nem, nem, nem és NEM veszem feleségül.

Anna (nyugodtan): De hiszen ezt senkisem kivánja öntől, sir, mondta a nő, mondta a nő, mondta a nő! — Ez elintézett ügy.

Tanner: Igen, senkisem kivánja tőlem, de mindenki elintézett ügynek tekinti. Benne van a levegőben. Valahányszor találkozunk, a többiek a leglehetetlenebb ürügygyel félrevonulnak, hogy magunkra maradhassunk. Ramsden már nem is néz rám görbén; nevet a szeme, mintha már hozzám adná magát a templomban. Tavy a maga mamájához utal és áldását adja rám. Straker nyilvánosan ugy szól magához, mint leendő urnőjéhez: különben is ő szólt nekem először a dologról.

Anna: Maga hát ezért szökött meg?

Tanner: Igen, csak azért, hogy aztán föltartóztasson egy haramia, aki szerelmi bujában világgá ment, mint valami iskolakerülő diák.

Anna: Hiszen, ha nem akar megházasodni,

hát nem muszáj. *(Elfordul tőle és kényelmesen leül.)*

Tanner (utána megy): Hát azt akarja valaki, hogy felkössék? És mégis vannak emberek, akik felköttetik magukat, anélkül, hogy viaskodnának az életükért, pedig legalább is a lelkészt fölképelhetnék. Az ősakarat hajt bennünket, nem a saját akaratunk. S nem tudok szabadulni attól a rettentő érzéstől, hogy tűrni fogom, hogy megházasítsanak, mert az ősakarat az, hogy maga férjet kapjon.

Anna: Talán kapok is, valamikor.

Tanner: De miért engem — valamennyi férfi közül épp engem? Megházasodni rám nézve annyi, mint megtagadni a hitemet, bemocskolni lelkem szentélyét, megbántani férfivoltomat, eladni velemszületett jogomat, szégyenletesen meghódolni, gyalázatosan beadni a derekamat s belenyugodni abba, hogy megverték. Elenyészek, mint olyasvalami, ami betöltötte a hivatását, és azzal vége; abból az emberből, akinek jövője van, olyan emberré leszek, akinek már csak multja van; és valamennyi többi férj mocskos szemében látni fogom a megkönnyebbülést, hogy uj fogoly érkezett, aki osztozkodni fog a nyomoruságukban. A fiatal emberek le fognak nézni, mint aki eljátszta kis játékait, a nők előtt pedig, akiknek szemében mindig rejtély voltam és lehetőség, egyszerűen egy más asszony jószága leszek — afféle selejtes portéka, legjobb esetben egy másodkézből való férj.

Anna: Hiszen a felesége föltehet egy fő-

kötőt s elcsusithatja magát, mint a nagyanyám, hogy maga ki ne jöjjön a sodrából.

Tanner: Hogy még szemérmetlenebb legyen a diadala, nyilvánosan elhajitja a csalétket, amikor a kelepce már összecsapódott az áldozat mögött?

Anna: De hát utóvégre is, miben áll a különbség? A szépség kitünő dolog — első látásra: de ki veszi észre, ha már három napja van a házban? Amikor a papa a mi képeinket megvette, én mindet nagyon szépnek találtam, de évek óta rájuk sem nézek. Maga sohasem törődik azzal, hogy milyen az arcom; már nagyon is megszokta. Akár egy esernyőlartót.

Tanner: Hazudik, maga vámpir, hazudik.

Anna: Hizelgő! Miért akar megigézni, Jack, ha ugy sincs szándékában, hogy feleségül vegyen?

Tanner: Az élet ősereje! Én az élet őserejének hatalmában vagyok.

Anna: Ebből egy betüt sem értek. Ez ugy hangzik, mint az élet őserdeje.

Tanner: Miért nem megy nőül Tavyhez? Benne megvan a hajlandóság. Hát magát csak az elégiti ki, ha az áldozat ficánkol?

Anna (feléje fordul, mintha egy titokba akarná beavatni): Tavy sohasem fog megnősülni. Nem vette még észre, hogy az olyanfajta emberek sohasem nősülnek?

Tanner: Micsoda! Egy férfi, aki bálványozza a nőket! Aki a természetben semmi egyebet nem lát, mint romantikus hátteret szerelmi duettekhez! A lovagias, a hithü, a gyön-

gálszivü, az igazlelkü Tavy! Tavy nem fog soha megnősülni! Hiszen arra születeit, hogy az első kék szempár, amelylyel az utcán találkozik —

Anna: Igen, tudom. És mégis, Jack, az ilyen férfiak mindig kényelmes agglegénylakásokban élnek, meghasadt szivükkel, a gazdasszonyuk imádja őket és sohasem házasodnak. De az olyan férfiak, mint maga, mindig megházasodnak.

Tanner (homlokára csap): Milyen rettenetesen, borzalmasan igaz! Egész életemen át merőn nézett rám a házasság és én sohasem vettem észre.

Anna: Oh, mi nők is szakasztott igy vagyunk vele. A költői lélek nagyon szép dolog, igazán nagyon kellemes, nagyon ártatlan és nagyon poétikus, de mégis csak vénkisasszonyoknak való.

Tanner: Meddő! Az életősereje elmegy mellette.

Anna: Ha igy érti az élet őserejét, igen.

Tanner: Nem törődik Tavyvel?

Anna (óvatósan körülnéz, mert meg akar győződni, hogy Tavy nincs-e a közelben): Nem.

Tanner: És velem törődik?

Anna (nyugodtan fölkel s megfenyegeti az ujjával): Ugyan Jack. Legyen illedelmes.

Tanner: Gyalázatos, elvetemült nő! Ördög!

Anna: Boa constrictor! Elefánt!

Tanner: Képmutató!

Anna (szeliden): Kénytelen vagyok vele, jövendőbeli férjem kedvéért.

Tanner: Az én kedvemért! *(Haragosan kijavitja magát.)* Azaz, hogy az ő kedvéért!

Anna (nem is ügyel arra, hogy Tanner kijavitja magát): Igen, a maga kedvéért. Jól teszi, ha olyan nőt vesz feleségül, akiről azt mondja, hogy képmutató. Az olyan nők, akik nem képmutatók, reform-ruhát hordanak, inzultusokban részesülnek s minden forró lében kanál akarnak lenni. Azután a férjüket is belekeverik mindenbe, ugy, hogy ezek folyton ujabb bonyodalmaktól rettegnek.

Tanner: Nem és ezerszer nem. A forró lé a forradalmár eleme. Az embereket is ugy mossuk tisztára, mint a tejes kannákat, hogy kiforrázzuk őket.

Anna: Jó a hideg viz is. Egészséges.

Tanner (kétségbeesve): Oh, maga elmés. A legnagyobb pillanatban az őserő fölruházza minden képességgel. Hát én is tudok képmutató lenni. Édes apja engem gyámjául rendelt ki és nem kérőül. És én nem fogok visszaélni a bizalommal.

Anna (halk szirénhangon): Édes apám, mielőtt végrendelkezett, éntőlem kérdezte meg, hogy kit szeretnék gyámul. Én magát választottam.

Tanner: Igy hát a maga akarata volt! Kezdettől fogva készen állt a csapda.

Anna (minden varázsát összeszedi): Kezdettől fogva — gyermekkorunk óta — mind a kettőnk számára — mert ez az Őserő —

Tanner: Nem akarom feleségül venni. Nem akarom feleségül venni.

Anna: Oh, akar, akar.

Tanner: Én meg azt mondom, hogy nem, nem, nem.

Anna: Én meg azt mondom, hogy igen, igen, igen.

Tanner: Nem.

Anna (hizelegve — könyörögve — már szinte kimerülten): Igen. Még mielőtt időt nyernénk a megbánásra. Igen.

Tanner (akit a multnak visszhangja megfog): Mikor történt ez meg már velem? Vagy álmodunk mi ketten?

Anna (hirtelen elhagyja a bátorsága s nem is rejti el a félelmét): Nem, ébren vagyunk. És maga nemet mondott: ennyi az egész.

Tanner (nyersen): Hát mi lesz?

Anna: Tévedtem. Maga nem szeret engem.

Tanner (karjaiba zárja): Ez nem áll; szeretem. Az Őserő megrészegít. Ha átölelem magát, karomban tartom az egész világot. De én a szabadságomért küzdök, a becsületemért, a saját egyetlen és oszthatatlan énemért.

Anna: Mindenért kárpótlás lesz a boldogsága.

Tanner: És maga eladná szabadságát és becsületét és énjét a boldogságért?

Anna: Rám nézve nemcsak boldogságot jelent. Talán halált.

Tanner (nyögve): Oh, hogy belém markol és belém vág ezzel! Ugy összeszorul bennem valami! Hát apaszív is van éppen ugy, mint anyaszív?

Anna: Vigyázzon, Jack. Ha idejön valaki s ebben a helyzetben talál minket, maga kénytelen lesz engem feleségül venni.

Tanner: Ha mi ketten most egy szakadék szélén állnánk, akkor is magamhoz szoritanám és leugranám.

Anna (pihegve s egyre jobban gyöngülve az ölelés alatt): Jack — bocsásson el. Oly rettentő sokat mertem — tovább tart, mint hittem. Bocsásson el — nem birom ki tovább.

Tanner: Én sem. Hadd öljön meg bennünket.

Anna: Igen, nem bánom. Nincs már egy csöppnyi erőm. Nem bánom. Azt hiszem, hogy elájulok.

E pillanatban lépnek ki a villából Violet és Octavius, Whitefieldnével, aki be van bugyolálva az autózáshoz. Ugyanakkor Malone és Ramsden jönnek be a kerités kis kapuján s mindjárt utánuk Mendoza és Straker; Tanner szégyenlősen bocsátja el Annát, aki szédülve nyul homlokához.

Malone: Vigyázat. Ugy látszik, a fiatal hölgynek valami baja van.

Ramsden: Mit jelent ez?

Violet (Tanner és Anna közé szalad): Beteg vagy?

Anna (tántorogva, végső erőfeszitéssel): Megigértem Jacknek, hogy a felesége leszek.

Elájul. Violet melléje térdel és a kezét dörzsöli. Tanner átkerül a másik oldalra és a fejét próbálja fölemelni. Octavius Violetnek szeretne segiteni, de nem tudja, hogyan fogjon

hozzá. Whitefieldné visszarohan a villába. Octavius, Malone és Ramsden Annához szaladnak s körülállják, hogy segítségére legyenek. Straker hidegvérűen lép Anna lábához s Mendoza a fejéhez, mind a ketten nyugodt és biztos tartással.

Straker: Ugyan kérem, hölgyeim és uraim, a kisasszonynak nem az kell, hogy körülállják — levegő kell neki — annyi levegő, amennyi csak van. Ha megengedik, uraim — *(Malone és Ramsden megengedik, hogy szeliden eltolja őket Anna mellől, föl egészen a kertig, s Octavius, aki már belátta, hogy mennyire fölösleges itten, szintén utánuk megy. Straker aztán egy pillanatra megáll, hogy kitanitsa Tannert.)* Ne tartsa föl a fejét, Tanner ur; csak fektesse le szépen, hogy a vér vissszaömölhessen az agyba.

Mendoza: Igaza van neki, Tanner ur. Bizzék meg a sierrai levegőben. *(Diszkrétül viszszahuzódik a kerti lépcsőig.)*

Tanner (fölkel): Henry, én engedelmeskedem, mert maga jobban tudja a fiziológiát. *(A gyep sarkába huzódik és Octavius rögtön hozzárohan.)*

Tavy (félre Tannerhez, megragadva a kezét): Légy nagyon boldog, Jack.

Tanner (félre Tavyhez): Sohasem kértem meg a kezét. Kelepcébe csalt. *(Átmegy a gyepen keresztül a kert felé. Octavius sóbálványnyá változik.)*

Mendoza (föltartóztatja Whitefieldnét, aki

a villából jön, egy pohárka konyakkal): Mi ez, nagyságos asszonyom? *(Elveszi tőle.)*

Whitefieldné: Egy kis konyak.

Mendoza: Rosszabbat nem adhatna neki. Engedelmet. *(Kiissza.)* Bízza rá a sierrai levegőre, nagyságos asszonyom.

Egy pillanatra a férfiak mind megfeledkeznek Annáról és Mendozára bámulnak.

Anna (Violet fülébe sug, átkarolva a nyakát): Violet, szólt Jack valamit, amikor elájultam?

Violet: Nem.

Anna: Ah! *(Mélyen megkönnyebbült sóhajjal megint hátradől.)*

Whitefieldné: Oh, már megint elájult.

Mind hozzá akarnak szaladni, de Mendoza egy mozdulatára megállanak.

Anna (hanyattfekve): Nem ájultam el. Nagyon boldog vagyok.

Tanner (hirtelen elhatározással hozzája megy s kiragadja kezét Violet kezéből, hogy megvizsgálja a pulzusát): No hát a pulzusa igazán füklet. Keljen föl, kérem. Micsoda ostobaság! Föl, föl! *(Minden teketória nélkül fölemeli.)*

Anna: Igen. Már elég erősnek érzem magamat. De azért mégis majdnem megölt engem, Jack.

Malone: Goromba kérő, mi? Az a legjobb fajta, Whitefield kisasszony. Gratulálok Tanner urnak és remélem, hogy mind a ketten gyakran lesznek vendégeim az apátságban.

Anna: Köszönjük. *(Malone előtt átmegy*

Octaviushoz.) Ricky Ticky Tavy, gratuláljon nekem. *(Félre, Octaviushoz):* Utoljára rikatom meg ez életben.

Tavy (szilárdan): Nem sirok többé. A maga boldogsága engem is boldogit. És akármi történt, én még mindig hiszek magában.

Ramsden (Malone és Tanner közé lépve): Maga boldog ember. Tanner, irigylem.

Mendoza (előrejön Violet és Tanner között): Uram, kétféle tragédia van az életben. Az egyik az, ha az embernek nem teljesül be a szive vágya. A másik az, ha beteljesül. Az én tragédiám és az öné, uram.

Tanner: Mendoza ur, az én szivemnek nincsenek vágyai. Ramsden, maga könnyen nevezhet engem boldog embernek, mert maga csak néző. De én az egyik főszereplő vagyok és jobban tudom. Anna, ne csábitsa tovább is Tavyt, hanem jőjjön vissza hozzám.

Anna (szót fogadva): Maga bolond, Jack. *(Megfogja Jack kinyujtott karját.)*

Tanner (folytatva): Én ünnepélyesen kijelentem, hogy nem vagyok boldog ember. Anna boldognak *látszik*, de ő is csak győzelmes, szerencsés, diadalmas. Ez nem boldogság, hanem az az ár, amelyért az erős emberek eladják a boldogságukat. Mi ketten ma délután azt tettük, hogy lemondtunk a boldogságról, lemondtunk a szabadságról, lemondtunk a nyugalomról, sőt mi több, lemondtunk az ismeretlen jövőnek romantikus lehetőségeiről a háztartás és a család kedvéért. Kérem önöket, ezt az alkalmat senki se használja fel arra, hogy

félig leigya magát és ostoba szónoklatokat, vagy goromba vicceket mondjon az én rovásomra. Mi a házunkat a magunk izlése szerint akarjuk berendezni és én ezennel közlöm, hogy azt a hét vagy nyolc utazó-órát, a négy vagy öt toilette-készletet, a salátás tálakat, a fölszeletelő és halvágó-késeket, a finom szattyánbőrbe kötött Tennysont és mindazokat az ajándéktárgyakat, amelyekkel el akarnak halmozni bennünket, rögtön eladjuk s a befolyt jövedelmet a Forradalmár kézikönyvének ingyen-példányaira forditjuk. Az esküvőt Angliába való visszatérésünk után három nappal tartjuk meg, dispenzációval, a kerület lelkészi hivatalában, ügyvédemnek és irnokának jelenlétében, aki, éppen ugy, mint kliensei, közönséges utcai ruhában fog megjelenni —

Violet (mélységes meggyőződéssel): Jack, maga goromba pokróc.

Anna (szerelmes büszkeséggel nézi Tannert és a karját simogatja): Ne törődj vele, drágám. Csak beszélj tovább.

Tanner: Beszéljek!

Mind nevetnek.

A FORRADALMÁR KATEKIZMUSA

Irta: JOHN TANNER, a M. N. O. T.

(A MILLIOMOS NAPLOPÓK OSZTÁLYÁNAK TAGJA)

ELŐSZÓ A FORRADALMÁR KATEKIZMUSÁHOZ.

„Senkisem nézheti a nagy tömegek jelen helyzetét anélkül, hogy ne kivánna valamilyen megváltó forradalmat.“ (Sir Robert Giffen, Pénzügyi tanulmányok. II. k., 393. l.)

ELŐSZÓ.

Forradalmár az, aki elveti a fönnálló társadalmi rendet s ujat akar próbálni.

Anglia alkotmánya forradalmi alkotmány. Az orosz vagy angol-indiai bürokratára nézve az általános választás csak olyan forradalom, mint a referendum vagy plebiscitum, ahol a nép szavazócédulák helyett fegyverekkel harcol. A francia forradalom megbuktatott egy uralkodó osztályt és másikat állitott helyére, amelynek mások az érdekei és mások a nézetei. Az általános szavazati jog az angol népnek erre minden hét esztendőben megadja a lehetőséget, ha a nép is ugy akarja. A forradalom tehát nemzeti intézmény Angliában: és ha egy angol ember pártját fogja, nem kell bocsánatot kérnie.

Minden ember forradalmár abban a dolog-

ban, amelyben igazán járatos. Például ha valaki alaposan megtanult egy szakmát, kételyei támadnak, tehát forradalmár.

Minden igazán vallásos ember eretnek, tehát forradalmár.

Mindazok, akik az életben igazán vitték valamire, mint forradalmárok kezdték. A legkitűnőbb emberek, mennél inkább öregszenek, annál nagyobb forradalmárokká válnak, ámbár általában azt tartják róluk, hogy konzervativok lettek azért, mert nem tudnak hinni többé a hagyományos reformműveletekben.

DE AZÉRT

a forradalmak sohasem könnyitettek a zsarnokság terhein: csak áthengeritették mindig más vállakra.

John Tanner.

I.

A HELYES LESZÁRMAZÁS.

Ha Isten nem léteznék, mondotta a 18-ik századbeli deista, ki kellene őt találni. Csakhogy ez a 18-ik századbeli Isten *deus ex machina* volt, aki azokat segitette, akik nem tudtak magukon segiteni, szóval a tehetetlenek és lusták istene. A 19-ik század ugy döntött, hogy ilyen Isten igazán nem létezik és most az embernek magának kell mindazt a munkát elvégeznie, amit azelőtt henye imádkozással kikerült. Igazán át kell változnia azzá a politikai gondviseléssé, amelyről ezelőtt azt hitte, hogy Isten; és ez a változás nemcsak lehetséges, de ez az egyetlen, amely igazán változás. Mert ha csak az intézmények alakulnak át, ha a katonai és papi uralomból kereskedelmi és tudományos uralom lesz, a kereskeledmi uralomból proletárok demokráciája, a rabszolgaságból jobbágyság, a jobbágyságból kapitalizmus, a monarkiából köztársaság, a politheizmusból monotheizmus, a monotheizmusból atheizmus, az atheizmusból pantheisztikus humanitarianizmus, az általános tudatlanságból általános müveltség, a romantikából realizmus, a realizmusból miszticizmus, a metafizikából

fizika: ez igazán keveset lendit a dolgon: plus ça change, plus c'est la même chose. De a vadalmától a Jonathán-almáig, a farkastól és a rókától a házi ebig, V. Henrik csatalovától a serfőző igáslováig és a versenyparipáig valódi a változás. Mert itt az ember az Istent adta, a Természetet a maga szándékához formálta s az Életet egy határozott célnak megfelelően megnemesitette vagy lealacsonyitotta. És amit a farkasból lehet faragni, azt az emberből is lehet faragni. És ha az ember egyéni kapzsisága és balgasága mellékesen is olyan szörnyüségeket hozhat létre, mint a csavargó és a gentleman, mi mindent várhatunk attól, ami egyetemes ambiciójával legfőbb produkciója lesz?

És ez nem uj felfogás. Vigasztalan intézményeink s az a könyörtelen szólam, hogy „ujra kell születnetek“, Mrs. Poyser megszoritásával együtt, „hogy mássá kell születnetek“, fölmerül minden egyes nemzedékben. A felsőbbrendü ember után való kiáltozás nem Nietzschével kezdődik s nem is az ő népszerüségével fog végződni. De mindig ugyanazzal a kérdéssel némitották el: hogy mifajta lény legyen az a felsőbbrendü ember. Az ember nem fajfölötti almát kiván, hanem ehető almát: nem fajfölötti lovat, hanem jó húzó vagy jó futó lovat. Igy hát hiábavalóság felsőbbrendü embert kivánni: hanem olyanfajta embert kell szállitanunk, amilyenre éppen szükségünk van. Valami szép filozófus-atlétát, akinek talán egy szép és egészséges asszony az élettársa.

Bármily határozatlan is ez, mégis sokkal többet ér annál a közóhajnál, mely a tökéletes uriemberre és a tökéletes uriasszonyra pályázik. És utóvégre is a világnak semmiféle piacán a kereslet nem szabja meg pontosan a kivánt portéka technikai mivoltát. Kitünő baromfit és burgonyát hoznak a piacra, hogy kielégitsék a háziasszonyokat, akik azt sem tudják, mi a technikai különbség egy csirke és egy krumpli között. Azt fogják mondani, hogy a puddingot evés közben próbálják ki és igazuk van. A felsőbbrendü ember próbája az eleven élet: rá fogunk jönni, hogy miképpen hozhatjuk létre a kisérletek és kudarcok régi módszerével, nem pedig azzal, hogy várunk vele, amig teljesen meggyőző leirását kapjuk, hogy milyen alkotó elemekből kell állania.

Bizonyos nyilvánvaló és általános tévedéseket kezdettől fogva ki kell zárnunk. Például abban egyek vagyunk, hogy felsőbbséges szellemet kivánunk; de nem szabad a football-klubbok hóbortjába esnünk és ezt a felsőbbséges testi alkattól várnunk. Viszont, ha anynyira sülyedünk, hogy felsőbbséges szellemnek érezzük azt, hogy valaki beugrik a mi ethikai osztályozásunknak az erényeket és a bünöket illetőleg, szóval, ha beugrik a konvencionális erkölcsnek, akkor a football-klubból a vasárnapi iskolába, azaz hogy csöbörből-vödörbe jutottunk. És ha választanunk kell az athléták és a „jó“ emberek fajtája között, maradjunk inkább az athléták mellett; inkább Sámson és Milo, mint Kalvin és Robespierre. De e kettő

közül egyikért sem érdemes változtatni; Sámson épp oly kevéssé felsőbbrendű ember, mint Kalvin. Tehát mitévők legyünk?

II.

MAGÁNTULAJDON ÉS HÁZASSÁG.

Essünk át gyorsan azokon a nehézségeken, amelyeket a magántulajdon és a házasság teremtett. A forradalmárok tulságosan is számolnak velük. Mindenesetre könnyü bebizonyitani, hogy a magántulajdon szét fogja rombolni a társadalmat, ha ugyan a társadalom nem rombolja szét a magántulajdont. És mindenesetre az is áll, hogy a magántulajdon eddig minden birodalmat szétrombolt, de a magáét megtartotta. De ez csak azért történhetett igy, mert a magántulajdon ellen való fölületes gáncs (hogy groteszk és igazságtalan megosztása a társadalmi gazdagságnak és a társadalmi munkának) nem fenyegette az emberi faj létét, hanem csakis az egyes ember külön boldogságát és legföljebb egyik vagy másik lényegtelen politikai alakulat fönnmaradását, amilyen például egy nemzet, egy birodalom, vagy más efféle. De mert a boldogsággal a Természet sohasem törődik, mert lobogókat és határokat nem ismer el, és semmibe se veszi, hogy valamely társadalom milyen gazdasági rendszert fogad el, feudális-e, kapitalista vagy kollektivista, föltéve, hogy a faj él és virágzik (neki a méhkas, a

hangyaboly épp annyit ér, mint Utopia): ennélfogva a szocialisták érvelése, bármennyire megcáfolhatatlan is, sohasem fogja komolyan veszélyeztetni a magántulajdont. Ennek a tulbecsült intézménynek csak akkor fog megcsendülni a halálharangja, ha azt fogjuk érezni, hogy valami sokkal életbevágóbb kérdéssel ütközik öszsze, mint amilyen a társadalmi gazdaság személyi igazságtalanságai. De ilyen összeütközés nem támad mindaddig, amig a társadalom nem nőtt ki a nemzeti közösségekből, amelyek sokkal egyszerübbek és kisszerübbek, semhogy végzetes módon nehezedtek volna rá az Ember korlátolt politikai képességeire. De most eljutottunk a nemzetközi szervezkedés fokára. Az Ember politikai képességét és nagylelküségét egyszerüen agyonnyomják azok az óriási és bonyolult problémák, amelyekkel birkóznia kell. És ha ebben a félelmetes pillanatban fölfelé tekint, egy magasabbrendü szellemre, hogy az segitsen rajta, üresnek látja a mennyet. Rögtön rá fog jönni, hogy véletlenül éppen az a formula, amelyet már elvetett — hogy tudniillik az Ember a Szentlélek temploma —, szó szerint igaz, s hogy csakis a saját agya és a saját keze által segithet rajta valamiképpen az a Szentlélek, amely valamikor legködösebb alakja volt a Szentháromságnak és amely manapság az egyetlen eleven valósága, mint ahogy mindenkor is igazi egysége volt. És igy, ha a felsőbbrendü Ember csakugyan eljövendő, csakis a Férfi szándékos és jól megfontolt elgondolása révén születhetik meg a Nőtől. Ennek az aka-

ratnak a meggyőző ereje mindent elsöpör, ami utjába fog állani. Még a magántulajdont és a házasságot is, amely intézmények gunyolják a munkásnak abbeli panaszkodását, hogy őt elütik a „Mehrwert“-től, s a jegygyürü rabszolgáinak házi bajait, — gunyosan fogjuk félrelökni, mint a legcsekélyebb semmiséget, ha szembehelyezkednek ezzel a gondolattal, amikor ez már jól felfogott létérdeke lesz a fajnak.

S hogy szembe kell vele helyezkedniök, ez nyilvánvalóvá lesz előttünk abban a pillanatban, amikor be fogjuk ismerni, hogy hiábavaló dolog embereket speciális sajátosságokra tenyészteni, mint ahogy kakasokat tenyésztünk viaskodásra, agarakat gyorsfutásra és juhokat az ürühus miatt. Az Emberben éppen az az igazán fontos, amit ma még nem értünk. Jórészt még tudatunk sincs róla, mint ahogy rendszerint annak sem vagyunk tudatában, hogy a vérkeringést a sziv működése tartja fönn, pedig meghalunk, ha nem vigyázunk rája. Amiből kénytelenek vagyunk azt következtetni, hogy ha majd a kiválasztásban elmentünk is a lehetőség határáig, amennyiben a választható szülők lajstromából töröltük mindazokat az embereket, akik nem érdekesek, nem biztatók, vagy pedig minden ellenérték nélkül rútak; még akkor is a véletlen szeszélyére kell biznunk (más szóval a természet sugallatára), ugy a tenyésztőt, mint a szülőket illetőleg, az öntudatlan énnek azt a felsőbbségét, amely igaz természete lesz a felsőbbrendü embernek.

És e ponton észre kell vennünk, hogy mi-

lyen fontos, minél nagyobb teret adnunk a véletlen szeszélyének. Kis érdekcsoportokra szabdalni az emberiséget és az egyéni kiválasztást a saját érdekcsoportjára korlátozni, annyi, mint nagy időkre vagy örökre kitolni a felsőbbrendü ember megjelenését. Nemcsak hogy minden egyes embert ugy kellene táplálni és nevelni, mint lehetséges szülőt, de a természetes kiválasztásnak még olyan akadálya se lehessen, hogy a grófnénak nem kell a matróz, vagy a hercegnek a mosogatólány. A helyes kiválasztásnak föltétele az egyenlőség, és az egyenlőség — mint minden nemzetgazdász tudja, nem fér össze a magántulajdonnal.

Az egyenlőség azonfölül lényeges föltétele a rossz kiválasztásnak is, és rossz kiválasztás szükséges ahhoz, hogy az emberi faj kipusztuljon. Amikor a mult század derekán a tudományos agyvelőkbe az öröklés törvénye befészkelte magát, a törvény hivei azt hirdették, hogy bün. ha két őrült ember, vagy két tüdővészes összeházasodik. De hát a beteg törzseket talán ugy próbáljuk megjavítani, hogy megmételyezzük velök az egészséges törzseket? Világos, hogy a beteg emberek vonzódása a betegekhez áldásos hatással van a fajra. Ha két igazán beteg ember összeházasodik, ötven százalék valószinüség van arra, hogy lesz egy csomó gyermekük, akik mind még a fölserdülésük előtt fognak meghalni. És ez sokkal kielégitőbb megoldás, mint egy egészséges és egy nyavalyás ember tragikus egybekelése. És ámbár drágább áron jutunk hozzá, mintha meddővé tennők a betegeket,

megvan az a roppant előnye, hogy amennyiben a betegségről és az egészségről való fogalmaink tévesek (már pedig bizonyos fokig okvetlenül tévesek), a tévedést a tapasztalattal helyreütjük, ahelyett, hogy e kibuvóval még jobban meggyökereztetnők.

Egy ténynyel bátran és nyiltan le kell számolnunk, akárhogy üvöltenek is a romantikusok. Nincs bebizonyitva, hogy a legjobb polgárok egyenrangu házasságokból születnek, vagy hogy az ellentétes temperamentumoknak nincs-e jelentős részük abban, amit a tenyésztők keresztezésnek hivnak. Ellenkezőleg, olyan szülőktől, akik máskülönben a lehető legrosszabb élettársak és házasfelek, minden valószinüség szerint olyan jó eredmények várhatók, hogy ezek összepárositását előbb-utóbb épp oly gyakran meg fogjuk kisérelni, mint amily ritkán történik manapság. De az ilyen felek összepárositása nem okvetlenül azt jelenti, hogy össze is házasodjanak. Két egymást kiegészitő ember párosodása kiegyenlitheti kölcsönös fogyatkozásaikat; de a házasélet állandó közösségében csak még jobban érzik ezeket a fogyatkozásokat és szenvednek alattuk. Igy egy erőteljes, jókedvü, jógyomru vidéki angol nemesember, a maga osztálybüszkeségével és hajlamaival és egy okos, leleményes, értelmes és kiválóan müvelt zsidónő olyan fiut hozhatnak létre, aki sokkal különb lesz a szülőinél; de nem valószinü, hogy a zsidónő érdekes élettársat fog látni az angol nemesben és szokásait, barátait, tartózkodási helyét és életmódját sem

fogja megfelelőnek találni. És ezért a házasság, amig elengedhetetlen föltétele lesz a párosodásnak, éppen ugy késleltetni fogja a felsőbbrendü ember megjelenését, mint a magántulajdon, viszont a felsőbbrendü ember után való törekvésében épp oly változáson fog keresztülmenni.

A magántulajdonnak és házasságnak a jelen formájukban való tényleges megszünése minden különösebb föltünés nélkül fog megtörténni. Az emberek nagy tömegére nézve a magántulajdon okos eltörlése nem fog egyebet jelenteni, mint hogy ellátás, ruházkodás, lakás és kényelem dolgában sokkal több fog a rendelkezésükre állani, mint azelőtt, ellenben idejükkel és helyzetükkel nem fognak többé olyan szabadon rendelkezni. Nagyon kevés ember tesz ma különbséget az igazán kizárólagos magántulajdon és a magasrendü társadalmi feltételektől függő magántulajdon között, amelynek jövedelme ugyanolyan elbirálás alá tartozik, mint a vagyontalan lelkész, katonatiszt vagy államhivatalnok fizetése. Egy földbirtokos, még mindig elüzhet a jószágáról férfiakat és nőket, lerombolhatja lakásaikat s pótolhatja őket állatokkal és barmokkal; és a még nem szabályozott kereskedelmi ágakban a kereskedő épp ugy nyuzhatja megszabályozott társait és épp oly törvénytelenül veszélyeztetheti a nemzet egészségét és életét, mint ahogy a manchesteri gyapotgyárosok tették a mult század elején. És ámbár egyfelől a gyáripari törvény, másfelől a munkások trade union-ja az emberi kor hatá-

rán belül a régi, korlátlan tulajdonosból gyapotgyárost, a gyapotszövőből pedig gyapotmunkást csinált, akik csak nagyon megszoritott társadalmi vagy kollektiv föltételek mellett dolgozhatnak és dolgozhatnak, amelyek a sulyos egyéni esetekre való tekintet nélkül csakis a közjólét érdekét szolgálják: a lancashirei emberek még mindig a régi értelemben beszélnek az ő tulajdonukról s nem értenek rajta egyebet, mint hogy a tolvajt, aki ellopja, meg lehet érte büntetni. A magántulajdon teljes eltörlése és minden egyes polgárnak fizetett közhivatalnokká való átalakulása, a nemzet több mint kilencvenkilenc százalékának tudatában nem keltene nagyobb változást, mintha manap egy hajótulajdonos fia beáll a tengerészethez. Az órájukról, ernyőjükről és kis kertjükről azontul is azt mondanák, hogy a tulajdonuk.

A házasság neve is fönn fog maradni s lesz egy intézmény általános neve még sokáig azután, hogy maga az intézmény már megváltozott. A mai angol házasság például, amelyet a válás és a férjes asszonyok tulajdonjogáról szóló törvény módositott, sokkal jobban különbözik a XIX. század elején divott házasságtól, mint Byron házassága a Shakespeare-étől. Ezidőszerint az angol házasság nemcsak más, mint a francia házasság, de más, mint a skótországi. A házasságot, ahogy például Dél-Dakotában a válási törvény módositotta. Claphamben tisztára szabad szerelemnek mondanák. De az amerikaiak, akik távol állanak attól, hogy cinikusan vagy elvetemülten gondolkozzanak a házasságról, olyan

komolysággal tisztelik az ő ideáljaikat, amely Claphamben ósdinak tünnék fel. Sem Angliában, sem Amerikában egy pillanatig sem tür-nék meg, hogy bárki a házasság eltörlését javasolja, de azért éppen olyan bizonyos, hogy mindkét országban addig fogják folytatni a házassági szerződés fokozatos módositását, amig az sem sulyosabb, sem visszavonhatatlanabb nem lesz, mint bárminő más társasági szerződés. De ha egyszer leszámoltunk is ezzel, az emberek tovább is férjnek és feleségnek fogják nevezni egymást, a társascéget továbbra is házasságnak fogják hivni és legnagyobbrészt tudatában sem lesznek annak, hogy ők kevésbbé volnának házasemberek, mint volt annak idején VIII. Henrik. Mert ha csak egy pillantást vetünk is a házasságra különböző keresztény országokban, rögtön látjuk, hogy a házassági törvény minden országban más, mig ellenben maga a házasélet annyira egyforma mindenütt, hogy a legtöbb ember a saját házassági törvényeit egyetemes törvényeknek tartja. Itt is, csak ugy, mint a magántulajdon esetében, az a körülmény, hogy a közönség föltétlenül megbizik az intézmény nevének állandóságában, inkább megkönnyiti, hogy változtathassunk a lényegén.

Mindamellett nem lehet tagadni, hogy a felsőbbrendü ember iránt érzett szükségből kizárólag a közvéleményben egy fölöttébb váratlan változásnak is kell végbemennie. Tudniillik szét kell választani a házasság és a párosodás fogalmát, amelyek ma szükségképpen összetartoznak

s amely utóbbit a legtöbb nőtlen ember a házasság tulajdonképpeni kriteriumának tekint. Persze, tévednek, mert éppen olyan igaz volna azt állitani, hogy a párosodás merőben véletlen és mellékes föltétele a házasságnak. A párosodás egyesegyedül a faj fentartására nézve lényeges; és mihelyest ez a főkövetelménynek más uton módon is eleget lehet tenni, mint házasság utján, a Természet teremtő szempontjából a párosodás sem lehet többé lényeges eleme a házasságnak. De azért a házasság mégis oly gazdaságos, oly helyénvaló, oly kényelmes, hogy a felsőbbrendü ember a házasság fanatikusait egész bátran megvesztegetheti azzal az igérettel, hogy föltámasztja a fölbonthatatlan és embertelenül szigoru régi házasságot, eltörli a válást és még szorosabbra füzi azt a rettenetes láncot, mely a tisztességes elemeket részegekhez, gonosztévőkhöz és tékozlókhoz csatolja: — csak azt az egyet kötve ki, hogy neki megadják a párosodás teljes különválasztását a házasságtól. Mert ha az embereknek még oly szigoru alapon lehetne is csak családi kereteket alkotniok, — mégis mindig házasodnának. A római katholikusok, akiknek az Egyházuk tiltja, hogy igénybe vegyék a válási törvényeket, épp oly vigan házasodnak, mint a dél-dakotai presbyteriánusok, akik oly könnyü szerrel cserélhetik a házastársukat, hogy az ó-világ megbotránkozik rajtuk; és ha a katholikus Egyház még egy lépést tenne a kereszténység felé és nemcsak a papokra, hanem a világiakra is kiterjesztené a celibátust, az Egyház legengedelmesebb fiai és

leányai még akkor is házasodnának, az együttélés kedvéért. Nem is kell tovább szőnünk e hipothéziseket, itt csak az volt a céljuk, hogy az olvasó könnyebben boncolja szét a házasságot kétféle funkciójára, amelyek közül az egyik az, hogy szabályozza a párosodást, a másik pedig az, hogy formát ád az együttélésnek. Ez a két funkció teljesen különválasztható; az együttélés a házasság két lényeges alkotó eleme közül csak az egyiket jelenti, mert párosodás együttélés nélkül éppenséggel nem házasság, holott együttélés párosodás nélkül is még mindig házasság; a tény az, hogy a termékeny házasságok is a házasság tartamának nagy része alatt valósággal ilyenek, némelyik házasság pedig egész idő alatt ilyen.

Alapul véve tehát, hogy a magántulajdon és a házasság, amelyek szétrombolják az egyenlőséget és igy mellékes körülményekkel gátolják a nemi kiválasztást: egyuttal gátat vetnek a felsőbbrendü ember felé való fejlődésnek; könnyü megérteni, hogy az egyetlen, általánosan ismert modern fajnemesitő kisérletnek miért kellett olyan közösségben megtörténnie, amely mind a két intézményt elvetette.

III.

A PERFEKTIONISTA KISÉRLET AZ ONEIDA VÖLGYÉBEN.

1848-ban megalakult Amerikában az Oneida-község, hogy megvalósitsa azt a tervet, amely néhány perfektionista alapon álló kommunista agyában fogamzott meg, amely szerint „mi kizárólag annak szenteljük magunkat, hogy megalapitsuk Isten országát". Ámbár az amerikai nemzet kijelentette, hogy efféle dolgot nem lehet keresztyén államban megtürni, az Oneida község mégis több, mint harminc esztendeig állott fönn, amely idő alatt, ugy látszik, egészségesebb gyermekeket hozott a világra és kevesebb rosszat tett és szenvedett, mint bárminő más — bejegyzett részvénytársaság. De nagyon válogatott társaság volt: mert az igazi kommunista (akit nagyjában ugy lehet meghatározni, hogy roppant büszke ember, aki gazdagitani akarja a közt, ahelyett, hogy megnyuzza) épp ugy fölötte áll a közönséges kapitalista részvényesnek, mint ahogy a közönséges kapitalista részvényes fölötte áll a kalóznak. Azonkivül a perfektionistáknak nagyszerü vezetőjük volt az ő főnökük Noyes, aki a felsőbbrendü ember irányában történt szerencsés kisérletek közül való volt, amelyek néha-néha az Ember kontár intézményeinek minden befolyása ellenére mégis előfordulnak. Noyes puszta létele egyszerüsitette a kommunisták fajnemesi-

tési problémáját, minthogy a kérdés, hogy mifajta ember létrehozására törekedjenek, rögtön megoldódott azzal, hogy nyilvánvalóan kivánatosnak látszott létrehozni egy másik Noyest.

De egy maroknyi embernek ez a kisérlete, akik a harminc esztendő után is (amellett, hogy kikerülték azt az önkénytelen gyermekgyilkolást, amely tudatlan szülők között a magánházakban folyik) mindössze háromszáz lelket számláltak, nem sokat nyomott a latban s legfeljebb azt bizonyitotta be, hogy a kommunisták egy felsőbbrendü ember vezetése mellett, minekutána kizárólag annak szentelték magukat, hogy megalapitsák „Isten országát" s csak annyit törődtek a magántulajdonnal és a házassággal, mint a camberwelli miniszter a hindu kasztokkal és a hindu özvegyekkel: sokkal jobban használták föl az életüket, mint azok a közönséges népek, amelyek e két intézménynek sulya alatt vergődnek. De azért az ő felsőbbrendü emberük maga is elismerte, hogy ez a látszólagos siker csak az ő saját abnormális mivoltának volt köszönhető; mert amikor vénségére elhagyta az ereje, ő maga vezette és szervezte a kommunisták önkéntes visszaesését a házasságba, kapitalizmusba és a hagyományos magánéletbe, ami nyilt bevallása volt annak, hogy az igazi társadalmi megoldás nem az, amire egy esetleges felsőbbrendü ember egy összeszedett társaságot a maga tehetségével rá tud beszélni, hanem csak az, amire a fellsőbbrendü emberek egész közössége a saját jószántából határozta el magát. Ha Noyesnak nem pár tucat perfektionistát kellett

volna szerveznie, hanem az egész Egyesült-Államokat, Amerika épp oly alaposan letörte volna, mint ahogy Anglia letörte Cromwellt, Franciaország Napoleont és Róma Julius Caesart. Cromwell keserves tapasztalat árán jött rá, hogy maga Isten sem tud egy népet a saját szinvonala fölé emelni, s még ha egy nemzetet annyira fölráznak is, hogy vágyait föláldozza a lelkiismeretének, az eredmény tisztára azon fog megfordulni, hogy milyen annak a nemzetnek a lelkiösmerete. Napoleon, ugy látszik, végül egy alkalmatlan falka kutyának látta az emberiséget, amely csak arra jó, hogy az ember sportból vadászatra használja fel. Caesarnak azt a tehetségét, hogy tudott harcolni gyülölet és harag nélkül, teljességgel ellensulyozta katonáinak az az eljárása, hogy ellenfeleiket a csatatéren megölték s nem ejtették őket foglyul, nehogy Caesar megkimélhesse őket: és az ő állami fensőbbségét a római polgárok óriási megvesztegetésével lehetett csak elérni. És amire a nagy uralkodók nem képesek, arra a törvénykönyvek és a vallások sem képesek. Az ember minden szabályba beleolvassa a saját természetét; és ha az emberfölötti parancsot olyan ravaszul eszelnénk ki, hogy az ember szántszándékkal sem érthetné félre: akkor kijelentené róla, hogy lázitó istenkáromlás, vagy pedig félretolná, mint valami eszeveszett vagy teljességgel érthetetlen dolgot. Parlamentek és zsinatok annyit toldozhatnak-foldozhatnak törvénykönyveiken és hitcikkelyeiken, amennyit akarnak, mint ahogy a körül-

mények is megváltoztatják az osztályok és az osztályérdekek egyensulyát; és a toldozásnak-foldozásnak lehet eredménye az erkölcsi fejlődésnek esetleges illuziója, mint például ha a kereskedő-osztály kerekedik a katonai osztály fölé, a páros viaskodás helyébe jön a társadalmi bojkott és az anyagi kártérités. Bizonyos pillanatokban még jelentős anyagi előny is néz ki a változásból; például, ha a politikai hatalom a dolgozó osztályok kezébe kerül, ami helyesebb vagyon-elosztást eredményez, már csak azon az egyszerü alapon, hogy az uj gazdák is önzők; de mindez mégis csak merő kiigazitás és átalakitás; mindaddg, mig a nép szivben és lélekben meg nem változik, a legnagyobb ember sem merhet azzal a föltevéssel uralkodni, hogy a többiek is olyan nagyok, mint ő maga, holott a hajcsár bátran rábizhatja a nyájra, hogy az maga is hazataláljon az ulcákon keresztül, mintha ő vezetné. Amig olyan Anglia nem lesz, ahol minden egyes ember Cromwell, olyan Franciaország, ahol minden egyes ember Napoleon, olyan Róma, ahol minden egyes ember Caesar s olyan Németország, ahol minden egyes ember Luther plus Goethe, a világon épp oly kevéssé lehet segiteni a *hősök* által, mint ahogy egy brixtoni villán nem javithat a Cheops pyramidja. Ránk nézve ez egyetlen lehető változás az, hogy ilyen nemzeteket hozzunk létre.

IV.

AZ EMBER TILTAKOZIK A SAJÁT TÖKÉLETESEDÉSE ELLEN.

De megtürnék-e az ilyen változást, ha az embernek előbb önmaga fölé kell emelkednie, hogy kivánatosnak tartsa? Megtürnék, ámbár félreértik a mivoltát. Az Ember a felsőbbrendü Embert minden erejével óhajtja, amelyet csak elvonhat a maga táplálkozásától, és minden egyes korban fölmagasztalta azt, aki legjobb eleven helyettesitője volt a felsőbbrendü Embernek. A legtehetségtelenebb hadvezérét megtette Nagy Sándornak; az ő királya a legtökéletesebb gentleman a világon; a pápája szent. Mindig van készenlétben egy csomó bálványa, amelyek egytől-egyig nem egyebek, mint hamis felsőbbrendü Emberek. Hogy a felsőbbrendü Ember a maga emfajfölötti ujjaival meg fogja fricskázni a mai embernek a jogról, kötelességről, becsületről, igazságról, vallásról, sőt illemről szóló összes hazug ideáljait és olyan erkölcsi felelősséget fog megállapitani, amely nagyon is tulmegy a mai ember képességein: erről a mi mai emberünknek sejtelme sincsen; sőt még akkor sem kap észbe, ha a mi föl-fölbukkanó felsőbbrendü Embereink megcselekszik ezt a szemeláttára. Sőt ő maga is megcselekszi minden nap, anélkül, hogy tudná. És ezért nem is fog óvást emelni olyan emberfaj létrehozása ellen, amely Nagy Emberekből vagy Hősökből áll, mint ő nevezi,

mert ő nem az igazi felsőbbrendü Embert látja ezekben, hanem saját magát, végtelenül meghatványozott agyvelővel, végtelenül meghatványozott bátorsággal és végtelenül meghatványozott pénzzel.

A legsulyosabb ellenkezés az emberiségnek abból az általános félelméből fog keletkezni, hogy a házassági rendbe való beavatkozás egyuttal beavatkozás a mi gyönyöreinkbe és a mi romantikánkba. Ez a félelem, mely a sértett erkölcs álarcát ölti fel, mindig fölbukkant azokban az emberekben, akik nem vizsgálták meg, hogy mennyire alaptalan; de csakis azokban a degenerált emberekben fog megmaradni, akikben a termékenység ösztöne merő élvezetvágygyá halaványodott. A modern találmányok, amelyek a gyönyört a meddőséggel egyesitik s amelyek manap állandóan ismertek és hozzáférhetők, megadják az illetőknek a lehetőséget, hogy kivonják magukat a fajból, amely eljárás már nagyban folyik; és ha ennélfogva az intelligens módon termékenyek maradnak meg, ez a felsőbbrendü Ember hiveinek megmaradását jelenti: mert a cél itt semmi egyéb, mint a régi, értelmetlen, elkerülhetetlen és szinte öntudatlan termékenységet fölcserélni az értelmesen ellenőrzött, tudatos termékenységgel és kiküszöbölni a fejlődési folyamatból a kéjencet.[1])

[1]) A kéjenc a fejlődésben ugyanazt a szerepet fogja játszani, amelyet manap a falánk ember. A falánk ember is, mint akiben a legerősebb a táplálkozási hajlam, mindig több fáradságot fog venni, mint embertársai, hogy élelmet szerezzen. És ha az élelem megszerzése

De még ha ezt a kiválasztási eljárást nem találták volna is fel, a faj célja akkor is szétrombolná az ellenszegülő egyéni ösztönöket. Méhek és hangyák nemcsak, hogy a maguk nemzői és szülői ösztönüket helyettesek révén elégitik ki, de maga a házasság is millió normális nőre és férfira sikerrel kényszeriti rá a cölibatust. Szóval, e kérdésben az egyéni ösztön, amelyet a nem gondolkozó emberek olyan hatalmasnak képzelnek, végül is igazán számon kivül hagyható.

V.

A FELSÖBBRENDÜ EMBER MINT POLITIKAI SZÜKSÉG.

A felsőbbrendü Ember, a legparancsolóbb szempontból tekintve, politikai szükség. Az összes alternativ rendszerek bukása belekényszeritett bennünket a proletár demokráciába:

---

olyan nehéz lesz, hogy csakis nagy erőlködés árán fog hozzájuthatni, akkor a falánk emberben az étvágy a végsőkig fogja fejleszteni a ravaszságot és a vállalkozó szellemet és igy nemcsak a legjobban táplált, hanem egyuttal a legügyesebb ember is ő lesz a közösségben. De kedvezőbb éghajlat alatt, vagy ahol a társadalmi ellátás könnyüvé teszi az embernek, hogy zabálhasson, ott a falánk ember belebetegszik az evésbe és végtére agyonzabálja magát. A többi kéjenc is igy virul és igy pusztul el; és a legéletrevalóbbnak megmaradása végül ezért jelenti az önfegyelmezett embernek megmaradását, mert csakis ezek tudnak a körülmények ama folytonos eltolódásához alkalmazkodni, amely együtt jár az ipari fejlődéssel.

azok a rendszerek ugyanis a felsőbbrendü Emberek létezésén fordultak meg, akik, mint deszpoták és oligarchák működtek; és ezek a felsőbbrendü Emberek ahelyett, hogy mindig vagy legalább is gyakran a kellő pillanatban, vagy pedig társadalmilag mint megválasztható alakok bukkantak volna fel, ha már fölbukkantak is, nem birták a felsőbbrendüséget ráparancsolni azokra, akiken uralkodtak, legfeljebb egy kis időre és olyan kényszereszközökkel, amelyek erkölcsi öngyilkosságszámba mentek; igy tehát a kormány „pusztán az emberi természet" erejénél fogva, a kormányzottak beleegyezésével fölhagyott a régi tervvel, hogy állampolgárokat ugy kormányozzon, mint kis iskolás fiukat.

De most még látnunk kell azt az embert, aki némi gyakorlati tapasztalatokat szerezvén a proletár-demokrácia körül, hisz még némiképpen abban, hogy ez a demokrácia képes nagy politikai problémák megoldására, vagy akár csak arra is, hogy okosan és gazdaságosan lássa el a rendes községi ügyeket. A radikálisok hite az általános szavazati jogban, mint politikai csodaszerben, csakis deszpota és oligarcha uralom alatt kapott lábra. Ez a hit elenyészik a gyakorlati kipróbálás első pillanatában, mert a demokrácia nem képes annak az emberanyagnak a szinvonala fölé emelkedni, amelyből a szavazói vannak faragva. Svájc Oroszországgal összehasonlitva boldog országnak látszik, de ha Oroszország éppen olyan kicsi volna, mint Svájc, ha társadalmi problé-

máit ugyanugy egyszerüsitették volna bevehetetlen természetes határai és ha lakosságát a közvetetlen és változatos nemzetközi forgalom ugyanugy kimüvelte volna: a két ország között mindjárt nehéz volna a választás. Annyi bizonyos, hogy Ausztrália és Kanada, amelyek igazán protektorátus alatt élő demokrata köztársaságok, és hogy Franciaország és az amerikai Unió, amelyek bevallottan független demokrata köztársaságok, sem nem egészségesek, sem nem gazdagok, sem nem bölcsek, és még rosszabbul állna a dolguk, ha népszerü minisztereik nem volnának jártasak abban a müvészetben, hogyan kell a nép lelkesedését kihasználni s a nép tudatlanságával visszaélni. A politikusnak, akinek valamikor azt kellett volna tanulnia, hogyan hizelegjen a királyoknak, most meg kell tanulnia, hogy széditse, hogy mulattassa, hogy vegye le a lábáról, hogy szedje rá, hogy ijessze meg, vagy más módon hogy keritse hatalmába a választót; és ámbár a haladott modern államokban, ahol a mesterember müveltebb, mint a király, sokkal nagyobb embernek kell lenni ahhoz, hogy valaki jó demagóg lehessen, mint jó udvaronc; mégis a nagy tömegnek mindig az az embere, aki csudálatos erővel tud ragaszkodni a népben gyökerező meggyőződésekhez, mig a gyöngébb szkeptikus, aki tapogatózva keresi utját a jövő század felé, okvetlenül lemarad, ha véletlenül nincs meg benne egyuttal a kuruzsló sajátos tehetsége is, amely esetben azonban mint kuruzsló nyeri el a szavazatokat s nem mint társadalomjavitó.

Eszerint a demagóg, ámbár azt vallja (tévesen), hogy a választók többségének érdekében akarja rendbehozni a dolgokat, mégis csak állandósitja a középszerüséget, becsmérli a rendkivüli képeségek megnyilatkozását és dicsőiti a szembetünően közönséges képességeket. A kis dolgot ügyesen végzi; de a nagy dolgokat csak retorikával győzi. Ha nagy politikai mozgalom készül, nem szervezik és nem vezetik lelkiismeretesen; az emberiség öntudatlan énje ugy gázol a problémán keresztül, mint ahogy az elefánt gázol keresztül a dzsungelon; és a politikusok szónoklatokat mondanak mindenről, ami a dolog folyamán fölmerül, de magát a dolgot a legjobb szándékkal és minden erejükkel meg akarják gátolni. És végül, ha a társadalmi csoportosulás olyan pontra ér, hogy nemzetközi megszervezést kiván, mielőtt még a demagógok és a választók megtanulhatták volna, hogyan kell helyesen igazgatni egy kisebbrendü községet (nem is szólva Konstantinápoly internacionalizásáról): akkor az egész politikai ügy szétrobban; ma is láthatjuk egykori birodalmak romjait, amikor például uj-zélandiak ülnek a London Bridge egyik törött ivén, és igy tovább.

Ez a folyton ismétlődő katasztrófa minket is bizonyára utól fog érni, ha nem tudjuk megteremteni a felsőbbrendü Emberek demokráciáját, és ennek a demokráciának a megteremtése az egyetlen változás, amely ma elég biztató, hogy megedzzen bennünket arra a nagy erőfeszitésre, amely a forradalomhoz szükséges.

VI.

A SZEMÉRMESSÉG MAGYARÁZATA.

Miért kényeztessék a méhek az anyáikat, amikor mi csakis az operaprimadonnáinkat kényeztetjük: ez olyan kérdés, amelyen érdemes gondolkozni. A mi fölfogásunk az anyákat megillető bánásmódról nem az, hogy jobb táplálkozásban részesitsük őket, hanem hogy megvonjuk tőlük a táplálékot, amennyiben megtiltjuk, hogy lebetegedésük után egy hónapnál előbb gyári munkát vállaljanak. Lelkiismeretesen megteszünk mindent, ami alkalmas arra, hogy a szülés csapás legyen a szülőkre és veszedelem az anyára nézve. Amikor egy nagy francia iró, Zola Emil, nemzetének meddőségén megrémülve ékesszóló és hatalmas könyvet irt a szülői tekintély helyreállitásáért, Angliában rögtön ugy itéltek, hogy az ilyen természetü könyv, amelynek még azonfölül *Termékenység* a cime: olyan utálatos, hogy nem lehet leforditani és szigoruan el kell fojtani minden kisérletet, mely a nemek viszonyát nem érzéki vagy romantikus alapon tárgyalja. Már most, ha ez a föltevés csakugyan a közvéleményen alapulna, ez arra vallana, hogy az emberek utálják és gyülölik az Életerőt, pedig ez csak olyan elfajult és beteg társadalomban volna lehetséges, amelynek Hedda Gabler a tipikus asszonya. Csakhogy nincs ilyen igazi alapja. A sajtónak, valamint a fehér asztalnak a szemérmessége csakis a nyelvnek és a nevelésnek nehézségeiből származik. Nem

tanultuk meg azt, hogy illendően gondolkodjunk ezekről a témákról és ennélfogva nem is tudunk beszélni róluk, csakis illetlen módon. Igy aztán kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy e témák nyilvános megbeszélésre nem alkalmasak, mert csak olyan kifejezések állanak rendelkezésünkre, amelyeket a közhasználat illetleneknek talál. A fiziológusoknak, akik a technikai szótárból merithetnek, nincsenek nehézségeik és a nyelv mesterei, akik illendően gondolkodnak, irhatnak népies regényeket, aminők Zola Termékenysége és Tolsztoj Föltámadása, anélkül, hogy a legkevésbbé is megbotránkoztatnák az olyan olvasót, aki szintén illendően tud gondolkodni. De a mai közönséges ujságiró, aki mindig csak trágár alapon beszélt ezekről a dolokról, tiz sort nem füzhet egy válópörhöz anélkül, hogy valami tudatos arcátlanságot vagy valami ravasz élcet el ne helyezzen, amely lehetetlenné teszi, hogy társaságban hangosan felolvassák ezt a kommentárt. Mindez a trágárság és prüdéria (a kettő ugyanaz) persze nem azt jelenti, hogy az embereknek nincsenek illendő érzéseik e dologban; ellenkezőleg, éppen a mély és komoly érzésünk teszi ránk nézve elviselhetetlenné, hogy aljas kifejezésekkel és durva élcekkel szentségtelenitsék meg; végre aztán már azt sem tudjuk elviselni, hogy egyáltalában beszéljenek erről, mert ezer ember között egyetlenegy akad, aki ugy tud beszélni róla, hogy nem bántja önbecsülésünket, főképpen pedig a nők önbecsülését. És a nép nyelvének szörnyüs

geihez adjuk hozzá a nép szegénységének szörnyüségeit. Sürü népesség mellett a szegénység megszünteti a tisztaság lehetőségét; és tisztaság hiányában az élet természetes föltételei között sok bántóvá és ártalmassá válik s végül az az eredmény, hogy a tisztátlanságnak e természetes föltételekkel való kapcsolata olyan lenyügöző tudattá lesz, hogy a civilizált emberek (vagyis azok között, akik a városoknak csufolt piszkos kerületekbe vannak összezsufolva) a testi életüket nagyobbára ugy kezelik, mint bünös titkot, amelyet csakis az orvos előtt lehet szellőztetni, akkor is csak sürgős esetekben; és Hedda Gabler agyonlövi magát, mert az anyaság nem uri nőhöz illő dolog. Szóval a nép álszemérme csak a szegénynyének járuléka, de azért azok a kérdések, amelyeket kiközösitett, mégis csak a legérdekesebb és legkomolyabb témák maradnak

VII.

A HALADÁS ILLUZIÓJA.

Sajnos, a legkomolyabb embereket is kizökkenti a fejlődés kerékvágásából a haladás illuziója. Minden szocialista könnyen meggyőzhet bennünket arról, hogy óriási a különbség Ember és Ember között, amilyen valóban és amilyenné válhatnék — további fejlődés nélkül — a táplálkozás, környezet és nevelés ezredéves föltételei alapján. A szocialista bebizonyithatja, hogy az egyenlőtlenség és az igazságtalan vagyonmegoszlás és munkamegoszlás egy tudo-

mánytalan gazdasági rendszer következménye, s hogy az Ember, bármily vétkes, nem szándékosan alapitotta ezt a rendezett rendetlenséget, valaminthogy a légy sem szándékosan égeti össze magát, amikor belerőpül a gyertyalángba. Bebizonyithatja, hogy az erőteljes és hajlékony atléta és a görbehátu és csuzos földmunkás között a különbséget nem a természet okozza, hanem csakis az adott viszonyok. Bebizonyithatja, hogy a legmegvetendőbb emberi bünök között van sok olyan, amelyek nem gyökereznek mélyen, hanem csakis intézményeink visszahatása legigazibb erényeinkre. Az anarkista, a Fabian-társaság tagja, a vegetáriánus, az orvos, az ügyvéd, a lelkész, az ethika tanára, a katona, a sportember, a föltaláló, a politikai programmcsináló mind azért rendel valamit, hogy megjavitson bennünket, és majdnem minden orvosságuk fizikailag lehetséges, és beismert bajok ellen irányul. Rájuk nézve a haladás határa legrosszabb esetben az, hogy minden reformot végrehajtunk s minden egyes embert fölemelünk odáig, ahova ma csak a testileg és lelkileg legjobban tápláltak és leginkább müveltek juthatnak el.

Itt tehát, legalább nekik ugy rémlik, óriási tér nyilik az erélyes ujitó számára. Itt sok nemes és elérhető cél int a Nehézség Hegyének ösvényein tul, ahol a nagy szellemek szivesen járnak. Szerencsétlenségünkre, a hegyet sohasem fogja megmászhatni az az ember, akit mi ösmerünk. Nem lehet tagadnunk, hogy ha valamennyien bátran vágnánk neki az ujitók ösvé-

nyén tul várakozó célnak: csudálatos módon meg tudnók javitani a világot. De ez a remény semmivel sem jogosultabb, mint az a hasonlóan valószinü biztatás, hogy ha egyszer lezuhan a mennybolt, mindnyájan pacsirtákat foghatunk. Mi nem fogunk rálépni ezekre az ösvényekre; nincs hozzá kellő energiánk. Nem sóvárgunk eléggé a cél után. Kérdezzünk meg barkit, nem szeretne-e jobb ember lenni, jámbor szivvel fogja azt mondani, hogy igen. De kérdezzük meg tőle azt, hogy szeretne-e milliomos lenni és a legőszintébb szivvel fogja azt mondani, hogy igen. De az a jámbor honpolgár, aki azt mondja, hogy szeretne jobb ember lenni, szakasztott ugy él tovább, mint azelőtt élt. És a csavargó, aki milliomos szeretne lenni, még annyi fáradságot sem vesz magának, hogy tiz shillinget keressen; egész sereg férfi és nő, aki mind mohón vágyakozik a milliós örökség után, él és meghal anélkül, hogy valaha öt fontja lett volna egy összegben, mialatt rongyokba öltözött koldusok aranynyal tömött matrácokon haltak meg, mert a kincsszomj, amely bennük volt, megedzette őket arra, hogy megkaparitsák és megőrizzék az aranyat. A nemzetgazdák, akik fölfedezték, hogy a kereslet meghozza a kinálatot, föltevésüket csakhamar kénytelenek voltak korlátozni az „igazi kereslet“-re, amely végelemzésben nem jelent egyebet, mint magát a kinálatot, és ez politikában, morálban és minden más téren egyformán megáll; a valóságos kinálat mindig mértéke az igazi keresletnek; és a puszta ki-

vánságok és kijelentések semmire sem visznek. Soha még emberi közösség nem ment tul az első fokozatokon, ahol harciassága és fanatizmusa képessé tette arra, hogy nemzetet alapilson, kapzsisága pedig arra, hogy kereskedelmi civilizációt teremtsen és azt kifejlessze. De még ezekre a fejlődési fokokra sem a közszellem révén, hanem mindig makacs türelmetlenséggel és nyers erőszakkal leheteit eljutni. Nézzük az 1832-iki reform-billt, mint példát, arra az összeütközésre nézve, mely a müvelt angolok két csoportja között támadt egy politikai rendszabályt illetőleg, amely politikai rendszabály oly nyilvánvalóan szükséges és elkerülhetetlen volt, amilyen csak egy politikai rendszabály valaha is csak volt vagy lehetett. És mégsem ment keresztül, amig a birminghami urak előkészületeket nem tettek arra nézve, hogy a kellő katonai formában el fogják metszeni a St. James-beli urak torkát. És még máig sem ment volna keresztül, ha nem lett volna mögötte más erő, mint a logika és az utilitáriánusok közvéleménye. Egy deszpota uralkodó, annyi észszel, mint Erzsébet királynő, sokkal jobban csinálta volna a dolgot, mint a volt etoni sihederekből összeverődött csőcselék, amely akkor privilégiumok alapján kormányzott bennünket s amely az 1884-ben behozott általános férfi-választójog óta a proletár demokrácia kivánalmai alapján kormányoz bennünket.

Ezidőszerint az utilitariánusok helyett van Fabian-társaságunk, a maga békességes,

alkotmányos, erkölcsi és gazdasági szociálpolitikájával, amelynek vértelen és jóindulatu megvalósulásához nincs egyébre szükség, mint hogy az angol nép megértse és a magáévá tegye. De miért nyilatkoznak szépen a Fabiánusokról olyan körökben, ahol harminc esztendővel ezelőtt ez a szó, hogy szocialista, egyértelmü volt azzal, hogy gyujtogató és torokelmetsző? Nem azért, mintha az angolokban csak a legesekélyebb hajlam is megvolna arra, hogy tanulmányozzák és elfogadják a Fabiánusok politikáját, hanem mert azt hiszik, hogy a Fabiánusok, kiküszöbölvén a szocialista mozgalomból annak félelmetes voltát, kihuzták a lázongó szegénység méregfogát s megszabadították a fennálló rendet az egyetlen támadási módtól, amelytől igazán retteg. Persze, ha a nemzet elfogadná a Fabiánusok politikáját, megint csak ugyanazzal a nyers erőszakkal vinnék keresztül, mint ahogy a magántulajdon jelenlegi rendszerét keresztülvitték. Az válnék törvénynyé és az ellenszegülőket megbirságolnák, jószágukat eladnák, a fejüket a rendőrökkel veretnék be, börtönre vetnék őket és végső esetben éppen ugy „kivégeznék" őket, mint azokat, akik áthágják a jelenlegi törvényt. De mert a mi birtokló osztályunk nem tart attól, hogy ilyen átalakulás mehessen végbe, mig ellenben igenis fél a szórványos torokelmetszőktől és bomba-merénylőktől és minden erejével leplezni törekszik azt a tényt, hogy semmi néven nevezendő erkölcsi különbség nincsen kettejük között a módot tekintve, ahogy ő érvé-

nyesiti a maga tulajdonjogát, vagy ahogy a bombavető bizonyitja a maga felfogását a természetes emberi jogokról: tehát a Fabián-társasággal épp oly vállveregetően bánik, mint a keresztény-szocialisták szövetkezetével, míg ellenben azt a szocialistát, aki bátran megmondja, hogy társadalmi forradalmat csak ugy lehet csinálni, ahogy eddig is csinálták mind a forradalmakat (tudniillik, hogy azok az emberek, akik akarják, megölik, megfélemlitik és erőltetik azokat az embereket, akik nem akarják), — az ilyen szocialistára egyszerüen ráfogják, hogy félrevezeti a népet és kényszermunkára itélik, hogy megmutassák neki, milyen őszinte üldözőinek a kifogása a fizikai erő ellen.

Tehát vessük el a Fabiánusok módszerét és térjünk vissza a barrikádépitőkhöz, vagy pedig kövessük a gyilkost és a bombavetőt? Ellenkezőleg, be kell látnunk, hogy mindkettő alapjában véve hiábavaló. A bombavető könnyen azt mondhatja: „Nem éppen most ismerték-e be, hogy semminek sem engedtek, csak a fizikai erőnek? Nem ismerte-e be Gladstone is, hogy az Ir Egyháznak az államtól való elválasztása nem a liberalizmus kedvéért történt, hanem a robbanás miatt, amely a Clerkenwill-fogházat szétrombolta?“ Nos hát, nem kell ezt gyáván és ostobán tagadnunk. Valljuk be, hogy tökéletesen igy van. És valljuk be azt is, hogy mindez a dolog természetében rejlik; hogy a leghevesebb szocialista is, ha magántulajdont szerez, szakasztott ugy kénytelen eljárni, mint a kon-

zervativ magántulajdonosok, mindaddig, mig az egész társadalom erőszakkal meg nem szünteti a a magántulajdont; és valljuk be azt is, hogy a választások és a parlamenti szavazások az ütközetektől csakis annyiban különböznek, mint a tulnyomó számu ellenséggel szemben a vértelen megadás különbözik a trafalgari vagy waterlooi ütközettől. Mindezeket a beismeréseket odaajándékozom a new-yorki ir szövetség ama tagjának, aki Amerikában könnyelmü ir emberektől pénzeket gyüjt, hogy fölrobbantsa Dublin Castlet, — a detektivnek, aki ostoba fiatal munkásokat rábeszél, hogy a szomszéd vaskereskedőnél bombákat vásároljanak s aztán kiszolgáltatja őket a fegyházi kényszermunkának, továbbá a mi katonai és tengerészeti parancsnokainknak, akik nem a prédikációkban hisznek, hanem az ultimátumban, amelyet jó sok lydit támogat — és mindazoknak, akiket illethet. De mire jó, ha a vakmerőknek és a vérszomjasoknak eljárását ültetik az óvatosak és emberségesek eljárásának helyébe? Hát Angliában jobban állanak a dolgok azóta, hogy a Clerkenwille börtön felrobbant, vagy Irországban azóta, hogy az ir Egyháznak nincs többé köze az államhoz? Van-e legcsekélyebb okunk is föltenni, hogy az a nemzet, amely bárgyu módra engedett Károly és Laud és Strafford erőszakosságának, nyert valamit azzal, hogy utóbb még bárgyubb módra, föllángolva a zsidó forradalmi litteratura remekein, lenyiszálja a fejét annak a háromnak? Tegyük fel, hogy a lőpormerénylet sikerült s a

Fawkes-dinasztia ül állandóan a trónon, változtatott volna ez valamit a nemzet jelenlegi állapotán? A guillotint Franciaországban az emberi béketürés mértékén tul használták ugy a girondeiakkal, mint a jakobinusokkal szemben. Fouquier Tinville a vérpadra követte Mária Antoinette-et; és Mária Antoinette is megkérdezhette volna a sokaságtól, épp oly maróan, mint Fouquier tette, hogy olcsóbb lesz-e a kenyerük, ha levágják az ő fejét? És mi lett mindebből? A Rougon-Macquart család császári Franciaországa és a köztársasági Franciaország a Panama-botránynyal és a Dreyfus-pörrel. Hát érdemes volt ezért a különbségért leguillotinozni mindazokat a szerencsétlen hölgyeket és urakat, bár sokan közülök haszontalanok és rosszak voltak? Leguillotinozna-e egy józan ember csak egy egeret is ezért az eredményért? Forduljunk a köztársasági Amerika felé. Amerikában nincsen csillagkamara és nincsenek feudális bárók. De vannak trustök; s vannak milliomosok, akiknek gyárai, — amelyeket elektromos drótsövény vesz körül és ismétlőfegyverrel fölszerelt Pinkerton-rendőrök védelmeznek — Reginald Front de Boenfből is radikális embert faragtak volna. És Washington vagy Franklin megmozditották volna-e a kis ujjukat az amerikai függetlenség ügyéért, ha előre tudták volna, milyen lesz a valóságban?

Nem, amit Caesar, Cromwell és Napoleon nem tudtak elérni az államnak minden fizikai erejével és erkölcsi tekintélyével, amely az ő

erős kezükben összpontosult, azt rajongó gonosztevők és őrültek sem érhetik el. Még a zsidóknak is, akik Mózestól kezdve Marxig és Lassalleig minden forradalmat sugalmaztak, be kell vallaniok, hogy utóvégre is a kutya viszszatér a váladékához és a disznó, amelyet megmosdattak, megint csak henteregni akar a pocsolyában; és mi is megbarátkozhatunk azzal a gondolattal, hogy az ember vissza fog térni bálványaihoz és vágyaihoz, minden mozgalom és minden forradalom ellenére, amig csak a természete meg nem változik. És egészen addig, korai sikerei kereskedelmi civilizációk fölépitésében (és Uristen, milyen civilizációk azok) csak előkészületek az elkerülhetetlen későbbi stádiumhoz, amely most fenyeget bennünket s amely stádiumban azok az indulatok, amelyek megteremtették a civilizációt, végzetessé válnak, ahelyett hogy produktivak lennének, mint ahogy ugyanazok a tulajdonságok, amelyeknél fogva az oroszlán király a vadonban, bizonyossá teszik az elpusztitását, mihelyest behatol a városba. És akkor a társadalmat nem mentheti meg semmi egyéb, mint a tiszta fej és a nagy célok: háboru és gazdasági verseny, hatalmas eszközei a kiválasztásnak és a fejlődésnek az egyik korszakban, romboló eszközzé válnak a következőben. Az állatok és növények tenyésztésénél olyan válfajok, amelyek a kiválasztás révén több nemzedéken át fejlődtek, egy-két generáció alatt, ha a kiválasztás szünetel, hirtelen visszaesnek az eredeti, őstipusba; s ugyanigy azok a civilizációk,

amelyekben a friss harcikedv és a kapzsiság nem működik többé mint kiválasztó erő, hanem csak mint akadály és rombolás jelenik meg, a legnagyobb hirtelenséggel esnek visszafelé és hátrafelé, és a figyelmes szemlélő megdöbbenéssel tapasztalja, hogy sok százados haladás hosszu utját a civilizáció egy emberélet határán belül teszi meg visszafelé. Ez igen gyakran fordult elő, még a történelmi időszakon belül is: és minden egyes esetben jóval előbb jutott fordulópontra a fejlődés, mielőtt még elérhették volna, vagy akárcsak papiron általánosan követték volna azt, hogy a tömegek fölemelkedjenek arra a szinvonalra, amely a legjobban táplált és legmüveltebb normális egyének mértéke.

Ennélfogva őszintén le kell tennünk arról a felfogásról, hogy az Ember jelenlegi formájában képes az igazi haladásra. A haladásnak mindig meglesz az illuziója, mert mihelyest tudatára jövünk valami bajnak, mindjárt orvosoljuk, minélfogva nekünk mindig ugy rémlik, hogy haladunk, miközben elfelejtjük, hogy a legtöbb baj, amelyet látunk, csak hosszu időn át figyelembe nem vett elmaradásuk égetővé vált következménye; hogy a mi egyengető gyógyitásaink ritkán szerzik vissza egészen az elveszett területet; és mindenekelőtt, hogy azon az uton, amelyen az elfajulásunk végbemegy, a jó is rosszá vált a mi szemünkben, és a haladás nevében szakasztott ugy megsemmisül, mint ahogy a rossz is megsemmisül és a jó lép helyébe azon az uton, amelyen a fejlődé-

sünk megy végbe fölfelé. Ez igazán az illuziók illuziója; mert azt a csalhatatlan és megdöbbentő bizonyosságot adja meg nekünk, hogy ha politikailag tönkre kell mennünk, a tüzes reformátorok és a lelkes hazafiak ezt is keresztülviszik és támogatják, mint egy csomó olyan lépést, amely szükséges a haladásunkhoz. Akkor aztán az ujitó, a haladó, a javitó nézzen még egyszer magába és gondolja meg ujra az örökös „ha ezt és ha azt“, amiből sohasem lesz se pénz, se posztó. Amig az Ember az marad, ami most, a haladás sohasem mehet tul azon a ponton, amelyet már eddig is elértünk s amelyről minden ujabb kulturtörekvésnél fejjel bukunk vissza: és amióta még ez a pont is csak olyan csúcs, amelyben pár ember szédülős ijedelemmel megkapaszkodik a szennynek szakadékai fölött: maga a puszta haladás nem igézhet meg többé bennünket.

VIII.

A KULTURA ÖNHITTSÉGE.

Utóvégre is a haladás illuziója nem olyan nagyon veszedelmes. Elkezdjük azzal, hogy elolvassuk apáink kortársainak szatiráit és végezzük azzal (ami igen nagy tudatlanság), hogy azok a leleplezett visszaélések mind a multra tartoznak. Látjuk azt is, hogy a kiáltó bajok reformjai gyakran ugy mennek végbe, hogy a politikai hatalom részben áthárul az elnyomottról az elnyomottakra. A liberálisok szavazati jogot adnak a szegény embernek abban a re-

ményben, hogy a fölszabaditóira fog szavazni. Ez a remény nem teljesül, de nem lehet többé élethossziglan börtönben tartani az olyan adóst, akinek egy fillérje sincsen. — A gyári törvények azért mentek keresztül, hogy a munkás ki ne zsaroltassék; az iskoláztatás ingyenes és kötelező; az egészségügyi rendeletek megszaporodtak; a társadalom akciót indit, hogy a tömegek emberi módon lakhassanak; a mezitlábasok cipőt kapnak; a rongyok ritkulnak; fürdőszoba és zongora, finom szövet és kemény gallér olyan néprétegekben is hóditanak, amelyek régente nem használtak szappant és amelyek pargetruhában és babos nyakkendővel doromboн és harmonikán játsztak. Van e változások között olyan, amely nyereség, de van olyan is, amely veszteség. Olyan is van köztük, amely nem is változás, és valamennyi csak olyan változás, amelyet a pénz csinál. De azért mégis a rohamos haladás illuzióját keltik és az olvasóközönség azt következteti belőlük, hogy a kezdő Viktoria-korszak visszaélései már csakis a Dickens-regények mulatságos lapjain vannak meg. De mihelyt azt a reformot keressük, mely nem a pénznek, hanem az emberi jellemnek tudandó be, az államférfiui müvészetnek s nem az érdekeknek, vagy a zendüléseknek: menten kiábrándulunk. Például mi a krimi háboruban megnyilvánult tehetségtelenséget és rossz adminisztrálást egy letünt korszak gyöngeségének tartottuk, amig a délafrikai háboru be nem bizonyitotta, hogy a nemzet és a hadügyminisztérium (ugy, mint azok a szegény Bour-

bonok, akiket egy általános emberi gyöngéért szidnak oly kíméletlenül) nem tanultak semmit és nem felejtettek semmit. Még alig tértünk magunkhoz hiábavaló elkeseredésünkből, amelyet ez a fölfedezés keltett bennünk, amikor fülünkbe jutott, hogy legelőkelőbb ezredünk tiszti kaszinóján belül vessződző-klub van, amelynek elnöke a legidősebb főhadnagy. Ez a föllfedezés némi utálatot gerjesztett e diákos kicsapongás részleteivel szemben, de senkit sem lepett meg az, hogy a mi lovagi rendünk legfelső osztályában az embereknek nyilvánvalóan halavány fogalmuk sincsen arról, hogy mi a férfibecsület és férfierény, a személyes bátorság és az önbecsülés. Polgári ügyekben azt hittük, hogy régóta tulestünk azon a talpnyaláson és bálványimádaton, amely I. Károlyt fölbátoritotta arra, hogy alábecsülje a XVII. század puritán-forradalmát; de csak kedvező körülményekre volt szükség, hogy ujból föléledjen és hogy annál elvetemültebben kárpótolja magát az elvesztett tiszteletadásért. Visszaestünk a transsubstanciációról való vitákba ugyanakkor, amikor az a fölfedezés, hogy kezdetleges törzsek között nagy mértékben divik a theophagia, utolsó mentségünktől is megfosztott arra nézve, hogy a mi hivatalos vallási szertartásaink lényegesen különböznek a barbárok ritusától. Az a keresztény tan ellenben, hogy a büntetés hiábavaló és hogy a bosszuállás gonosz, minden egyszerüsége és józansága ellenére egy embert sem téritett meg a nemzetek között. A kereszténység a tömegek sze-

mében nem jelent egyebet, mint szenzációs nyilvános szinjátékot, amely más szinjátékoknak mentségül szolgál. És a kereszténység nevében a tolvaj életéből pillanatonkint lopunk el tiz esztendőt a modern reformbörtön lassu nyomoruságában és szégyenletességében s épp oly kevéssé érzünk lelkifurdalást, mint amikor Laud és az ő Csillagkamarája levágatta Bastwick és Burton füleit. Csak a multkoriban kiásattuk és megcsonkitottuk a Mahdi földi maradványait, mint ahogy kiástuk és megcsonkitottuk kétszáz esztendővel ezelőtt Cromwell földi maradványait. Követeltük a kinai boxer-herceg lefejeztetését, mint bármelyik tatár, és ha egy angol embernek történetesen beverik a fejét s ezért a mi katonai és tengerészeti expedicióink gyilkolnak, gyujtogatnak, néptörzseket irtanak és falvakat pusztitanak, ez ugy hozzátartozik a mi imperialisztikus gyakorlatunkhoz, hogy az utolsó tucat ilyen eset már annyi részvétet sem keltett, amennyire minden bünös uriasszony esetében lehetne számitani. A kinvallatásról, mint birói gyakorlatról mindenki azt hiszi, hogy csak a sötét korszakokban divott; de mialatt ezeket a sorokat irom, egy angol biró husz évi kényszermunkára itélt egy pénzhamisitót, azzal a határozott kijelentéssel, hogy az itéletet teljes erejében fogják rajta végrehajtani, ha be nem vallja, hová rejtette el a hamis bankókat. És semmiféle megjegyzést nem füznek hozzá, valamint ahhoz a táviratshoz sem, mely a szomali-i harctérről jött, s

amely arról szólott, hogy egy hadifogoly „büntetés terhe alatt“ bizonyos fölvilágositásokat adott. S még ha ezek a hirek hazudnának is, maga az a körülmény, hogy tiltakozás nélkül fogadják, mint természetes és helyénvaló közigazgatási ténykedést: eléggé bizonyitja, hogy még ma is épp oly hajlandók vagyunk a kinvallatást igénybevenni, mint volt annak idején Bacon. Ami pedig a kegyetlen bosszuállást illeti, a délafrikai háboru egy epizódja, amikor a fogoly rokonait és barátait arra kényszeritették, hogy jelen legyenek a kivégzésén, olyan aljas lélekre és karakterre mutat, hogy aligha van jogunk azzal dicsekednünk, hogy különbek vagyunk, mint volt III. Eduárd Calais átadásakor. És a demokrata amerikai tiszt éppen ugy ráadja magát a kinvallatásra a Fülöp-szigeteken, mint az arisztokrata angol tiszt tette Dél-Afrikában. Amikor a fehér ember elözönlötte Afrikát, ahol elefántcsontot, gyémántot, aranyat és mulatságot keresett: száz meg száz eset tett bizonyságot arról, hogy a modern európai ugyanaz a ragadozó állat, aki valamikor Nagy Sándor, Antonius és Pizarro alatt indult el világokat hóditani. A parlament és a községtanács ma is ugyanolyan, mint amikor Cromwell elnyomta és Dickens kigunyolta. A demokrata politikus mindig megmaradt olyannak, ahogy Pláto leirta; az orvos ma is csak az a hiszékeny svihák és szemtelen tudományos bohóc, akit Molière nevetségessé tett; a tanitó legjobb esetben pedáns fegyelmezője a gyermeknek s legrosszabb esetben maniákusa

a korbácsnak; a tisztességes emberek jobban félnek az itéletektől, mint a pöröktől; a filantrop ma is a nyomoruságon élősködik, mint a doktor a betegségen; a papi csodák nem kevésbbé csalárdak és károsak azért, hogy manapság tudományos kisérlet a nevük és tudós professzorok végzik; a szabadalmazott gyógyszerek és prophylaktikus beoltások formájában valósággal tombol a boszorkányság; az agrárius, akinek nincs meg többé az a hatalma, hogy Rhampsenit-féle csapdát állitson fel, kampós drótokkal segit magán, a mai gentleman, aki sokkal tunyább, semhogy vörösre mázolja az arcát vitézsége jeléül, inkább mosónőt fogad, aki keményitővel fehérre mázolja az ingét, a tisztaság jeléül; mi olyan városokban, amelyek sötétek a koromtól és a szennytől és undoritóak a folytonos dohányzástól, — a fejünket csóváljuk, hogy milyen piszkos volt a középkor; a szentelt vizet (melynek legmodernebb formája a dezinficiáló folyadék) sokkal sürübben használjuk és sokkal jobban hiszünk benne, mint valaha; a közegészségügyi hatóságok tudatosan üznek ördögöt füstölgő kénnel (pedig tudják, hogy nem ér semmit), mert a nép éppen olyan áhitatosan hisz ebben, mint az olasz paraszt Szent Januárius vérének megolvadásában; és ez a társadalmi nyilt hazudozás gigászi méreteket öltött, mert ebben a tekintetben igazán majdnem egyre megy, hogy valaki a rendőrségre bevitt zsebmetsző-e vagy pénzügyminiszter, nagy ujságkiadó vagy citymágnás, aki olyan kerékpárokat hirdet, ame-

lyek nem siklanak ki, vagy lelkész, aki aláírja a harminckilenc paragrafust, vagy élveboncoló, aki lovagi becsületére fogadja, hogy az az állat, amelyet ő fiziológiai műhelyében operál, a legcsekélyebb fájdalmat sem érzi. A képmutatás elérte a tetőpontját: mert mi nemcsak jámbor hittel, de őszintén üldözzük az embereket, nemcsak annak a kuruzsló boszorkánymesterségnek a nevében, amelyben hiszünk, hanem lelketlenül és képmutató módra annak az evangéliumi hitnek a nevében is, amelyen a mi uralkodóink épp ugy mosolyognak, mint ahogy a 15-ik századbeli olasz patríciusok mosolyogtak Venuson és Jupiteren. A sport is az maradt, ami mindig volt: gyilkoló izgalom: a gyilkolási ösztön általános; az egész országban muzeumokat állitanak fel s a kis gyermekeket és az élles urakat arra ösztökélik, hogy spirituszba tett hullákat gyüjtsenek, hogy madártojásokat lopjanak s ugy őrizzék azokat, mint a rézbőrü indiánok szokták megőrizni a skalpokat. A korbáccsal való kényszer az angol ember személyében olyan természetes, mint volt Salamonnak Rehabeam megvesszőztetése: sőt a hasonlat igazságtalan a zsidókkal szemben, tekintve azt, hogy a mózesi törvény az emberiesség nevében nem engedett meg többet negyven korbácsütésnél, és hogy a 18-ik és 19-ik században ezer korbácsütéses büntetéseket mértek angol katonákra és mérnének még ma is, ha a politikai hatalom nem egyenlően oszlanék meg a katonai, a kereskedői és a proletár-osztályok között. De e változás ellenére

is, a vesszőztetés még mindig rendszer a népiskolákban, a katonai intézetekben, az iskolahajókon és a kicsinyességnek abban az iskolájában: amelynek otthon a neve. És a flagellománok fajtalan lármáját még több vesszőért, valamint az állandó lármázást még több szabadságért, még több háboruért és alacsonyabb adókért eltürjük, sőt még meg is köszönjük, mert erkölcsi céljaink nem levén, elég okosak vagyunk és belátjuk azt, hogy a nyers erőszakon kivül semmi egyebünk nincsen, amivel önző akaratunkat másokra rátukmálhatnók. A gyávaság általános: hazafiság, közvélemény, szülői kötelesség, fegyelem, vallás, erkölcs mind csak szép szó, amelylyel megfélemlitjük az embereket; és a kegyetlenség, a falánkság és a hiszékenység pedig támogatja a gyávaságot. Mi elvágjuk a bornyu nyakát és a sarkánál fogva aggatjuk föl, mert ha igy vérzik el, akkor fehér lesz a borjuszeletünk; deszkához szegezzük a ludakat és ugy tömjük őket, mert nekünk a beteg máj izlik; darabokra szabdaljuk a madarakat, hogy asszonyaink kalapjait diszithessük; és megcsonkitunk háziállatokat, csak azért, hogy egy ösztönszerüen kegyetlen divatnak hódoljunk; és elnézzük a legalávalóbb kinzásokat, abban a reményben, hogy ez uton csuda-gyógymódot fedezzünk fel saját nyavalyáinkra.

De tessék figyelembe venni, hogy ezek a mi bevallott vétkeinknek éppenséggel nem kivételes megnyilatkozásai, amelyek miatt a jó emberek sopánkodnak és imádkoznak. És itt

egy szót sem szóltam a mi Néróink féktelenségeiről, pedig a Nérókból is megvan a rendes százalékunk. Leszámitva a kevés katonai példát, — amelyeket főképp annak bizonyságául soroltam föl, hogy egy gentleman rangja és müveltsége, sulyositva a becsületnek, a testületi szellemnek, a nyilvánosságnak és felelősségnek összes konvencióival, semmivel sem jobb biztositéka a tisztességes viselkedésnek, mint a tömeg szenvedélyei: — a fönlebb adott illusztrációk mind közhelyek, amelyek legjobb polgáraink mindennapos gyakorlatából valók s amelyeket ujságjainkban és szószékeinken a leghevesebben védelmeznek. És éppen az igazi humánus lelkeket, akik irtóznak tőlük, ők kergetik bele a gyilkolásba; Brutus és Ravaillac tőre még mindig forog Caserio és Luccheni kezében; és még a pisztoly is segitségül jött, amelyet Guiteau és Czolgosz keze szorongatott. A mi ellenszerünk még mindig csak a béketürés vagy a gyilkolás; és még a gyilkost is törvényes uton meggyilkolják, abból az elvből indulva ki, hogy két fekete összesen egy fehér. Egyetlen ujitás a módszerünkben van: a dinamit föltalálása után Hamilton of Bothwellhaugh nehéz töltésü puskáját fölváltotta a bomba, de Ravachol szive éppen ugy lángolt, mint egykor Hamiltoné. A világ sehogy sem akar visszaemlékezni azokra, akikről tudja, hogy tisztában voltak vele.

Mindössze is annyit mondhatunk magunkra nézve, hogy a népnek élnie kell, hogy csakugyan él is, mert bizonyos fokig élni hagyják.

Hiszen még a lónak is lenyirják a farkát és zablát tesznek a szájába, s azért a rabságot mégis enyhiti az a körülmény, hogyha a gazdája éppen semmi tekintettel nem volna táplálkozási és pihenési szükségleteire, minden másodnap kénytelen volna pénzt kiadni és uj lovat vásárolni; mert az ember nem dolgoztathat halálra egy lovat s nem szedhet föl ingyen másik lovat ugy, ahogy a munkással teheti. De a meggondolatlan önzésnek ezt a természetes gátját is gátolja egyrészt a mi rövidlátásunk és másrészt megfontolt számitásunk; ugy, hogy az olyan ember mellett, aki merő fukarságból saját kárára megröviditi a lova életét, van nekünk lóvasut-társaságunk, amely statisztikai alapon fölfedezi, hogy ámbár a ló életkora 24 és 40 év között váltakozik, mégis hasznosabb dolog négy év alatt halálra dolgoztatni és azután friss áldozattal pótolni. És az ember rabszolgasága, amely a szabad bérmunka alakjában a mi korunkban jutott el fejlődésének legalávalóbb pontjára, ugyanazokba a személyes és kereskedelmi korlátokba ütközött, akár sulyosbitásáról, akár pedig enyhitéséről volt szó. Most, hogy a bérmunka szabadsága hiánynyal és nehézséggel jár, mint például Dél-Afrikában, a vezető angol napilap és a vezető angol hetilap nyiltan és minden bocsánatkérés nélkül követelik a kényszermunkához való visszatérést, vagyis ahhoz a módszerhez, amely szerint, ahogy mi hisszük, az egyptomiak az ő piramisaikat épitették. Ma már tudjuk, hogy a jobbágyság el-

len inditott keresztes-hadjárat a 19-ik században csakis azért sikerült, mert a jobbágyság a munka kihasználásának nem leghatásosabb és nem is legkevésbbé emberséges módja volt; és a világ most egy még sokkal hatásosabb módszer körül tapogatózik, amely megszüntetné a munkás szabadságát, anélkül azonban, hogy a kizsákmányolót megint felelőssé tennék érette.

De mégis mindig van valami, ami mérsékli őket, és ez a forradalomtól való félelem, továbbá a jóság és szeretet hatása. Azért is ujból hangsulyozom, hogy én nem a világot vádolom azért, amit a gonosztevők és a bünösök követnek el az ő rovására. Smithfieldnek és az inkviziciónak máglyáit igazán jámbor emberek gyujtották meg, akik a szó köznapi értelmében jók és szelidek voltak. És ha ma Amerikában petroleumba mártanak egy négert, akkor az nem jó ember, akit gazok lincselnek meg, hanem gonosztevő, akin tiszteletreméltó, kegyes szivü, erkölcsükben megbántott, fenkölt gondolkodásu polgárok tettek igazságot, akik ámbár megkerülték a törvényt, de legalább sokkal irgalmasabbak voltak, mint az amerikai törvényhozók és birák, akik még nemrégiben is nem öthónapi magánzárkára itéltek bünösöket, ahogy nálunk divik, hanem öt esztendőre, söt még annál is többre. Azokat a dolgokat, amelyeket a mi erkölcsi szörnyetegeink visznek véghez, nem kell összevetnünk a Szent Bertalan-éjjel és a társadalmi zürzavar más hirtelen kitöréseivel. Itéljük meg magunkat azon az alapon, hogy legbecsültebb köreink mit tarta-

nak megengedhetőnek és tiszteletreméltónak, és ha ismerjük a tényeket és elég erősek vagyunk ahhoz, hogy szembenézzünk velük, be kell vallanunk, hogy amig egy magasabbrendüvé fejlődött állat nem lép a helyünkbe — szóval a felsőbbrendü Ember — a világ továbbra is veszedelmes fenevadak barlangja marad, amelyek között a mi pár idetévedt felsőbbrendü Emberünk, a mi Shakespearejeink, Goetheink és Shelleyjeink és a hozzájuk hasonlók olyan bizonytalanul kell hogy éljenek, mint az oroszlánszeliditők, akik a helyzet humorát és fölényük méltóságát játszszák ki a helyzet borzalmával és a fölényük magányosságával szemben.

IX.

A TÖRTÉNELEM IGAZMONDÁSA.

Ambár a háboru és a bün izgalmai között kitör az emberből a vadállat és egy pillanat alatt visszalöki őt a barbár állapotba, mégis azt mondhatjuk, hogy a normális élet manapság magasabbrendü, mint volt elődjeink normális élete. Ez az álláspont nagyon elfogadható az angolokra nézve, akik mindenkor őszintén az erénynek fogják pártját, amig ez sem pénzükbe, sem pedig fejtörésükbe nem kerül. S nagyon bántja őket az idegenek igazságtalansága, akik nem akarnak hitelt adni ennek a föltételes nagylelküségnek. De nincs okunk föltenni, hogy őseink kevésbé voltak erre képesek, mint mi vagyunk. Minden olyan állitásra, amely azt hangoztatja, hogy a progresszív erkölcsi fejlő-

dés szemmellátható nagyapától az unokáig: az a végleges válasz, hogy az ilyen ezeresztendős fejlődésnek olyan óriási társadalmi változásokat kellett volna létrehoznia, amelyeknek históriai tanusága igazán ellenállhatatlan volna. De még maga Macaulay, a leghivőbb whig-párti meliorista sem adhat olyan történelmi bizonyítást, amely a keresztkérdések között megállhatna. Hasonlitsuk csak össze magatartásunkat és törvénykönyveinket a régi irásokban és klasszikusokban reánk maradt egykoru törvénykönyvekkel és magatartással és semmi olyat nem fogunk találni, amiből jogunk volna azt hinni, hogy a történelmi idők folyamán bárminő erkölcsi haladás történt volna, ámbár romantikus lelkü történetirók minden erejükkel ennek a föltevésnek az alapján próbálják rekonstruálni a multat.

E történelmi időkön belül nemzetekkel, családokkal és egyénekkel mindössze is annyi történt, hogy felvirágzottak és elhanyatlottak, hogy a szivük lágyult vagy keményedett, hogy megalázkodtak és föllázadtak, hogy ágáltak és reagáltak, hogy a természetes és mesterséges gyógymód között ingadoztak (a legrégibb ház a világon, amelyet csak a minap ásták ki Krétában, teljesen modern egészségügyi fölszereléssel volt ellátva), a népelnyomásnak és a jövedelmi skálának terén ezerféle ujitást próbáltak ki és egész idő alatt erősen hitték, hogy az emberiség szökellésekben és ugrásokban fejlődik, mert hogy az emberek állandóan nagy tevékenységet fejtettek ki. És az már a véletlen-

ségek fejezetéhez tartozik, hogy egy pár szerencsés találmány is maradt reánk, mint például a kerék, a boltiv, a biztonsági tű, a lőpor, a mágnes, a Volta-féle oszlop és a többi csupa olyan dolog, amely az Evangéliumokkal és a bölcsek filozófiai értekezéseivel ellentétben közönséges emberek által is megérthetők és haszonnal alkalmazhatók; ugy, hogy a gőzmozdony egy Stephensonokból álló nemzet nélkül is lehetséges, mig ellenben a nemzeti kereszténység lehetetlen a keresztények nemzete nélkül. De hiheti-e bárki is komolyan, hogy a soffőr, aki Párisból Berlinbe hajt egy gépkocsit, magasabbrendü ember, mint Achilles kocsihajtója, vagy hogy egy mai miniszterelnök fölvilágosodottab uralkodó, mint Julius Caesar, mert biciklin jár, villamvilágitás mellett irja meg sürgönyeit és telefonon igazitja el a börzealkuszát?

Azért hát legyen elég ebből a libagágogásból a haladás körül. Az ember a politikai, tudományos, pedagógiai, vallási vagy müvészi kuruzslás révén egy röffel sem tudja megtoldani az alakját. Hogy mi fog történni, ha ez a meggyőződés egyszer tért hódit majd azoknak az embereknek az agyában, akiknek illuziókban való hite tartja össze egész társadalmi rendszerünket: csakis azok képzelhetik el, akik tudják, hogy milyen hirtelen hull széjjel az olyan civilizáció, amely megszüni gondolkozni (vagy a régi szólam szerint: imádkozni és dolgozni), mihelyt a képmutatáskodásban és gazságokban való közönséges hit nem tud többé megbirkózni

a kudarcokkal és a botrányokkal. Ha a vallási és ethikai jelszavak annyira elavulnak, hogy már egy erős lelkü ember sem tud hinni bennük, akkor egyuttal arra a pontra jutottak, ahol egy igaz jellemü ember sem fog tanuskodni mellettük; és e pillanattól fogva egészen addig, amig forma szerint is meg nem szünnek, ott állanak minden hivatás és minden közhivatal küszöbén és távoltartanak onnan minden tehetséges embert, aki nem szofista és nem hazug. Az a nemzet, amely a község-tanácsát minden három esztendőben fölfrissiti, de hitcikkelyeit csak minden háromszázadik esztendőben (még ha ezek a cikkelyek bevallottan ugy kezdődtek is, mint politikai kompromisszum, amelyet Kétkulacsos Jankó ur diktált): bizony az olyan nemzet, amely megujhodásra szorul.

A mi egyetlen reménységünk tehát az evolucióban van. Föl kell váltanunk az embert a felsőbbrendü Emberrel. Rettentő a polgárra nézve, hogy amint az évek mulnak, saját kortársainak olyan hü lenyomatait látja az ifjabb nemzedékben s hogy harminc év előtti kortársainak minden egyes városi sokadalomban olyan képmásai vannak, hogy minduntalan köszönni akar egy ismeretlen fiatalembernek, akiben ő valamelyik régi barátjára ismer, de aki előtt ő csak egy éltesebb koru idegen uriember. A haladás minden reménye lehervad a lelkében, amikor ezeket látja; tudja, hogy ezek ugyanazt fogják tenni, amit apáik tettek, és hogy az a pár ember, aki most is, mint mindig, arra buzditja

őket, hogy másképpen és jobban cselekedjenek, ugyanazzal a fáradsággal a forró levesét fujhatná (ha ugyan ehetik levest). Olyan emberek, mint Ruskin és Carlyle, a prédikálás kedvéért fognak prédikálni Smithnek és Brownnak, mint ahogy Szent Ferenc prédikált a madaraknak és Szent Antal a halaknak. De Smith meg Brown, ugy mint a madarak és a halak, maradnak azok, akik voltak; és a költők, akik Utópiát terveznek és bebizonyitják hogy a megvalósitásához nem kell egyéb, mint hogy az Ember akarja, végre is, mint Wagner Rikárd, rájönnek arra, hogy a tény, amelylyel szembe kell nézni, tulajdonképpen az, hogy az Ember mindezt nem is akarja. És sohasem is fogja akarni, amig felsőbbrendü Emberré nem válik.

És ezen a ponton szakad meg a szocialista álma „a termelés és jószágcsere eszközeinek közössé tételéről“, a pozitivista álma a kapitalista erkölcsi megjavitásáról, az ethikai tanár, a törvényhozó és a tanitó álma arról, hogy az emberre ugy lehet ráadni a parancsokat, törvénykönyveket, leckéket vagy osztályzatokat, mint a lóra a kantárt, a biróra a hermelint, a szinészre a parókát s azután azt állitani róla, hogy megváltozott a természete. Az egyetlen alapos és lehetséges szocializmus az Ember kiválasztási ösztönének, más szóval, az emberi evoluciónak szocializálása. Ki kell küszöbölnünk az aláváló embert, mert különben szavazatával tönkreteszi a köztársaságot.

X.

A MÓDSZER.

Ami a módszert illeti, mi egyebet mondhatunk, mint azt, hogy ahol megvan az akarat, megvan a mód is? És ha nem lesz meg az akarat, el vagyunk veszve. Ez a lehetőség áll fönn a mi veszett kis birodalmunkra, ha ugyan nem az egész világegyetemre nézve; és minthogy ilyen lehetőségeket nem lehet kétségbeesés nélkül föntartani, amig fönnmaradunk, azzal a föltevéssel kell tovább haladnunk, hogy elég energia van bennünk, nemcsak ahhoz, hogy élni akarjunk, hanem hogy jobban akarjunk élni. Ez jelenthet annyit, hogy föl kell állitanunk az evolució állami szakosztályát, amelynek elnöke helyet foglaljon a kormányban s amelynek jövedelméből fedezni lehessen a közvetlen állami kisérletek költségeit s ahonnan magánemberek ösztönzést nyernének jó eredmények elérésére. Jelentheti azt, hogy magántársaságot, vagy szabadalmazott szövetkezetet kell alapitani az eleven emberi törzs feljavitására. De ez idő szerint sokkal nagyobb valószinüséggel azt jelentené, hogy zajosan tiltakoznának e javaslatok ellen, mint amelyek illetlenek és erkölcstelenek s ugyanakkor az általános emberi akarat titkon mégis ebbe a perhorreskált irányba törne, ugy hogy összes intézményeink és nyilvános hatóságaink valami ürügy alatt félénken és tapogatózva a felsőbbrendü Ember felé keresnék utjokat. Mr. Graham

Wallas, mint egyik londoni iskolaszék elnöke, már meg is kockáztatta azt a föltevést, hogy a tanitónőkre vonatkozó férjhezmenési tilalom, ámbár adminisztrativ szempontból helyes, de a nemzeti szaporodás szempontjából nagyon is vitatható; és nincs is ennél jobb példa arra nézve, hogy a felsőbbrendü Ember után való sóvárgásnak milyen utakat kell választania, minden hypokrizisünkkel szemben. Egy dolog legalább kezdettől fogva világos. Ha egy nő, az apa gondos kiválasztása és saját magának jó eltartása révén ép érzékekkel, ép szervekkel és jó emésztéssel megáldott polgárt hozhat a világra: nyilvánvaló, hogy ezért a természeti szolgálatért ugy kellene őt megjutalmazni, hogy kedve legyen rá vállalkozni és megismételni. Hogy azután ezt a vállalkozását ki pénzeli, ő maga-e, vagy az apja, vagy egy nyerészkedő kapitalista, vagy pedig egy uj szakosztály, mondjuk a Royal Dublin Society, vagy (mint jelenleg) a hadügyminisztérium, amely a maga költségén tartja el és engedélyt ad egy bizonyos katonának, hogy őt elvegye, vagy pedig egy helyi hatóság, amely szabályrendeletek alapján kimondhatja, hogy a nők bizonyos körülmények között egy évi szabadságot kaphatnak, teljes javadalmazással, vagy pedig a központi kormány — : ez egyáltalában nem jön számba, föltéve, hogy az eredmény kedvező.

Minthogy azonban az asszonyoknak és a férjeknek nagy többsége a jelen körülmények között hiján van a kellő ellátásnak, tőkének, hitelnek és tudományos vagy üzleti készültség-

nek, ha az állam ugy fizetne majd az életért, mint ahogy ma fizet a halálért: sajnos, ezeket a szerencsétleneket — az osztalék reményében — épp ugy kihasználnák a részvénytársaságok, mint például ma a közönséges iparvállalatok. Még egy részvénytársasági alapon szervezett emberi tenyésztelep is (amelyet jámbor képpel ugy lehet föltüntetni, mint valami reform-lelencházat vagy más effélét), megfelelő vezetés és ellenőrzés mellett jobb eredményeket érne el, mint a mi mostani zilált és zavaros házassági rendszerünk. Ez ellen azt lehetne felhozni, hogy amikor a közönséges szállitó bemutatja a kormánynak az árukat és a kormány visszadobja azt, ami nem felelt meg a mintának, a visszautasitott portékát vagy eladják minden lehetséges áron, vagy pedig szétszedik és mint nyersanyagot értékesitik: ellenben, ha a szállitott áruk emberi lények, nem marad más hátra, mint hogy utilaput kötnek a talpukra, vagy pedig bedugják őket a legközelebbi dologházba. De hiszen egy csöppet sem uj dolog, hogy a magánspekuláció a selejtes emberanyagot az olcsó munkapiacra és a dologházba veti; és az uj iparágnak még a salakja is valószinüleg jobb karban volna, mint a közönséges szegénység válogatott portékája. A mi jelenlegi nembánomságra alapitott zilált iparunk mellett minden emberi terméknek, akár sikerült, akár nem, a munkapiacra kellene kerülnie: de a rossz portékáért a társaság nem tarthatna igényt jutalomra, ami hallatlan veszteség volna rá nézve. A tulajdonképpeni kereskedelmi nehézség abban

áll, hogy a dolog bizonytalan és hogy az első kisérletek sok pénzbe és időbe kerülnének. És a merőben kereskedelmi tőke a kisérleti stádiumban nem is adná magát ilyen hősies vállalkozásokra; és a tőzsdétől nem is várhatjuk el igazság szerint azt a szellemi erőt, amely az ilyen messzeható uj kérdéshez szükséges. Ezt olyan jellemü államférfiaknak kell a kezükbe venniök, akik meg merik a mi demokráciánknak és a mi plutokráciánknak mondani, hogy az országlás nem abban áll, hogy az ő balgaságaiknak hizelegjünk, vagy pedig az ő korlátolt illem-kodexüket alkalmazzuk négy világrész ügyeire. A dolgot vagy az államnak kell átvennie, vagy olyan szervezetnek, amely elég erős ahhoz, hogy az állammal szemben is tekintélye legyen.

És mégis ez a kisérlet csakis a mértéket tekintve mondható ujnak. Van egy szembeszökő eset — a királyságot értem — amikor az állam már tisztán politikai alapon választja meg a szülőket; a peerek között is, ámbár egy hercegi majoresco jog szerint egy majorosnőt is feleségül vehetne, az a társadalmi nyomás, amelynél fogva csakis politikailag és társadalmilag hozzáillő élettársak között választhat: olyan ellenállhatatlan, hogy a hercegi majoresco épp oly kevéssé vehet el egy majorosnőt, mint ahogy IV. György nem vehette feleségül Mrs. Fitzherbertet; és ilyen házasság csakis abban az esetben jöhet létre, ha a majorosnő rendkivüli erős jellem s vele szemben a herceg rendkivül gyönge. S akik az intelligens nemi kiválasztás-

nak ezt a módszerét képtelennek és botrányosnak itélik, kérdezzék meg önmaguktól, hogy miért nem választhatta meg IV. György a saját feleségét, amikor minden üstfoldozó azt a nőt veheti el, akit akar. Egyszerüen azért, mert politikai szempontból egy szikrát sem fontos, hogy kit vesz el az üstfoldozó, ellenben nagyon is fontos, hogy kit vesz el a király. És abból, hogy a király személyes jogai, szivének hajlamai, a házassági szent fogadalom és a romantikus erkölcs mind semmivé zsugorodnak össze a politikai szükséggel szemben, eléggé megitélhetjük, hogy ezek a látszólag ellenállhatatlan előitéletek mennyire félretolhatók, mihelyt öszszeütköznek azzal a követelményünkkel, amelyet uralkodóink leszármazása iránt támasztunk. Ugyanezt a tanulságot merithetjük a katona példájából, akinek a házassága (föltéve, hogy egyáltalában megengedik) merőben katonai érdekből a legszigorubb ellenőrzés alatt áll.

Nos hát manapság nem a király uralkodik, hanem az üstfoldozó. Nem félünk többé dinasztikus háboruktól, nem becsüljük többé a dinasztikus szövetségeket. A királyi családokban a házasságok rohamosan veszitik el politikai jellegüket, egyre népszerübbek, kedélyesebbek és romantikusabbak lesznek. És hogyha holnaptól kezdve Európa valamennyi királya olyan szabad lenne, mint Cophetua király, a kamarásaikon és a nagynénéiken kivül senki egy pillanatig sem tarthatna a következményektől. Másfelől azonban az üstfoldozó házasságának társadalmi fontosságát egyre jobban kezdjük

érezni. Közügyet csináltunk abból, hogy az üstfoldozó felesége a lebetegedés után való hónapban hogyan érzi magát. A gyermekek szellemének gondozását kivettük az üstfoldozó kezéből s rábiztuk a mi állami tanitóinkra. Nemsokára a gyermekek testi ellátását is függetleníteni fogjuk tőle. De azért mégis csőcselék maradt s kiszolgáltatni az országot a csőcseléknek nemzeti öngyilkosság, mert a csőcselék nem tud kormányozni s magát csak olyantól hagyja kormányoztatni, aki legtöbb kenyeret és legtöbb csirkehust igér neki. Husz évi demokrataság és politikai tapasztalat után nincs több olyan eleven népbarát, aki még hinni tudna a választó tömeg s a megválasztott testület politikai rátermettségében. Az arisztokrata bukása után szükségessé vált a felsőbbrendü Ember.

Az angol embernek annyira kijutott a szabadságból és egyenlőségből, hogy föl sem tudja érteni e kettőt. De minden angol szereti és követeli a családfát. És ebben igaza is van. „Demos“ királyt is csak ugy muszáj világra hozni, mint a többi királyt; és a „muszáj“ ellen nincs fölebbezés. Az egyes iróra nézve igazán hiábavaló ezt a nagyszabásu kérdést egy röpirat keretében még tovább firtatni. Az első lépés, amelyet tennünk kell, az, hogy tanácskozzunk a tárgyról. És abban majd résztvesznek azok a férfiak és nők, akik már nem hiszik, hogy örökké fogunk élni és ezért keresik azt a halhatatlan művet, amelybe énjük legjavát beleépithetik, mielőtt még földi salakjuk átadatnék a fő-fő rombolónak: a hullaégető kemencének.

ELVEK FORRADALMÁROK SZÁMÁRA

AZ ARANY SZABÁLY.

Amit magadnak kivánsz, ne tedd azt embertársaidnak. Hátha nekik más az izlésük.

*

Sohase állj ellent a kisértésnek; próbálj ki mindent: tartsd meg azt, ami jó.

*

Ne szeresd felebarátodat ugy, mint tenmagadat. Mert ha jó lábon állsz saját magaddal, akkor ez szemtelenség, ha pedig rossz lábon állsz, akkor sértés.

*

Az aranyszabály az, hogy nincsenek aranyszabályok.

BÁLVÁNYIMÁDÁS.

A kormányzás müvészete: szervezni a bálványimádást.

*

A bürokrácia hivatalnokokból áll; az arisztokrácia bálványokból; a demokrácia bálványimádókból.

*

A nép nem tudja megérteni a bürokráciát; csak imádni tudja a nemzeti bálványokat.

*

A vadember fából és kőből való bálványok előtt térdel, a kulturember husból és vérből való bálványok előtt.

*

Az alkotmányos monarchia olyan találmány, amely egyesiti a fából való bálvány élettelenségét a hus-vérből való bálvány hihetőségével.

*

Ha a fából való bálvány nem hallgatja meg a paraszt imádságát, megverik; ha a husból és vérből való bálvány nem elégiti ki a kulturembert: leütik a fejét.

*

Aki meghal egy királyért: bálványimádó, de az is az, aki agyonver egy királyt.

KIRÁLYSÁG.

A királyok nem születnek; a királyok mesterséges káprázat utján jönnek létre. Ha kritikusabb korban ez a processzus valami szerencsétlenség folytán megszakad, mint ahogy II. Károly esetében történt, az alattvalók kijózanodnak és királyhitüket soha teljesen vissza nem nyerik.

*

Az udvar az uralkodó cselédszobája.

Ha a király közönséges, ezzel hizeleg a nemzet többségének.

*

A tányérnyalás, amely a trón körül elburjánzik: az az ár, amelyet a királyság politikai előnyeiért fizetünk.

DEMOKRÁCIA.

Ha a kisebb szellemmel mérni lehetne a nagyobbat, mint ahogy láb szerint mérjük a piramisokat: az általános szavazati jognak igazán volna célja és értelme. De minthogy ez nincs így, a politikai probléma továbbra is megoldhatatlan marad.

*

A demokrácia a kinevezett kevés számu korrupt helyébe teszi a megválasztott, nagyszámu illetéktelent.

*

Demokrata köztársaságok épp oly kevéssé nélkülözhetik a nemzeti bálványokat, mint a monarchiák az állami hivatalnokokat.

*

A kormányzásnak csak egy problémája van: hogyan lehetne fölfedezni egy megbizható antropometrikus módszert.

IMPERIALIZMUS.

A túlzott szigetbeliség imperialistát csinál az angolból.

*

A túlzott helyi tülekedés imperialistát csinál a gyarmatosból.

*

Gyarmatos imperialista az, aki gyarmati csapatokat szervez, gyarmati squadront állít föl, aki szövetségi parlamentet követel, mely nem a gyarmatügyi miniszterhez, hanem a trónhoz tér fel és amely ezen az uton végül is összeütközésbe kerül a szigetlakó angol imperialistával, kockára veti és szétrombolja a birodalmat.

SZABADSÁG ÉS EGYENLŐSÉG.

Aki a politikai szabadságot összekeveri a személyi szabadsággal, a politikai egyenlőséget a személyi egyenlőséggel, öt percig sem gondolkozott ezekről a kérdésekről.

*

Semmi sem lehet föltétlen, tehát semmi sem lehet szabad.

A szabadság felelősséget jelent; a legtöbb ember ezért retteg tőle.

*

A herceg gőgösen tudakolja, hogy az ő erdőfelügyelője egy rangban áll-e a királyi csil-

lagászszal; de azt követeli, hogy egyformán akasszák fel mind a kettőt, ha őt meggyilkolják.

*

Az a nézet, hogy az ezredes különb ember, mint a közlegény, éppen olyan értelmetlen, mint az, hogy az alapkőnek erősebbnek kell lennie, mint a fedőkőnek.

*

Ahol nem vitás az egyenlőség, ott az alárendeltség sem vitás.

*

A társadalmi szervezet minden ágában az egyenlőség alapvető fontosságu.

*

A följebbvalónak az alárendeltjével való viszonya kizárja a jó modort.

OKTATÁS-NEVELÉS.

Ha valaki arra, amit ő maga sem tud, olyasvalakit tanit, akinek nincs hozzá tehetsége és erről bizonyitványt ád neki: akkor az illetőnek — mint gentlemannek — nevelése be van fejezve.

*

A bolond agyvelő a filozófiából őrületet, a tudományból babonát, a müvészetből pedantériát csinál. És ez az egyetemi oktatás.

*

A legjobban nevelt gyermekek azok, akik a szüleiket a maguk igaz valóságában látják. A képmutatás nem legfőbb kötelessége a szülőnek.

*

A legalávalóbb angyalcsináló az, aki gyurni próbálja a gyermek jellemét.

*

Az egyetemen minden doktori értekezést kitolunk addig, mig a szerző elfogulatlan itéletre és kimeritő tudásra tett szert. Ha egy ló is addig várhatna a patkójára s előre fizetne érte, a kovácsaink mind egyetemi professzorok volnának.

*

Aki tud: teremt, aki nem tud: tanit.

*

A tudós ember az a lusta, aki tanulással tölti az idejét. Őrizkedjél az ő hamis tudományától, veszedelmesebb az a tudatlanságnál.

*

A tudatlanságnak egy az utja: a tevékenység.

*

A tudásnak egy az utja: a tevékenység.

*

Minden bolond hisz abban, amit a mestereitől tanult s ezt a hiszékenységet épp oly bizalommal nevezi tudománynak vagy erkölcsnek mint ahogy az apja isteni kinyilatkoztatásnak nevezte.

Aki nem birja tökéletesen az anyanyelvét, sohasem tanulhat meg egy idegen nyelvet.

*

Merő specialista csakis olyan ember lehet, aki a szó szoros értelmében hülye.

*

Ne tanitsd a gyermekeidet vallásra és erkölcsre mindaddig, amig bizonyos nem vagy afelől, hogy nem fogják tulkomolyan venni. Inkább légy Nell Gwynnenek és IV. Henriknek, mint Robespierrenek vagy Tudor Mária királynénak az édesanyja.

HÁZASSÁG.

A házasság azért olyan népszerü, mert egyesiti a kisértés maximumát az alkalom maximumával.

*

A házasság az egyetlen törvényes szerződés, mely a felek között megszünteti mindazokat a törvényeket, amelyek a házasfelek sajátos viszonyát ótalmaznák.

*

A házasság főfeladata a fajfentartás, mint az imakönyvekben áll.

*

A házasság mellékes föladata az emberiség szerelmes hajlamainak kielégitése.

*

A házasság mesterséges terméketlensége lehetővé teszi, hogy a házasság megfeleljen mellékes céljának és főcélját elhanyagolja.

*

A 19-ik század legforradalmibb találmánya a házasság mesterséges meddősége.

*

Minden olyan házassági rendszer ellen, amely a társadalom többségét celibátusra itéli, heves küzdelem indul meg azzal az ürügygyel, hogy sérti az erkölcsöt.

*

A poligámiát, amikor modern, demokrata föltételek mellett próbálták ki, mint a mormonok, mindig szétrombolta az alacsonyrendü emberek lázadó tömege, amelyet ez a rendszer celibátusra kárhoztat: mert a nő anyai ösztöne inkább beéri egy elsőrangu ember tizedrészével, mint egy harmadrangu ember teljes birtokával. A többférfiséget hasonló körülmények között nem próbálták ki.

*

A nemzeti celibátus minimumát (ami ugy állapitható meg, hogy a népesség himjeinek számát elosztják a nőstények számával és a quotienst tekintjük a minden ember számára megengedett hitves-mennyiségnek) Angliában (ahol a quotiens 1) a monogámia intézménye biztositja.

*

A celibátus nemzeti minimumának modern szentimentális megjelölése: tisztaság.

A házasság, vagy a szerelmi alapon összeverődött monogámiának bárminő formája végzetes a nagy államokra nézve, mert tilalom alá veti az embernek, mint politikai állatnak észszerü tenyésztését.

BÜN ÉS BÜNTETÉS.

Minden gazság összegezve van ebben a mondatban: „Que Messieurs les Assassins commencent!"

*

Az az ember, aki az iskolai derestől, amelyen őt csapták meg, eljutott a birói deresig, ahol ő csapatja meg az utonállót, ugyanolyan társadalmi produktum, mint akit az apja megvert s az anyja megtaposott, amig felnőtt és elég erős lett ahhoz, hogy megfojtsa és kirabolja a gazdag polgárt, akinek a pénzét megkívánta.

*

A börtönbüntetés éppen olyan jóvátehetetlen, mint a halálbüntetés.

*

Gonosztévők nem a törvény kezétől halnak meg. Más emberek kezétől halnak meg.

*

A gyilkos Czolgosz Mc. Kinley elnökből hőst csinált, amikor meggyilkolta. Az Amerikai Egyesült-Államok ugyanezzel az eljárással hőst csináltak Czolgoszból.

A vérpadon való gyilkolás legrosszabb fajtája a gyilkolásnak, mert a társadalom jóváhagyásával történik.

*

Csakis a tett az, ami tanit, s nem a név, melyet adunk neki. Gyilkosság és halálbüntetés nem ellentétek, amelyek megszüntetik egymást, hanem hasonló fajtáju dolgok, amelyek mindig tovább tenyésznek.

*

A büntett csak kicsiben való árusitása annak, aminek nagyban való árusitását büntetőtörvénynek nevezzük.

*

Ha egy ember meg akar ölni egy tigrist, ezt vadászatnak nevezi; ha a tigris őt akarja megölni, ezt vadságnak nevezi. Büntett és igazságszolgáltatás között sincs nagyobb különbség.

*

Amig börtöneink vannak, egyremegy, hogy ki ül közülünk a cellában.

*

A börtön épületében mindig a börtönigazgató az, aki legjobban fél.

*

A lefejezett bünöst nem kell pótolni, de a lefejezett társadalmi rendszert okvetlenül pótolni kell.

CIMEK.

A cimek diszitik a középszerüeket, zavarba hozzák a kiválóakat és népszerütlenek az alábbvalók előtt.

*

Nagy emberek visszautasitják a cimeket, mert féltékenyek rájuk.

BECSÜLET.

Nincsenek egészen becsületes emberek; de minden igaz embernek van egy fődolga, amelyre a becsületét teszi, és azután néhány mellékesebb dolga.

*

Nem hihetünk a becsületben mindaddig, amig meg nem szereztük. Légy mindig tiszta és ragyogó: te magad vagy az ablak, amelyen keresztül látnod kell a világot.

*

A szavad sohasem lehet olyan jó, mint a kötvényed, mert az emlékező tehetséged sohasem lehet olyan megbizható, mint a becsületed.

MAGÁNTULAJDON.

A magántulajdon lopás, — mondja Proudhon. Ez az egyetlen igaz dolog, amelyet erről a kérdésről mondottak.

CSELÉDSÉG.

Ha a cselédekkel ugy kell bánni, mint emberi lényekkel, akkor nem érdemes tartani őket.

*

A gazda és cseléd között való viszony csak azokra a gazdákra nézve előnyös, akik nem átallanak visszaélni tekintélyükkel, és azokra a cselédekre nézve, akik nem átallanak visszaélni a bizalommal.

*

A tökéletes cseléd, ha a gazdája nagyon bizalmas és barátságos kezd lenni hozzája, exisztenciáját látja fenyegetve és hamarosan elszegődik máshová.

*

Gazda és cseléd, mind a kettő egyformán zsarnok. De kettő között a gazda van függőbb helyzetben.

*

Az ember annak örül, aminek ő veszi hasznát, nem annak, aminek a cselédei veszik hasznát.

*

Az ember az egyetlen állat, aki abban látja a gazdagság mértékét, hogy mennél több és mennél falánkabb élősdije van.

*

Hölgyek és urak tarthatnak barátokat a kutyaólban, de nem a konyhában.

*

A házi cselédek, akik elkényeztetett gyermekeket nevelnek a gazdáikból, kénytelenek utólag megfélemliteni őket, hogy élni tudjanak velük.

*

Rabszolgaállamban a rabszolgák uralkodnak, Mayfairben a bolfosok uralkodnak.

HOGY KELL VERNI A GYERMEKEKET.

Ha megütsz egy gyermeket, ügyelj arra, hogy haragodban üsd meg, még ha netalán nyomorék lenne is egész életére. Hidegvérrel ütni: ezt nem lehet és nem szabad megbocsátani.

*

Ha mulatságból vered a gyermekeket, valld meg őszintén és végezd a játszmát szabály szerint, mint a rókavadász; ezzel nem fogsz olyan nagy kárt okozni. Egy rókavadász sem állitana olyan otrombaságot, hogy ő azért vadászik a rókára, mert meg akarja tanitani, hogy ne merjen többé tyukot lopni, vagy, hogy neki jobban fáj a róka halála, mint magának a rókának. Jusson eszedbe, hogy még a gyermekek verésében is lehet valaki vadászember és lehet omnibuszkocsis.

VALLÁS.

Óvakodjál az olyan embertől, akinek az Istene a mennyekben lakik.

*

Hogy mit hisz egy ember, nem a vallásából állapitható meg, hanem azokból a föltevésekből, amelyek szerint rendesen cselekedni szokott.

ERÉNYEK ÉS BÜNÖK.

Egy embernek semmiféle sajátos erénye vagy büne nem hozza magával, hogy más sajátos erénye vagy büne legyen, ámbár gyakran ugy képzeljük, hogy a kettő szorosan összetartozik.

*

Az erény nem abban áll, hogy tartózkodunk a büntől, hanem, hogy nem kivánjuk.

*

Az önmegtagadás nem erény; ez csak az okosság győzelme a gazságon.

*

Az engedelmesség az alárendeltséget szinleli, mint ahogy a rendőrtől való félelem becsületességet szinlel.

*

Az engedetlenség, amely a legritkább és legmerészebb az erények között, nagynéha különbözik csak a hanyagságtól, amely a legtunyább és legalávalóbb a bünök között.

A bün az élet fecsérlése. Szegénység, engedelmesség és celibátus a kanonizált bünök.

*

A gazdaságtan az élet legjobb kihasználásának müvészete.

*

A gazdaságtan szeretete a gyökere minden erénynek.

MÉLTÁNYOSSÁG.

A méltányosság szeretete a nézők erénye, nem a játszóké.

NAGYSÁG.

A nagyság csak egyik szenzációja a kicsiségnek.

*

A mennyben egy angyal nem jelent semmit.

*

Nagyság az istenség világi neve; mind a kettő egész egyszerüen azt jelenti, ami fölöttünk van.

*

Ha egy nagy ember meg tudná magát velünk értetni, okvetlenül akasztófára kerülne.

*

Beismerjük, hogy amikor az istenség, akit imádtunk, láthatóvá és érthetővé vált előttünk: keresztre feszitettük.

A mathematikusra nézve a tizenegyes szám közönséges összeadás; a busmanra nézve, aki a tiz ujjánál tovább számlálni nem tud, kiszámithatatlan miriád.

*

A különbség a legselejtesebb routinier és a legmélyebb gondolkodó között: az utóbbira nézve jelentéktelennek, az előbbire nézve végtelennek látszik.

*

Egy buta nemzetben a lángész istenné válik; mindenki leborul előtte és senki sem teszi meg az akaratát.

SZÉPSÉG ÉS BOLDOGSÁG, MÜVÉSZET ÉS KINCSEK.

Szépség és boldogság csak hulladékok.

*

Az őrültség egyenes következménye a szépségnek és a boldogságnak.

*

Kincsek és művészet hamis rendelvények a boldogság és szépség előállitására.

*

Aki életfogytiglan való boldogságot óhajt egy szép asszony oldalán, az ugy akarja élvezni a bor zamatját, hogy mindig tele van a szája borral.

*

A legelviselhetetlenebb kín a legnagyobb gyönyörüség meghosszabbitásából származik.

*

A fogfájós ember minden embert boldognak tart, akinek a fogai épek. A nyomoruságban tengődő ember épp ilyen hibásan itéli meg a gazdag embert.

*

Mennél többje van egy embernek azon fölül, ami kell neki, annál több gondja van vele.

*

Az a zsarnokság, amely eltiltja, hogy ásóval és kapával egyengesd az utadat, sokkal rosszabb, mint az, amely nem engedi meg, hogy kétfogatu hintódban hátratámaszkodva robogj végig az uton.

*

Egy rút és boldogtalan világban a leggazdagabb ember sem vásárolhat egyebet, mint rútságot és boldogtalanságot.

*

A gazdag ember, amikor szabadulni iparkodik a rútságtól és a boldogtalanságtól, csak növeli mindakettőt. Ha egy méterrel gyarapodik az uri-negyed, egy holddal nő meg a szegény-negyed.

*

A 19-ik század a szépművészetekben való hit százada volt. Az eredmények előttünk vannak.

A TÖKÉLETES ÚRI EMBER.

Az úri ember fogalmában az a végzetes vonás, hogy mindent föláldoz a becsületnek, az úri mivoltát kivéve.

*

Manapság az az úri ember, akinek elég pénze van ahhoz, hogy azt tegye, amit minden bolond tenne, ha abban a helyzetben volna: tudniillik fogyasztani, de nem termelni.

*

A modern uriságnak igazi ismertetőjele a parazitaság.

*

Semmiféle testi vagy erkölcsi kiválóság nem békithet ki bennünket a parazitaság bűnével.

*

A modern úri ember szükségképpen ellensége hazájának. Még a háboruban sem azért harcol, hogy a hazáját védje, hanem hogy az ő kizsákmányolási joga ne juthasson idegen kézre. Az ilyen harcosok ugyanolyan értelemben hazafiak, mint ahogy a csontért verekedő kutya kutyabarátnak mondható.

*

Az éjszakamerikai indián tipusa volt a vadászó és harcoló úri embernek. A Perikles-korabeli athéni tipusa volt a szellemileg és művészileg képzett úri embernek. A modern úri ember nem olyan bátor, mint az indián,

nem olyan művelt, mint az athéni, de az étvágya akkora, mint a kettőé együttvéve. Neki sem fog sikerülni az, amivel azok kudarcot vallottak.

*

Aki hisz a nevelésben, büntető-törvényben és sportban, annak csak vagyonra van szüksége, hogy tökéletes úri ember váljék belőle.

MÉRSÉKLET.

A mérsékletet sohasem magasztalják önmagáért.

*

Egy mérsékelten becsületes ember, akinek mérsékelten hü a felesége, akik mindaketten mérsékelten isznak és egy mérsékelten egészséges házban laknak: ez az igazi középosztálybeli végeredmény.

A TUDAT ALATTI ÈN.

A tudat alatt való én az igazi géniusz. A lélekzetünk abban a pillanatban tér helytelen irányba, amikor öntudatos énünkkel vegyül össze.

*

Az első kilenc hónapot kivéve, szóval mielőtt elsőt lélekzenék: egy ember sem csinálja olyan jól a dolgát, mint például egy fa.

ÉRTELEM.

Az okos ember alkalmazkodik a világhoz; a nem okos ember görcsösen ragaszkodik ahhoz, hogy a világ ő hozzá alkalmazkodjék. Tehát minden haladás a nem-okos emberen fordul meg.

*

Aki az észre hallgat, elveszett ember. Az ész rabszolgává tesz minden elmét, amely nem elég erős ahhoz, hogy uralkodjék az észen.

ILLENDŐSÉG.

Az illendőség az illetlenségnek a hallgatással való összeesküvése.

TAPASZTALAT.

Az emberek nem tapasztalataik arányában, hanem a tapasztalathoz való tehetségük arányában bölcsek.

*

Ha a merő tapasztalásból tanulni lehetne, London kövei bölcsebbek volnának a legbölcsebb embernél.

AZ IDŐ BOSZUJA.

Azok, akiket barmoknak neveztünk, megkapták az elégtételüket, amikor Darwin bebizonyitotta nekünk, hogy atyjafiaik vagyunk.

*

A tolvajoknak akkor volt meg az elégtételük, amikor Marx a polgári osztályra rábizonyitotta a lopást.

JÓ SZÁNDÉKOK.

A Pokol utja jó szándékkal van kikövezve és nem rossz szándékkal.

*

Minden embernek jó a szándéka.

TERMÉSZETI JOGOK.

A bölcsészet tanára, amikor bebizonyitja, hogy egy embernek sincsenek természeti jogai, kénytelen a maga természeti jogait bebizonyitottnak tekinteni.

*

Az élethez való joggal visszaélünk, ha nem vonjuk állandóan kétségbe.

FAUTE DE MIEUX.

Gyerekkoromban vonakodtam elismerni, hogy egy bizonyos fiatal hölgyről azt lehet állitani „a szép Izé kisasszony“. A nagynéném így utasitott rendre: Jegyezd meg egyszer és mindenkorra, hogy a legkevésbé csunya nővér a családban mindig a szép nővér.

*

Nincs olyan kor vagy állapot, amelynek ne volnának meg a hősei. Egy nemzet legkevésbé tehetségtelen tábornoka az ő Caesarja, a legkevésbé hülye államférfia az ő Solonja, a legkevésbé zavaros gondolkozója az ő Szokratesze és a legkevésbbé banális költője az ő Shakespeareje.

IRGALOM.

Az irgalom a legrosszabb fajtáju viszketegség.

*

Azok, akik a nyomort és nyavalyát szolgálják, részesek a legrosszabb két bünben.

*

Aki olyan pénzt ád, amelyet nem ő keresett meg, más ember munkája árán nagylelkü.

*

Minden igazán jóindulatu ember utálja a koldulást és az alamizsnaadást.

HIR.

Az élet minden embert egyformává tesz: a halál kiemeli a jelest.

FEGYELEM.

A lázadás ellen való törvény csak azoknak a tiszteknek kell, akik tekintély nélkül parancsolnak. Az isteni jognak nincs szüksége korbácsra.

NŐK AZ OTTHONUKBAN.

Az otthon a leány börtöne s az asszony dologháza.

CIVILIZÁCIÓ.

A civilizáció nyavalya, amely onnan ered, hogy a társadalmakat elromlott anyagból szokták fölépiteni.

*

Akik bámulják a modern civilizációt, rendesen a gőzgéppel és a villamos távíróval azonositják.

*

Akik értik a gőzgépet és a villamos távirót, egész életüket azzal töltik, hogy valami jobbal szeretnék pótolni.

*

Nem lehet elképzelni nagyobb gazembert, mint aki még egy olyan Londont épitene, mint a mai, s nagyobb jóltevőt, mint aki a mai Londont lerombolná.

JÁTÉK.

A vagyonelosztás legnépszerűbb módszerét a rulett-asztalon próbálják ki.

*

A rulett-asztal senkinek sem fizet, csak a saját gazdájának. De azért a játékszenvedély általános, míg ellenben rulett-asztalokat tartani senkinek sem szenvedélye.

*

A játék azt ígéri a szegénynek, amit a magántulajdon megadott a gazdagnak: és ezért a püspökök nem merik végképpen elítélni.

A TÁRSADALMI KÉRDÉS.

Ne fecséreld idődet társadalmi kérdésekre. A szegény embernek a baja a szegénysége: a gazdag ember baja a használhatatlansága.

KÓSZA GONDOLATOK.

Azt mondják nekünk, hogy amikor Jehova megteremtette a világot, látta, hogy minden jól van. Vajjon most mit szólana hozzá?

*

A vadember megtérése a kereszténységhez a kereszténység megtérése a vadsághoz.

*

Egy ember sem meri olyan őszintén kimondani, amit gondol, hogy önmaga előtt is radikálisnak tünjék föl.

*

Mens sana in corpore sano, bolond kijelentés. Az egészséges test az egészséges lélek produktuma.

*

A dekadens irány csak ugy talál hiveket, ha felölti a haladás álarcát.

*

A haladás pillanataiban a nemes lelkek fölülkerekednek, mert a dolgok az ő utjaikon járnak; a hanyatlás pillanataiban ugyanez okból van sikerük az alávalóknak; a világon tehát mindig megvan az egykoru sikerek derüje.

*

A reformátor, akinek nem elég jó a világ, mindig vállvetve harcol azzal, aki nem elég jó a világnak.

*

Negyven éven fölül minden férfi gazember.

*

Az ifjuság, amelynek mindent elnéznek, a maga részéről nem néz el semmit; az öregkor mindent elnéz, de neki nem néznek el semmit.

*

Ha megtanuljuk azt a dalt, hogy az angolok sohasem lesznek urak, véget fogunk vetni a rabszolgaságnak.

Azért, mert kifogásolod a legyőzetést, ne mondd, hogy kifogásolod a harcot, azért hogy mert nem akarnál rabszolga lenni, ne mondd, hogy neked nem kell a rabszolgaság, s azért, mert kifogásod van az ellen, hogy a szomszédod gazdagabb náladnál, ne mondd, hogy kifogásod van a szegénység ellen. A gyáva, a fegyelmetlen és az irigy embernek ugyanezek a kifogásai.

*

Nehogy megszerezd azt, amit szeretsz, mert kénytelen leszel szeretni azt, amit megszereztél. Ahol nem szellőztetnek, ott a friss levegőt egészségtelennek mondják. Ahol nincs vallás, ott uri divat a képmutatás. Ahol nincs igazi tudás, ott a tudatlanság tudománynak nevezi magát.

*

Ha a gonosznak jó sora van és az marad meg, aki birja, akkor a Természet a gazemberek istene.

*

Ha a történelem ismétlődik, és mindig megesik a váratlan, mennyire nem lehet képes az ember arra, hogy a tapasztalatból tanuljon.

*

Részvét az egészségtelen emberek együttérzése.

*

Akik megértik a rosszat: megbocsátják; akik gyülölik: szétrombolják.

*

Az illendőség megszerzett tudata erősebb a természeti ösztönöknél. Sokkal könnyebb dolog apácákat és szerzeteseket toborozni, mint rávenni egy arabs nőt arra, hogy nyilvánosan levegye fátyolát a szájáról, vagy egy angol tisztet arra, hogy egy májusi délutánon golf-sipkával a fején menjen végig a Bond-Streeten.

*

Veszélyes dolog az őszinteség, ha az ember nem buta is egyuttal.

*

A kinaiak ugy szeliditik a baromfit, hogy megnyirják a szárnyait s az asszonyt ugy, hogy eléktelenitik a lábát.

*

Nemzetgazdaságtan és államgazdaságtan mulatságos játékai az elmének, de az életgazdaságtan a bölcsek köve.

*

Ha az eretnek el akarja kerülni a vértanuságot, azt mondja, hogy „Az igazi és a hamis Orthodoxia". és bebizonyitja, hogy az igazi orthodoxia az ő eretneksége.

*

Óvakodjál az olyan embertől, aki nem adja vissza a pofont; mert az se meg nem bocsát neked, sem azt nem engedi, hogy megbocsáss magadnak.

*

Ha megbántod a szomszédodat, jobb, ha nem félig teszed.

A szentimentálizmus az a téves föltevés, hogy erkölcsi konfliktus esetén kegyelmet lehet adni vagy kérni.

*

Két éhes ember nem lehet kétszer olyan éhes, mint egy, de két gazember tizszer olyan gaz lehet, mint egy.

*

Csinálj a keresztedből mankót; de ha más embertől látod, óvakodjál tőle.

ÖNFELÁLDOZÁS.

Az önfeláldozás lehetővé teszi nekünk, hogy pirulás nélkül áldozzunk föl másokat.

*

Ha azzal kezded, hogy feláldozod magadat azokért, akiket szeretsz, azzal végzed, hogy gyűlölni fogod azokat, akikért feláldoztad magadat.

TARTALOM

G. Bernard Shaw. Irta *Hevesi Sándor* — — — — 1
Walkley B. Arthurnak — — — — — — — — — — 7
Ember és felsőbbrendü ember. Komédia négy felvonásban — — — — — — — — — — — — 59
A forradalmár katekizmusa — — — — — — — 327
Elvek forradalmárok számára — — — — — — 387

Korvin Testv. Bpest.

datacolor

BERNARD SHAW

Ember és felsőbbrendü ember

*

Komédia és filozófia

FORDITOTTA ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA
HEVESI SÁNDOR

MÁSODIK KIADÁS

RÉVAI-KIADÁS
1919